

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Modernkor Program

FARKAS ANIKÓ

A szadati Egyiptom magyar szemmel
Magyar-egyiptomi kapcsolatok 1970-1980

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Témavezető:
Prof. Dr. J. Nagy László
Egyetemi tanár

SZEGED

2012

Bevezetés	4
I. Egyiptom Anvar Szadat elnöksége idején	11
A legitimáció megerősítésének időszaka	13
A politikai intézmények működése	15
A hadsereg	15
Az Arab Szocialista Unió	17
A forradalom kiigazítása	18
Az elnöki rendszer felépítése	22
II. Infitah - a nyitás politikája	25
A forradalom öröksége	27
Egyiptom gazdasági reformja	28
Az Infitah- „növekedés fejlődés nélkül”	29
Az első szakasz	29
A második szakasz	32
A politikai átalakulás	42
A politikai mobilitás lehetőségei	42
A többpártrendszer kialakítása	43
Az Infitah értékelése	47
III. Egyiptom változó külpolitikája	51
A Szovjetunió közel-keleti stratégiája	51
Távolodás a Szovjetuniótól	54
A Szovjetunió és Egyiptom diplomáciai kapcsolatai – a szadati időszak	56
A szovjet - egyiptomi barátsági és együttműködési megállapodás	59
A hidegháború enyhülése és a szovjet tanácsadók eltávolítása	62
Felkészülés a háborúra - a külhoni kapcsolatok többirányú erősítése	67
IV. Kísérletek a közel-keleti problémák megoldására	70
1. Katonai vagy politikai megoldás?	70
2. A háború utáni rendezés lehetőségei	73
Változó nagyhatalmi érdekek - Moszkva átalakuló stratégiája	73
Az ellentétek közelítése	76
„Mindenki békéje” - az átfogó megállapodás lehetősége	77
Az arab megosztottság	81
Az átfogó tárgyalások kudarca	83
A nagyhatalmi érdekek találkozása	84

3. Szadat jeruzsálemi látogatása	87
Az előkészületek	87
A „pszichológiai korlátok ledöntése”	90
A látogatás	92
A Szadat látogatására adott arab és szovjet válaszok	971
4. Az egyiptomi - izraeli különbéke	101
Az álláspontok közelítése	101
A Begin - terv	102
Körtánc Camp David előtt	105
A politikai és katonai bizottságok	105
Az Egyesült Államok közvetít	107
A Camp David-i csúcsertekezlet	114
A keretegyezmények	125
A csúcstalálkozó következményei	127
A béke	130
V. Magyar-egyiptomi kapcsolatok	136
Kereskedelmi kapcsolatok	138
A kezdeti megoldási kísérletek	143
A kapcsolatok átalakulása –	
Tervek a szabaddevizás piac bevezetésére	145
Az átalakuló kereskedelmi kapcsolatok hatása	150
Közel-Kelet és a palesztinkérdés – a magyar álláspont	154
Távolodó diplomáciai kapcsolatok	158
A kulturális és tudományos együttműködés	164
A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság	167
Összegzés	168
 Mellékletek	 171
Bibliográfia	178

Bevezetés

Dolgozatunkban Magyarország és Egyiptom kapcsolatait kívántuk bemutatni az 1970-1980 közötti időszakban. Úgy véljük, hogy a két ország közötti többszű együttműködések feltárása hozzásegíthet Magyarország külpolitikai történetének alaposabb megismeréséhez, a politikai fordulatokban gazdag közel-keleti térséggel meglévő viszonyainak kibontásához.

A dolgozat magyar vonatkozású elemeinek szerepe kettős. Egyrészt a szadati Egyiptom jellemzőinek bemutatása során fejezetenként kitérünk az adott témára vonatkozó korabeli magyar álláspont bemutatására. A dolgozatunk végén található, kifejezetten a két ország közötti kapcsolatra koncentráló fejezet a meglévő együttműködési rendszereket gazdasági, politikai és egyéb vonatkozásaiban mutatja be.

A tárgyalt időszak kezdő és végpontjának Anvar Szadat egyiptomi elnök működése ad keretet. A Közel-Kelet térségében Egyiptom kiemelkedő pozíciókkal bírt gazdasági, stratégiai, illetve politikai szempontból is. A térségben meginduló dekolonizációs folyamat egyik kiemelkedő eseménye volt az 1952-ben bekövetkezett egyiptomi forradalom. A Nasszer elnök fémjelezte új berendezkedési forma radikális változtatásokat eszközölt mind külpolitikai mind belpolitikai téren. Az autoriter, az elnöki hatalomnak kiemelt szerepet biztosító egyiptomi politika a hidegháború diktálta környezetben a Szovjetunió érdekszférájához állt közel. A nasszeri időszak külkapcsolatainak történetét, Egyiptom 1952-től formálódó belpolitikai eseményeit a szakirodalom alaposan feldolgozta.

Az 1970-ben induló szadati rendszer újszerűsége az elődjéhez képest átformálódott vezetői irányultságon túl a megváltozott nemzetközi környezet és az Egyiptomot ért új kihívásokra adott válaszokban keresendő. Azon szakirodalmi munkák, melyek Nasszer és Szadat működését egy tanulmány keretein belül ábrázolják, a két elnöki rendszer ellentétén keresztül mutatják be Egyiptom történetét. William Baker *Uncertain Revolution under Nasser and Sadat* című munkájában lineáris történeti síkon ábrázolja, hogyan jutott el a szovjetbarát, szocialista Egyiptom a kapitalista gazdasági fejlődés és az Amerikai Egyesült Államokkal való barátság útjára. A két elnök Egyiptomának ellentétét hangsúlyozó munkának tekinthető Raymond Hinnebusch *Egyptian politics under Sadat* című tanulmánya is. Dolgozatunkban törekedtünk arra, hogy a szadati

időszak bemutatása ne kizárólag a forradalom utáni Egyiptommal való szembenállásra épüljön. A tanulmányban bemutatott nasszeri vonatkozású elemek nem nyújthatnak teljes képet Egyiptom 1952 óta formálódó történelméről. Nem célunk Nasszer Egyiptomának feltérképezése, az ilyen témájú tartalmi egységek kizárólag a szadati rendszer megértéséhez szükséges támpontok felvázolását célozták. Dolgozatunk nem összehasonlító munka, ennek okán az összehasonlító történelem módszertani elemeit nem alkalmazzuk. Egyiptom 1970-1980 közötti időszakának alaposabb megismeréséhez azonban szükség van az alapvető motívumok 1952-ig való visszavezetésére. Munkánkkal szeretnénk alátámasztani azon álláspontunkat, hogy a szadati Egyiptom egyedisége nem csak a nasszeri időszakhoz viszonyított minőségében állapítható meg. Választ keresünk arra a kérdésre, hogy a szadati rendszer változásai, illetve változtatásai mennyiben illeszthetők be egy modernizációs folyamat keretei közé. A kialakuló liberális gazdaságpolitika mennyiben jelentett a nyugat-európai fogalmak szerinti liberalizációt és mennyiben korlátozták e folyamatokat a Közel-Kelet térségének sajátosságai.

A dolgozatunk első nagyobb egységében Szadat egyiptomi elnök hatalmának kiépülését követjük nyomon. Foglalkozunk a két elnöki rendszer egymáshoz való viszonyával. Nem tekintjük az 1970-1980 közötti időszak változó eseményeit a korábbi rendszertől való teljes elfordulásként. Az újonnan kiépülő szadati vezetés sokban támaszkodott a Nasszer által felépített elemekre. Annak ellenére, hogy a diplomáciai és politikai események ugyan komoly eltéréseket mutatnak, a rendszer működtetése a nasszeri idők kialakította alapokon nyugszik. Tekintettel arra, hogy Szadat elődje világviszonylatban is kiemelkedő egyéniségnek, meghatározó politikai vezetőnek számított, fontosnak tartottuk kitérni Szadat elnöki hatalmának legitimációs tényezőire, hatalmának megszilárdítására. Bemutatásra kerülnek az autoriter politikai struktúra sajátos döntéshozói centrumai, a politika működésének feltételei. A szadati korszak sajátossága a döntéshozatal és a politika működtetésének intézményesített formái, erre tekintettel ebben a fejezetben az ország alkotmányos berendezkedéséről is szólunk. Ebben a témában Hinnebusch már említett munkáját használtuk fel. A munka nagy segítséget nyújt a szadati kormányzási rendszer minőségének, továbbá a politikai érdekcsoportok egymáshoz való viszonyának megismeréséhez. Hinnebusch összefoglaló munkája politikatudományi szempontból járult hozzá dolgozatunk elkészítéséhez. Tekintettel

arra, hogy javarészt másodlagos források feldolgozására épül, munkánk során inkább az elméleti megközelítéseket kívánó fejezeteknél használtuk fel.

Dolgozatunk második nagyobb fejeztében a szadati Egyiptom gazdaságpolitikájának feltérképezésére vállalkoztunk. A téma részletesebb tárgyalásának célja kettős. Egyrészt nagyban hozzásegít a történeti események megismeréséhez, ha tisztában vagyunk Egyiptom gazdasági helyzetének nyomásgyakorló szerepével. A szadati Egyiptom átfogó újításokat tartalmazó programját a nyitást jelentő arab Infitah szóval írhatjuk le. A nyitott kapuk politikájának is nevezet irányvonal meghatározó elemei is javarészt gazdasági vonatkozásúak voltak. A program törvényi és politikai szabályozásainak részletes bemutatásával képet kaphatunk a Szadat által elképzelt reformtervek működéséről, hatékonyságáról. Választ kaphatunk olyan kérdésekre, hogy mennyiben segítette az ország fejlődését az arab tőkebefektetéseket szorgalmazó új gazdasági program, mennyiben vezette Egyiptomot a kapitalista gazdaság útjára. Az Infitah gazdasági programjának megértéséhez és bemutatásához nagy segítségünkre volt John Waterbury *The Egypt of Nasser and Sadat* című gazdaságpolitikai tárgyú munkája, továbbá Ikram Khalid Egyiptom gazdaságtörténetét a 2000-es évig feldolgozó tanulmánya. A fenti két írás hangsúlyozottan gazdasági szempontból mutatja be Egyiptom változó helyzetét. Az utóbbi tanulmány az Egyiptom gazdaságára vonatkozó számadatok részletezése miatt kiemelt jelentőséggel bírt munkánk során. A magyar vonatkozó szakirodalom tekintetében felhasználásra került Kubik István *Egyiptom gazdasága* című munkája. Az ország gazdaságára vonatkozó számadatok esetében külön figyelmet kell a kutatónak fordítania azok pontosságára. Tekintettel arra, hogy Egyiptom statisztikai adatszolgáltatása hiányos, vagy sokszor késedelmes, kereskedelmi partnereihez képest általában eltérő szerkezetben megjelenő, a megadott adatokra pontosságuk helyett legtöbbször iránymutatásként tekintettünk. Egyiptom gazdasági témájú fejezetének kidolgozásához harmadik fontos elemként a korszakról készült magyar beszámoló jelentéseket használtuk fel. A kairói kereskedelmi kirendeltségünk adatszolgáltatásai során legtöbbször reális képet festett az Egyiptomban végbemenő változásokról. A számadatok tekintetében azonban a magyar jelentések is megemlítik a statisztikai adatok pontatlanságát. Az angol nyelven megjelent két tanulmány az egyiptomi vezetéstől származó adatok mellett Nemzetközi Valutaalap és a Világbank adataira is támaszkodik.

A második fejezet több kisebb egységre bontható, amelyeket az Infitah program átfogó keretei kötnek össze. A program összefoglalását és célkitűzéseit az Októberi Munkaokmány elnevezésű nyilatkozat adja. Az Infitah programja komplex, a gazdasági liberalizáción túl a politikai és társadalmi reformok is helyet kapnak benne. Komplexitására támaszkodva ebben a fejezetben bemutatásra kerülnek az egyiptomi többpártrendszer kialakulása, a társadalmi mobilitás és a politikai részvétel intézményesült lehetőségei. A pártok kialakulásának és a politika működtetésének témájánál fontosnak tartunk kiemelni egy módszertani kérdést. A Közel-Kelet térségének átalakulását, folyamatait bemutató tanulmányok során az európai fogalmi készlet gyakran eltérő jelentéssel bír, sok esetben nem is értelmezhető. A dolgozatnak ebben a fejezetében a politikai színtér változásának ábrázolása során következetesen a párt fogalmát használtuk. Tekintettel arra, hogy a térségben az európai hagyományok mentén kialakult pártokról nem beszélhetünk, a dolgozatunkban említett politikai szereplőket inkább a mozgalom fogalmával írhatjuk le. Figyelembe véve, hogy a parlamentáris demokráciákhoz képest az egyiptomi pártok érdekartikulációs szerepe sokkal kisebb, továbbá a bal és jobboldali dichotómia sem az európai szempontok alapján vált ketté, az egyiptomi politikai változások és csoportok közötti ellentétek ezen fogalmi keretek között csak szigorú megkötésekkel érvényesíthetők. Az erős elnöki hatalmon kiépülő rendszer politikai egységeinek szembenállásai sokkal inkább jelentkeztek az elnökhöz való viszony, továbbá az általa képviselt elképzelések mentén, semmint a politikai ideológiák viszonyában. Ez alól bizonyos mértékig a vallásos szervezetek tekinthetők kivételnek.

Munkák harmadik nagyobb fejezetében a szadati Egyiptom külpolitikai reformjait, a diplomáciai kapcsolatok átalakulását mutatjuk be. Az egész dolgozat tartalmán végigvonul a szadati Egyiptom magyar szempontú értékelése. Tekintettel Magyarországnak korabeli sajátos helyzetére, fontosnak tartottuk a Szovjetunió szerepének hangsúlyozását. A Moszkva és Kairó közötti kapcsolatok bemutatása nem csak a korábban említett, a nasszeri időszakhoz viszonyított eltérések ábrázolását szolgálja, ezen túlmenően hozzájárul az utolsó, magyar kapcsolatokról szóló fejezet előkészítéséhez is. Munkánk során felhasználtuk Alvin Z. Rubinstein *Red Star On The Nile* című egyiptomi és szovjet viszonyokat feltérképező munkáját. Az 1975-ig feldolgozott kapcsolattörténeti írás jelentősége, hogy nagyban támaszkodik a korszakot

érintő elsődleges forrásokra, szovjet jelentésekre, továbbá a vonatkozó témájú folyóiratokra.

Szadat politikájának elődjéhez képest radikális változtatásait túlzottan hangsúlyozó szakirodalom, a külpolitikai elemek kiemelésével támasztja alá a változások mértékét. Ha a minden aspektusában ellentétes irányvonal képviselőjét - mint azt már korábban is említettük - nem is fogadjuk el, a dolgozat ezen fejezetében tárgyalt szadati átalakulás radikális külpolitikai reformjairól részletesen beszámolunk. A külpolitika elemzése során nagy hangsúlyt fordítunk Szadat közel-keleti békefolyamatokban játszott kiemelkedő szerepére, a béketárgyalások részletezésére, továbbá a közel-keleti helyzet megoldási kísérleteinek nemzetközi környezetére. A kor szereplőinek fenti témában készült visszaemlékezésein túlmenően a közel-keleti békefolyamatok bemutatásában igen gazdag szakirodalomból két munkát használtunk fel kiemelten. A közel-keleti békefolyamatokat feldolgozó külföldi szakirodalom igen gazdag, magyar nyelvű azonban már keveset találhatunk. Az átfogó ismeretek elsajátításához rendkívül hasznosak Kenneth W. Stein és Melvin A. Friedlander írásai. Stein vizsgálódásának középpontjában az Egyesült Államok közvetítői szerepe áll, míg Friedlander az egyiptomi és izraeli belpolitikára koncentrál. A dolgozatomban témája leginkább Egyiptom, Izrael és az Egyesült Államok törekvéseivel foglalkozik, így fontosnak tartottam mindhárom fél nézeteit tartalmazó forrásokat felhasználni. Jimmy Carter és Zbigniew Brzezinski monográfiái, olykor sikeresen alkalmazva a kívülálló harmadik fél semlegességét, hasznos forrást jelentenek a washingtoni álláspontok megismerésében. A Menachem Beginről és Szadatról készített életrajzok a két vezető és országaik érdekeinek összegyűjtésében volt segítségemre. Kereszty András munkáját és a magyar folyóiratok anyagait az arab országok álláspontjainak feltérképezése során használtuk fel.

A dolgozatunk utolsó fejezete kifejezetten a magyar - egyiptomi kapcsolat bemutatását tűzte ki célul. A két ország közötti együttműködést a tárgyalt korszakra jellemző egységek mentén bontottuk fel gazdasági, diplomáciai és kulturális szempontokra.

A két ország közötti kapcsolat legmeghatározóbb elemei a gazdasági szempontú, ezen belül is a kereskedelmi együttműködések hangsúlyozó egységek voltak. A szocialista országokkal kialakított klíringrendszer nyújtotta viszonylagos kereskedelmi biztonság mindkét fél számára fontossá tette a kapcsolatokat stabilizálását, folyamatos fejlesztését. A gazdasági együttműködés feltérképezése során azt vizsgáltuk, hogy a magyar

viszonylatok mennyiben tudták követni Egyiptom sajátos gazdasági nehézségeit, a meghirdetett új Infitah gazdaságpolitikát. A stabilitás fenntartása, és a változó gazdasági környezet a klíringrendszer felbomlásához és a szabad devizás kereskedelmi kapcsolatok kialakításához vezetett. Az évtized közepétől nehezedő gazdasági viszonyok a diplomáciai kapcsolatokra is komoly hatással voltak. A közel-keleti politikát érintő, egymástól fokozatosan eltávolodó elképzelések az évtized végére alacsony szintű diplomáciai kapcsolatok kialakulásához vezetett. A szakszervezetek és egyéb képviseleti szervek együttműködése fontos szerepet játszott a gyengülő diplomáciai kapcsolatok ellensúlyozásában.

Kulturális téren a két ország együttműködése magas szintet ért el, a közös szakmai fórumok és tudományos delegációk cseréje meghatározó szereppel bírt. Annak ellenére, hogy a szabad devizás kereskedelemre való átállás kezdeti nehézségei dacára az 1980-as év már biztató eredményeket mutatott, a politikai kapcsolatok a szovjet - egyiptomi távolodás hatására tovább gyengültek.

Dolgozatunk utolsó fejezetében legnagyobb mértékben a levéltári forrásokat dolgoztuk fel. A Magyar Országos Levéltár külügyminisztériumi titkos és adminisztratív anyagain túl a gazdasági vonatkozású elemek tárgyalásánál az egyes magyar vállalatok jegyzőkönyvei, a kairói kereskedelmi kirendeltség szakmai beszámolói is nagy segítségünkre voltak. A Nasszer halála után megalakuló új egyiptomi vezetés tekintetében a kairói magyar diplomáciai képviselet megfigyelő álláspontra helyezkedett. Annak érdekében, hogy a változó szadati politikát alaposabban megismerhessék, a külügyi jelentések mind részletességükben, mind mennyiségükben a korábbi évekhez képest növekvő tendenciát mutattak. A Külügyminisztérium utasítása alapján részletező táviratok érkeztek Egyiptom belpolitikai változásainak napi szinten való követése érdekében. Mind Randé Jenő, mind Nagy S. Lajos nagyköveti jelentései részletes tájékoztatást tartalmaztak, legtöbbször értékelő álláspontjuk is elfogadható volt.

Dolgozatunkban további forrásként használtuk az egyiptomi Tájékoztatásügyi Minisztérium Szadat beszédeiből évente kiadott angol nyelvű fordításokat tartalmazó gyűjteményét, továbbá Raphael Israeli szerkesztésben megjelent, témánként csoportosított szadati nyilatkozatokat és interjúkat. A Szadat által írt visszaemlékezések, életrajzi írások tartalmi összetételüket tekintve elnökké válása mentén választhatók ketté. Az 1957-ben megjelent *Revolt on the Nile* című munkájában az egyiptomi forradalomról, Nasszerről, továbbá a Szabad Tisztek csoportjáról találhatunk részletes

beszámolót. Dolgozatunkban erre a forrásra nem tértünk ki külön, azonban a Nasszer személyiségére és szerepére vonatkozó megállapításokat mi is felhasználtuk. Az elnökké választása után, 1978-ban megjelent *In Search of Identity* című munkája magán hordozza a megalapozott elnöki hatalomból született, korábbi munkáiban írtakhoz képest jelentősen megváltozott álláspontokat. A nasszeri hagyományok bizonyos fokú leépítésének tudatosságával párhuzamosan az utóbbi munka már a nasszeri rendszer árnyoldalait is bemutatja. Megjelenési évére tekintettel az *In Search of Identity* című munka a tárgyalt korszakot érintően részletesebb tájékoztatást nyújt, így elsődleges forrásként használtuk fel dolgozatunk elkészítése során.

A magyar szakirodalom esetében a térségre vonatkozó összefoglaló munkaként használtuk fel J Nagy László *Magyarország és az arab térség*, illetve Puja Frigyes *Magyar Külpolitika* című munkáját. A két ország közötti kapcsolattörténetnek gazdasági, illetve kereskedelmi szempontú elemzésére már a hetvenes évek végén sor került. A *Külgazdaság* című folyóiratban megjelent Rostoványi Zsolt magyar - arab gazdasági kapcsolatokról szóló munkája támpontot nyújt a két ország közötti együttműködések feltérképezéséhez. A gazdasági ágazat szektorális vonatkozásaiban Orosz Árpád Magyarország gépiparexportját elemző munkáját használtuk fel.

I. Egyiptom Anvar Szadat elnöksége idején

Ebben a nagyobb fejezetben Szadatról, Egyiptom átalakulásáról, a nyitott kapuk politikájának kiépüléséről, működéséről szeretnénk átfogó képet nyújtani.

Választ keresünk olyan kérdésekre, amelyek egyrészt a megelőző korszak viszontagságaiból, másrészt a szadati politika megváltozásának következményeként születtek. Miért éppen ez a sajátos, az adott időszak térségbeli stratégiájától eltérő berendezkedés alakult ki Egyiptomban? A Szadat által bevezetett gazdasági liberalizmust értelmezhetjük-e saját fogalmi rendszereink között tényleges liberalizmusként, vagy egy közel-keleti szűrőn keresztül szükséges ezt vizsgálnunk? Mennyiben volt ez ténylegesen liberális, és mennyiben az adott feltételek kényszere szülte átalakítás? Milyen mértékben értékelhetjük az elnök politikáját *modernizációként*?

A modernizáció általános tartalmát, mindenkre érvényes fogalmi kereteit nehéz meghatározni, hiszen az egyes országok sajátos helyzete, fejlettségi foka számtalan változatot alakíthat ki. Az egyiptomi modernizáció meghatározásánál erre fokozottan ügyeltünk. Ha a folyamatot *korszerűsítésként értelmezzük*,¹ akkor Egyiptom esetében nagyrészt kényszer szülte felzárkózásról, a forradalom szülte reformok negatív következményeinek felszámolására tett intézkedések sorozatáról beszélhetünk. A modernitás ilyen formájú értelmezéséhez szorosan kapcsolódik a nyitás politikájának nyugati orientációjából adódó nyugati „modern” technikai és tartalmi formák átvétele. A Nyugat felé való nyitás, és a várt jó kapcsolatok megfelelő működtetéséhez Szadat nagy hangsúlyt fektetett a demokratikus és szabadpiaci, vagy ennek tűnő elemek politikába való beépítésére. A nyugati formák sablonszerű átvétele, helyi alkalmazhatóságának pontatlan felmérése vezetett egyrészt a modernizációs szándék kudarcához. A modernitás egy része fizikailag megvalósulni látszott a nyugat-európai típusú kaszinók, bárók megépülésével, olyan nyugat-európai típusú fogyasztói lehetőségek megjelenésével, amelyek nagy részben idegenek voltak az arab kultúra számára. Szadat Egyiptomában ezek a javak csak egy szűk réteg számára voltak elérhetők. Így a lakosság nagy része, amely a fejlődést csak ezeken a változásokon tudta lemérni, sokszor komoly ellenállást tanúsított Szadat programjának modernizáló törekvései ellen.

¹ Harsányi Iván: Modernizáció, modernitás. Az 1875 utáni spanyol Restauráció és korszerűsítés, *A modernizáció határai konferenciakötet*, Szeged, 2002, 21. o

Véleményünk szerint pontosabb képet kapunk, ha a rendszer modernizációjának problémáját *normalizációként értelmezzük*. Egy olyan átalakításként tehát, amely a megelőző rendszer negatívumainak kiküszöbölése mellett, saját irányvonalai mentén születendő új feltételekhez kívánt újító struktúrát biztosítani. A változó nemzetközi környezet és a nyitás politikáját akadályozó egyéb belső tényezők a normalizációt, a „jóléti állam” funkcióinak rendezését tették szükségessé. A Szadat nyilatkozatában megfogalmazott elképzelések is a normalizáció folyamatát erősítik. „A modernizáció a prioritások helyes sorrendje és a megvalósításhoz szükséges eszközök ismerete. Azután fel kell állítanunk azokat az intézményeket, rendszereket és kapcsolatokat, amelyek arab közreműködéssel képesek ezeket az elcsépelt, élettelen eszközöket termelő és kreatív elemekké változtatni. Utána ötvöznünk kell az alkalmas környezetet a fejlődés megfelelő szintjével, amely képessé tesz minket a találékonyságra, kreativitásra.”²

Felmerül azonban a kérdés, hogy maga az Infitah iránya helyes volt-e, azaz maga a modernizációs kísérlet ténylegesen segítette-e az országot vagy csak az elhibázott stratégia felszínes végtermékéről beszélhetünk.

Álláspontunk szerint a választ valahol a két szemlélet között találhatjuk meg. A többpártrendszer lehetősége, az adózási reformok, a decentralizáció, az állami szektor szerepének csökkentése néhány olyan példa, amely korunk elvárása szerint a modernitást jelképezi. Látnunk kell azonban, hogy ezek a reformok az ország nyugati orientációját alátámasztó szükségintézkedések voltak. Nem tudtak állandósulni, hatásukat nem tudták széles rétegben kifejteni, hiszen egy olyan területen kellett volna valóban működniük, ahol az öröklött és változatlan elnöki autoriter rendszer alapvető gátat szabott az ilyen típusú modernizáció elmélyülésére számára.

Az egyiptomi kormányzat bizonyos fokig háttal fordított a Nasszer idejére jellemző nacionalizálási folyamatoknak. Csökkenteni igyekezett az állami szektor szerepét, politikailag pedig Nyugat-Európa és az Egyesült Államok felé nyitott.

Mik voltak ennek a szemben álló politikának a kiváltó okai, milyen körülmények tették lehetővé kialakulását, hogyan tudott működni? Ezekre a kérdésekre szeretnék választ találni a dolgozat ezen fejezetében. Bemutatásra kerül, hogy az Infitah rendszere milyen belső gazdasági átalakulásokat irányzott elő, milyen törvényi szintű szabályozások tették vonzóbbá az országot a külföldi tőke számára, továbbá ez milyen politikai és társadalmi következménnyel járt.

² Idézet az Októberi Munkaokmányból. Ministry of Information: *President Anwar El Sadat's policy*. 1974, 96.o.

Az Infitah működésének bemutatásával párhuzamosan arra a kérdésre keressük a választ, hogy létezett-e tényleges lehetőség az átalakulásra, vagy csak a korábbi rendszerek átvételéről, és nem többről, mint azok frissítéséről, a kor aktuális nemzetközi gazdasági folyamataihoz való felzárkózásáról beszélhetünk. Elmondhatjuk, hogy Szadat elnöksége alatt a nyitott kapuk politikája, annak minden szegmense a kapitalista gazdaság igényei és a politikai lehetőségek korlátai között lebegett. Egy bizonyos szint után a kitűzött liberális elvek azon csoportok ellenállásába ütköztek, amelyek kezdetben hasznot húztak belőle. Ez a politikai vezető réteg, „az Infitah - csoport” a döntéshozatal eszközével bírva, nem kívánta megfizetni a populista berendezkedés felbomlásának lehetséges árát, hamar fékezni kezdték a gazdasági liberalizmus menetét.

Az Infitah rendszerének ismertetése csak akkor adhat teljes képet, ha bemutatjuk annak politikai és társadalmi szegmensét is, így a dolgozat ezen fejezetében az egyiptomi pártok átalakulásáról is szólnunk.

A legitimáció megerősítésének időszaka

A Szadat vezette Egyiptom a kül- és belpolitika változó irányultságától kezdve az ország gazdasági stabilizációs tervén át sok szempontból eltérést mutat a nasszeri hagyományokhoz képest.. A korai években meginduló, a nasszeri hagyományokat leépítő folyamat ellenére az elnöki rendszer működtetése kapcsán Szadat elődje hagyományát folytatta. A politikai élet szereplőinek erőskezü kontrollálása az egyszemélyi tényleges hatalom megtartása érdekében lényegében nem változott Szadat idején sem.³

A kialakított politikai pártok és egyéb társadalmilag befolyásos csoportok ellentéteinek a politikumra gyakorolt hatása a döntéshozatali metódus tekintetében nem változtatta meg Egyiptom működését. A forradalom után kialakított autoriter-modernizáló rendszer a hetvenes évek változásai során is megmaradt,⁴a folyamat kontinuitását leginkább a politikai rendszer lényegi állandósulásában figyelhetjük meg. Gamal Abdel Nasszer 1970. szeptember 28-i halálával új fejezet kezdődött Egyiptom életében. A szadati új korszak minden eredménye és változása ellenére az ország alapvető intézményi feltételei azonban nem sokat változtak.

³ Pradeep Sen: Party Sytem Under Sadat, *India Quarterly*, 37. évf. 3. sz. 1981. július – szeptember.

⁴ Raymond A. Hinnebusch: *Egyptian Politics Under Sadat*, Cambridge Univ. Press, é. n. 33. o.

Anvar Szadatot 1969. december 21-én Nasszer alelnökévé jelölte. A vonatkozó szakirodalom eltérő jelentőséget tulajdonít a kinevezésnek. Nem csak a korszak kutatóiban, de az akkori idők politikusaiban is kérdések merültek fel Szadat személye és kinevezése körül. Politikai előéletének ismeretében az elemzők számára nem a felelősségteljes, határozott elképzelésekkel rendelkező vezető képe rajzolódik ki.⁵ A Szabad Tisztek mozgalmanak forradalmi kormányzótanácsi tagjaként a magas szintű politika oszlopos tagjának számított. Nasszerhez fűződő jó munkakapcsolata a szakirodalom szerint Szadat kritika nélküli, folytonosan egyetértő szerepének volt köszönhető.⁶

Véleményünk szerint ahhoz, hogy Szadat kiemelkedő szerepet kapott, illetve kaphatott Egyiptom politikai életében, nem kizárólag gyenge, látszólag vélemény nélküli attitűdje járult hozzá. Figyelembe véve a nasszeri időszak utolsó éveiben megindult változásokat, Szadatnak mint hűséges politikusnak és katonatársnak kiemelt szerep jutott. Egyiptomban már a hatvanas évek végén erőteljesen kirajzolódtak a forradalom alakította rendszer hátrányai. Az ennek következtében kialakult nehézségek megoldásához olyan tartós - az eddigi elképzelésektől sokszor eltérő - politikára volt szükség, amelynek véghezviteléhez Anvar Szadat megfelelő személynek tetszett.

Az akkor aktuális következmények mellett a forradalom alakította autoriter irányítási forma fenntartása megkövetelte az elnökön kívüli hatalmi centrumok állandósulásának kiküszöbölését. Szadat nem tartozott kifejezetten egyik ilyen csoporthoz sem, ami további megerősítésül szolgálhatott alelnöki kinevezése tekintetében.⁷

A Forradalmi Kormányzótanács tagjaként Nasszer legtöbbször a hatalom tényleges forrásától távoli pozíciókat nyújtott Szadat számára. Először az új kormányzat sajtóorgánumának számító *al-Gumuriya* című napilap szerkesztője lett, később az Iszlám Kongresszus főtitkári címét kapta meg. 1962-ben az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elnöke lett.

⁵ A vidéki származású, korai tanulmányait a korániskolában folytató Szadat politikai előélete nem a felelős politikus képét vetíti elénk. Az egyiptomi britt jelenlétnek köszönhetően kibővülő katonatiszti képzés következtében Szadat a második világháború előtt katonatiszti fokozatot szerzett. A britt jelenlét felszámolására törekedvén számos sikertelen akciót szervezett, többször bebörtönözték. A közös katonaévek, a háború előtt Mankabad városában töltött szolgálat alatt ismerte meg Gamal Abdel Nasszert, és vált a későbbi Szabad Tisztek Mozgalmanak tagjává.

⁶ David Hirst-Irene Benson: *Sadat*, Faber and Faber, London, 1981, 96. o.

⁷ Alvin Z Rubinstein: The Egypt of Anwar Sadat, *Current History*, 1977. január.

1970. október 15-én a parlament egyhangúan elfogadta Szadat elnökké való jelölését.⁸ Tekintettel arra, hogy Nasszer konkrétan nem jelölte ki utódját, az ideiglenes alkotmány kötötte jogszabályi rendszer Szadat elnökké való kinevezését erősítette meg. Az elnökséget megerősítő népszavazás nem is kifejezetten Szadat személye, mint inkább a politikai kontinuitás, a forradalom kialakította változások megtartását támogató lakossági szavazatot mutatja. A nasszeri hagyományok őrzése és az attól való eltérések mentén pontos képet kaphatunk a szadati Egyiptom működéséről.

A politikai intézmények működése

Az autoriter, erősen vezető-központú rendszerek politikai berendezkedésének sajátossága, hogy az intézményesített szervek mindig is háttérbe szorulnak a személyes befolyáson alapuló politikai hálózat mögött. Már Nasszer idejében is kialakult egy, leginkább a Szabad Tisztek Mozgalmának katonai elitjéből verbuválódott informális kapcsolatokra épülő szűk támogatói csoport, amely befolyással bírt a nagyobb horderejű döntésekben is. A politikához közeli szervezetek vezetése olyan fokú kapcsolati tőkét tudott kialakítani, amely akár az elnöki befolyást is csökkenthette. Az úgynevezett „hatalmi központok” funkciójának gyengítése, felszámolásuk nagyban meghatározta Egyiptom politikatörténetének minőségét. Ilyen központtá vált Egyiptom hatalmi rendszerén belül a hadsereg és az Arab Szocialista Unió.

A hadsereg

Az 1952-es puccs óta az ország politikai döntéshozatalában meghatározó szereppel bír a katonaság.

A döntéshozatali struktúra az elnök és az őt körülvevő politikai elit legjavából állt. A nasszeri időszak kezdetén az alelnökök, miniszterelnökök, pártvezetők - egy maroknyi szakértőt leszámítva - minden tagja katonai, a Szabad Tisztek környezetéhez tartozó személyből állt. A katonaság horizontálisan kitöltötte az állami apparátus minden lehetséges színterét, ebből következően az irányítás csatornáit elég szegényesen intézményesültek, inkább az elit tagjainak egymás közötti érdekellentéteiben,

⁸ Az elnöki kabinet és az Arab Szocialista Unió legfelsőbb végrehajtó bizottsága október elején ideiglenes elnöki címmel ruházta fel Szadatot. A végleges elnökséget népszavazás erősítette meg 90,4% igen szavazattal. Hirst-Benson. 104. o.

súrlódásaiban keletkeztek.⁹ A tisztikar kohéziója eltérő koordináták mentén vált töredezetté. Néhány tábornok, mint Kemal Abdel Huszein az iszlamista, konzervatív vonalhoz tartozott, míg mások, például Ali Szabri baloldali populista elveket vallottak. A politikai életben szerepet vállaló tisztek csoportját teljesen egységes struktúráként kezelünk téves következtetésekhez vezethet. A hatvanas évek elejétől Nasszer kezdeti támogatói - a Forradalmi Kormányzótanács tagjai - mind a politikai értékek, mind a megoldási javaslatok terén az évek során hatalmilag eltávolodtak az elnöktől. Az egy-egy feladat elvégzésére kinevezett tisztek saját kapcsolati tőkéjüket felhasználva fokozatosan erősödő kis hatalmi központokká fejlődtek ki. Ennek köszönhetően Nasszer szívesebben támaszkodott a katonai hírszerzésből verbuvált másod vonalbeli tisztikarra.¹⁰ A katonai csoport lehetséges erejének tudatában Nasszer feltételezhetően nem is kívánta ténylegesen kiterjeszteni a hadsereg döntéshozatalban meglévő hatalmát. 1967 után a külhoni vereségnek és a sorozatos elitharcoknak köszönhetően a katonapolitikusok ereje meggyengült. Az arab nacionalizmus nevében folytatott harc vereséggel zárult, a hadsereg döntésein alapuló gazdasági mechanizmus pedig nem javította jelentősen Egyiptom anyagi helyzetét. Ezeknek köszönhetően a tisztikar vezetésben betöltött pozícióin túl legitimációja is meggyengült.

A szadati korban ez a szerep tovább gyengült. A gazdasági, társadalmi és politikai szférára vonatkozó döntési hatáskörök továbbra is a kormányzat végrehajtó hatalmánál maradtak, ennek társadalmi összetétele azonban jelentősen átalakult. Az egyiptomi vezetés minden szintjén demilitarizációs folyamat vette kezdetét. A hetvenes évek végére a hadseregből toborzott miniszterek egykor tizenegy tagú csoportja kettőre, a tizenöt darab miniszteri tárca pedig ötre csökkent.

A személycserék nem csak és kizárólag a legfelsőbb elit rétegét érintették, az átalakítások a vidéki kormányzóságok vezetőinek szintjéig nyúltak. A legmagasabb szinten néhány volt szabad tiszttel leszámítva technokrata, az elnökhöz akár rokoni szállal is kapcsolódó vezetőket találunk. A pártot érintő ellenőrzés felett is megszűnt a szabad tisztek kizárólagossága. A fentiekkel ellentétben, a tartományi vezetők esetében, a katonatiszti állomány növekvő arányt mutat. Azok a szabad tisztek váltak az egyes tartományok vezetőivé, akiknek a politikából való végleges eltávolítására nem volt szükség, azonban a központtól való távolságuknak köszönhetően kevésbé

⁹ Eliezer Beer: *Army Officers in Arab Politics and Society*, Prager, 1970, 305-326. o.

¹⁰ John Waterbury: *The Egypt of Nasser and Sadat*, Princeton Univ Press, é. n. 333. o.

érvényesülhettek. A vidéki kormányzóságok kabineti képviselte szigorúan civil, technokrata kezekben összpontosult, így téve apolitikussá a helyi vezető réteget.¹¹

A kormányzat és a politikai élet demilitarizálásának korlátot szabott a közel-keleti helyzet sajátos, katonai konfliktusokkal terhelt állapota. A sorozatos arab - izraeli háborúk, az állandó hadi készültség szabad utat engedett a tisztikar hatalomban való térnyerésének, állandó lehetőséget adva ezzel a katonai hatalmi központ újjászületésének.

Az Arab Szocialista Unió

Az egyiptomi forradalom győzelmének évében a Szabad Tisztek vezette ország a hatalom központosításának, továbbá a korábbi politikai elit megszüntetésének érdekében felszámolta a politikai pártokat. A politikai élet szervezeti kereteinek újbóli felépítése már a pártok felszámolásakor problémaként merült fel. A korábban beszűntetett pártok helyett egy központilag kialakított és irányított szervezeti forma támogatta a nasszeri időszak államigazgatását. A fentiekén túl a pártok politológiai értelemben vett képviseleti és tömegmobilizációs szerepe is kiemelkedő fontosságú volt a pártélet újraszervezése során.¹² Az Arab Szocialista Unió elődjének számító Nemzeti Unió feladata is a politikai élet kormányzati érdeket támogató strukturálásában fejeződött ki. Az 1962-ben létrehozott ASZU tagsága elődjéhez képest elvileg önkéntes alapon működött. Abban az esetben, ha valaki szakmai szövetség tagja kívánt lenni, parlamenti képviselő, esetleg más közigazgatási funkciót akart betölteni, a párttagság kötelező volt, így az önkéntes tagság is csak korlátok között értelmezhető. Annak érdekében, hogy a párt funkciójának szánt mobilitás és a társadalmi különbségek enyhítése érvényesülni tudjon, a szervezet korporációkon alapult. Az ASZU a „dolgozó erők nemzeti szövetségét” jelentette, a munkások, parasztok, értelmiségiek, katonák szövetsége funkcionális és helyi alapon elkülönült egységekben jött létre. A társadalmi csoportok mentén tagolt egységek jöttek létre a gyárakban, falvakban, városi kerületekben. Az 1962-es Nemzeti Charta meghatározta, hogy bármelyik szervezetben a munkások, parasztok arányának el kell érnie az 50 százalékos arányt. A Nemzeti Unió

¹¹ Mark N. Cooper: The demilitarization of the Egyptian Military, *International Journal of Middle East Studies*, 14. évf. 203-205. o.

¹² P.J. Vatikiotis: *Nasser and His Generation*, London, 1978, 197. o.

szerkezetéhez és működéséhez képest az ASZU-n belül foglalkozás szerinti képviselőket vezettek be, továbbá a gyárakban, szakmai szervezetekben, minisztériumokban bevezetett pártszövetségek közelebb hozták az ASZU-t tagjaihoz, a politikai életéhez.¹³ Tekintettel arra, hogy az egyiptomi pártélet korporatista hagyománnyal nem rendelkezett, továbbá, hogy a csoportok elkülönítésének szempontja egy felülről érkező szabályozáson alapult, a párt tényleges funkcióját betölteni nem volt képes.

Ali Szabri 1965-ben történő főtitkári kinevezésével a párt eddigi szerkezete átalakult, ideológiai szinten a baloldali, szocialista elemek megerősödtek. Az egyre több szervezeti egységgel és adminisztrációval működve erősen elburokratizálódott. A felülről kialakított, nagy tömeggel rendelkező ASZU a társadalmi mobilitás fejlesztését nem tudta ellátni, ennek ellenére átfogó mivolta, továbbá a benne rejlő kapcsolati lehetőségek az Unió vezető pozíciójában lévőknek saját politikai erejét növelni tudta.¹⁴

„A forradalom kiigazítása”

Anvar Szadat elnöki hatalmának konszolidációja során két komoly problémával került szembe. Az egyik a forradalom káros következményeinek kiküszöbölése, továbbá hatalmának legitimációs hiánya. Az itt következő nagyobb fejezet ez utóbbi átalakulását kívánja bemutatni.

A politikailag meghatározó, Egyiptom új korszakát megnyitó Nasszer nép által elfogadott stabil szerepét Szadat nem élvezhette. Politikai következtetéseinkből kitűnik, hogy egységes, viszonylag egyszerű procedura során történt megválasztása is ennek a gyenge szerepnek volt köszönhető. Sem intézményi hatalmi bázisa, sem szervezett politikai kapcsolati tőkéje nem volt. A kulcspozícióban lévő szabad tisztek - Sami Saraf, Saravi Goma, Ali Szabri - bízva abban, hogy saját politikai szájízük szerint használhatják az új elnököt, nem ellenkeztek Szadat kinevezését illetően.¹⁵ A Szadat megválasztását követő kormányzat jellemzéseként az 1971-ben íródott magyar értékelő beszámolók a vezető erők kompromisszumát emelik ki. „A kompromisszumos megoldás azt jelentette, hogy különböző beállítottságú személyek vesznek részt a

¹³ G. Ibrahim Aoude: From National Bourgeois Development to Infitah 1952 - 1992, *Arab Studies Quarterly*, 1994, 16. évf. 8. o.

¹⁴ Az ASZU Titkos Szervezetének tagjai között volt Ali Szabri, Saravi Goma, Sami Saraf. A párton belül saját klientúrájuk kiépítésével önálló hírszerző hálózatot, stabil hatalmi bázist tudtak kialakítani. Waterbury 334. o.

¹⁵ Későbbiekben, amikor az ASZU már számos kritikai támadás következtében gyengülni látszott, egy korábbi ASZU-vezető beszámolt arról, hogy minden pártvezető központi utasításként kapta, hogy Szadat elnöki kinevezését támogassa. Waterbury 349. o.

hatalom közvetlen gyakorlásában, ugyanakkor, amikor hiányzik egy olyan erős vezető egyéniség, aki - mint az egykori Nasszer elnök - ilyen körülmények között is biztosítani tudja az egységes irányítást.”¹⁶ Az áprilisban készült jelentés az egyiptomi vezetésen belüli irányzatok közötti ellentétek fokozódásáról számol be. A magyar nagykövet a meglévő irányzatok közötti ellentétet túlzott mértékben az ideológiai különbségek mentén állapítja meg. „A nyugati orientációjú erők bátorítást élvezve időnként nyíltabban lépnek fel, s a haladó erők, amelyek elsősorban az ASZU-n belül tömörülnek, határozottabban veszik fel velük a harcot.” Az ideológiák mentén két csoportra különült irányzatok közül az egyik csoportot a Szovjetunióval és a szocialista országokkal való együttműködés jellemzi, rájuk támaszkodva keresik a közel-keleti helyzet megoldását. Ezt az irányzatot támogatja többek között Ali Szabri, Saravi Goma. „Ezek a vezetők biztosan számítanak az ASZU apparátus egy részének, mindenekelőtt az ASZU titkos szervezetének, továbbá az illegalitásban lévő kommunisták támogatására.” A másik orientációhoz tartozó erők prominens képviselőjeként Szaíd Mareit jelöli meg a beszámoló. Bírálják a Szovjetuniót, igyekeznek lazítani Egyiptom ez irányú kapcsolatait.¹⁷ Bizonyos, hogy Randé Jenő nagykövet beszámolója a politikai ellentéteket meghatározó elemeket túlzott leegyszerűsítéssel mutatta be. Véleményünk szerint a konfliktus kibontakozásában nagyobb szerepe volt a belpolitikai hatalmi pozíciók közötti versenynek, mint a külpolitikai orientáltságnak. Érdekes azonban megállapítani, hogy az áprilisban készült jelentés még nem számol az ellentétek konfliktussá alakulásával, tekintettel arra, hogy a jelentésben haladó erőknek nevezett Ali Szabri - féle csoport sokkal erősebb hatalmi pozícióval rendelkezett. Ennek ellenére Szíria, Egyiptom és Líbia Bengáziban elfogadott szövetségi terve a jelentés szerint is problémákat okozhat a későbbiekben.

Ahogy a bevezető részben is említettük, hatalmi funkciók működtetésében elődjéhez hasonlóan erőskezű Szadat mégsem vált a felső vezetés bábjává. Ennek bizonyítékául szolgált 1971-ben Ali Szabri és más politikai vezetők hatalomból való menesztése.

Szadat elnöki kinevezése után nem sokkal Ali Szabrit jelölte ki egyik alelnökévé. Az ASZU-ban betöltött pozícióján keresztül, tehetségének és kapcsolatainak köszönhetően Ali Szabri meghatározó politikai erőként Szadat elnöki hatalmát veszélyeztetni látszott.

¹⁶ KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j, 41. doboz 36-20-02076 Irányzatok az Egyesült Arab Köztársaság belpolitikájában.

¹⁷ Uo.

Ali Szabrit támogatta a hadügyminiszter, Mohamed Fauzi, a belügyminiszter, Saravi Goma vagy a politikai rendőrség feje, Ahamed Kamel. Így együtt többséggel bírtak a párt végrehajtó bizottságában, meghatározó társadalmi bázissal rendelkeztek. A Szadatot támogató konzervatív - centrista politikusok, Szaíd Marei, Heikal, Azíz Szidki is inkább csak a Szabri - ellenességük okán tartoztak az elnököt támogatók körébe.

Az Arab Szocialista Unió végrehajtó bizottságának tagjai hatalmuk megtartása, továbbá az újonnan megválasztott elnök befolyásának korlátozása érdekében nagy hangsúlyt fektettek az ország biztonságát érintő kérdésekre. Igyekeztek politikai feszültséget kelteni az aktuális bel- és külpolitikai kérdések rendezését illetően, kihasználni az ilyen akut döntéshozatali kérdés okozta esetleges belpolitikai feszültséget. Egyik ilyen konfliktusforrás az Egyiptom és Líbia közötti unió volt.¹⁸ A nasszeri időszakban elindult uniós terveket 1971 elején Szadat beindítani látszott. A gyorsított ütemben megkezdődött tárgyalások és azok eredményei az ASZU végrehajtó bizottságának jóváhagyása nélkül születtek meg. Az 1971. április 25-én az ASZU központi bizottsági ülésén utólagosan elfogadtatásra kerülő megállapodások komoly feszültséget, Szadat ellenes felszólalásokat eredményeztek.

Az elnökön kívüli hatalmi központok további taktikázó magatartását elkerülendő 1971. május 2-án Szabrit elbocsátották alelnöki posztjából.¹⁹ Sadiq tábornok és az egész hadsereg támogatását maga mögött tudva pár nap múlva Szadat Saravi Goma helyettes miniszterelnök és belügyminiszter lemondását fogadta el. Bízva abban, hogy a tömeges lemondások lehetetlenné teszik a kormány működését, a hadügyminiszter Mohamed Fauzi, az elnöki ügyekért felelős államtitkár Sami Saraf, az ASZU végrehajtó bizottságából Abd- al Muhsin Abu al-Nur és még egyéb vezetői pozícióban lévő politikusok önként távoztak. Az egyes kulcsfontosságú hivatalok, mint a hadsereg, a titkosszolgálat vagy az ASZU vezetőinek lemondása olyan alkotmányos nehézségeket okozhatott volna Szadat számára,²⁰ amelyből az egyetlen kiút a politikai vezetés

¹⁸ 1969 októberében aláírt Tripoli Charta Szudán, Egyiptom és Líbia szövetségét irányozta elő. A későbbiekben Szudán helyét átvevő Szíria részvételével az Arab Köztársaságok Föderációjának kialakítását javasolta Kadhafi. Az újfajta szövetséggel járó intézményi átalakulás következtében az ASZU politikai és hatalmi legitimációja csökkenni látszott. Szadattal való ellentétében egyrészt politikai befolyásának gyengülése, másrészt az elnök pozícióját megrontó ürügy keresése játszott szerepet Ali Szabri esetében.

¹⁹ Az időzítés sem véletlen. A februárban nyilvánosságra hozott szadati béketervezet kapcsán William Rogers az Egyesült Államok külügyminisztere Kairóban megbeszélést folytatott Szadattal. Ali Szabri elbocsátása pár nappal a találkozót megelőzően történt. A béketervezet, továbbá Ali Szabri szovjetbarát háttérére az Egyesült Államok felé való nyitás és a Szovjetuniótól való eltávolodás okát sejteti az elnökhelyettes elbocsátása mögött.

²⁰ Hirst-Benson. 115. o.

újrastrukturálása lehetett volna. A várakozásokkal ellentétben Szadat mindenki lemondását elfogadta.

Szadat életrajzi írásában az Ali Szabri és társainak lemondása más kontextusban kerül elő, sokkal hangsúlyosabbak a lemondott, illetve lemondatot vezetőik szovjetbarát politikai álláspontjai. A lemondatások előtt Szadat beszámol arról, hogy az ASZU - mint a szovjet blokk befolyása alatt álló szervezet - tagjainak utasításokat és instrukciókat ad az elnök ellen való szövetségzésre. „Ez év áprilisára a tevékenységük túlzóvá vált, napi találkozósaik során az egész országban rémhíreket keltettek. Ez egy jól ismert tevékenység a Szovjetúnióban, hasonlatos az agitációs központok munkájához.”²¹ Május 2-án Ali Szabrit eddigi összes pozíciójából felmentettem. [...] Egyre több találkozót tartottak, egyre több embert győztek meg arról, hogy csatlakozzon hozzájuk. Egyre többen beszéltek egy közelgő összeesküvésről. [...] Eljött az ideje, hogy a harcot győztesen zárjam le. A hadsereg számos katonatisztjével tartottam megbeszéléseket. Az utolsó nekik tartott beszédemben így nyilatkoztam: Semmilyen hatalmi erő létezését, vagy további hatalmi harcot nem engedélyezek. Bárki, aki Egyiptom érdekei ellen küzd, ízekre szedem. [A lemondásokat] megtervezték, hogy alkotmányos intézményeink összeomlását okozzák - és én elfogadtam. Elfogadtam a lemondásukat és utasítottam a híradás szerveit, hogy azonnal jelentsék be a háziőrizetbe vételüket. A kormányzat átalakítását haladéktalanul megkezdtam - valójában még az este folyamán. Az Egyiptomot oly sokáig megbénító, központi hatalomért vívott harc rémálma végül lezárult.”²²

Szadat nem vesztegette az idejét új vezetői gárdájának összeállításán. A hűséges Mohamed Szadik lett a hadsereg feje, belügyminiszternek a korábban Alexandriában kormányzati posztot betöltő Mamdúh Szálemet jelölte ki. Május 15-én közel 90 kormányzati hivatalnokot és párttagot tartóztattak le.²³ Új vezetést kapott a párt, amelyben, igaz kevés számban, de baloldali erők is szerepet kaptak. Mohamed Huszein Heikal lett a tájékoztatásért felelős minisztérium vezetője. Nem csak a felső vezetés cseréjében mérhető a támogatói bázis kézzel vezérelt átalakítása. A májusi ellentétek után Szadat számos - a nasszeri időszak alatt bebörtönzött - politikai foglyot és

²¹ Anvar Szadat. *In Search of Identity*, Collins, London, 1978. 223.o A lemondatások szovjet vonatkozásáról a későbbi fejezetekben még szólunk.

²² Uo. 224. o.

²³ Legtöbbjüket több évig tartó tárgyalás után ítélték el, azonban 1981-re kiszabadultak.

korábban munkájukból elbocsátott köztisztviselőt helyezettett szabadlábba. A földosztás során eltulajdonított földeket juttatott vissza korábbi tulajdonosaiknak.²⁴

A belpolitikai csatározásokról a magyar külügyi jelentés az alábbiak szerint számolt be. „Az elmúlt kritikus hónapokban Anvar Szadat tekintélye mind Egyiptomon belül, mind nemzetközi téren erősödött. Jól kihasználta a baloldal szervezetlenségét, megosztottságát, politikai inaktivitását, a személyi ambíciókat. Egy csapásra leszámolt a baloldal vezetésével, akcióját a hadsereg vezérkarának egyetértésével hajtotta végre. Szadat puccsszerű akciójával viszonylag új helyzetet teremtett Egyiptom politikai életében. Az ASZU-t, az államapparátust és a törvényhozó testületet politikáját követő személyekkel tölti be.”²⁵

Ezzel lezárult a Szadathoz közeli vezetés kialakításának egy fontos szakasza, amit későbbi beszédeiben a „forradalom kiigazításaként” nevezett meg.

Az elnöki rendszer felépítése

Az Ali Szabri fémjelezte ellenzék hatalmának meggyengítése az elnöki hatalom átszervezésének első állomása volt. Az 1973-as háborúig nem lévén társadalmilag megerősített legitimációs ereje, Szadat elnöki pozícióját kihasználva a hozzá hűséges embereinek kinevezésében látta a túlélés egyetlen lehetőségét. Az 1971 áprilisában készült magyar követi jelentés Szadat politikai működése kapcsán az ügyes taktikázást és nem az erőskezű politikai vezetőt emelte ki.²⁶ A Szabri nevéhez köthető ellenzéki támadástól kezdődően Szadat leszámolni igyekezett az elnöki pozícióját veszélyeztető egyéb hatalmi centrumokkal is.

Az ASZU, a nasszeri időszak utolsó politikai pártjellegű szerveződése a szadati éra kezdeti éveiben sikeresen tartotta pozícióját. Szadat politikai szempontból nem is foglalkozott a párt átalakításával.²⁷ Az Ali Szabri vezette ellenzéki támadás felhívta Szadat figyelmét az ASZU átalakításának szükségességére. Annak ellenére, hogy konkrét politikai ideológiával és egységes fellépéssel az ASZU - mint olyan - nem

²⁴ Waterbury. 351. o.

²⁵ KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j, 41. doboz 36-20-02076/13 Változások az EAK felső vezetésében.

²⁶ KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j, 41. doboz 36-2-002076 Irányzatok az Egyesült Arab Köztársaság belpolitikájában.

²⁷ Tekintettel arra, hogy az inkább mozgalomnak nevezhető tömörülés politikai mobilizációs ereje csekély, az elnököt támogató erővé nehezen volt átformálható.

rendelkezett, hatalmi erejének felszámolása csak több lépcsőben sikerülhetett. Az 1971-es hatalmi konszolidáció után az Arab Szocialista Unióban új választásokat írtak ki, a párt egészének átalakítása céljából a felső vezetéstől egészen a legalsóbb rétegekig terjedően. Szabri politikai puccskísérlete után az ASZU vezetése is az elnöki rendszer működését nehezítő „erőközponttá” vált.²⁸ A párt 1971. július 23-26. között megtartott Nemzeti Kongresszusán Szadat nyilvánosságra hozta a Nemzeti Akcióterv elnevezésű programját, amely a Nasszertől távolodó új hatalmi berendezkedés kialakításának folyamatát foglalta össze. Az akcióterv kimondta, hogy az ASZU-nak teljes megújulásra van szüksége. A párt elitje - mint az ellene szervezett támadás központja - teljesen felszámolásra kerül.²⁹

Szadat beszédében kifejtette, hogy a szabad és közvetlen választások eredményeként nem kerülhetnek be a pártba a Nasszer-ellenes elemek, a szocialista átalakulás ellenzői, a korrupt elemek. A demokratikus alapon történő átalakulás az emberek érdeklődésének középpontjába került. A közvélemény egy része eleve megkérdőjelezte a demokratikus légkörben lefolytatott szabad választások lehetőségét. Az alapszervezetektől egészen a kormányzósági szintig kiírt választások során a magyar beszámolók alapján számtalan szabálysértés történt. Főleg a kormányzósági szinten igyekeztek a nasszeri erők bejutásának esélyeit csökkenteni. Amennyiben ez a választók befolyásolásával nem sikerült, a jelöltet visszalépésre kényszerítették. A magyar beszámoló szerint az átalakított ASZU engedelmes, viszonylag könnyen irányítható, súlytalan politikai szervezetté vált az elnök kezében.³⁰

Az 1971 végére összeállt kabinetben a párt vezetését Szaíd Mareire bízták. Ali Szabri korábbi szerepéhez hasonlóan a párt újrastrukturálását kapta feladatául, annyi különbséggel, hogy az ASZU mint gyűjtőpárt tényleges politikai funkciójának megszüntetése vált az átalakítás bújtatott lényegévé.³¹

Szadat a Nasszertől örökölt elnöki pozíció erősségét Egyiptom új alkotmányának elfogadásával bővítette ki.

Szadat hatalmának megerősítéséhez, elődjéhez képest nagyobb mértékben fektetett hangsúlyt az intézményi keretek stabilizálására. Ennek alapját képezte a többszöri

²⁸ Az ASZU vezetőségének legfőbb feladata a párt rekrutációjának felügyelete. Saját klientúrájukat helyezték a pártba. A politikai működéssel párhuzamosan saját kezelésű hírszerzési hálózatot alakítottak ki. A párt vezetőinek tagsága részben titkos volt, csak néhány hivatalos személy számára volt ismeretes a tagság teljes listája.

²⁹ Waterbury. 354. o.

³⁰ KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j, 42. doboz 36-20-02076/ 57 ASZU újjáválasztásának értékelése.

³¹ Waterbury. 352. o.

ideiglenes próbálkozás után állandónak nevezett, 1971. szeptember 9-én életbelépő új alkotmány. Az arab országokhoz hasonlóan Egyiptom kormányzati rendszerét is igen nehéz európai struktúrák alapján kialakított szempontok szerint besorolni.

Az új alkotmány szerint az Egyiptomi Arab Köztársaság demokratikus állam, fő jogforrása az angol közjog. A végrehajtó hatalom feje a hatéves periódusra megválasztott elnök. Az Egyesült Államok elnöki rendszeréhez hasonló, bár jóval szélesebb körű funkcióval rendelkező elnök a diplomáciai feladatain túl a fegyveres erők parancsnoka, szükség esetén feloszthatja a parlamentet, ő nevezi ki a kormányfőt, megvétózhatja a parlament által elfogadott törvényeket. A végrehajtó hatalom másik fontos eleme a kormány. Egyiptom politikai történetében a vizsgált korszakban szoros együttműködés jellemző az elnök és kormánya között.³² Ezt az együttműködést fokozta, hogy 1973-ben Szadat elnöki pozícióján túl miniszterelnöknek is önmagát nevezte ki. A kormányban az európai típusú pártpolitikai versengés nem érvényesült. A későbbi fejezetekben bemutatott pártrendszer működése ezt nem is tette lehetővé. Az 1976-os reformokat követően megindult a választott képviselők pártcsaládonkénti elkülönülése, ennek ellenére a törvényhozó hatalom az európai értelemben vett feladatát nem volt képes ellátni. A hetvenes években végig fennmaradt az elnök és a törvényhozás szimbiózisa, az elnöki hatalom perdöntő szerepe. Az informális kapcsolati hálók szövevényes rendszerével alátámasztott végrehajtó szervezetben a választásoknak kapcsolaterősítő, megújító szerepe a mai napig fontos, de tényleges politikai erőként Egyiptom szempontjából nem volt értelmezhető.

Az új alkotmány szerint megtartott választások után létrejött, 360 fős Népi Gyűlés töltötte be a parlament szerepét, melynek 10 tagját az elnök kinevezéssel jelölte ki. A döntéshozatal és irányítás egyéb szervei az elnökség, a legfelsőbb konzultatív testület, az ASZU és a felső sajtótanács.³³

A szervezeti felépítés és a döntéshozatali szervek a nyugati típusú demokratikus rendszer sajátosságát mutatják, azonban Egyiptom tekintélyelvű hatalomgyakorlásának történelmi hagyományai a megszokottól eltérő szempontok szerint működtetik ezeket a szerveket.³⁴

³² Gazdik Gyula. Egyiptomi parlamenti választások: előzmények, eredmények, jövőbeni kérdőjelek, *ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet elemzések* 2011/1 3. o.

³³ A legfelsőbb konzultatív testület tagjai az elnök, az alelnökök, a miniszterelnök, külügyminiszter, a parlament elnöke. Az összetétel a politikai érdekek mentén folyamatosan változhat. KÜM EAK 1976 TÜK XIX-J-1-j 51. doboz 36-20-0768 Egyiptom alkotmányos intézményei.

³⁴ Gazdik. 2. o.

II. Infitah – a nyitás politikája

Egyiptom gazdasági átalakulása

A fennálló monarchiát megdöntő nasszeri rendszert a szakirodalom arab szocializmusként definiálja. A gazdaság tényleges működését tekintve azonban a forradalomtól kezdődően államkapitalista rendszerről beszélhetünk. A fokozott államosítási törekvések ellenére a magántulajdon, mint gazdasági szereplő nem szűnt meg funkcionálni. A nasszeri időszak arab szocializmusa nagyobb mértékben jelentkezett az ország nacionalizmusának és az autoriter politikai vezetésének eredményeként, semmint a ténylegesen meglévő, a Szovjetunióval vagy a szocialista országokkal fennálló kapcsolatok hatására, így inkább a forradalom után kialakított autonóm politika indoklásaként, továbbá a jóléti állam elérése érdekében bevezetett központosított gazdasági fejlesztések biztosításaként kell tekintenünk.³⁵ A fenti cél érdekében Egyiptom vezetése a szocialista országok működéséhez sokban hasonló metódusokat alkalmazott, ezek célja azonban inkább önmagáért értelmezhető, semmint Egyiptomnak a szocialista blokkba való beolvasztási kísérleteként.

Az ország a második világháború óta nyersanyag - és valutahiányban szenvedett. Az így kialakult torz kereskedelem folyamatosan növelte az ország fizetési mérlegének deficitjét.³⁶ Az országba érkező külföldi devizának szinte egyetlen forrása az ország gyapotkereskedelméből fakadt. A pénzügyi szektor javarészt külföldi kézben összpontosult, az ipari termelés fejlesztésre szorult. A földreformoknak köszönhetően a földbirtokos arisztokrácia megszűnt, az új agrárius társadalmi csoport – amennyire lehetőségei engedték- ipari befektetéseket eszközölt. Az ipar mezőgazdasággal szembeni fejlesztését törvények segítették elő.³⁷

A folyamatosan növekvő lakosság ellátásához szükséges nyersanyagimport költsége magasan túlszárnyalta az export bevételéből származó külföldi valuta mennyiségét. Az egyiptomi font leértékeléséből adódó többletbevételeket az ország hamar felélte. A fenti helyzetből adódó pénzügyi problémákat külföldi kölcsönök segítségével igyekeztek kompenzálni. Az ország gazdaságának működtetése egyre inkább a külföldi hitelektől

³⁵ P J Vatikiotis. *History of Modern Egypt*, New York, Praeger, 1969. 449. o.

³⁶ A forradalom idejére 384 millió USA dollár. Khalid Ikram: *The Egyptian Economy 1952-2000*, Routledge 2006. 141. o.

³⁷ I. Aoude. 8. o.

függött. A túlburjánzó hiteltörlesztési folyamat komoly nehézségeket rótt az ország gazdaságára. A fizetési mérleg hiányának csökkentése érdekében az ország importhelyettesítő gazdaságpolitikát folytatott. A drasztikus - közel húsz százalékos - importcsökkentés a hazai termelés fokozását célozta meg. A hazai piacot veszélyeztető ipari termékekre kivetett importvámot megnövelték, az iparfejlesztéshez szükséges eszközök importja után fizetendő összeget lecsökkentették. 1960-tól az államosítások fokozott szerepet kaptak. A megnövekedett állami szektor felügyelte a bankokat, ipari vállalatokat. A hatvanas évek végére a termelő szektor közel 90 százaléka állami kezelésbe került.³⁸

A vezetés gazdaság feletti ellenőrzésének fokozódása a szövetkezeti rendszernek köszönhetően a mezőgazdaság területén is érzékelhető volt. A fejlesztéshez szükséges befektetések, úgymint vegyszerek, hitel, vetőmag állami monopóliumot képeztek. Ezen eszközök eladása jóval a piaci ár felett mozgott. Az állam elővásárlási joggal rendelkezett, a piaci árnál jóval alacsonyabb áron meghatározva a termények értékét. A szövetkezeti gazdaság ilyen típusú működtetése komoly bevételeket jelentett a központi költségvetés számára, egyúttal erősen befolyásolta a termelés szerkezetét. A befolyt összegeket azonban felemésztette egyes fogyasztási cikkek ártámogatása. Olyan alapvető élelmiszerek, mint a kenyér vagy a tea árának folyamatosan alacsonyan tartása hozzájárult a gazdasági nehézségek fokozódásához.³⁹ Egyiptom szocialista átalakítása az ország gazdaságának fejlesztéséhez szükséges kiemelkedő szektorokat állami irányítás alá helyezte a gyors fejlődés, az iparosítás és a társadalmi szerkezet átalakításának céljával. A hatvanas évek elejéig működni látszó gazdaságpolitika számos belső és külső faktornak köszönhetően komoly nehézségekbe sodorta Egyiptomot. Az erőltetett iparosításnak köszönhetően az egyiptomi gyárak által magas költségen, de rossz minőségben előállított termékeinek kereskedelemben való megjelenése nem javította az ország deviza iránti égető szükségét. Az Izraellel való háborús viszony, a Szezi-csatorna lezárása,⁴⁰ az elveszett olajmezők súlyos nehézségekbe sodorták Egyiptomot a szadati korszak kezdetére.

³⁸ Ikram 17.o.

³⁹ Roger Owen, Sevket Pamuk: *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, Harvard University Press, 1999. 127-145. o.

⁴⁰ 1969-től folyamatos határvillongások kezdődtek a Szezi-csatorna mentén. Az úgynevezett anyagháború során a polgári lakosságot ki kellett telepíteni. Izraeli csapatok keltek át a csatornán és egyiptomi katonai célpontokat támadtak. A háború 1970-re állandósult. Az izraeli csapatok beásták magukat a Bar-Lev vonalon. Artur Goldschmit: *A Közel-Kelet rövid története*, Maecenas, Budapest 1997, 339. o. Az anyagháború következtében nem csak a hatnapos háború területvesztésével és egyéb nehézségeivel, de a folyamatos háborús helyzettel is meg kellett küzdeni.

A forradalom öröksége

A legitimációs problémák kezelésével párhuzamosan Szadatnak az ország gazdasági nehézségeivel is szembe kellett néznie.

Az 1967-es 3. arab-izraeli háború óta az országban hadigazdálkodás folyt. A hatalmas hadikiadások felemésztették a fejlesztésre, továbbá az életszínvonal emelésére szánható összegeket. Nem csak a háború elvesztése, de annak következményei is súlyos terheket róttak Egyiptom gazdaságára. Hosszútávon csökkentek az új befektetési lehetőségek, az ipari termelés kevesebb, mint egy százalékkal növekedett 1969-1973 között.⁴¹ A népesség drámai növekedésének köszönhetően a lakosság messze túllépte az ország által biztosított termőterületi és foglalkoztatási lehetőségeket. Ez természetesen a munkaképes lakosság legnagyobb arányszámát kitevő, mezőgazdaságban érdekelt lakosságot érintette leginkább. A munkanélküli falusi népesség városokba özönlése mellett a 60-as évek közepétől nagyarányú migráció indult meg a szomszédos, olajban gazdag országok munkaerőpiaca felé. Szadat hatalomra kerülésének idejére az ország fizetési mérlege hiánnyal küszködött, a kereskedelem hatalmas deficittel bírt, melyet az ország importhelyettesítő politikája sem tudott megfékezni. A fegyverzet- és áruimport fokozatosan növekedett, míg az export szinte stagnált. Ennek köszönhetően 1972-re Egyiptom deficitje elérte a 260 millió egyiptomi fontot.⁴² Az így kialakuló infláció mögött pedig az országban nem állt rendelkezésre kellő mennyiségű termelés. Egyiptom gazdasági helyzetének gyors javítása külföldi kölcsönökért kiáltott.⁴³

A Szadat nevéhez fűződőújfajta gazdaságpolitika a nyitás (Infítah) nevet kapta. Az Infítah egy teljes, az ország irányításának minden szegmensét érintő komplexumként fogható fel. Legfőbb törekvése Egyiptom társadalmának magas szintű modernizálásában található meg. A megvalósítás eszközeként a kormányzat az ország gyors gazdasági fejlesztését jelölte meg, kiemelt hangsúlyt fordítva a háború utáni újjáépítésekre. Az 1970-es évek elejére egyértelművé vált, hogy az ország helyzetét külföldi kölcsönök és befektetések nélkül szinte lehetetlenség a működés útjára állítani. A hazai felkészülést a konkrét gazdasági intézkedésekkel párhuzamosan a jogállamiság

⁴¹ Ikram. 25. o.

⁴² Owen-Pamuk. 56. o

⁴³ Haim Barkai. Egypt's Economic Constraints, *The Jerusalem Quarterly*, 24. sz. 1980. tél.

kialakításának előkészületei jelentették. A külhoni kapcsolatok átstrukturálásával a hiteleken túlmenően a külföldi tőkebefektetések támogatása vált kiemelt fontosságúvá. A problémák összetettségéből adódott, hogy a gazdasági nehézségek megoldása is kettős szintén folyt. A következő fejezetben a szadati rendszer gazdaságpolitikájának országon belüli és külkapcsolatokat is érintő aspektusait vizsgáljuk. Egyiptom gazdaságának fejlesztése már eme korai időkben is szorosan összekapcsolódott az Izraellel való viszony stabilizálásával. Ebben a fejezetben választ keresünk arra, hogy milyen eszközök segítették Szadat új, modernizáló elképzeléseit, hogyan tudta ezt véghezvinni, mik voltak mégis kudarcának okai.

Egyiptom gazdasági reformja

A hetvenes évek világgazdasági eseményeit vizsgálva felismerhető, hogy Szadat gazdasági elképzelései erőteljesen szembehelyezkedtek a korszak diktálta folyamatokkal. 1974-ben az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája elfogadta az Új Nemzetközi Gazdasági Rend alappilléreit, amely elismerte a fejlődő országok teljes emancipációját, a teljes és állandó szuverenitást a természeti erőforrások és gazdasági tevékenység felett, továbbá az igazságos árak és az egyenlő cserearányok javításának szükségességét.⁴⁴ Az olajárrobbanást követően a Perzsa-öböl országai sorra nacionalizálni kezdték saját nyersanyaguk kitermelését. Ezzel szemben az egyiptomi kormányzat tulajdonképpen hátat fordított a Nasszer idejére jellemző államosítási folyamatoknak. Csökkenteni igyekeztek az állami szektor szerepét.

A nyitás kialakulásának körülményei emlékeztetnek a Közel-Kelet régiójának sajátos autoriter befolyására is. Az Infitah programja nem egy alulról szerveződő társadalmi igény összességének kifejeződése, sem nem a helyi befolyásos erők- legyenek ezek akár arab, akár nyugati származásúak- lobbitevékenységének volt köszönhető. Sokkal inkább egy felülről levezényelt, a helyi gazdasági nehézségek és külpolitikai lehetőségek mérlegelése szülte programként értékelhetnénk.

A program működési elve igen egyszerű elképzelésen alapult. Egyiptom megerősödését az olajárrobbanásnak köszönhetően meggazdagodott arab országok tőkebefektetései, az Egyesült Államokkal és Nyugat-Európával kialakított jó kapcsolatok következtében átörökített technikai fejlettség és a hazai munkaerő hármasa segítette volna. A külföldi

⁴⁴ Yoichi Nakashima: *The political understanding of al- Infitah al-Iqtisadi*, Institute of Middle - Eastern Studies, Japan, 1987. 56. o.

befektetők Egyiptom iránti érdeklődését a hazai viszonyok jogszabályi rendezésével, a befektetési környezet kedvezővé tételével kívánták elérni. Külpolitikai szempontból az ország Izraellel fennálló háborús helyzetének megoldása, a külhoni kapcsolatok átstrukturálása vált jelentőssé.

Infitah – „növekedés fejlődés nélkül”

Az első szakasz

Szadat nyitott kapuk politikájának két nagyobb szakaszát különböztethetjük meg. Az első hatalomra kerülésétől számítandó a 4. arab-izraeli háború kitöréséig. Az új irányzat célja ekkor az országon belüli megfelelő táptalaj kialakítása a külföldi tőke és befektetések számára. Az ország hadigazdálkodása továbbra is fennáll. A fogyasztási cikkek és a fegyverzet nagyfokú importja továbbra is negatív mértékben befolyásolja Egyiptom fizetési mérlegét.

Az új gazdaságpolitika által kialakított átfogó reformok sikeres kivitelezéséhez arra alkalmas politikus-szakembert kellett kijelölni. Dr. Abdul Aziz Higazi, az Ain Shams Egyetem volt dékánja vált a program vezetőjévé. Dr. Higazi nyugati orientációjú, az ország szocialista berendezkedését ellenző nézetei segíthették eme pozícióba. 1968-ban Nasszer pénzügyminiszterré nevezte ki.⁴⁵ Szadat ideje alatt fontos gazdasági tanácsadóként dolgozott. A gazdaságért és pénzügyekért felelős miniszterhelyettesként, majd a háború után miniszterelnökként elindította a nyitás fémjelezte gazdasági átalakulást. „Fejlődésünkhöz külföldi pénzre és technológiára van szükségünk, a lehető legtöbbet megteesszük, hogy ezt meg is kapjuk. A legfontosabb számunkra a lehetséges befektetőink biztosítása a felől, hogy a Nasszeri időszakra jellemző államosítások ideje lejárt. Hivatalos garanciát kell adnunk arról, hogy ez a fajta eset többé nem fordulhat elő. A garanciák nélkül az emberek nem térnek vissza az országba és igazából én ezért nem is hibáztatnám őket” – nyilatkozta Higazi.⁴⁶

Az Infitah gazdaságpolitikájának mérföldkövét a szakirodalom az 1974-ben Szadat által kiadott Októberi Munkaokmányban látja. A nyilatkozat a program összefoglalásaként vázolja az egyes feladatokat és elérendő célokat. Átfogó minőségének köszönhetően

⁴⁵ Higazi politikai karrierjének a két elnököt átívelő története is bizonyítékkal szolgálhat arra, hogy a nyitás folyamatának előkészületei már Nasszer időszakában elkezdődtek.

⁴⁶ A Business Week 1974. évi számában nyilatkozta. Raymond William Baker: *Egypt's Uncertain Revolution under Nasser and Sadat*, Harvard - Univ. Press, 1978. 144. o.

gazdaságtörténeti szempontból az Infitah második- működő- szakaszának nyitányaként lehet megjelölni. Véleményünk szerint azonban a nyitás politikájára már 1971-től láthatunk utalásokat.

1971 januárjától az Egyiptomi Iparkamara tárgyalásokat folytatott a magánszektor bevonásainak módozatairól.⁴⁷ Az ugyanezen évben kiadott 64-es számú törvény változtatni kívánt az egyes vállalkozások bürokratikus terhein, továbbá az egyes cégek vezetőinek döntéshozói függetlenségén. A magántulajdon érdekében tett kezdeti lépésben a bíróságok elnöki hozzájárulással nagy számban döntöttek pozitívan azok irányában, akik az államosítások idején veszítették el magántulajdonukat és kezdték visszaigényelni azt hetvenes évek elejétől.⁴⁸ 1972 februárjában 800 tulajdonos kapta vissza földjének egy részét, továbbá közel 5000 földtulajdonosnak fizetett a kormányzat kompenzációt az 1969-ben lefoglalt területekért.⁴⁹ A szisztematikus jogszabályokat megelőzően a már korábban meglévő és az államosításokban szintén érintett külföldi tőkebefektetések kompenzálására is sor került. Egyszeri támogatásként 1971 elején 2 millió egyiptomi font került kifizetésre azon - már Egyiptomban lévő - nyugat-európai cégeknek, akik az 1956-os szuezi válság eseményeinek következtében óriási profitvesztést szenvedtek.⁵⁰

A szeptemberben, elnöki rendelet útján kiadott 65. számú törvény szabad kereskedelmi zónák kialakítását irányozta elő az arab befektetők számára.⁵¹ A törvény állami biztosítékot nyújtott az elkobzással és államosítással szemben, továbbá kimagasló adókedvezményeket feltételezett.⁵² A törvény alapján autonóm egységnek számítottak az állami szférával közös vállalkozások is, így a fenti kedvezmények az állami részesedés ellenére is vonatkoztak rájuk. Ezek a szabadkereskedelmi zónák az új ipari befektetések kialakításának kedveztek, további munkalehetőségeket biztosítva az egyiptomi lakosok számára.⁵³ 1971 és 1974 között a törvény égisze alatt 250 új projektet összesen 171 millió dollár értékben nyújtottak be, ebből közel ötven került elfogadásra. A nyertes pályázatok közül 1974-ig azonban egyet sem sikerült elindítani.⁵⁴

⁴⁷ Malak Zaaoluk: *Power, class and foreign capital in Egypt*, Zed books, 1989. 55. o.

⁴⁸ Owen-Pamuk. 134. o.

⁴⁹ Malak. 57. o.

⁵⁰ Korabeli valutaárfolyami adatok: 1962-ben 1Leg = 2,3 USD. 1973: 1Leg = 2.555555 USD. 1978: 1Leg = 1,4285 USD

⁵¹ Baker. 146. o.

⁵² Az arab tőke előnye, hogy könnyebb hozzáférést biztosít, továbbá feldolgozása kevesebb intézményi átalakítást igényel a nyugati országok befektetéseihez képest.

⁵³ Hirst-Benson. 205. o.

⁵⁴ Waterbury. 131. o.

Megalakult az Egyiptomi Nemzetközi Kereskedelmi és Fejlesztési Bank. Alaptőkéje kizárólag külföldi valutára épült. Feladata az arab befektetések növelése, és az újonnan az országba érkező működőtőke fejlesztésre történő elosztása. A stabil, kivételes működést számos privilégium segítette elő.

A bevezetett reformok ellenére az ország gazdaság rohamosan gyengült. 1974-re a fizetési mérleg deficitje elérte az 5 milliárd egyiptomi fontösszeget. A nyersanyaghiányban szenvedő ország importkapacitását ezek alapján csökkenteni nem lehetett. A külföldi piacokon folytonosan emelkedő árakat azonban az export alacsony volumenéből származó devizaállomány egyre kevésbé kompenzálta.

Egyiptom gazdasági stabilizációjának első szakaszát az egyszeri pénzbeli kifizetések és a jogszabályi háttér kialakítása jellemezte. Az érintett változtatások javarészt azonban a külföldi tőke számára kialakítandó hazai kedvező feltételekre koncentráltak. A fentiekből is jól látható hogy az Infitah első szakaszában a hangsúly elsősorban az arab országok, másodsorban a nyugat-európai befektetők felé való nyitáson, tőkájüknek az országba vonzásán volt. A honi gazdaság, ezen belül az egyiptomi állami szektor megreformálásának igénye inkább a nyitás politikájának második időszakára lesz jellemző. A jóm-kipúri háború következtében Egyiptomba érkező arab támogatásoknak és a jogszabályok könnyítette befektetési lehetőségeknek köszönhetően az Infitah második szakaszában Egyiptom nagyobb figyelmet fordíthatott a belső szerkezeti átalakításokra, a gazdaság hazai működtetésének megreformálására. Hangsúlyosabbá vált az állami szektor újjáélesztése, eddigi központi szerepének csökkentése.

Egyiptom eddigi gazdasági reformjainak eredményéről a magyar kereskedelmi kirendeltség a beszámolójában negatív képet festett. A jelentés alapján Egyiptom gazdasági életének fellendülésével sem rövidtávon, sem hosszútávon nem lehet számolni. Az új intézkedések is elsősorban az ország stabilizációját tűzték ki célul. A gyorsan emelkedő katonai kiadások és a csökkenő megtakarítások és beruházások csak tovább nehezítették Egyiptom helyzetét. A beruházások összege több évre visszamenőleg nézve sem lépte túl a 300 millió egyiptomi font értéket. Az import fékezése a ténylegesen megvalósuló beruházások értékét 1971-72 re a fenti összeg alá csökkentették.⁵⁵

⁵⁵ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j, 35. doboz 36-576-00340/ A kairói kereskedelmi kirendeltség jelentése.

A második szakasz

Az 1973-as háború kimenetelének köszönhetően legitimitásában megerősödött Szadat hivatalosan is megindította a nyitás politikájának átalakító folyamatait. Az áprilisban megjelenő Októberi Munkaokmány összegző kijelentése alapján a cél Egyiptom gazdasági stagnálásának felszámolása a külföldi tőkeinjekciók és a hazai magánszektor együttműködésének segítségével. Szadat programjának összefoglalása az 1974. április 14-én a parlament előtt bemutatott Októberi Munkaokmány.⁵⁶ Az elnökség által megfogalmazott program döntő változást jelentett az ország eddigi irányvonalához képest. Az állami szektor szerepének erősítése de egyszersmind dominanciájának gyengítése, a magánvállalkozások, a külföldi tőkebefektetések, a külkapcsolatok nyugat felé nyitásának vízióját mutatja be számunkra. A programbeszédben 10 pontban összefoglalt célok közül kiemelkedik a belső és külső gazdasági nyitás, a fejlődésorientált vállalkozások megsegítése, az állami szektor átalakítása, tudományon és hiten alapuló kulturális reformok, társadalmi átalakulás, biztonságos és nyitott társadalom bevezetése.⁵⁷

„Az októberi háborútól és 1974-től kezdődő időszak, a fejlődés és a tervezés időszaka, Egyiptom saját erejének felépítése, az eddig elért eredmények lakosság számára való realizálása lesz.”⁵⁸ Az ezzel a bevezető mondattal induló Októberi Munkaokmány gazdaságra vonatkozó elemei az ország háborút követő újjáépítésétől kezdődően a hosszútávú átalakításokig vázolta fel az elnök terveit.

„Ahogy az októberi háború előtti napokban is vázoltam Önöknek, a háború utáni legelső feladatunk a gazdaság fejlesztése. Köszönhető ez annak, hogy a fejlődés számunkra a 20. század utolsó negyedének megélése vagy a fejletlenség béklyójának való behódolást jelenti. A fejlesztésért vívott harcunk eredményessége mind helyi, mind nemzetközi pozíciónkat meghatározza.”⁵⁹

Egyiptom fejlesztésének egyik kényszerítő ereje az Izraellel vívott háború gazdaságra gyakorolt hatása. „Egyiptom gazdaságára 1967 óta nehezedik a több mint 5 milliárd egyiptomi font értékű közvetlen katonai kiadás mellett az izraeli agresszió következtében kiesett egyéb veszteség. [...] A katonai kiadások fokozottan

⁵⁶ A nyilatkozat átfogó jellegét a gazdaságot, társadalmat, politikát érintő nyilatkozatai adják. Ebben a fejezetben kifejezetten a gazdaságot érintő részekkel foglalkozunk.

⁵⁷ Raphael Israeli. *The public diary of President Sadat*, Leiden, 1979, 491. o.

⁵⁸ Ministry of Information. *President Anvar El Sadat's policy*. 1974, 57. o.

⁵⁹ Uo. 62

befolyásolták a fejlődés szintjét, amely az 1956-65 közötti időszak 6,5 százalékaról kevesebb, mint 5 százalékra csökkent. [...] Az agresszió által közvetlenül érintett területek rehabilitációjára fordítandó összeg az előzetes kalkulációk alapján több mint 3 milliárd egyiptomi font. Így amellet, hogy mindennapi problémáinkra megoldást kell találnunk, erre a tényre is mindig emlékeznünk kell. Fel kell ismernünk, hogy a boldogulásunkhoz még hosszabb és kitartóbb munkára van szükség. Ennek legalapvetőbb módja a gazdasági mutatók gyors ütemű fejlesztése.”⁶⁰

.A szavazásra bocsátott program a parlamentben elfogadásra került. Az Infitah politikájának voltak azonban ellenzői. A baloldali erők, továbbá a Nasszer elképzeléseit éltető politikusok túl radikálisnak értékelték a külföldi tőkebeáramlás számára megnyílt lehetőségeket, továbbá a nyugati országok felé orientálódó külkapcsolatokat.⁶¹ Nagy S Lajos, a magyar külügyminisztérium illetékes osztályának vezetője által készített értékelő beszámolóban is hasonló kritikákat olvashatunk a programot illetően. „Az új célkitűzéseket, a nyitott kapuk politikáját úgy említik, mint amit az eddig elért szociális vívmányok alapján - az állami üzemek és a tervgazdaságok érintetlenül hagyásával - sőt erősítésének szándékával kívánnak realizálni. [...] Az Októberi Munkaokmány 94 oldalas terjedelmén ennek ellenére csak egyszer fordul elő a 'szocializmus' szó, akkor is csak hivatkozásként.” A nagykövet értékelése szigorúan fogalmaz, tartalmában demagógnak érzékeltetve az ország tényleges fejlődési irányának szocialista szlogenek mögé való bújtatását. „A gazdasági nyitás kezdeti időszakában a felső vezetés részéről még elhangzottak olyan kijelentések, hogy a nyitásnak szocialista tendencián belülnak erősítésével kell érvényesülnie. [...] de nem egyszerűen a gazdag arab országok és a nyugat fejlett technológiájának megszerzéséről van szó, hanem a centralizált irányítású, tervgazdaságon alapuló szocializmus hatékonyságának megjavításáról⁶², új gazdasági struktúra kialakításáról is, amely lényegében a tőkés gazdasági fejlődés elsődlegességének biztosítását, elősegítését jelenti.”⁶³ A szocialista országoktól érkező, a szadati rendszer ideológiáját érintő támadások a nyitás első szakaszától kezdődően megfigyelhetők. Az Októberi Munkaokmány bemutatására rendezett közös párt- és parlamenti tanácskozáson tartott szadati beszédből pontos képet kaphatunk az Infitah szocialista minőségéről. „Burkoltan utalnak arra (értsd a Szovjetunió és a szocialista

⁶⁰ Uo. 64. o.

⁶¹ Hirst-Benson. 206. o.

⁶² A szövegben idézőjeles kifejezés utáni zárójelben a „lerombolásáról” szó szerepel

⁶³ MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j, 48. doboz 36-1-002593 A szadati politikai koncepció érvényesítése és problémái.

országok), hogy Egyiptom teljes mértékben letért a szocializmus útjáról. Szeretném tisztázni, miről is szól a szocializmus. Nem azért választottuk, hogy bárkinek a kedvében járjunk. Bármilyen, amit mi alkalmazunk vagy elvetünk, az kizárólag saját felelősségünk, továbbá változó körülményeinkhez való alkalmazkodásból adódik. [...] Nincs szükségünk kritikára senkitől sem szocializmusunkat, sem kormányzati rendszerünket illetően. 1952. július 23. óta őszinte és szabad akarattal bírunk. Ez az akarat száz százalékban egyiptomi és Allah segítségével az is fog maradni. Sajnálatom fejezem ki ezen félreértés miatt, melynek eredete feltehetően az általunk bevezetett fejlesztés és nyitottság, továbbá a nyugati országokkal és az Egyesült Államokkal való kapcsolataink félreértelmezéséből fakad. A gazdasági nyitást ért kritikákat nem kívánom továbbá kommentálni, tekintettel arra, hogy ez saját belügyeinkhez tartozik”⁶⁴ Az ország szocializmusból kapitalizmusba való átmenetét konkrétan kimondó törvény nem született, tekintettel arra, hogy ilyen éles határvonalat a szadati rendszer átalakulása esetében nem említhetünk.

Az 1974 júniusában bevezetett 47-es számú törvény, amelyet Infitah-törvénynek is hívunk, jelölhető meg a második szakasz kezdeteként.⁶⁵ A cél továbbra is olyan befektetési környezet kialakítása, amely külföldi devizához juttatja Egyiptomot, segít csökkenteni az ország importszükségletét, erősíti külkereskedelmét és stratégiai pozícióját.

A törvény a külföldi tőkeberuházások számára hasonló kedvező lehetőségeket vázolt fel, mint amit az első szakaszban a hazai magántulajdon felé a törvények már lefektettek. A törvény alapján meginduló vállalkozások 5 év adómentességet kaptak, továbbá az állam biztosította számukra az államosítás veszélyétől való mentességet is. A törvény megszüntette a vegyes vállalkozások összetételére vonatkozó korábbi kitélt, így megszűnt az 51 százalékos egyiptomi tulajdonlás kritériuma. Minden olyan cég, amelyet a törvény égisze alatt hoztak létre magánvállalkozásnak minősül, tekintet nélkül a vállalkozás tényleges összetételére.⁶⁶ Ez utóbbi kitétel nem csak a külföldi, de a hazai tőkebefektetések számára is további kedvezményeket nyújtott. A fenti célok eléréséhez

⁶⁴ Szadat 1974. április 18-án az ASZU és a parlament közös ülésén tartott beszédéből. R. Israeli. 497.o.

⁶⁵ A törvény kihirdetését megelőző vita az állami szektor szerepének módosulása, továbbá a külföldi tőkebefektetések hatáskörének kérdésében alakult ki. A nasszeri etatista gazdaságpolitikát pártoló parlamenti képviselők az állami szektor szerepének csökkentését feltették a tervezet által a magánvállalkozásoknak juttatott engedményekkel szemben. Ennek támogatója volt a politika életben később is aktív szerepet vállaló Khaled Mohieddin, Ahmed Taha. A törvény júniusi parlamenti vitáját Abdel Aziz Higazi vezette.

⁶⁶ Owen-Pamuk. 135. o.

szükséges volt az ország belső gazdasági helyzetének átalakítása, liberalizálása is. Az Infitah-törvény értelmében szabad kereskedelmi zónák jöttek létre, az állami szektor és az új befektetők között közös vállalkozások születtek. A szabad kereskedelmi zónákat érintő projektek teljes mértékben mentesültek a profit utáni adófizetési kötelezettségtől.⁶⁷ Az itt dolgozó külföldiek mentesültek az Egyiptomnak fizetendő jövedelemadó alól is.⁶⁸ A törvény megszüntetette az 1962 óta életben lévő szabályozást, amely bizonyos ágazatokat elzárt az új befektetések elől. Ennek köszönhetően az eddig csak az állami szektor számára nyitott ásványi- és vegyi anyag, továbbá a textilágazat is szabaddá vált a külföldi befektetők számára.⁶⁹

A külföldi ingatlankezelő cégek és bankok bizonyos feltételek betartásával nemzeti valutával dolgozhattak. A valutával rendelkező helyi magánszektor nyersanyagimportálási lehetőségeit megkönnyítették. Egyszerűsítették az ezzel kapcsolatos állami banki procedúrákat, évi 5 és 10.000 fontban határozták meg a nyersanyagok és ipari termékek behozatalának mennyiségét.⁷⁰

A külföldi projektek jóváhagyásáért és a szabadkereskedelmi zónák működtetésért egy központilag létrehozott szerv felelt. Az Arab és Külföldi Befektetések és Szabadkereskedelmi Övezetek Általános Hatósága (GAAFIFZ) döntött a benyújtott projektek megvalósíthatósága felett, ellenőrizte azok jogszerűségét.

A fenti változtatások a központi tervgazdálkodás decentralizálását is igényelték. A tervgazdálkodás struktúrája ugyan megmaradt, de a gazdasági fejlesztések tényleges véghezvitelét decentralizált módon kívánta végrehajtani az állam.⁷¹

Az állami szektor szerepe csökkent, de nem gyengülhetett meg teljesen. „Nemzeti gazdaságunk vezetőjeként az állami szektor hatékony eszközként szolgálja a fejlődést. Az állami szektornak köszönhetően a termelésben hatalmas növekedést realizálhattunk. Az állami szektor bevételeit a fejlesztésre koncentráltuk.” [A gazdaság ezen pillére] „fizette meg az árát a teljes foglalkoztatás és az ártámogatások politikájának. Hangsúlyozni szeretném, hogy végső soron az állami szektor működése pozitív mérleggel bír. [...] Az állami szektor további fejlesztését akarjuk, lehetőségeket adva számára, hogy megszabadíthassa önmagát azoktól az akadályoktól és egyéb folyamatoktól, melyek csökkentik hatékonyságát. A magánszektor, továbbá az arab és

⁶⁷ A szabadkereskedelmi zónák forgalmuk 1 százalékát fizették be az államnak éves szinten.

⁶⁸ Baker. 149. o.

⁶⁹ Waterbury. 127. o.

⁷⁰ Waterbury. 135. o.

⁷¹ Hirst-Benson. 205. o.

egyéb külföldi befektetések mellett az állami szektor marad a fejlődés kivitelezésének első számú eszköze. [...] Az állami szektor – főleg a fejlődő országokban- a magánszektornak és a külföldi befektetéseknek olyan alapvető szolgáltatásokat nyújt, melyet nélküle nem tudnának elérni.”⁷² Az állami szektor felügyelte az állami megtakarításokat, eszköze volt a munkaerő koordinációjának, biztosította az ártámogatások rendszerét, melyet a Világbank permanens követelése ellenére sem sikerült a kívánt mértékben lecsökkenteni.

Az állami szektor átalakításának koncepciója tulajdoni arányok mentén fogható meg leginkább. A hatékony működéshez elengedhetetlen volt az állami szerepvállalás csökkentése egy-egy ágazaton belül. Ezt a tényt támasztotta alá a parlament Költségvetési és Tervezési Bizottságának javaslata, amely az állami részesedések több mint 40 százalékának magánszemélyek felé történő átcsoportosítását tervezte el.⁷³ Az 1975-ben meghozott 111. számú törvény - amely megszüntette az állami szektor ellenőrző szerepét viselő Főhatóságokat⁷⁴ - tovább erősítette az etatista gazdaságpolitikát védő szadati ellenzéket. A működésüket felügyelő szervek eltűnésével a vállalatok megfelelő autonómiát kaptak ahhoz, hogy a önállóan működve bizonyíthassák termelékenységüket. Megszüntetve a termelési aránytalanságokat pénzügyi eszközökkel elfedő központi szerveket hamar kirajzolódni látszott a működő és működésképtelen cégek aránya, ezzel fokozva a hazai gazdasági versenyt. Tudvalévő volt, hogy azok a vállaltok, amelyek az ártámogatáshoz szorosan kapcsolódtak - legyenek akár veszteségesek -, nem kerülhetnek létüket veszélyeztető helyzetbe, így akár gyengeségük

⁷² Ministry of Information. *President Anvar El Sadat's policy*. 1974, 66. o

⁷³ Nagyköveti beszámoló alapján: Január elején a Heluánban lévő hadiüzem több ezer munkása sztrájkba lépett, hogy így tiltakozzék azon javaslat ellen, mely szerint az állami szektor üzemei, vállalatai, létesítményei részvényeinek 49 százalékát át kellene adni egyiptomi és más arab magántőkének. Bár ezen üzem munkásainak megmozdulása spontán jellegű volt és elszigetelt, a hatóságok mindent megtettek, hogy gazdasági és szociális jellegű juttatások ígéretével leszereljék a sztrájkot. Igyekezetüket egy nap alatt siker koronázta. MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j, 40. doboz 36-50-001396 Támadás az állami szektor ellen az EAK új költségvetésének parlamenti vitáján

⁷⁴ Főhatóság (General Organisation). Az 1961-ben Nasszer által létrehozott 38 darab szervezet feladata Egyiptom gazdaságának koordinálása, felügyelete volt. A szervezet ágazati megoszlásának köszönhetően az egy termelési hálózaton működő elemeket csoportosította. Az adott területért felelős miniszter felügyelete alá tartozó Főhatóságok ellenőrizték a hozzájuk tartozó vállalatok működését. Meghatározták a vállalatok befektetési irányait, személyi állományát, a termelés mennyiségét, finansziális kérdéseket. A szakminiszter nevezte ki a Főhatóságok, továbbá a vállalatok vezetőinek tagjait, ő maga elnökölt a vezetőségi üléseken. A fenti struktúra alapján a politikai és gazdasági ellenőrző funkció szimbiózisa megvalósulni látszott. A gazdaságban egymással párhuzamosan működő szektorális piramisok jöttek létre, kizárva ezzel az egymás közötti gazdasági versenyt és annak termelésre gyakorolt hatását. Ezt a típusú gazdasági szerkezetet az Infitah felszámolni igyekezett. Annak érdekébe, hogy az ágazatok közötti verseny fokozódhasson, a Főhatóságok hatáskörét Szadat gyengítette. 1971-ben törvényi szabályozás útján továbbra is teret engedett számukra, hogy a vállalatok hosszútávú befektetési tervei felett rendelkezzenek, azonban a mindennapi működés kérdéseit a vállalati menedzsment kezébe kívánta adni. Waterbury. 116. o.

ellenére is állami finanszírozásban maradhattak. A törvény foglalakozott a vállalati munkaerő kérdésével is. A Nasszertől öröklött és tovább folytatott garantált foglalkoztatás nagymértékben gyengítette a vállalatok működésének hatékonyságát.⁷⁵ Az új szabályoknak köszönhetően a cégek végkielégítés megfizetése után a szükségtelen alkalmazottaikat elbocsáthatták, továbbá nem voltak kötelesek az illetékes minisztérium által kijelöl embereket alkalmazni.

Az Infatih során az egyiptomi bankrendszer is átalakításra került. Annak ellenére, hogy az eddig meglévő központi pénzügyi intézetek javarészt állami felügyelet alatt maradtak, 1975-re számos közös vállalkozás alakult a bankszektoron belül. Európai és egyesült államokbeli pénzügyi intézetek nyitottak helyi hálózatokat társulva a mármeg lévő egyiptomi szervekhez.

Az olajárrobbanásból származó profitot, a nyugati működőtőke-befektetéseket és a fejlett technikai apparátust az ország vezetése elsősorban exportfejlesztési és nyersanyagimport csökkentési szándékkal kívánta Egyiptomba csalogatni.⁷⁶

Az 1970-es évek második felétől az ország kereskedelmi szerkezetének- ezzel párhuzamosan fizetési mérlegének- átalakítása döntő fontosságúvá vált. Létrejött az export-import ellenőrzési főhatóság, az illetékes miniszter alá rendelt tanácsadó testületek kerültek kialakításra, a külkereskedelmi tevékenységhez kapcsolódó döntési folyamatokat több politikai tárcára osztották szét. Egyiptom külkereskedelmi forgalma exportszinten fokozott növekedést mutatott. Az export 358, az import 531 millió egyiptomi fontra rúgott.⁷⁷ Az exporttermékek nagy részét a mezőgazdasági áruk tették ki. A legnagyobb kihívás Egyiptom számára késztermékeinek kereskedelmét érintette. Az Egyiptomban előállított termékek legnagyobb része a Szovjetunióba és a kelet-európai országokba került, ahonnan is barter megállapodások útján importált cikkek nem elégítették ki az ország szükségleteit. A fentiek alapján Egyiptom Szovjetunióba történő exportja és a nyugati országokból történő fokozódó importja okozta aránytalanság súlyos devizahiányt alakított ki. Az ország késztermékexportjának Európa és az Egyesült Államok irányába történő megnyitása, azaz a termékek szabadkereskedelmi piacon való értékesítése minőségüknek köszönhetően veszteséget

⁷⁵ 1973-as adatok alapján a közel 10 millió fős munkaképes lakosság 89 százaléka állt alkalmazásban. Ikram 13. o

⁷⁶ I. Aoude. 8. o.

⁷⁷ A teljes forgalmat mutató import számadatok esetében nagyobb összeget kell figyelembe venni, tekintettel arra, hogy az egyiptomi statisztikai kimutatások nem tartalmazzák a hitelkeretben szerzett import összegét.

feltételezett az ország számára. Ezért is volt kifejezetten fontos az Infitah során, hogy ne csak az anyagi fejlődés lehetőségei teremthetők meg, de egy olyan technikai szakértő bázist is kialakulhasson, ami Egyiptom későbbi fejlesztéséhez önállóan hozzá tud járulni. Ezek alapján a szabad versenyes piaci közegbe exportált egyiptomi termékek külföldi valutával látnák el az országot, tovább fejlesztve ezzel gazdaságát.⁷⁸

A jóm-kipúri háború lezárását követő sínai egyezményeknek köszönhetően Egyiptom visszakapta az olajkitermeléséhez szükséges Abu Rudeis olajmezőt, így 1975-től önállóan is részt vehetett az olajkereskedelemben, többletbevételhez juttatva ezzel az országot. A fellendülő olajkitermeléshez a szomszédos arab országok nem a várt mértékben csatlakoztak. A kínálkozó lehetőséget javarészt nemzetközi olajcégek használták ki. Az 1980-as évek elejére 30 nemzetközi vállalatnál nem több eszközölt befektetést az egyiptomi olajkitermelésbe, közel 650 millió dollárt. Ez a kapacitás alulmúlta az ország várakozásait.⁷⁹

A tárgyalások másik következményeként 1975-ben Szadat megnyitotta az addig lezárt Szezei-csatornát. A csatornán folyó kereskedelemről származó nagy összegű bevétel is kiemelkedően fontos egységként jelentkezik az Infitah második szakaszának mutatói között.⁸⁰

Az Infitahnak a befektetések melletti negyedik egységét a külföldön dolgozó egyiptomi állampolgárok átutalásai jelentették. Az arab országokba vándorlókat az ideiglenes letelepedés jellemzi. A kivándorlás okai között megemlíthető az olajárrobbanásnak köszönhetően megnövekedett munkaerőkereslet, az országon belüli gazdasági nehézségek és a hatalmas mértékű lakosságszám. A külföldi munkavállalás Egyiptom esetében így előnyössé vált, levezetve a túlnépesedést és részben megoldást találva a munkanélküliségre. A munkavállalók megspórolt jövedelmeinek nagy részét az Egyiptomban maradt családjuk részére utalták vissza, így bevételi forrást jelentve az ország számára is.⁸¹ A 3-5 évig az adott arab országban tartózkodók közel ötször annyit kerestek meg, mint egy egész élet munkájával Egyiptomban.⁸² 1974-78 között a külföldre vándorlás mértéke tovább növekedett. Az olajárrobbanásnak köszönhetően

⁷⁸ Ennek kapcsolattörténeti vonatkozásait a következő fejezetben részletesen tárgyaljuk. A kairói kereskedelmi kirendeltség beszámolójában a nyugat-európai országokkal lebonyolított importforgalom növekedéséről számol be már 1971-től.

⁷⁹ Baker 151. o.

⁸⁰ A két újonnan megnyílt bevételi forrás összege 1975-1981 között 641 millió dollárról közel 7 milliárd dollárra növekedett. Owen-Pamuk 119. o.

⁸¹ 1979-re elérték az évi 688 millió fontot. Nazih Ayubi. The Egyptian Brain Drain. A Multidimensional Problem, *International Journal of Middle East Studies*, 15. évf., 1983. 433. o.

⁸² Uo. 435. o.

megugrott munkaerőigény fokozottan emelte az Egyiptomot ideiglenesen elhagyók számát.⁸³ A szadati rendszer eltörölte a kötelező kilépő vízumot és létrejött az Állami Migrációs Hivatal, amely több-kevesebb sikerrel biztosította az állami szintű koordinációt.

Egyiptom gazdaságának működtetéséhez azonban leginkább a továbbra is meglévő külföldi kölcsönök rendszere járult hozzá. A hitelek összege az 1977-ben meglévő 12 milliárdról 1981-re 22 milliárd dollárra növekedett.⁸⁴ Egyiptomnak nyújtott hitelek forrásai összetett képet mutatnak.

A külföldi befektetéseknek kialakított kedvező környezet nem hozta meg a tőle várt eredményeket, amely tény már a hetvenes évek közepén is jól látszott. 1976-tól a kezdeti koncepció, azaz az egyiptomi fizetési mérleg problémáinak külföldi tőkeinjekcióval való megoldása háttérbe szorult. A gazdasági fellendülést segítő egyéb bevételek megfelelő alkalmazása felé tolódott el a nyitás politikájának hangsúlya. A hosszú és rövidtávú hitelszerződések, a visszafizetési struktúra követhető kialakítása kiemelt szemponttá vált az egyiptomi kormányzat számára.⁸⁵

Ennek egyik eleme az arab országoktól érkező segélyek. A jóm-kipúri háború kimenetele felerősítette az arab egység szükségességét. A frontországként harcoló Egyiptom a háború alatt és után nagyobb összegű támogatásokat könyvelhetett el arab társaitól. Az ország növekvő élelmiszer- és nyersanyagszükségletének importját elősegítendő Szaúd-Arábia mind kölcsön mind segély formájában támogatta Egyiptomot.⁸⁶ Az ország régóta fennálló fizetésimérleg-problémáját a meglévő rövidtávú hitelek sokasága nehezítette. Az 1976-77 között az Öböl menti országok nyújtotta segélyek segítségével csökkenteni lehetett a rövid távú hitelek gazdasági nehézségeit. Szadat 1976 februárjában lezajló Öböl menti tárgyalásainak következtében Szaúd-Arábia Egyiptomnak nyújtandó gyorssegélyben állapodott meg az elnökkel. A további támogatások folytonosságának alátámasztására az Öböl menti tárgyalások

⁸³ Központi Statisztikai és Migrációs Hivatal (Capmas) adatai alapján 1977-ben 1.425.000 fő egyiptomi élt az országon kívül. Az adat a tanulmányaikat Nyugat-Európában folytatók számát is tartalmazza. A rendelkezésre álló anyagok bizonytalanok. A legrészletesebb mutatókkal a hivatal rendelkezik. Adatait a külföldi nagykövetségektől, a kilépő vízumok számából, állampolgársági kérelmek adataiból gyűjti és elemzi. A kormányzat migrációhoz való ambivalens hozzáállását is tükrözi, hogy ezeket az adatokat felületesen kezelik, pontatlan eredményeket tükröznek. Pl: az olasz kormány az 1990-es évek végén 35.000 főre becsülte az országban tartósan letelepedő egyiptomiak számát, míg ugyanerre vonatkozó egyiptomi adat 90.000 főről beszél. Ennek a pontatlanságnak köszönhető, hogy a szakértők inkább a fogadó ország statisztikai eredményeire támaszkodnak a külföldi migráció méretének vizsgálata kapcsán. Ayubi. 437. o.

⁸⁴ Ikram. 149. o.

⁸⁵ Malak. 139. o

⁸⁶ Közel 500 millió dollár. Hirst. 236. o.

eredményeképpen létrejött az Öböl Szervezet Egyiptom Fejlesztésére (Gulf Organisation for Developing Egypt - GODE) nevű összefogás. A Szaúd-Arábia, Katar Kuvait és Abu Dhabi által létrehozott szervezet célja az új egyiptomi befektetések támogatása, továbbá könnyített hitelkonstrukciók segítségével Egyiptom fizetési mérleg hiányának felszámolása.⁸⁷

A Washingtonból érkező segélyprogramok Egyiptom majd minden gazdasági szektorát érintették. Tartalmaztak mind fogyasztási árucikk, nyersanyag és késztermék importot, mind nagyléptékű projekt támogatásokat az ipar területén, vagy szakértői segítséget. A támogatás intézményes formát a Nemzetközi Fejlesztési Ügynökség (Agency for International Development) egyiptomi székhelyén keresztül kapott, ami összekötő szereppel bírt az egyiptomi kormány és az amerikai szállítók között. (125 egyiptomi, 350 amerikai szakértő.) 1975-től kezdődően évente kb. 800 millió-1 milliárd dollár értékű kölcsön érkezett az országba. A szovjet típusú segélyekkel szemben, amelyek kifejezetten a nehézipari fejlesztésekre fókuszáltak, a Washingtonból érkezők szélesebb szférát öleltek fel, továbbá felhasználásukba részletesebben bevonták a fogadó országot is.⁸⁸

A nyugati országoktól, de főleg a nemzetközi szervezetektől érkező hitelek a támogatás összegén túl sokszor a gazdasági problémák megoldásainak lehetséges módjait is tartalmazták. Az Egyesült Államok reformelképzeléseivel legtöbbször egyező terveket kidolgozó Nemzetközi Valutaalap és Világbank olyan programokat készített elő, amelyek a magánvállalkozásokat, a külföldi tőkebefektetéseket és a pénzügyi stabilitás kialakítását célozták meg. A legfontosabb feladat az ország hatalmas hitelállományának csökkentése és a fizetési mérleg egyensúlyának kialakítása volt. A nem katonai eredetű hitelek 1980-ra elérték a 17 milliárd dollárt. Egyiptom a nasszeri időszaktól kezdődően rendszeres kapcsolatot alakított ki az Nemzetközi Valutaalappal. A pénzalap által nyújtott több tíz milliós hitelek feltételei között szerepelt a kormányzat kiadásainak csökkentése, a központi ártámogatás rendszerének felszámolása, az adók növelése, továbbá az egyiptomi font leértékelése. A megállapodások kivitelezése sorra kudarcba fulladt, az egyiptomi kormányzat részéről túlzottan szigorúnak ítélt feltételek következtében. 1975-re a külföldi hitelek finanszírozásának rendszere túlhaladta az

⁸⁷ Az érintet országok pénzügyminiszterei 1976. márciusában értekeztek a részletek kidolgozásáról. Az 5 év időtartamra 2 milliárd egyiptomi font összegben megjelölt támogatás azonban nem okozott teljes elégedettséget az egyiptomi vezetés körében. Hirst 235.o .

⁸⁸ Marvin G Weinbaum. Politics and Development in Foreign Aid. U.S. economic Aid to Egypt, 1975-1982, *Middle East Journal* 37. évfolyam, 4. szám, 1983. 636-655. o.

ország gazdasági kereteit. Az újabb és újabb rövidtávú hitelek felvételével finanszírozott rendszer folyamatosan maga előtt gördette növekvő tartozásait. Az 1975-re kialakuló nehézségek mértékét mutatja a belpolitikai események gazdasági jellemzőinek felerősödése is. 1975. úján napján munkások utcai tüntetéseken követelték az Infitah ígérte jólét tényleges eredményeit. Ugyanezen év márciusában, a Mehal- al Kobra malom dolgozói szervezte több tízezer fős tüntetés jelezte az egyiptomi lakosság elégedetlenségét. 1967 óta ezek a megmozdulások voltak az elsők, amelyekben nem az izraeli agresszió vagy a háború okozta pusztítások ellen tüntettek a résztvevők.⁸⁹ A felkelők elleni rendőrségi támadás és a miniszteri cserék⁹⁰ mellett Egyiptom ismét a Nemzetközi Valutaalaphoz fordult segítségért. Az 1976 tavaszán előterjesztett stabilizációs tervezet az eddig megszokott - többször sikertelennek bizonyuló- feltételeket tartalmazta. Az év végére előre jelzett 1, 5 milliárd egyiptomi font értékű országos deficit azonban kényszerűleg hatott Szadatra. Az Nemzetközi Valutaalap nyújtotta pénzügyi támogatás legfontosabb feltétele a kormányzat ártámogatásának csökkentése volt. A legalapvetőbb ártámogatott fogyasztási cikk a kenyér volt. A hatvanas évek óta folyamatosan ugyanazon az áron értékesített élelmiszer támogatása a gabona növekvő szabadpiaci ára mellett hatalmas kiadást jelentett a kormányzat számára. További ártámogatásban részesült a húst helyettesítő alapvető élelmiszer a bab, egyéb termékek, mint a lencse, kukorica, cukor, ruházati cikkek, piperetermékek. Az egyes termékekre vonatkozó támogatások mértéke eltérő volt, a leginkább hiánycikknek számító áruk csak jegyrendszerben, korlátozott mennyiségben voltak hozzáférhetők a lakosság számára. „Egyszerű megoldás lehetett volna a lakosság mindennapi életminőségének csökkentése, de a [kormányzat] vállalta ezt a nehéz terhet, annak érdekében, hogy lehetőségeihez képest megvédje a lakosságot a világban végbemenő áremelkedésektől. Az állam (évi) 150 millió egyiptomi fontot költ arra, hogy biztosítsa, egy szelet kenyér ára nem kerülhet többre 5 centnél, még akkor is, ha az aktuális piaci ára 22 cent. Az állam 7 millió egyiptomi fontot költ a tömegközlekedés díjainak stabilizálására, annak ellenére, hogy egy busz ára 5000 fontról 20.000 fontra emelkedett”- nyilatkozta Szadat a heluáni fém- és acélművek dolgozóinak a háború okozta nehézségek kapcsán.⁹¹

⁸⁹ Hirst. 237. o.

⁹⁰ Az ország miniszterelnöke Higazi helyet Mamdúh Szálem, korábbi belügyminiszter lett. Feladatát az Infitah rendszerének normalizálásában jelölte ki Szadat.

⁹¹ 1974. május 1. Heluán vas- és acélművek nagygyűlése R. Israeli. 532. o.

1977. január 18-án a kormányzat csökkentette az ártámogatások rendszerét. A megnövekedett élelmiszerárak ellen tüntetők 1977 januárjában már nem csak Kairóban de Alexandriában és egyéb nagyobb városokban is felkelést szerveztek. A felkelések hatására a kormányzat visszavonta az intézkedést, az ártámogatások csökkentése ismét kudarcot vallott. Január 19-én a parlament eseti gyűlése bejelentette az élelmiszerek eredeti kedvezményezett árainak visszaállítását.

A politikai átalakulás

A gazdaság liberalizálása az ország politikai átalakítását is előirányozta. A politikai részvétel lehetőségeinek kibővítése, és egy a demokratikus elvárásoknak megfelelő pártrendszer kialakítása kettős ok folytán is lényeges eleme a nyitás politikájának. Egyrészt annak érdekében, hogy az Egyesült Államokkal és Nyugat Európával kiépülő kapcsolatok az átalakulás minden szempontjából kedvező képet fessenek Egyiptomról, a lakosság politikumba való bevonása, továbbá a létrejövő pártok közötti együttműködés a nyugati országok számára a demokrácia jellemzőit kapcsolhatta Egyiptomhoz.

A liberalizáció döntéshozatali folyamatba való bevezetésének másik célja belpolitikai eredetű. A több pilléren nyugvó érdekartikuláció, az eddig egy politikai szervezetként működő ASZU lehetőségeit korlátozta. A Nasszertől örökölt, az ellenzéki politizálás bázisának lehetőséget adó szervezet az ellenőrzött többpártrendszer bevezetésével sokat veszített befolyásából.

A politikai mobilitás lehetőségei

Szadati rendszer gyökeres fordulatot hozott Egyiptom életében a nasszerihez képest, mégis megmaradt egy autoriter-bürokratikus államnak, amelyben a politikai részvétel csak egy szűk csoport számára tudott intézményesülni. Az egyiptomi politikai hagyományban szokatlan volt a szervezett jogi keretek által szabályozott tömeges akaratnyilvánítás. Erős hagyománya volt a politikai passzivitásnak. Egy politikailag inaktív muzulmán számára a kormányzattal való kapcsolata a mindennapi életben kevésbé meghatározó, mint Allahhoz való viszonya. Ez a passzivitás a családi kereteken

belül rendszeresen újratermelődött. A patriarhális rokonság folyamatosan fenntartja a dominancia és az alávetettség fogalmi összekapcsolódását.⁹²

A tömegek politikai részvételének korlátai a hagyományokon túlmenően az analfabetizmus magas arányában, továbbá a lokalizmusban kereshetők. Ez a lokalizmus nem csak a közpolitikától de egymástól is elválasztotta az egyes közösségeket.⁹³

Nasszer elnöksége során a tömeghez, mint politikai szereplőhöz ambivalensen állt. Leginkább az ellenzéki erők hatalmának megtörésére szándékozott mozgósítani őket. Egy autoriter rezsimben az elit és a tömeg kapcsolatának elsődleges célja inkább a vezetőség érdekeit szolgálata és csak másodsorban válik fontossá a tömegek érdektartikulációja. A tömegekre vonatkozóan Szadat azonban nem kívánt támaszkodni az ellenzék megtörése érdekében.

A döntéshozatali elit csúcsán az elnök helyezkedett el. Az őt körülvevő politikai csoportok társadalmi összetétele bár nasszeri időkhez képest megváltozott, a rekrutációs mechanizmus ugyanaz maradt. Egy olyan országban, ahol a politikai részvétel csatornái kevésbé intézményesültek, az elnök személyes legitimitása igen fontos elem a különböző társadalmi rétegekkel való kommunikáció és kapcsolattartás során. Ezt a szükséges legitimitást a negyedik arab-izraeli háború és annak következményei hozták el Szadat számára.

A többpártrendszer kialakítása

A jóm-kipúri háború kitörése előtt a nasszeri politikai rendszer nagymérvű átalakítására csak óvatos kísérletek történhettek Szadat részéről. Az izraeli fenyegetés folyamatosága, elnökségének legitimációs deficitje korlátozta az általa elképzelt liberális reformok végrehajtásához szükséges stabil elnöki pozíciót.

A háború után meginduló reformok céljának összegzését ismételten az Októberi Munkaokmányban találhatjuk meg. „A demokrácia számunkra nem pusztán szó, hanem a mindennapi gyakorlat tapasztalata. A demokráciának kell, hogy legyen egy kerete, amely segít állásfoglalást alkotni az ország politikai, gazdasági és társadalmi ügyeiben. Az emberek eddigi politikai életének körvonalát a dolgozó erők szövetsége jelentette.

⁹² Hinnebusch. 217. o.

⁹³ Derek Hopwood. *Egypt: Politics and Society 1945-1981*, George Allen and Unwin Ltd, London 1983. 155. o.

Az építés és a fejlesztés harcában ennek növelésére kell törekednünk. Ezek alapján elutasítom a nemzeti egység pártalakítás útján történő mesterséges felszámolását. Szintén elutasítom azonban az egy párti elképzelést, amely az emberek fölött gyámságával felszámolja a vélemény szabadságot, megfosztja az embereket politikai szabadságjogaik gyakorlásától. Ezek alapján támogatom az eddigi szövetséget, mint a nemzeti egység megtestesítőjét, amelyben a szövetség minden tagja törvényes módon kifejezheti véleményét. A politikai szervezetnek a vélemények olvasztótégelyévé kell válnia.”⁹⁴ Az Októberi Munkaokmány elvei egyértelműen az ASZU működése ellen,⁹⁵ továbbá a több politikai érdekcsoport működésének fokozatos kialakítása mellett szállnak síkra.

Az 1975-ben az ASZU Nemzeti Kongresszusa engedélyezte a párton belüli platformok kialakítását. 1976 elején a Szaíd Marei vezette bizottság megbeszélései mentén az év végére kialakulni látszottak az erővonalak.

1976 a Nemzetközi Valutaalappal való tárgyalás és a súlyos gazdasági problémák kiteljesedésének éve volt. Ezek alapján az 1976-ban készült magyar jelentés éles kritikával élt a politikai platformok kialakulását érintően, utalva arra, hogy a kormányzat gazdasági nehézségeiről való figyelemelterelés céljából folyik a többsíkú egyiptomi politika kialakítása. „Tudósítások, interjúk azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy Egyiptomban nincs égetőbb kérdés, mint az ASZU átalakítása körül folyó vita a Szaíd Marei vezette „Jelentés a Politikai Működés Jövőjéről” elenvezésű bizottságban. [...] Nincs kialakult állásfoglalás az ASZU sorsát illetően. További működésének három lehetséges alternatívája van. Az első a párt fenntartása látszatplatformok segítségével, az ASZU, mint a pártok ernyőszervezete, harmadik esetként a többpártrendszer kialakítása. A látszat-platformok elvét támogatja Szaíd Marei, Rifaat Maghíb,⁹⁶ továbbá a megtévesztett- apolitikus munkásosztály egy része. Az ASZU az egyetlen szerv, amely 50 százalékban biztosítja a munkás-paraszt képviseletet. A gyűjtőpártiság és a többpártrendszer működésében nincs tényleges különbség (értsd: mindkettő az ASZU meggyengüléséhez vezet- megjegyzés-FA).”⁹⁷ A nagyköveti jelentés külön kitér Szadat szerepére a politikai pluralitás kialakítását illetően. A

⁹⁴ Ministry of Information. *President Anvar El Sadat's policy*. 1974, 99. o

⁹⁵ Az ASZU-t érintő szadati elképzelések nem a fejlesztés irányába kívántak hatni. Szadat ismerte a párt szervezetének hibáit. Ezek hangsúlyozásával párhuzamosan, a párttal versengő egyéb politikai frakciók létrehozásának segítségével az ASZU önmagától gyengült meg, így Szadat számára elkerülhetővé vált a nasszeri időszak egyik szimbólumának nyílt lerombolása.

⁹⁶ Az ASZU végrehajtó bizottságának elnöke

⁹⁷ MOL KÜM EAK 1976 TÜK XIX-J-1-j 51.doboz, 36-2-00962/3 Egyiptom belpolitikai helyzete.

jelentés viszonylag pontosan ítéli meg Szadat helyzetét, azonban demagóg folyamatnak értékeli a megindult reformokat. „Nincs kialakult véleménye az elnöknek sem. Érdeke a számos közös nevező konklúziójának levonását kívánja. A külpolitika mozdulatlanságának évében a belpolitikai nehézségek azt diktálják, hogy törekedjék a társadalmi békét biztosítani tudó hathatós ASZU kiépítésére. A nyitás politikájával együtt jár az egypártrendszer elvetése. Véleményünk szerint újraválasztásáig maximum az ASZU-n belüli platformok kialakítását engedélyezi, utána magát a választási pártok megalakulását is. Az országon belül azonban pártok felettségével új egyensúlyt teremt, külföldön pedig látszatdemokráciájából politikai tőkét fog kovácsolni további politikájához.”⁹⁸

1976 tavaszára három platform létrehozásába egyezett bele Szadat. A magyar beszeámolók alapján a centrista, kormánypárti erőket az Egyiptomi Arab Szocialista Szervezet képviselte. Vezetője Szadat sógora Mahmud Abu Wafia.⁹⁹ A jobboldali Szocialista Liberálisok Szervezetet Musztafa Kamal Murád vezeti. A magyar jelentés alapján a leggyengébbnek ítélt szervezetként említhetjük. A harmadik csoportot a nasszeri és a baloldali erők összeolvadásából létrejövő Haladó Nemzeti Egységcsoportosulás alkotta, vezetője Khaled Mohieddin.

Ezekből a később szervezeteknek elnevezett egységekből alakultak meg azok a csoportok, akik az 1976-ban megrendezett választásokon a parlamentben már pártként képviselthez juthattak. A politika demokratizálódásának lehetőségét kihasználva így feltűntek az ellenzéki pártok is. A 352 képviselői helyből 280-at a Szocialista szervezet nyert meg. A jobboldal 12, még a baloldal csak 2 mandátumot szerzett. A 48 független képviselőn túl Szadat – elnöki lehetőségei alapján- további 10 képviselőt nevezett ki 8 kopt vallású és két női képviselő személyében.¹⁰⁰

A politikai liberalizáció tényleges szándékát kétségbe vonja érvényesülésének szabott akadályok sora. 1977 májusában kiadott párt törvény szigorú feltételeket szabott a szervezetekből pártokká válók, illetve újonnan létrejövő csoportok számára. A törvény értelmében a születendő új pártok alapelveiben nem térhetnek el a már meglévő három

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Minden hivatalos támogatás ellenére az a furcsa helyzet állt elő, hogy a hivatalos politikát támogató irányzat küzd a legnehezebb szervezeti problémával. A tagtoborzás nagyon vontatottan haladt, a magyar források szerint az ASZU nyilvántartásából történő toborzáson túl egyes tagokat a kényszerítés erejével vették rá a csatlakozásra. További nehézséget jelentett, hogy a tömegek előtt 1976-ra népszerűtlenné vált politikai elveket képviselték. A társadalmi bázis kibővítése érdekében Szaied Marei a párt későbbi vezetője a Muzulmán Testvériséggel veszi fel a kapcsolatot. MOL KÜM EAK 1976 TÜK XIX-J-1-j, 56. doboz 36-2-00962/4 Alakuló ASZU szervezetek.

¹⁰⁰ Waterbury. 366. o.

szervezettől, továbbá ezeknek az alapelveknek összhangban kell lenniük az alkotmánnyal és az Októberi Munkaokmánnyal. Nem alakulhatnak pártok osztály, társadalmi, földrajzi vagy nemi alapon. A törvény alapján a párt nem szerezhettek tagokat a hadseregből, rendőrségből, tisztikarból. Legalább 20 parlamenti képviselő részvételével lehetett új pártot alapítani. A párt alapításának engedélyezési eljárását egy bizottság végezte, amely minden olyan pártot megszüntethetett, vagy eltilthatott, amelynek vezetői a társadalmi béke, a nemzeti egység vagy a dolgozók szövetsége ellen büntetett követ el.¹⁰¹ Véleményünk szerint a törvény elegendő korlátozást fogalmazott meg ahhoz, hogy az éppen most fejlődő pártdiverzifikációnak korlátot szabjon. A párt összetételére vonatkozó kritériumok segítségével Szadat sikeresen kizárta a korábbi hatalmi központok ellenzéki erejét. A megszüntetés feltételéül szabott vádak pedig annyira széleskörűen voltak értelmezhetőek, hogy tulajdonképpen bármelyik újonnan létrejövő szervezet elutasításához elegendő alapul szolgáltak.¹⁰²

1978 júliusában Szadat új pártot alakított. A Nemzeti Demokrata Párt programja hasonló volt az Októberi Munkaokmányban megfogalmazott elevekhez. A vezetés által is gyengének ítélt Szocialista Liberálisok helyett Ibrahim Sukri lett az új ellenzéki erő vezetője.¹⁰³ 1979 nyarán megrendezett választásokon az új Nemzeti Demokrata párt elsőprő győzelmet aratott. A Sukri vezette Szocialista Munkáspárt 29 mandátumot szerzett. Kamal Murad pártja három mandátumot kapott, míg a Khaled Mohieddin vezette ellenzéki erők egyáltalán nem kaphattak szerepet az új összetételű parlamentben. Az 1980-ban bevezetett székelytörvény, amely büntetett minden, az egyiptomi társadalom értékei ellen elkövetett támadást, az újonnan létrehozott ellenzéki erőt is meggyengítette, ezzel egyben lezárta a szadati időszak politikai liberalizációjának kétes eredményességű folyamatát.

¹⁰¹ A bizottság tagjai az ASZU főtitkára, az igazságügyi és belügyminiszter, és az elnök által kinevezett két korábbi bírósági vezető. Waterbury. 368. o.

¹⁰² Érdekes azonban, hogy ezen szigorú feltételek mellett is születtek ellenzéki próbálkozások. 1977 júniusában a régi Wafd párt szimpatizánsai a szervezet újraélesztése mellett döntöttek. Megszerezve a szükséges képviselői támogatást 1978 februárjában megalakult az Új-Wafd párt. A külföldi tőkebefektetések ellen és a hazai vállalkozások támogatása mellett, továbbá a katonai elemek elutasításával erős ellenzéki erő válhatott volna belőle. Kritikai felszólalásaik nem feleltek meg a parlament Szadatot támogató jellegének. Kihasnálva a párt tagjainak és ideológiájának a forradalom előtti időkhöz köthető, azaz a szadati rendszer által elítélendő gyökereit elsőként a párt vezetőjét Fuad Serag al-Dint távolították el. A népszavazásra bocsátott politikai izolációs törvény megtagadta azon képviselőktől a részvételt, akikkel szemben 1953-ban korrupció vádjával éltek, ezek alapján szinte az egész forradalom előtti földbirtokos rétegre gondolhatunk.

¹⁰³ Ehud Ya'Ari. Sadat's Pyramid of Power, *The Jerusalem Quarterly*, 24. sz. 1980 tél.

Az Infitah értékelése

A nyitás politikájának nagyszabású terveihez szükséges feltételek és lehetőségek adottak voltak, Egyiptom vezetése komoly lépéseket tett ezen adottságok kihasználására. Az Infitah összességében azonban nem hozta a várt gazdasági fellendülés eredményét. Az Októberi Munkaokmányban megfogalmazott elveket érintő magyar kritika ideológiai, és értékszempontból nem tartja megfelelőnek a dokumentum általános értékeit. „Értelmezésünkben a szadati rendszer stratégiai szempontjait meghatározó dokumentum a fegyveres kudarccal határos de lélektani győzelemmel végződő negyedik arab-izraeli háború után keletkezett. Egy olyan szakaszban, amikor az ország belső helyzete társadalmi, gazdasági ellentmondásoktól terhes, amikor külpolitikájában a barát és ellenség fogalma szinte egyik óráról a másikra átértékelődött, amikor szinte minden ideiglenes jelleggel bírt.” A nagyköveti beszámoló szerint az 1962-ben elfogadott Nemzeti Kartához képest, Szadat munkaokmánya egyéni kreálmány, a közös arab álláspontoktól eltérően túlzottan Egyiptom centrikus, a szocialista tábor Egyiptomban betöltött szerepének mellőzése a dokumentum kiemelkedő hiányossága.¹⁰⁴

Annak ellenére, hogy véleményünk szerint a két dokumentum összehasonlítása -a létrejöttükkor meglévő feltételek különbözősége miatt – hibás következtetésekre adott okot, a negatívumok kihangsúlyozása támpontot adhat a kutatónak az egyiptomi politikáról alkotott magyar vélemények elemzése során.

Az Októberi Munkaokmány összehasonlító magyar kritikája egy szempontból érdekes és pontos értékelését adja az Infitah rendszerének. A nyitás politikája során meghirdetett külföldi befektetésekhez a nehézségekkel küszködő Egyiptomnak pusztán a törvényben foglalt garanciák nyújtására volt lehetősége, az ilyen jellegű befektetések *de facto* gazdasági garanciáihoz a körülmények nem voltak megfelelőek.

Az Infitah rendszerének átfogó újításai ellenére a külföldi cégek a vártnál sokkal kisebb mértékű befektetéseket kezdeményeztek. A jelentések alapján 1976-ra 66 külföldi befektetési projektet sikerült elindítani 36 millió egyiptomi font értékben.¹⁰⁵ A befektetési szándék ilyen alacsony szintje leginkább a régió politikai instabilitása, továbbá az államosítások emlékei okozta félelmeknek volt köszönhető. A vállalkozások nemzeti tulajdonba vétele ellen szóló garanciát jelentő 43. számú törvény értelmezési

¹⁰⁴ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 39. doboz 36-502-003898/ Az Októberi Munkaokmány.

¹⁰⁵ Waterbury. 132. o.

nehézségei sem segítették a befektetési szándék növekedését. Az állami és a magánszektor viszonya a törvény szövege szerint nehezen értelmezhető. Annak ellenére, hogy a törvény égisze alatt létrejövő vállalkozások a magánszektor részének számítottak a törvény azt is kimondta, hogy a külföldi vállalkozások célja az ország gazdasági terve szerinti fejlődés elérése. Így, a befektetések megvalósulása felett döntő egyiptomi hivatalnokok sokszor egyedüli szempontja az ország fejlesztési tevének elősegítése volt. A profitorientált külföldi tőkebefektetések számára ez utóbbi nézőpont nem nyújtotta a várt biztonságot.¹⁰⁶

A törvény további technikai jellegű problémákat is felvetett, amelyek az Októberi Munkaokmány tervezte fejlődési irányokat nagymértékben eltérítették. Az Infitah törvény homályosan fogalmaz az ország befektetési prioritásait illetően. A törvény nem szabta meg a gazdaság egyes szektoraiban szükséges befektetések arányát, ennek köszönhetően a gazdasági mutatók fejlesztését leginkább segítő termelő szektor (ipar, mezőgazdaság) szinte érintetlen maradt. Az arab országokból érkező befektetések¹⁰⁷ a harmadik szektor lehetőségei nyújtotta biztonságos területeken - infrastruktúra fejlesztés, építkezés és a turizmus - bontakozott ki. Ezek alapján a 43. számú törvény meghatározta keretek közel felét továbbra is állami tőkebefektetésekkel kellett pótolni. Ez a szektorális aránytalanság nagyban hozzájárult az Infitah politikájának sikertelenségéhez.

Nasszer első ötéves gazdasági terve óta az állami szektor gazdaságban betöltött szerepe az Infitah alatt sem változott sokat. Az összbefektetés közel 90 százalékát az állami szektor finanszírozta. Továbbra is állami tulajdonban maradt a bankok és a vállalatok nagy része, vállalatok, a kereskedelem és az ipari fejlesztés koordinálása, az olajkitermelés, a kézműipar nagy része. Az állami szektor meghatározó szerepének kontinuitását igazolta a felsőoktatási intézményekben végzeteknek garantált állami foglalkoztatás rendszere.¹⁰⁸

A befektetői kedvet tovább gyengítette az ország adottságaiból fakadó problémák sora. A túlterhelt kommunikációs és szállítási lehetőségek. A nagyszámú bürokrata réteg okozta adminisztrációs nehézségek, a korrupció és a háború utáni közel 30 százalékos infláció. A magyar kereskedelmi kirendeltség éves összefoglaló jelentése nagymfokú bürokratikus és szervezeti problémákról számoltak be. Hátrányos továbbá az

¹⁰⁶ Baker. 149. o.

¹⁰⁷ Az összes elfogadott befektetés közel 65 százaléka.

¹⁰⁸ Ikram. 18. o.

importengedélyezési rendszer adminisztratív akadályozottsága és a rendelkezésre álló beszerzési keretek elégedetlensége. Egy egyszerű alkatrész beszerzési eljárás során is legalább hét hatósági fórum közbeiktatása volt szükséges a beszerzés engedélyeztetéséhez – hozza példaként a kairói magyar Kereskedelmi Kirendeltség beszámolója. Ez nem csak meghosszabbította az engedélyezések időtartamát, de a szükséges hivatali döntések helyszínét messze vitte a tényleges szükséglet felmerülési helyéről. A szakszerű elbírálás helyett elbürokratizálta azt.¹⁰⁹

Az Infitah gazdaságának a korábbi fejezetekben bemutatott forráslehetőségeken keresztül befolyt összegei az 1970-es évek végére közel megduplázta Egyiptom GDP-jét. A megnövekedett bevételek és azok redisztribúciós folyamatai azonban nem a bevételeknek megfelelő mértékben vitték előre Egyiptom gazdaságát. Az arányok szektorlási eltolódásáról az Infitah nyújtotta befektetési lehetőségek kapcsán a fentiekben már szoltunk. A nyitás politikája számos olyan működési zavart tudott elhárítani, amelyek a nasszeri időszakban nehezítették, szinte lehetetlenné tették a gazdaság ilyen irányú fejlesztését. A jogi szabályozási keret azonban kevésnek bizonyult ott, ahol a változást indukáló feltételek továbbra is fennállnak.

Egyiptom bevételeinek nagy részét az Izraellel való viszony miatt továbbra is védelmi kiadásokra kellett fordítani. A drasztikusan növekvő lakosságszám és a kormányzat ártámogatási rendszere következtében a fogyasztás támogatása a bevételek nagy részét felemésztette. A felsőoktatásban végezetteknek garantált munkahelyek tovább gyengítették a gazdaság erejét. Annak ellenére tehát, hogy az országban az Infitah általunk vizsgált időszaka alatt a korábbi időkhöz képest viszonylag nagyarányú tőkeáramlás volt Egyiptomban, a nem megfelelő elosztási rendszer következtében a befektetések és fejlesztések főként a harmadik szektor irányába hatottak. Ennek következtében az országba érkező pénzösszeg nem tudta kiszolgálni a nyitás politikája által képviselt átfogó rendezés minden elemét.

A bevezetőben említett nemzetközi trenddel szembeni politizálás ellentmondásait csak úgy érthetjük meg, ha az Infitah rendszerének sajátos kontextusát is figyelembe vesszük. A nasszeri arab szocializmus Egyiptom gazdaságának külső alárendeltségtől mentes kialakítására törekedett, párhuzamosan a politikai el nem kötelezettség eszméjével. A pénzügyi forráshiánya azonban komoly gazdasági problémát okozott Egyiptomnak a hatvanas években is. A gazdasági nehézségeket szem előtt tartva

¹⁰⁹ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j, 34. doboz 36-576-00340/ A kairói kereskedelmi kirendeltség jelentése.

elmondható, hogy az alapvető értékek a szadati rendszerben sem változtak, de az ország problémáinak korábbiakhoz képest történő fokozódása következtében a gazdasági függetlenség prioritását a megoldások felé vezető gyakorlati szempontok váltották fel.

Az Infitah értékeléséhez eltérő szempontot nyújthat a program tényleges céljainak vizsgálata. Ikram gazdaságtörténeti munkájához akkori egyiptomi politikusokkal készített interjúi során arra a következtetésre jutott, hogy az Infitah politikájának eredményessége leginkább átfogó, mindenre kiterjedő jellegéből adódott.¹¹⁰ Ennek alapján, amennyiben a gazdasági mutatók nem is minden esetben mutattak fejlődést, avagy ezen mégiscsak bekövetkezett fejlődési folyamatok nem a megfelelő irányba fejtették ki hatásukat, az Infitah program jellegét, az egyiptomi fejlődéshez nyújtott stratégiai hozzájárulását mindenképpen pozitívan kell értékelnünk.

Egyet értünk Waterburynek¹¹¹ az Infitah gazdasági működésére vonatkozó - kissé leegyszerűsített - ábrázolásával. A szerző megállapításai szerint az Infitah logikája abban állt, hogy támogatta közép és felsőbb társadalmi osztályok befektetéseit, miközben utat engedett az évi 20-30 százalékos inflációs rátának, továbbá alacsonyan tartotta az alsóbb társadalmi osztályok és a szegények éves jövedelmét. Ezek alapján az eleve tehetősebb rétegek még vagyonosabbá váltak. Az Infitah eredményessége azon múlt, hogy az így létrejött többletjövedelmet milyen mértékben fektették be, vagy költötték le. Az utódlási harcokból győztesen kikerült Szadat az új politikának köszönhetően jó viszonyt tudott és akart kialakítani az egyiptomi társadalom eme sajátos rétegével. Ez a megújult közösség volt a kivitelezője a modernizációs kísérletnek. Ők voltak az a tulajdonosi réteg, amely részt tudott venni az újonnan születő magánvállalkozásokban, profitálni tudott az újonnan érkező arab és nyugati tőkebefektetésekből. Hozzájuk tartozott az az új, jól-képzett technokrata elit, amelynek szakértelme bejutási lehetőséget jelenthetett akár a döntéshozatal legfelsőbb szintjeire is.

A hetvenes évek végére kiderült, hogy a befektetések helyett a felhalmozott vagyon nagy részét a fogyasztás, illetve a harmadik szektor egyéb szegmensei nyelték el, csökkentve ezzel az Infitah eredetileg működőképes lehetőségeit.

¹¹⁰ Ikram 19. o.

¹¹¹ Waterbury. 212. o.

III. Egyiptom változó külpolitikája

Egyiptom hetvenes évekbeli külpolitikáját több okból is érdemes kiemelten kezelni. Azon túlmenően, hogy szorosan összefügg a korábbi fejezetekben vázolt belső átalakulásokkal, nemzetközi téren is komoly átrendeződéseket eredményezett. Ebben a fejezetben részletesebben szeretnénk bemutatni a Szovjetuniótól való távolodás és a washingtoni politikához való közeledés folyamatát. A fejezet alapját ennek a változó kapcsolatrendszernek a története jelenteni. A nagyobb diplomáciai események kronologikus követésével (Kissinger tárgyalások, jeruzsálemi látogatás, Camp David, egyiptomi- izraeli béke) képet kaphatunk erről a fokozatos átalakulásról. A Moszkvával való változó kapcsolattörténeti elemeken túlmenően a dolgozatban tárgyalásra kerül Egyiptom nemzetközi politikai téren betöltött szerepe, a közel-keleti békefolyamatok alakulására ható befolyása.

Szovjetunió közel-keleti stratégiája

A szovjet térséghez tartozó országok érdeklődései a Közel-Kelet felé az ötvenes évek változásait követően fokozódtak, átalakult az antikolonialista mozgalmak szovjet megítélése is. Az 1947-es Zsdanov doktrína alapján a két táborra oszlott világban bármilyen harmadikutas megoldás elítélendőnek számított. Ennek alapján a Közel-Kelet és az arab térség nacionalista mozgalmait reakciónak ítélték.

Az új szemlélet átalakításának szentesítésére az SZKP 20. kongresszusa szolgált. A tárgyalt terület antikolonialista mozgalmait ettől fogva a szocialista országok természetes szövetségesüknek tekintették, nemzetközi fórumokon védelmükbe vették és egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak nemzetközi kapcsolataikban az újonnan születő államoknak.¹¹²

Maga a szovjet befolyási övezet kialakulása a Közel-Kelet térségében szorosan kapcsolódik a hidegháború politikai, fegyverkezési körülményeihez. Mindig is szovjet érdek volt jó kapcsolatokat kialakítani a földrajzi közelségben lévő államokkal, ez a biztonságpolitikai elem nem tekinthető tehát újkeletűnek. Újdonságnak számít azonban a fegyverkezési verseny, és annak közel-keleti vonatkozásai. A Szovjetunió számára a

¹¹² J. Nagy László: *Magyarország és az arab térség*. Jatepress, Szeged, 2006 23. o.

hatvanas évektől a biztonságpolitikának ez a szegmense kiemelkedő fontosságúvá vált. A nukleáris probléma, az amerikai Polaris rakéták megléte okozta verseny mind-mind a szovjet haditengerészeti flotta fejlesztését ösztönözték. Az 1964-ben megalakult szovjet-mediterrán tengerészeti hadiflotta nem csak hogy tovább növelte a térség szerepét Moszkva számára de egyensúlyi szerepet is betöltött az USA és a NATO itt állomásozó flottáival szemben is. Működtetéséhez kikötőkre, légibázisokra volt szükség, amelyek biztosításában Egyiptom kiemelkedő szerepet játszott nemcsak geopolitikai helyzete de viszonylag stabil politikai vezetése miatt is.¹¹³

A hatvanas évek kapcsolattrendszerét az ideológiai közeledés jellemezte, számos arab országban radikális társadalomátalakítási kísérlet kezdődött a szocializmus jegyében. A harmadik arab izraeli háború tovább bonyolította a közel-keleti konfliktust, az eddigieknél sokkal intenzívebben kapcsolva be ezzel a két szuperhatalmat. Moszkva stabilnak hitt helyzetét azonban számos kihívás érte a hetvenes években. Az arab vezetők függetlenségükhöz való ragaszkodása – amely a szovjet tanácsadók Egyiptomból való kiutasításában bizonyult legnyilvánvalóbbnak – akadályt jelentett Moszkvának befolyása kiterjesztésében. Ezt kompenzálendő, Moszkva a fegyverzettámogatások csökkentését tervezte. Az Egyiptom felé irányuló támogatások hadászati elemeinek csökkentése sikertelen politikának bizonyult, amit jól szemléltet a negyedik arab–izraeli háborúban vállalt szovjet részvétel.

A katonai szempontok a hatvanas évektől váltak fontossá a térségben, ezzel párhuzamosan a politikai érdekek permanens tényezői maradtak a szovjet politikának.¹¹⁴ A katonai és gazdasági alapok megtartása, továbbá a nyugati hatalmak érdekeinek visszaszorítása mellett, a hetvenes évektől kiemelt szemponttá vált a dètent időszak szuperhatalmai közötti érzékeny egyensúly megtartása is.¹¹⁵ A hidegháború kezdetekor elegendőnek bizonyult a semleges országok vagy az el nem kötelezettek

¹¹³Galia Golan. *Soviet Policies in the Middle East. From World War II to Gorbchev*, Cambridge University Press, 1990, 49. o

¹¹⁴ Leginkább az idegen nyelvű szakirodalomra jellemző, hogy amikor Moszkva térségbeli politikáját vizsgálja az általa nyújtott támogatások mértékét, legyenek azok akár politikai, akár gazdasági jellegűek, egyenes arányba hozza, azok hatalmi befolyásoló erejével. Minél nagyobb mértékben támogat egy országot annál nagyobb befolyással rendelkezik az adott ország felett. Ennek cáfolatára több példát is lehetne hozni. Egyiptom esetében a nagymértékű katonai és gazdasági hitelek ellenére a politikai vezetés mégis egy Moszkvától eltávolodó struktúrát követett. A meglévő baráti és segítségnyújtási szerződés ellenére több egyoldalú lépéssel számolták fel a konkrét politikai kapcsolatokat. Természetesen a két komponens (értsd: a támogatás és a hatalmi befolyás mértéke) közötti kapcsolatot nem vonhatjuk kétségbe, de nem jelentjük ki, hogy ezekkel automatikusan megszerezte befolyását az adott ország viselkedésére. A hidegháborús környezetben egy-egy ország ilyen jellegű „hatalma” sokkal bizonytalanabb, átmenetibb jellegű.

¹¹⁵ Galia. 17. o.

mozgalmának segítése. Moszkvának ebből a szempontból meg volt az az előnye a nyugati hatalmakkal szemben, hogy nem hordozta magán a korábbi gyarmatosító birodalmak negatív bélyegét. Ezek az ad hoc jellegű kapcsolatok azonban nem bizonyultak elégségesnek a hidegháborús környezet változásai során. A hatvanas évektől kezdődően Moszkva szorosabb kapcsolati tőkére törekedett, így megjelentek a barátsági szerződések, kormány és pártközi kapcsolatok melyek a térségbeli katonai és gazdasági stabilitás erősebb alátámasztását szolgálták.

Az új típusú kontaktus egy igen érdekes, dualista, de egyszerre egymásnak sokszor ellentmondó politikára kényszerítette a brezsnyevi vezetést. A közel-keleti kapcsolataik viszonylatában egyszerre kellett volna megfelelniük saját érdekeik katonai biztosításának és a détente fenntartásának. Annak érdekében, hogy a két nagyhatalom közötti konfrontáció elkerülhető legyen, Washingtonnal szorosabb együttműködésre, rögtönzött békemegoldásokra lett volna szükség. Az utóbbi feltétel nyilvánvalóan nem adott volna legitimitást a térségben fokozottan jelenlévő szovjet fegyverzet számára. Nem utolsó sorban sértette volna Szovjetunió arab kapcsolatait. Amennyiben a térségben betöltött szerepének stabilizálása érdekében mégis az arab országok felé történő, politikailag is felvállalt segítségnyújtást helyezte volna előtérbe, a nagyhatalmi egyensúly felbomlását kockáztatta volna. Ezek az ellentmondások a negyedik arab izraeli háború után feloldhatatlannak tűntek, egyben a szovjet érdekek átalakulásához vezettek mind földrajzi, mind politikai téren.

Az új szovjet prioritás földrajzilag a Közel-Kelet térségéből Fekete-Afrika és a Perzsa öböl országai felé tolódott. Katonai, gazdasági érdekeltségeik azon országok felé váltak hangsúlyosabbá ahonnan a közvetlen visszafizetés és a keményvalutában történő fizetés elvárható volt, azaz a gazdagabb öböl menti országok váltak hangsúlyosabbá.¹¹⁶ Természetesen csak központi eltolódásról beszélhetünk, a Közel-Kelet térsége nem válhatott érdektelenné Moszkva számára.

¹¹⁶ John C Campbell. The Soviet Policy in Africa and the Middle East, *Current History*, 1977. október.

Távolodás a Szovjetuniótól

Egyiptom földrajzi helyzetéből és a szomszédos arab államokra gyakorolt befolyásából adódóan mindkét szuperhatalom legfontosabb érdekszféráját jelenthette. A Nasszer irányította Egyiptom számos politikai és diplomáciai körülménynek köszönhetően a szovjet kapcsolatait fejlesztette és alkalmazta intenzívebben, melynek első kézzelfogható példája a csehszlovák fegyvervásárlás 1955-ben. Ennek ellenére az, hogy az el nem kötelezettek mozgalmában¹¹⁷ Egyiptom vezető szerepet vállalt kizárja Nasszer egyoldalú elkötelezettségét Moszkva felé.

A két ország együttműködésének csökkenése, a diplomáciai kapcsolatok minőségi meggyengülése fokozatos mértékben ment végbe. A Nasszer halálát közvetlen követő időszakban született szovjet támogató nyilatkozatok az addigi szoros viszony megtartásának szándékát jelzi felénk.

Elfogadva a távolodás mértékének fokozatosságát, véleményünk szerint a szadati rezsimmel fennálló szovjet kapcsolatok már a kezdeti időszaktól fogva diplomáciai nehézségeket tükröznek. Ezen állításunkat egyrészt a két ország viszonyát feldolgozó másodlagos források leírásaiból eredeztetjük. Egyetértünk a szakirodalom Egyiptom és a Szovjetunió kapcsolatának diplomáciai eseményeit érintő értékmeghatározásokkal, melyek alapján az egyes szerződések és megállapodások a két ország viszonyának névleges fenntartását szolgálták. Véleményünket megerősítve látjuk továbbá az Egyiptomról szóló magyar források tartalmi elemzésének viszonylatában is. Tekintettel Magyarország Szovjetunióhoz fűződő sajátos viszonyára a magyar forrásokból - még ha néhol csak közvetett módon is - a szovjet álláspont elemeire lehet következtetni. A magyar nagyköveti jelentések már 1970-ben is Egyiptom nyugati irányultságáról, az ország és a szovjet blokk eltávolodásáról számolnak be. „A nehézségek leküzdésében az Egyesült Arab Köztársaság továbbra is elsősorban a Szovjetunió és a szocialista országok segítségére számíthatott, bár Nasszer halálával jelentkeztek, és átmeneti visszavonulás után újra igyekeztek befolyásukat éreztetni azok az erők, amelyek a szocialista országokkal kialakított szoros kapcsolatok erősítése helyett a kapitalista országokra való fokozott támaszkodás politikáját hirdették.”¹¹⁸ A magyar diplomáciai

¹¹⁷ A szervezetet 1961-ben alapították Belgrádban. Célja a hidegháború szuperhatalmi kettősségében egy „köztes politikai út”, a nemzeti függetlenség és szuverenitás megtartása.

¹¹⁸ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j, 36-2-001385/1 Nagyköveti beszámoló jelentés

Megfigyelhetjük, hogy a nyugatbarát politikai attitűdöket a magyar jelentés ekkor még nem kifejezetten az elnöknek tulajdonítja, hanem a vezetésen belüli ellenzéki erőknek. A meglévő baráti viszonynak a

testület szovjet kapcsolatokat érintő észrevételei 1970-ben még kizárólag tájékoztató jellegűek, nem jeleznek komoly problémákat Egyiptom és a Szovjetunió között. A nyugati irányultság említése is fontos elemként értékelhető Szadat kezdeti külpolitikáját illetően.

Egyiptom Szovjetunióval való gazdasági kapcsolatának nagyobb egységeit a segélyek, fegyverzettámogatások, és a kereskedelem jelentették. Az 1955-től meginduló fegyverzettámogatásokat az asszuáni gát felépítéséhez adott segítségnyújtás és az Egyiptomnak felajánlott hitelállomány egészítette ki. Az erősödő gazdasági kapcsolatokkal a Szovjetunió Egyiptom iparosítást elősegítő importhelyettesítő politikáját támogatta. A harmadik arab-izraeli háború időszaka jelentette a szovjet - egyiptomi kapcsolatok kiteljesedésének csúcspontját. A fokozott fegyverzettámogatások mellett számos szovjet tanácsadó érkezett az országba.¹¹⁹

Gazdasági szempontból Egyiptom erősen lecsökkentette a nyugati országok szabadpiacától való függését, tekintettel arra, hogy az ország piacának nagy része 1958 után főleg a Szovjetunió és a szocialista országok felé nyitott.¹²⁰ Az export összetételének legnagyobb részét a nyers gyapot, rizs és a citrusfélék alkották. A késztermékek közül textilek, cipő, és bútoráru kerül szállításra.

A gyengülő kapcsolatok ellenére a Szovjetunió és a szocialista országok Egyiptom kereskedelmének meghatározó szereplői maradnak. A szovjetunió cserébe félkész termékek¹²¹ exportálásával erősítette a kereskedelmi kapcsolatokat. A kereskedelem drasztikus csökkenését csak az 1979-es események után tapasztalhatjuk. Egyiptom importigényeit azonban, a szovjetuniótól érkező termékek nem tudták kielégíteni.

A katonai és nem katonai hitelek törlesztése egyaránt az országok között évente megkötésre kerülő megállapodások alapján történt. Szovjetunió hiteltörlesztési feltételei kedvezőek voltak, a hosszútávú kölcsönökre kiszabott kamatokat alacsonyan

nyugati országok felé való kapcsolat keresésével párhuzamos időszakáról számol be az alábbi forrás is: „Az EAK antiimperialista politikája Anvar Szadat vezetése alatt lényegében nem változott. Külpolitikájában viszont új elemek kerülhetnek, mindenek előtt a tőkés világgal való kapcsolatainak normalizálására és a realitásokon túlmenő közreműködésre a közel kelti kérdést illetően. A szovjetunióval és a szocialista országokkal a vezetés a kapcsolatok *fenntartására* (kiemelés F.A.) fog törekedni.” MOL KÜM EAK 1971 TÚK XIX-J-1-j, 42. doboz 36-2-002076/13 Változások az EAK felső vezetésében.

¹¹⁹ Anthony McDermott. Sadat and the Soviet Union, *The World Today*, 28. évf. 9. sz. 1972. szeptember.

¹²⁰ 1950-ben az export 11 százaléka, míg 1970-re a tárgyalt térségbe irányuló mutató az ország teljes exportján belül 61 százalékra nőtt. Waterbury. 395. o.

¹²¹ Cellulóz, koks, faanyag, kenőanyag

tartották.¹²² Köszönhetően annak, hogy a kereskedelmi kapcsolatok minden résztvevője tervgazdasággal rendelkezett, az egyes termékek árait előre meg lehetett határozni. Ennek köszönhetően Egyiptom sokszor százalékosan magasabb összeget kapott az exportált gyapotért, mint amennyit a szabadkereskedelmi piacokon ténylegesen érhetett volna. A fent említett kedvező feltételeknek köszönhetően a hetvenes évek közepéig a szovjet kapcsolatokkal egyik nyugati ország sem kelhetett versenyre. Ennek megvoltak azonban a hátrányai is. A szovjet technológia és technikai segítség minőségében alulmúlta a nyugati hasonló termékeket.¹²³ A kedvező feltételek ellenére, továbbá a növekvő deficit csökkentése érdekében a Szovjet- Egyiptomi gazdasági kapcsolatok reformra szorultak.

A Szovjetunió és Egyiptom diplomáciai kapcsolatai –a Szadati időszak

A szovjet-egyiptomi együttműködés vizsgálatakor a diplomáciai kapcsolattartás hierarchiájában a két ország felsővezetése között zajló eseményekre helyeztük a hangsúlyt. A magas szintű diplomáciai események végigkövetésével megismerhetjük az instabil, egymástól távolodó politika legfontosabb elemeit. 1974-ig a szovjet-egyiptomi diplomácia területén az ellentétes érdekek egymás melletti párhuzamos működését tapasztalhatjuk.

1971 a „döntés éve” Egyiptomban. A Szadat által meghirdetett háborús propaganda az ország nagyfokú fegyverzeti felkészítését tette szükségessé. A Rogers terv¹²⁴ elfogadásából született tűzszüneti megállapodások többszöri meghosszabbítás után is a „sem béke sem háború” helyzetét alakították ki. Ennek következtében, míg a szovjet oldal Egyiptomot, mint politikai szövetségest kívánta a tárgyalások során megerősíteni, addig Egyiptom a fegyverkezési támogatás sürgetése, mértékének növelése miatt szállt síkra. A fenti két szándék önmagában nem szült ellentmondást, az együttműködés és a további kapcsolatok prioritását illetően azonban nem segítették a két ország kapcsolatát. 1972-ig így ugyanazon értékek mentén, de eltérő szándékkal formálódó együttműködést a diplomáciai egyezmények foglalták keretbe.

¹²² A hitelösszegek becsült értéke. Közel 5 milliárd dollár, aminek több mint 60 százalékát a fegyverzethez köthető hitelek tették ki. Waterbury. 397. o.

¹²³ A barter típusú kereskedelemnek megvolt az a hátránya is, hogy esetlegesen telített szovjet piac áron alul ad tovább az Egyiptomból importált termékein, reexport tevékenységével nehezítve az ország szabadpiaci érvényesülését.

¹²⁴ Az Egyesült Államok javaslaterevet a harmadik arab-izraeli háború utáni fegyverkezés felszámolására. Célja az Egyiptom és Izrael közötti tűzszünet felújítása volt.

A Nasszer temetésén résztvevő, Koszigin vezette delegáció, további együttműködési szándékát fejezte ki az új egyiptomi vezetés felé. Az 1970. október 3-án kiadott közös nyilatkozatban hangsúlyozták az Egyiptomnak nyújtandó további katonai támogatások szükségességét. 1970 decemberében Ali Szabri vezette magas szintű egyiptomi delegáció érkezett Moszkvába az együttműködés egyes elemeinek tisztázása érdekében.¹²⁵

A megbeszélések lezárásaként kiadott közös nyilatkozat a közel-keleti helyzetet érintően kritizálta mind az Egyesült Államokat, mind Izraelt, továbbá az arab országok szovjet megsegítésének fenntartását irányozta elő. Mindkét fél ragaszkodott az ENSZ BT 242. számú határozatának teljes mértékű elfogadásához.¹²⁶ A két ország viszonyát illetően a sűrűbb pártok közötti kapcsolattartásról, továbbá a Szovjetunió Egyiptom irányába történő mindennemű segítségnyújtásának fejlesztéséről egyeztek meg. A megbeszélések szerint Moszkva 20.000 főre emeli Egyiptomban tartózkodó személyi állományát.¹²⁷ A megállapodás szerint Moszkva hozzájárult a nehézipari termékeket érintő exportjának növeléséhez, továbbá egy hosszútávú segély és kereskedelmi megállapodás 1971-re elkészülő tervezetéhez.

A megbeszélések alkalmával elért eredmények tükrében a szadati politikai kapcsolatok a nasszeri irányvonal folytatásaként jelennek meg. Ezt erősíti számunkra 1971 januárjában az asszuáni gát hivatalos megnyitójára érkező Podgornij vezette szovjet gazdasági delegációval kötött megállapodások sora. „Döntőnek bizonyul a Szovjetunió politikája, amely egyértelműen a két ország kapcsolatainak minden irányú továbbfejlesztését szolgálta. Nasszer temetése alkalmával Koszigin miniszterelnök, majd az asszuáni gát felavatása alkalmával Podgornij elnök látogatása demonstratív módon is bizonyította ezeket a szoros kapcsolatokat, amelyek jelentősebb új állomása az egyiptomi iparnak nyújtott szovjet segítség, ezen belül 5000 egyiptomi falu villamosítási programjának elvállalása a Szovjetunió részéről. Ugyanakkor a Szovjetunió továbbra is támogatásáról biztosította az egyiptomi diplomáciai lépéseket,

¹²⁵ A küldöttség tagjai: Aziz Szidki miniszterelnök-helyettes és iparügyi miniszter, Mahmud Riad miniszterelnök helyettes és külügyminiszter. Alvin Z Rubinstein. *Red Star On The Nile*, Princeton Univ. Press, é.n., 129.o.

¹²⁶ Az ENSZ BT által 1967 novemberében a harmadik arab izraeli háború utáni rendezés érdekében elfogadott határozat, amely elrendeli az izraeli csapatok háborúban elfoglalt területeinek visszaadását, továbbá kimondja minden állam jogát a biztonságos határok kialakítására. Súlyos hiányossága pont ebből a kétértelműségéből fakad. A biztonságos határok jogára hivatkozva Izrael megtagadja a rendelet minden megszállt területre vonatkozó érvényességét. A határozatról a közel-keleti béke folyamatokról szóló fejezetben részletesebben szólunk.

¹²⁷ Rubinstein. 134.o.

azokat konzultációk sorozatával igyekszik a békés megoldás követelményeivel, a Biztonsági Tanács 242. számú határozatának végrehajtására irányuló törekvésekkel összhangban tartani.”¹²⁸

A Rogers terv és a Jarring misszió¹²⁹ békemegoldásainak sikertelensége következtében a háborús előkészületek fokozódtak Egyiptomban. Ahhoz, hogy ezt sikeresen lehessen kivitelezni, az ország forrásai sem katonai, sem gazdasági szempontból nem álltak rendelkezésre elegendő mértékben. Szadatnak a győzelem kivívásához nagy mértékben szüksége volt a szovjet támogatásra, emiatt az 1971-ben folytatott vezetői tárgyalások mind-mind a fegyverzeti támogatás mértékének növelése körül bontakoztak ki. Szadat 1971 márciusában tett titkos moszkvai látogatása során sürgetni igyekezett a fegyverzettámogatás tényleges megvalósulását, továbbá tárgyalásokat folytattak a tűzszünet további fenntartásának nehézségeiről is. A Szovjetunió számára a hidegháború détent időszakára való felkészülés következtében nem állt érdekében egy közel-keleti háborús konfliktus kirobbanása. Ahhoz viszont, hogy Egyiptomot, mint stratégiai partnert maga mellett tudhassa, az eddigi katonai támogatások fokozását kellett biztosítania. A fenti ellentmondásos helyzetet mérlegelve a szovjet vezetés hozzájárult a Szadat által kért további légi és szárazföldi fegyverzettámogatásokhoz. Az 1971. májusi együttműködési megállapodás előtti utolsó közös nyilatkozat még továbbra is Kairó és Moszkva minden kérdésben egyező álláspontját, továbbá a közel-keleti béke és biztonság kérdésének normalizálását hangsúlyozta.

A fegyverzeti megállapodásokra vonatkozó eredmények azonban javarészt csak papíron léteztek. Az Izraellel vívott háborúhoz szükséges fegyverzet pótlása nem a Szovjetunió által ígért mértékben és minőségben érkezett Egyiptomba. A folyamatos szovjet halogatók okozta szadati elégedetlenség az elnök egyes nyilatkozataiban is megnyilvánul. Megjegyzendő azonban, hogy a fegyverzettámogatás akadozása okozta feszültségek retorikailag, leginkább a harmadik arab-izraeli háború után született visszaemlékezésekben jelentkeznek. A már 1971-ben is meglévő problémák ellenére Szadat az alábbiak szerint nyilatkozik a Szovjetunióról ekkor: „Békét akarunk, és készek vagyunk a világ végére is elmenni, ha ez hadseregünk akár csak egy katonáját is megkímélné a harcoktól. Akkor azonban, ha a feltételeket mások diktálják, nem

¹²⁸ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 41 doboz 001385/1 Nagyköveti beszámoló jelentés.

¹²⁹ A harmadik arab-izraeli háború után megkezdett tárgyalássorozat. Az ENSZ nevében Gunar Jarring közvetítésével 1968-ban meginduló kétoldalú egyeztetések sorozata az arab országok és Izrael közötti tűzszünet létrehozását célozta. A tűzszünet többszöri meghosszabítása ellenére Jarring egyeztetési tárgyalásai 1971-ben tartós eredmény nélkül záródtak.

alkuszunk. Ebben az esetben harcolunk bízva Istenünkben, haderőnkben, összetartásunkban, valamint a minket támogató régi barátunkban, a Szovjetunióban.¹³⁰ Az 1974-ben megfogalmazott beszédek sora viszont, visszaemlékezve a háború előtti szovjet kapcsolatokra, alátámasztják a katonai támogatások elmaradása okozta nehézségek korai megjelenését. „1971. március 1-2-án Egyiptom elnökeként az első titkos tárgyalásra utaztam Moszkvába. Felvettem a korábban már megígért¹³¹ de soha le nem szállított repülőgépek kérdését. Megdöbbenő válaszuk teljes meglepetésként ért: felkészültünk a repülőgépek leszállítására, azzal a feltétellel, hogy használatba vételüket csak az engedélyezésünk után lehet megkezdeni. Első összeütközésünk ekkor történt, és ez az eset hozzájárult későbbi eltávolodásunkhoz.[...] Első moszkvai titkos tárgyalásom után megbeszélésre hívtam az ASZU legfelsőbb tanácsát. Elmondtam nekik, hogy ilyen feltételek mellett visszautasítottam a repülőgépekre vonatkozó szállítást.”¹³²

A Szovjet–Egyiptom Barátsági és Együttműködési Megállapodás

A szovjet-egyiptomi kapcsolatok távolodását nemcsak az 1971-ben felerősödő fegyverzettámogatással kapcsolatos nehézségek okozták. Ali Szabri alelnök lemondatásával, továbbá a „forradalom kiigazításának” végrehajtásával Szadat a nasszeri időkből örökölt ellenzéki erőkön túlmenően az Egyiptomi politika szovjetbarát elemeivel is leszámolt. A tényleges konfrontáció elkerülése végett Szadat Moszkvát a kairói szovjet nagyköveten keresztül tájékoztatta, hogy a politikai vezetésben történt leváltások szovjetellenes szándéka nem igazolható, tekintettel arra, hogy a személycserék kizárólag belpolitikai céllal mentek végbe.¹³³ A sorozatos leváltások

¹³⁰ Ministry of Information. *President Anvar El Sadat's policy*, 1971. 55.o Az együttműködés viszonyosságát a magyar forrásokból is megismerhetjük, amely Egyiptomot, mint testvérországot hazánkkal együtt az imperializmus ellenes közös frontba illeszti. „Megelégedéssel tapasztaljuk, hogy az Egyiptomi Arab Köztársaság a Nasszer elnökletében követett irányvonalat szándékozik folytatni, síkraszállnak a közel-keleti konfliktus politikai rendezéséért a nemzetközi imperializmus ellen, a függetlenségért, a szabadságért és a haladásért, a szocialista országokkal való barátságért. Támogatjuk az EAK ezen tevékenységét és szerény lehetőségeink kereti között segítjük.” MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 42. doboz 36-142 0013/85-1 EAK és a szocialista országok viszonya.

¹³¹ Értsd: Nasszer idején

¹³² Bejrúti folyóiratnak adott interjú 1974. április 26. R. Israeli 237. o.

¹³³ Szadat tájékoztatta a szovjet vezetést, hogy az elnökhelyettes lemondatása nem Moszkva ellen irányul. Életrajzi írásában Szadat az alábbi módon emlékszik vissza erre az esetre. [...] Akkorra eldöntöttem, hogy megszabadulok Ali Szabritól, aki vezető szovjet ügynök volt Egyiptomon belül. Azt mondtam a szovjet nagykövetnek, hogy ámbár lelkesen támogatom az Önnel való jó kapcsolatot, de szeretném, ha tájékoztatná a szovjet vezetést, hogy eldöntöttem eltávolítom Ali Szabrit az egyiptomi politikai vezetésből. Erről tájékoztattam, még akkor is ha ez belpolitikai ügynek számít, amibe senki beleszólását nem tudom elfogadni, tekintettel arra, ha ez megtörténik a nyugati sajtó úgy közli majd a hírt, hogy Moszkva első emberét távolítottam el, ami nagy valószínűséggel felbosszantaná Önöket. Tudniuk kell,

mögött meghúzódó szovjetellenes retorikát Szadat következetesen csökkenteni igyekezett, a „forradalom korrekciójának” Moszkvától távolodó céljait azonban a magyar forrásaink is alátámasztják. Randé Jenő magyar nagykövet az alábbiakról számolt be. „Szadatnak a 'fordulatot' követő első megnyilatkozásaiból nem lehet lényeges változtatásra következtetni. Tudomásunk van arról, hogy biztosította a szovjet nagykövetet a két ország kapcsolatai nem változnak, sőt erősödnek”¹³⁴. Megítélésünk szerint azonban ezt a nyilatkozatot bizonyos fenntartással kell fogadni. Nem kétséges, hogy az Egyiptomi Arab Köztársaságnak továbbra is szüksége van a Szovjetunió és a szocialista országok támogatására- mindenekelőtt katonai támogatására,- de számolni kell azzal, hogy politikai-kulturális téren kapcsolataink egy idő múlva veszítenek – ha nem is külsőleg de tartalmukban- az eddigi őszinteségükből és meghittségéből. Figyelembe kell venni, hogy a leváltott vezetők, legalábbis többen közülük, igen szoros kapcsolatban voltak a Szovjetunióval és a szocialista országokkal, továbbá, hogy a szocialista országok politikai törekvése az utóbbi időben hangsúlyozottan az ASZU, s éppen annak eltávolított vezetői felé irányult. Szadat hangsúlyozta ugyan a szovjet nagykövettel folytatott beszélgetésén, hogy közte és a leváltott vezetők között nem ideológiai eltérések voltak, azonban május 20-i beszédében már a Nasszerizmus útjáról való letéréssel vádolta őket.”¹³⁵

A májusi politikai fordulat drasztikusan lecsökkentette a szovjet-egyiptomi biztonsági és hírszerzési szervek közötti kommunikációs csatornákat. A Szovjetunió, nem kockáztatva Egyiptom stratégiai pozícióinak elvesztését, írásos formában rögzítette a két ország közötti kapcsolat hosszútávú terveit. Tekintettel a két ország távolodó kapcsolatára megállapíthatjuk, hogy Moszkvának több érdeke fűződött az együttműködés formális keretekben való működtetéséhez.¹³⁶

Az eddig csak ad hoc megállapodások alapján működő kapcsolatokat 1971. május 27-én aláírt Szovjet Egyiptomi Barátsági és Együttműködési Megállapodás rögzítette. A megállapodás tartalmi szempontból nem érintett új dolgokat a két ország kapcsolatát

hogy Moszkvának nincs embere Egyiptomban. Önöknek a kormánnyal kell együttműködniük nem különálló személyekkel. Eltávolítom Ali Szabrit, mert bár elfogadom a véleménykülönbségeket, nem tolerálom a hatalmi küzdelmeket.” Sadat. 222. o.

¹³⁴ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 41. doboz 002076/24 Változások az EAK felső vezetésében

¹³⁵ Uo. Érdekes megfigyelni, hogy a forradalom kiigazításaként elnevezett döntéshozatal milyen változó megítélés alá esik magyar viszonylatban. Az együttműködési megállapodás aláírása után, 1971 júniusában Nagy S. Lajos által írt irányelvekben az Ali Szabri és társainak leváltása kapcsán Szadat gyors és határozott fellépéséről nyilatkozik, amely meggátolta a válság (értsd: belpolitikai válság) további elmélyülését, és segítette a megállapodás kibontakozásához vezető folyamatot.

¹³⁶ Galia. 88. o.

illetően, jelentősége a két ország viszonyának hivatalos rendezésében keresendő. Egyiptom és Moszkva kölcsönös érdekeit érintő közös és rendszeres konzultációk kialakítását irányozta elő. További katonai támogatás és szervezeti fejlesztési lehetőségeket ajánlott fel Egyiptom számára. Moszkva bízott abban, hogy a megállapodás tartalmi elemei elegendő ígértnek bizonyulnak Egyiptom számára. Ezzel a térségbeli szovjet haditechnika és személyzet megerősítésén túl, Kairó nyugat-európai kapcsolatainak gyengítéséhez is hozzájárulhat. Moszkva számára legfontosabb a bizonytalan szadati politika szovjet kereteinek meghatározása, így inkább tekinthetjük a gyengülő kapcsolatok stabilizálására irányuló törekvésként, semmint a tényleges szovjet befolyás növeléseként. A megállapodás aláírása Egyiptom részéről is indokolt volt. Amellett, hogy semmilyen konkrét politikai elkötelezettséget nem feltételezett, a katonai támogatások újabb megerősítése Szadat pozícióját is stabilabbá tette. A magyar követi jelentések viszonylag semlegesen nyilatkoznak a megállapodás aláírását érintően. „A szerződés aláírásával, amely erős kiábrándultságot keltett a nyugatbarát körökben Szadat elnök bizonyította, hogy továbbra is minden tekintetben számít a Szovjetunió támogatására. Szadat ezzel a lépésével megerősítette tekintélyét. A szerződés aláírása jelentősen csökkentette azt a veszélyt, hogy az egyiptomi vezetés jobbra tolódjék, csapást mért azokra az elképzelésekre, hogy a közel-keleti kérdést az Egyesült Államok egyoldalúan tudja megoldani, s bátorítást nyújtott az EAK valóban marxista elemeinek.

„¹³⁷

A döntés évének kikiáltott 1971 az Egyiptom és Izrael közötti háború nélkül múlt el, tovább folytatódott a szovjet-egyiptomi diplomáciai kapcsolatok látszólagos megerősítése. Az elnök által tartott beszédek a Szovjetunióval való jó viszony megerősítéséről, az ország szocialista átalakulásáról szóltak. Az alkotmány kihirdetése utáni új kabinetben Murád Gálebet¹³⁸ - korábbi egyiptomi szovjet nagykövetet - nevezte

¹³⁷ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 42. doboz, 001385/1 Nagyköveti beszámoló jelentés;

¹³⁸ Murad Ghaleb kinevezése kapcsán hangsúlyozott korábbi szovjet kapcsolatok a Moszkva felé nyitó, a diplomáciai együttműködés pozitív irányba haladását jelezhetik. Szadattal való jó viszonya és politikai elképzelései tovább erősítik a Szovjetunió és Egyiptom közötti diplomáciai kapcsolatok felszínességének elméletét. Dr. Murád Gáleb 1953-an lépett külügyi szolgálatba. Első állomáshelye Moszkva volt, ahol követségi titkárként dolgozott. Később kinevezték Nasszer külügyi irodájának vezetőjévé és az elnök külügyi tanácsadójaként dolgozott 1959-ig. 1961-ben nevezték ki az EAK moszkvai nagykövetévé, mely beosztást kisebb megszakításokkal 1971. szeptember 18-i külügyi államminiszterré való kinevezéséig ellátta. 1972 januárjától külügyminiszter. Dr. Murád Gáleb elsősorban végrehajtó típusú miniszter volt, aki pontosan érvényesítette Szadat külpolitikai elgondolásait. Élve Szadat bizalmát, kinevezésétől kezdve az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója mellett ő vett részt az elnök külföldi vezetőkkel folytatott tárgyalásain.- tudhatjuk meg a magyar jelentéskeből.

ki Szadat a külügyekért felelős államminiszternek, továbbá a szovjet ügyekért felelős elnöki tanácsadónak.

Szadat számára nyilvánvalóvá vált, hogy annak ellenére, hogy Moszkva kifejezetten nem utasította el az Izraellel vívott háború lehetőségét, a fegyverzettámogatások mértéke és felhasználási lehetőségei közvetetten utaltak Szovjetunió tényleges külpolitikai érdekeire.¹³⁹ A hidegháború 1970-es évek elejét jellemző enyhülő szakaszában a nagyhatalmak közötti közeledés nehezítette Egyiptom szándékát, egy új minőségű külpolitikát eredményezve.

A hidegháború enyhülése- a szovjet tanácsadók eltávolítása

A hidegháború enyhülési szakasza Egyiptom külpolitikai mozgásterében előnyöket és hátrányokat is indukált egyszerre. Kairó a szuperhatalmak közeledése miatt kevésbé tudta kihasználni a Moszkva és Washington közel-keleti érdekeinek ellentéteiből származó előnyöket, ugyanakkor lehetőséget kapott arra is, hogy nyugati kapcsolatait anélkül formálhassa, hogy a meglévő Szovjet összeköttetéseknek teljesen hátat kelljen fordítania.¹⁴⁰ Az 1972. május 29-én aláírt Nixon-Brezsnyev egyezmény a közel-keleti térség rendezése szempontjából a háborús helyzet elkerülésére törekedett. A közeledésnek köszönhetően Egyiptom fegyverzettámogatása szovjet részről a szuperhatalmak között javulásnak induló diplomáciai kapcsolatok fokozottabb megsértését jelentette. A nemzetközi színtér változásával a szovjet-egyiptomi kapcsolatok is változni látszottak. Szadat politikai lehetőséget kapott a washingtoni diplomáciai kapcsolatok erősítésére. A korábbi fejezetekben már említettük, hogy a nyugati országok felé irányuló fokozottabb figyelem hivatalosan csak az Infatih második szakaszában lehetséges fel. Az Egyesült Államok és Nyugat-Európa felé való nyitás előkészületeihez azonban nagymértékben hozzájárult a hidegháborús környezet változó kapcsolatrendszere. A változás egyéb lehetőséget is biztosított Szadat számára, az Egyesült Államok és Moszkva gazdasági kapcsolatainak erősödése gazdasági szempontból is utat nyitott Washington felé.

¹³⁹ A fegyverkezési probléma kapcsán a támadó jellegű és a légierő erősítését szolgáló eszközökről beszélhetünk. A megérkezett katonai támogatás nagy része az ország védelmi fegyverkezését segítette elsősorban. A légierő megerősítése a harmadik arab-izraeli háború tapasztalatai következtében vált kiemelt fontosságúvá.

¹⁴⁰ Hinnebusch. i.m.54-77. o.

A csehszlovák fegyvervásárlás körülményeit követően az Egyesült Államok sem katonailag, sem gazdaságilag nem játszott kiemelkedő szerepet Egyiptom életében, nem haladta meg a PL 480 elnevezésű segélycsomag keretein belül Kairónak nyújtott élelmiszer-támogatásokat. Az Izraelnek nyújtott washingtoni fegyverzet és egyéb jellegű juttatások eleve kizárták Egyiptom és az Egyesült Államok kapcsolatának fejlesztését. A jemeni háborúba való egyiptomi beavatkozásnak köszönhetően 1966-ban Lyndon Johnson a PL 480 szállítását is felfüggesztette. Nasszer elnöksége végén elfogadott Rogers terv azonban a nyugati országokkal való kapcsolatok megújításának szándékát jelezte. Ezt a megkezdett vonalat folytatta tovább Szadat, igaz, a kapcsolatok minőségének nagymértékű átformálásával. Ez a radikális változás azonban fokozatosan ment végbe. A forradalom korrekciója során Ali Szabri és társainak hatalomból való kizárását tekinthetjük a folyamat kezdő lépésnek.

A szovjet tanácsadók 1972. júliusi távozása az országból, további jelzés értéként szolgált az Egyesült Államok felé. A szovjetek által ígért repülőgépek és rakéták folyamatos hiánya komoly ellenérzéseket szült a hadseregen belül. A nasszeri időszak óta húzódó katonai támogatás kérdését a többszöri diplomáciai találkozók sem tudták feloldani az ismert okok miatt.

Szadat annak érdekében, hogy ne veszítse el a mögötte álló hadsereg támogatását 1972. július 18-án a szovjet tanácsadók eltávolítását rendelte el. A tanácsadók távozása politikai nehézségek nélkül ment végbe. A bejelentés előtti napon egyiptomi katonák vették át a szovjet személyzet helyét a légierő irányításában. Még ebben a hónapban közel 20.000 szovjet szakértő és tanácsadó hagyta el az országot, ezer főnél nem több szakmai testületet hagyva maga után. A légierő elhagyta – az 1970 óta kizárólag részükre fenntartott – hat repülőteret. A fenti számok ellenére nem beszélhetünk a szovjet szakértői bázis és katonai jelenlét teljes felszámolásáról. A szovjeteknek nyújtott haditengerészeti lehetőségek megmaradtak. Moszkva továbbra is használhatta az ország számára nyújtotta stratégiai lehetőségeket, melyeket tovább bővíthetett a Szíria irányába javuló kapcsolatainak köszönhetően. Így annak ellenére, hogy diplomáciailag a két ország kapcsolatában a kiutasítás hátráltató tényezőként jelenik meg, a katonai újramez és a hadászati együttműködés megerősítésének lehetősége továbbra is fenn állt.

Parlamenti beszédében Szadat egyértelmű indoklást adott a tanácsadók eltávolítását illetően. A hadászati támogatás kérdésében a szovjet ígérek sem mennyiségben, sem a

határidők tekintetében nem érték el az egyiptomi igényeket.¹⁴¹ Az októberi háború utáni elnöki nyilatkozatok a konkrét fegyverzettámogatás okán túlmenően egyéb érvekkel is a tanácsadók eltávolításának ügyét. A szovjet kiutasítás fontos volt az arab országokkal történő háborús felkészülés szempontjából. Szaúd-Arábia támogatása könnyebben kivitelezhető volt a széleskörű szovjet befolyás megszüntetésével.¹⁴² Az egyiptomi hadsereg tisztikarában felerősödött szovjet ellenes hangulat veszélyt jelentett Szadat számára, így a kiutasítást a tisztikar megerősítésének indokával is kiegészíthetjük.¹⁴³ A szakértők eltávolításának összetett indoklási rendszerében végül de nem utolsó sorban kiemelt szerepet kapott az Egyesült Államokkal való kapcsolatok javításának erősödő szándéka. Washington növekvő izraeli fegyverzettámogatása a szovjet-arab fegyverkezésre adott válaszként is értelmezhető. A Jarring misszió kudarcának tapasztalataiból építkezve Szadat számára egyértelművé vált, hogy a közel-keleti helyzet megoldása, Izrael politikájának megváltoztatása az Egyesült Államok nélkül nem mehet végbe. Szadat életrajzi írásában a tanácsadók hazaküldése a háború utáni szempontok diktálta értelmezési keretben jelenik meg.¹⁴⁴

A magyar nagykövetség helyzetértékelő jelentései is egyetértettek azzal, hogy a szovjet tanácsadók hazatérésére vonatkozó döntés háttérében mind belpolitikai, mind külpolitikai indokok is meghúzódtak. A jelentés a fejezet elején már említésre került Nixon-Brezsnyev megállapodás Közel-Keletre gyakorolt hatását emelte ki. A döntésben szerepet játszott az elnök szubjektivizmusa, melynek sorozatos megjelenése nehezítette a magyar fél számára az események megítélését. A döntés meghozatalának

¹⁴¹ A tényleges fegyverzettámogatásról szóló adatok bizonytalanok. Annyi bizonyos, hogy szovjet részről az egyiptomi légierő megerősítéséhez fűzött ígéreteknek a politikai döntéshozatal komoly korlátokat szabott. Moszkva egyszerre mindig csak kis mennyiségű fegyvertet bocsátott Egyiptom rendelkezésére, lecsökkentve ezzel a háború kialakulásának lehetőségét. Az indiai és pakisztán közötti háború alatt eredetileg Egyiptomnak- a háború miatt mégis India megsegítésére- küldött szovjet támogatás tovább növelte Kairó elégedetlenségét.

¹⁴² A katonai szempontok mellett a gazdasági nézőpontokat is hangsúlyossá válnak. A szovjet katonai kapcsolatok enyhítése, maga a Moszkvához fűződő kapcsolatok többszempontú gyengítése teret engedett az Infitah áhította arab befektetőknek. A kapcsolatok gyengülése nem jelentette egyúttal Moszkva gazdasági segítségének megszűnését is.

¹⁴³ Források alapján feltételezzük, hogy Szadat a szovjet tanácsadók kiutasítását a közelgő washingtoni elnökválasztás utánra tervezte, hangsúlyozva ezzel a nyugati orientációját, az egyiptomi tisztikar nyomására azonban hamarabb cselekedett. ” MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 34. doboz, 00675 Egyiptom és a Nyugat.

¹⁴⁴ A életrajzi írás alapján a tanácsadók kiutasítása hirtelen döntés alapján született. A Nixon-Brezsnyev tárgyalásokról és az addig fegyverzet-támogatási együttműködésről szóló nagyköveti jelentés tartalmával kapcsolatosan Szadat nem volt megelégedve. Tekintettel arra, hogy a beszámoló nem tárgyalta a szovjet fegyverzettámogatás kérdését a kellő részletességgel, Szadat a a nyakövet által közvetített moszkvai választ nem fogadta el, továbbá az összes szovjet szakértő azonnali hazaküldéséről tájékoztatta Vinogradovot. Szadat leírásában a nagykövet elsőre nem vette komolyan az intézkedést. Szadat. 230. o

hátterében feltételezett, Washington irányába tett gesztust érintően a magyar elemzés a kölcsönösség hiányára hívja fel a figyelmet. Tekintettel arra, hogy a tanácsadókra vonatkozó döntést semmilyen határozott, az arab érdekeket támogató washingtoni tárgyalás sem előzte meg, az Egyesült Államok irányába történő kedvező lépés magyar szempontból nem volt értelmezhető. Ezt az érvelést támasztja alá a döntés utáni egyiptomi külpolitikai lépések következetlensége, amely tény alapján a magyar beszámoló következtetései szerint a döntés mögött inkább belpolitikai nehézségek meglétét feltételezi. A magyar álláspont szerint Szadat nem kívánta teljesen felszámolni a Szovjetunióhoz fűződő érdekeit, de bizonyos fokig ennek kárára igyekezett kapcsolatait javítani a nyugati országokkal és az Egyesült Államokkal.¹⁴⁵

Amilyen nyugodt körülmények között hagyták el szovjet csapatok Egyiptomot, olyan nyugodt modorban reagált Moszkva kapcsolataik illetén alakulására – tuhatjuk meg az 1973-as nagyköveti jelentésből. „A szovjet katonai tanácsadók, és szakértők távozása a politikai közvélemény érdeklődésének középpontjába állította a szovjet-egyiptomi kapcsolatok várható alakulásának kérdését. A szovjet-egyiptomi államközi kapcsolatokat alapvetően nem befolyásolták a júliusi események, mivel a politikai, kulturális, kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok továbbra is töretlenek, ami pedig a jövőbeni kapcsolatok alakulását illeti, még korai lenne alapvető értékeléseket levonni. Tyetyerin szovjet ügyvivő a közelmúltban hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió továbbra is teljesíti Egyiptom felé vállalt kötelezettségeit, és nem tesznek olyan lépést, amely negatívan befolyásolhatná kapcsolatukat az Egyiptomi Arab Köztársasággal. [...] A júliusi események igazolták, hogy a Szovjetunió politikáját történelmi felelősségérzet hatja át, és a felszínre törő szovjetellenes hangok ellenére Moszkva részéről nem került sor olyan lépésre, amely a két ország kapcsolatainak jövőben alakulását negatívan befolyásolhatná.”¹⁴⁶

Moszkva az ideiglenes magyar ügyvivő Tóth Raymond fenti megállapításaihoz hasonló, nyugodt diplomáciai stílust képviselő nyilatkozatokban Egyiptomnak nyújtott kiemelkedő, az ország fejlődésért tett pótolhatatlan segítségüket hangsúlyozta, elfogadva, hogy az Egyiptomban állomásozó szovjet személyzet feladata a végéhez ért. A két ország kapcsolatai gyengülni látszottak. A nagykövetek kölcsönös visszahívása

¹⁴⁵ MOL KÜM EAK 1973 TÜK XIX-J-1-j 43. doboz, 001173 Nagyköveti beszámoló jelentés.

¹⁴⁶ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 34 doboz, 00675/59 a szovjet-egyiptomi kapcsolatok és a közel-keleti válság

megtörtént,¹⁴⁷ addig a kapcsolatok tényleges megszakításáról az alábbi érdekek miatt nem beszélhetünk.

Ha a Szovjetunió stratégiai szempontjából nézzük a július 18-án meginduló eseményeket, érthetővé válik számunkra a diplomáciailag a vártnál kisebb mértékben elutasító szovjet válasz. A kapcsolatok teljeskörű megszakítása nem következett be, a két ország együttműködésének Moszkva számára fontos elemei megmaradtak. Alexandria és Port Said környékén továbbra is szolgálatot teljesítő szovjet egységek haditengerészeti szempontból biztosították Moszkva szerepét. Politikai szempontból a szakértők kivonására reagáló brezsnyevi vezetést korlátozta a lehetséges alternatívák hiánya. A katonai beavatkozás lehetősége magas politikai kockázattal járhatott volna mindkét fél számára. Az Egyiptomnak nyújtott segélyek folytonossága, az ebből eredő kapcsolati tőkék kihasználásának lehetősége indokolta az esetleges katonai lépések szükségtelenségét Moszkva részéről. A Szovjetunió irányából érkező rekciók visszafogottságát, diplomáciai úton való megjelenését a hidegháború változó kapcsolatrendszerre, az enyhülés időszakának sajátosságai is befolyásolták. A hidegháborúnak ebben a szakaszában egymáshoz közeledő szuperhatalmi kapcsolatok stabilitását szolgálta, ha a kiutasítás konzekvenciáit levonó Washington a szovjetek Egyiptomra gyakorolt befolyásának csökkenését látták a tanácsadók „kiutasításában”. A közel-keleti kérdés megoldásának szempontjából Szadatnak nehézséget okozott a két szuperhatalom „sem háború, sem béke” status quo fenntartása, emellett azonban a szovjetektől való eltávolodás egyéb, az arab és nyugati országok felé való kapcsolatkeresési lehetőségeket tette könnyebbé.

¹⁴⁷ 1972 októberében a nagykövetek visszatértek a kirendeltségeikre. Vinogradov kairói szovjet nagykövet visszatérése után a lengyel, bolgár és magyar misszióvezetők tiszteletére tartott ebédén egy személyesebb hangvételű, kritikát is megfogalmazó beszámolót tartott a szovjet szakértők haztérésével kapcsolatosan. „A szovjet tanácsadók kivonása (a szovjet vonatkozású magyar forrásokban a kiutasítás szó helyett mindig a visszahívás szó szerepel- FA) nem jelentett volna problémát, ha a megfelelő időben és módon történik, s nem ad lehetőséget a szovjet ellenes kampányra (értsd: Heikal Szovjetuniót kritizáló, az al-Ahram folyóiratban megjelenő cikkei). Jó politikának bizonyult, hogy az intézkedések óta a Szovjetunió higgadtan figyelte az eseménynek alakulását. A Szovjetunió alapvető álláspontja az arab népek igazságos harcra támogatásának kérdésben nem változott. ” MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 43. doboz, 00675/68 EAK külpolitikája.

Felkészülés a háborúra- külhoni kapcsolatok többirányú erősítése

„A szovjet-egyiptomi kapcsolatok elhidegülése nyomán fokozatos közeledés tapasztalható Egyiptom és a nyugati világ között- tudhatjuk meg a Londoni magyar nagykövetségen készült beszámolóból. Dr. Házi Vencel nagykövet a Szadathoz kapcsolódó britt és egyéb nyugati országok álláspontjairól szóló beszámolójában hangsúlyozza, hogy a nyugati országok a szovjet tanácsadók elbocsátásával kialakult politikai vákuum betöltésére igyekeznek Egyiptomban. „Angol vélemények szerint, Szadat elnök nagyméretű kampányba kezdett, hogy Egyiptom részére anyagi és erkölcsi támogatást szerezzen. Gáleb miniszter nyugat európai körútjára is e célból került sor. [...] Értesüléseink szerint a fegyvervásárlás kérdése a tárgyalások napirendjén fő helyet foglal el. [...] Londonban tisztában vannak azzal, hogy Szadat elnök melegen üdvözlőné a szorosabb kapcsolatok kialakulását a térséggel. Szadat most tehát Nyugat-Európa után fut, és hangoztatja, hogy a térségnek nagyobb érdeke fűződik a közel-keleten belüli stabilitáshoz és biztonsághoz, mint a szuperhatalmaknak. Kapcsolataink szerint Szadat elnöknek a Nyugat-Európa irányába tett kezdeményezései, melyek sok ponton találkoznak a nyugati érdekekkel, mégsem eredményezhetnek gyors politikai akciót a közel-keleti kérdés rendezését illetően, mert a nyugat-európai kormányok az Egyesült Államok egyetértése és hajlandósága nélkül nem sokat tehetnek. A jelen időszakban Szadat a szovjetek „kiutasításával”- amely angol vélemények szerint rossz időzítéssel történt – csak nyugat-európában profitálhat. Az amerikai elnökválasztásig Szadat fő célja a közös-piaci országok támogatásának megszerzése. A döntő lépést a választások utáni időszakra jósolják.”¹⁴⁸ Gáleb külügyminiszter párizsi látogatása hasonló egyiptomi szándékokat mutat. „Az egyiptomi külügyminiszter látogatásával az volt a célja, hogy tovább közelítse Franciaországot az arab világhoz, bátrabb kezdeményezésre bírja a közel-keleti kérdés békés megoldásának keresésében, és hogy rendszeresítse a két kormány közötti információs cserét. [...] egyiptomi vélemény szerint jelenleg a politikai együttműködés terén szükséges előbbre lépni, mert a gazdaságihoz viszonyítva lemaradás tapasztalható. ” 1972-től kezdődően magas rangú egyiptomi diplomata tárgyalnak Nyugat-Európa számos országában. A Nagy Britanniához jobb kapcsolatok és a fegyverzetvásárlások adta gazdasági előnyök, a franciáknak a mediterrán térséget érintő független politizálás, és az arab piachoz fűződő

¹⁴⁸ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 34. doboz, -00675/68 EAK külpolitikája

kapcsolatok konszolidálásának ígéretével érkeztek. A tárgyalások sémája mindenhol hasonló volt. Egyiptom a nyugati országokkal kapcsolatainak javítására törekszik, gazdasági kapcsolataik kiszélesítésén dolgozik, ámbar az ezekkel járó pozitív következményekkel a nyugati országok nem élhetnek, amíg a közel-keleti helyzet rendezésében nem nyújtanak segítséget Egyiptom számára.¹⁴⁹

A Szovjetunióval való jó kapcsolatok fenntartása továbbra is elengedhetetlen, hiszen a Moszkvát helyettesítő nyugat-európai fegyverzettámogatások nehezen haladnak Washington kifejezett támogatása nélkül. Az Egyesült Államok Izraelnek nyújtott fokozott fegyverzet támogatása pedig egyértelműen kijelöli a közel-keleti érdekeltségi területeket. A háború előestéjén Szadat legfontosabb feladata az Izrael és Egyiptom közötti hadászati távolság lecsökkentése. A szovjet-egyiptomi kapcsolatok 1972-től nehézkessé váltak, a háború kivitelezéséhez azonban elengedhetetlen volt a szovjet támogatás Egyiptom számára

Moszkva Egyiptomhoz való viszonya közvetlenül a háború kitörése előtt kettős természetű. Kijelenthetjük, hogy a két ország kapcsolata a fegyverkezési problémák körül csúcsosodott ki. A tanácsadók hazaküldése és a háború kitörése közötti időszak közös nyilatkozatai mind a közös arab ügy megsegítésére, az Egyiptomnak nyújtott segítségre, a közös álláspontok meglétére, egyszóval az egyetértés fenállására hivatkozik. Hivatalos diplomáciai szinten a fegyverzettámogatás mértéke körül kialakult probléma nem jelenik meg a két ország között. Szovjetunió háborút érintő érdekei továbbra sem változtak, 1973 februárjában Háfez Iszmáil¹⁵⁰ tikos moszkvai tárgyalása, továbbá Ahmed Iszmáil Ali¹⁵¹ moszkvai megbeszélései mégis a szovjet katonai támogatások Egyiptomnak történő folytatásáról tanúskodnak.¹⁵²

A háború közvetlen előkészületei során Moszkva a korábbiakhoz képest nagyobb mértékben látta el az Egyiptomi hadsereget nagyobb mennyiségű hadászati

¹⁴⁹ Rubinstein. 245

¹⁵⁰ A Nasszeri időszakban a fegyveres erők parancsnokságának titkára. 1960-tól külügyminiszter, majd a londoni nagykövetség vezetője. 1970- től a titkosszolgálat vezetője, 1971. szeptember 20-tól Kissinger washingtoni pozíciójával párhuzamos kinevezést kap. Háfez Iszmáil bizalmas pozíciót lát el, felügyeleti jogköre van Egyiptom elhárító és hírszerző szolgálatainak valamennyi ágazat felett. Tapasztalatok szerint Szadat külügyekben is igénybe veszi szolgálatait, gyakran fogad külföldről érkező tárgyaló partnereket és külföldi útjaira rendszerint elkíséri az elnököt. Korábban jó viszonyt tartott a szocialista országokkal, új pozíciójában erősen tartózkodó. MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 33. doboz 001942/24 EAK vezetők meghívása Magyarországra.

¹⁵¹ Hadügyminiszter, az Egyiptomi Haderő Főparancsnoka

¹⁵² 1973 elején Egyiptomba szállított szovjet fegyverzet összetételében még mindig a védelmi célokat szolgálta legfőképp. Agyóztos háborúhoz elengedhetetlen SCUD kis hatótávolságú ballisztikus rakéták ugyan érkeztek a Szovjetunióból, azonban a légierő megerősítését szolgáló, a korábbi haditechnikai eszközökhöz képest fejlettebb MÍG-23-as gépek nem kerültek szállításra. Galia 83. o

eszközökkel. A Szovjetunió lépései ebben az időszakban kifejezetten taktikusnak mondható. Annak érdekében, hogy a közel-keleti pozíciói a továbbiakban ne gyengüljenek, továbbá, hogy a Kairó és Washington közötti leendő kapcsolatok esélyét a minimálisra csökkentse, részt kellett vennie a háborús előkészületekben. Az együttműködés hiánya túl nagy kockázattal járt volna. Annak ellenére, hogy a Szovjetunió nem tudott a háború előkészítésének tevéiről, módozatairól bizonyos lehetett abban, Washingtonnal együtt, hogy az arab országok és Izrael közötti feszültség a háború közeli állapotokig fokozódott.¹⁵³ A fentiek alapján tehát, az egyiptomi kapcsolatok megtartása, továbbá a NATO-t érintő közel-keleti nehézségek fenntartása,¹⁵⁴ céljából Szovjetunió a fegyverzettámogatás mellett döntött, figyelemmel arra a permanensen fenálló indokra is, hogy a hidegháború enyhülést okozó szakaszában a lehető legkisebb mértékben rontsák az Egyesült Államokkal való viszonyukat.¹⁵⁵ Moszkva tehát saját érdekeit, továbbá az egyiptomi kapcsolatok visszautasításból adódó kockázatokat elkerülendő, folytatta, sőt erősítette az Egyiptomnak jutatott hadászati szállítások mértékét. Szadat részéről – annak ellenére, hogy a megnövekedett szállítások sem érték el az Egyiptom által kívánt mértéket – a változó szovjet attitűd jó szolgálatot tett. A fegyveréért cserébe semmilyen ígértet, politikájának semmi nemű változtatását sem kellett eszközölnie, csak pénzügyi kötelezettségei voltak Moszkva felé.¹⁵⁶ Ez a feltétel hozzásegítette a háború utáni Moszkvától való fokozott eltávolodáshoz, a két szuperhatalom közötti politikai manőverezés szélesítéséhez. A Szovjetunió álláspontjának kettőssége pedig a háború utáni rendezés során tovább nehezítette nagyhatalmi szerepét, továbbá Egyiptommal való kapcsolatát.

¹⁵³ A háború utáni arab nyilatkozatok azt állítják, hogy Moszkvát nem avatták be a háborús előkészületekbe. Jóllehet Szadat hivatalosan 1973. október 3-án tájékoztatta Vinogradov szovjet nagykövetet a közelgő támadásról, a nagykövet már szeptemberben tájékoztatást kért Szadattól a háborús helyzetet illetően. Galia. 84. o

¹⁵⁴ Egy újabb arab-izraeli háború olajellátásra gyakorolt hatása miatt a NATO tagországok nagy része a semlegesség politikáját támogatta. Egyiptom haderejének Szovjetunió általi erősítése az Egyesült Államoktól is hasonló fokú támogatást igényelt Izrael részére a fegyverkezési egyensúly megtartása miatt. Washington ilyen irányú hadikiadásai a NATO tagországok között feszültséget okozott.

¹⁵⁵ Rubinstein elemzésében felmerül Egyiptom fegyverzettámogatásának gazdasági indoka is. Az 1973-as fegyverkezési csomag kifizetésért Moszkva devizában történő fizetésre kötelezte Egyiptomot. A konvertibilis valutában kapott összeggel a détent során nyugat felé megnyílt kereskedelmi kapcsolatokat tudta támogatni. A szomszédos arab országok által Egyiptomnak nyújtott támogatások pedig lehetővé tették a devizafizetés lehetőségét. Ha Egyiptom fegyverzettámogatásának szovjet részről minden okát és következményét figyelembe vesszük, a csak gazdasági szempontok szerint alátámasztott vállalkozás Moszkva részéről túl kockázatosnak tűnhet.

¹⁵⁶ Rubinstein. 206. o.

IV. Kísérletek a közel-keleti problémák megoldására

Katonai vagy politikai megoldás?

Szadat Infítah rendszerének sikeressége a kezdetektől fogva a gazdasági stabilitás és az Izraellel való viszony együttes rendezésétől függött. A gazdaság liberalizálása fejlődési utat mutatott Egyiptom lakossága számára, működéséhez azonban elengedhetetlen feltétele volt a közel-keleti helyzet rendezése. A bel- és külpolitikai szándékok többszörös kapcsolódását mutatja, hogy a térség stabilitása sem következhetett be Egyiptom gazdasági reformjai nélkül. A stabilitást pedig kizárólag egy Izraellel való megegyezési forma biztosíthatta.

Szadat elnökségének szükségszerű prioritása az Izraellel fennálló ellentét rendezése volt. A negyedik arabizraeli háborút megelőző időszakban a kapcsolatok normalizálása terén mind a katonai, mind a diplomáciai megoldás szerepelt Szadat elképzelései között. A Nasszertől örökölt Granit 1 elnevezésű revansháború gondolata az 1967-ben elvesztett területek feletti arab fennhatóság visszaszerzését jelentette. A katonai megoldások mellett a Rogers béketerv elfogadása az ellentétek politikai úton történő rendezésének lehetőségét is felvetette. A tűzszünetet kialakító és a további tárgyalásokat a BT 242. számú határozat alapján megszervezni kívánó egyezményt Nasszer a körülményekre tekintettel aláírta, azonban egy későbbiekben létrejövő Egyiptom és Izrael közötti különbéke lehetőségét elutasította.

Szadat is tett lépéseket a diplomáciai megoldás alternatívájának kidolgozása irányába. 1971 decemberében a Sínai területéről való teljes Izraeli kivonulás fejében tárgyalásos megállapodást javasolt. Lehetségesnek tartott egy közös katonai megjegyzést-, nem békét!- a Sínai félsziget szakaszokban végbemenő kiürítéséért cserébe. Szadat arra is fel volt készülve, hogy diplomáciailag elismerje Izraelt abban az esetben, ha az 1967-ben elfoglalt teljes területéről kivonul az Izraeli hadsereg. A Sínai félsziget kiürítéséért cserébe Szadat hajlandó volt újra megnyitni a szuezi csatornát. A Golda Meir vezette Izraeli kormányzat nem állt készen ilyen fokú egyezményre, a tervezet nagyobb léptékben határozta meg a politika megegyezés lehetőségeit annál, mint amit Izrael

ebben a helyzetben elfogadhatott.¹⁵⁷ A Rogers tervben meghatározott tűzszünet - a többszöri meghosszabbítások ellenére is - 1971 márciusára lejárt.

Szadat diplomáciai útkeresése Izrael felé továbbra is az Egyesült Államokon keresztül zajlott. A több kommunikációs csatornán kapcsolatokat kereső Szadat egyik forrása Donald Bergus, a kairói spanyol nagykövetség amerikai ügyekért felelős diplomatája volt. Bergus washingtoni külügyminisztériumának írt beszámolójából megismerhetjük, hogy az Egyesült Államok elismeri és támogatja Szadatot a Gunar Jarring 1971 februári tervének elfogadásában és nem kielégítő az Egyesült Államok számára, hogy mindezt Izrael elutasította. A jelentés azonban kiemeli, hogy kérték Szadatot az ideiglenes megállapodások (értsd: az ideiglenes megállapodás nem tartalmazza az Izraeli csapatok 1967-es határok mögé való visszavonulást- FA) előtérbe helyezésére. Mind Izraelnek, mind Egyiptomnak voltak olyan megegyezést érintő elvei, amit a másik fél elfogadhatatlannak tartott, ezek alapján Washington számára ekkor legfontosabb a két eltérő álláspont közelítése volt. „Megítélésünk szerint, még ha a megbékélés folyamata nem is lesz könnyű, a megállapodás lehetősége továbbra is fennáll, abban az esetben ha mindkét fél akarja és elég rugalmas, hogy a szükséges engedményeket megtegye”¹⁵⁸ A Jarring memorandum és az átmeneti megállapodás lehetősége az év végére megvalósíthatatlannak látszott. Bergus egy későbbi, decemberi jelentéséből megismerhetjük Szadat diplomáciai megoldások iránti nehezitelését. Amíg az Egyesült Államok nem tudja Izraellel elfogadtatni a Jarring memorandumot, addig Egyiptomnak nem áll érdekében további lépéseket tenni az átmeneti megállapodások létrehozása érdekében.” A fentiek alapján Szadat kérte, hogy addig amíg nincs az Izraeli álláspont rugalmasságára bármilyen bizonyíték Washington ne is kezdeményezzen ezzel kapcsolatban Egyiptom felé. „Véleményem szerint- írja Bergus- amennyiben Izrael álláspontjának rugalmas változásáról beszámolhatunk, Szadat is visszanyeri érdeklődését”¹⁵⁹ az ez irányú megállapodások iránt. „Ahogy az elnöki rezidenciához

¹⁵⁷ A diplomáciai megoldások kérdésében az Izraeli vezetés közel sem volt egységes. Móse Dajan védelmi miniszter a szadati tervzettől függetlenül, de ahhoz hasonló módon képzelte el engedményeket tenni a háborús helyzet feloldására. Elképzeléseit ekkor nem találtak elfogadásra az Izraeli vezetésen belül. Kenneth W Stein: *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israelic Peace*, New York, 1989 37. o.

¹⁵⁸ Bergus Külügyminisztériumnak küldött jelentése, 1971. július
6.<http://sadat.umd.edu/archives/Conversations/AAAT%20Sadat-Bergus%20Conversation%207.6.71.pdf>
megtekintés időpontja: 2010. 03. 25

¹⁵⁹ Bergus külügyminisztériumnak küldött jelentése 1971. december 30
<http://sadat.umd.edu/archives/Conversations/AAAV%20SadatBergus%20Conversation%2012.30.71.pdf>
megtekintés időpontja: 2010. 03.

érkeztünk, láttam Mahmud Riadot¹⁶⁰távozni onnan. Biztos vagyok benne, hogy sürgette őt (Szadatot) a keményvonalas álláspont elfogadására. Szintén számításba kell venni azonban, hogy beszélgetéseink alatt Szadat egyszer sem említette, hogy Egyiptomnak nincs más lehetősége, mint a háború.”¹⁶¹

A diplomáciai megoldások lehetőségének csökkenése, és a háborús rendezés tervének párhuzamos erősödése mellett Egyiptom és az Egyesült Államok közötti kapcsolattartás megmaradt, 1973-ra közvetlen szintre emelkedett. Tekintettel arra, hogy az 1967-es háború után a két ország közötti közvetlen diplomáciai kapcsolat megszakadt, Szadat Kissingerrel való közvetlen kapcsolattartásra törekedett.¹⁶² 1971 szeptemberében nemzetbiztonságért felelős elnöki tanácsadói posztra Háfez Iszmait nevezte ki. 1973 februárjában Kissinger és Háfez Iszmait első találkozására a New York állambeli Armonkban került sor. Kissinger tisztázni kívánta az egyiptomi álláspontot a politikai tárgyalások lehetőségeinek feltérképezése előtt. Egyiptom részéről Hafez Iszmait kijelentette, hogy az Egyesült Államoknak részrehajlás nélküli álláspontot kell kialakítania az arab-izraeli konfliktust illetően. Izrael területi megszállása és a jelenlegi status quo elfogadhatatlan Egyiptom számára, továbbá ismét felvetette Szadat izraeli kivonulásról szóló korai javaslatát. Kissinger hangsúlyozta, hogy Izrael számára biztosítékra van szükség, továbbá hangsúlyozta, hogy az októberben esedékes izraeli választásokig biztosan nincs lehetőség a diplomáciai lépések tényleges megkezdésére. Hafez Iszmait véleménye szerint Kissinger álláspontja Izrael sérthetlenségéből fakadt. Ugyanazon év márciusban Párizsban megtartott második találkozásuk során Kissinger tájékoztatta Egyiptom képviselőjét, hogy Washington nem tud garanciát nyújtani a Sínai félsziget feletti jogaik visszaszerzése kapcsán.¹⁶³

¹⁶⁰ Egyiptom külügyminisztere

¹⁶¹ Bergus külügyminisztériumnak küldött jelentése 197. december 30

<http://sadat.umd.edu/archives/Conversations/AAAV%20SadatBergus%20Conversation%2012.30.71.pdf>
megtekintés időpontja: 2010. 03.

¹⁶² Washington részéről is többször érte kritika az egyiptomi kapcsolattartás kommunikációs csatornáit. Mahmud Riad külügyekért felelős miniszterelnök helyettest Szadat nem vonta bele a Washingtonnal folyó nem hivatalos megbeszélések folyamatába. A kapcsolatot Heikalon keresztül tartotta az Egyesült Államokkal. Washington sürgette az elnököt a belső viszonyok rendezésére, tekintettel arra, hogy Riad, mellőzöttsége miatt kellemetlen szituációkat teremthet. Szadat egészen 1971 szeptemberéig várt ezzel. A hivatalos megerősítések során Riad cáfolta azokat a kairói diplomáciai körökben elterjedt híreket, hogy a közel-keleti politikai kérdésekben ellentétek vannak a külügyminisztérium vezetése és Szadat elnök között. Randé Jenő nagykövet álláspontja szerint a kategorikus cáfolat ellenére sem lehet kizárni a nézetkülönbségeket. Ezt a kétséget támasztotta alá Mahmud Riad 1971. júliusban Budapesten történt látogatása során. Kijelentette, hogy kezdettől fogva nem bízott az USA-val folytatott párbeszédben. MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 41. doboz 36-10-00607/8 Az EAK és a szocialista országok viszonya

¹⁶³ Stein. 67. o.

Az Izrael és Egyiptom közötti viszony háborús rendezésének lehetősége Szadat számára egyre inkább teret nyert a diplomáciai megoldásokkal szemben. Tekintettel arra, hogy a kezdeti diplomáciai próbálkozások sikertelennek bizonyultak Szadat a háborús megoldást választotta.

A háború utáni rendezés- átalakuló diplomáciai kapcsolatok

A negyedik arab-izraeli háború kimenetele lehetőséget biztosított a közel-keleti helyzet vmegváltozott szempontok szerinti kezeléséhez. A háború utáni időszak kísérleteiben a fegyveres megoldás már nem játszott szerepet. A konfliktus békés úton történő kezelésének minőségi változásai határozták meg ezt az időszakot. A hadászati megoldásokról a diplomácia területére evező tárgyalássorozatok komoly, sokszor egymásnak ellentmondó konfliktusokat vállaltak megoldani.

A megkezdett béketárgyalások két eltérő szisztémára épültek, hol egymást segítve, hol egymást kizárva működtek közre az érintett államok politikusainak eszközeként. Az egyik lehetséges alternatíva a lépésről lépésre történő megegyezés kialakítása volt, amely mindig csak két, esetleg három háborús fél ellentéteit volt hivatva rendezni. Ezt a részleges megoldást tervezte kiegészíteni, bizonyos szempontból felcserélni a közel-keleti konfliktusok átfogó rendezésének elképzelése, amely az összes arab ország és Izrael együttes tárgyalásának tervezete volt a két szuperhatalom felügyelete mentén.

A változó nagyhatalmi érdekek- Moszkva átalakuló stratégiája

A Szovjetunió célja a jóm-kipúri háború lezárultával a háborús felek közötti nyílt konfrontáció megszüntetése volt. Ugyanakkor a konfliktus bizonyos mértékig lehetőséget biztosított a térségben Moszkva állandó jelenlétének fenntartására.. A Szovjetunió érdeke ebben az időszakban a rendezést illetően a háború újbóli kitörését kockáztató nyílt konfrontációk megszüntetése, a térség fegyverkezési politikájának teljeskörű felszámolása azonban Szovjetunió hatalmi pozícióit is egyértelműen gyengítették volna. Amennyiben a közel-keleti országok ellentétei megszűnnek fegyveres formát ölteni, a térség Moszkva hadi és fegyverzettámogatása iránti igényei is lecsökkennek. Az Egyesült Államok Moszkva kárára növekvő befolyása ugyancsak korlátozó tényezőjét képezte a szovjet közel-keleti érdekeknek, egyben magában hordozta egy nemzetközi konfrontáció lehetőségét is.

A szovjet vezetés prioritásának hetvenes évekbeli elmozdulásáról a korábbi egy korábbi fejezetben már említést tettünk. A régi és új fennhatóságok biztosítása érdekében is az átfogó békekonferencia támogatóinak oldalára állt. Amellett, hogy egy, a részvételével tartandó konferencia erősíthette befolyását az arab országok között, nemzetközi elismerést is biztosíthatott volna számára a térségben, továbbá mint az arab-izraeli békéért jóálló nagyhatalom legitim befolyást is szerezhethetett volna szükséges esetekben a beavatkozásra. A Szovjetunió legfontosabb célja a közel-keleti térség helyzetét rendező tárgyalásokban való részvételének biztosítása lett.

A nemzetközi és térségbeli pozícióját és a fentebb vázolt érdekek érvényesítését megnehezítette az Egyiptommal továbbra is fokozatosan romló kapcsolata. 1976-ban Szadat felmondta az 1971-ben aláírt baráti és együttműködési szerződést is. Az ilyesféle hanyatlás nem csak azonnali startégiái szempontból jelentett problémát Moszkva számára, de ideológiai viszonylatban is nagymértékű változást hozott. A változás epicentruma ebben az esetben nem kívülről, esetleges washingtoni ráhatással következett be, hanem az ország belső erői indukálták.

A Szovjetunió tárgyalási elveinek gerincét az ENSZ BT 242. számú határozata jelentette, amely három alapvető motívumban ragadható meg. Moszkva ragaszkodott Izrael visszavonulásához a harmadik arab-izraeli háborúban megszállt területekről, elengedhetetlennek ítélte a palesztin nemzeti jogok elismerését, továbbá fontosnak tartotta az adott terület országainak függetlenségét és legitimitásuk biztosítását. Ezen álláspontokat tekintve origónak Moszkva átfogó megállapodáshoz fűződő érdekei a további közel-keleti események hatására mozdultak keményebb vagy lágyabb irányba. A genfi konferencia - amely az átfogó megoldások szimbólumává vált - szerepének erősödésével a szovjet vezetés is egyre inkább hangsúlyozta Izrael fontos szerepét, a vele való diplomáciai kapcsolatok felújítását cserébe a békefolyamatban bekövetkezett haladásért. Ellenben amikor a nemzetközi események – mint például az Izrael és Washington között megkötött munkaokmány vagy Szadat látogatása Jeruzsálemben –, akadályokat állítottak a konferencia összehívása, azaz a teljeskörű békemegállapodás kialakítása elé, Moszkva a fentieket negligálva az 1947-es felosztási tervet,¹⁶⁴ továbbá a palesztin menekültek kérdésének rendezését követelte. A közel-keleti konfliktus

¹⁶⁴ Az 1947. november 29-én elfogadott ENSZ-határozat szerint Palesztina területét egy arab és egy zsidó országgrészre osztották volna, megtartva a gazdasági uniót. A tervezet szerint Jeruzsálem nemzetközi fennhatóság alatt maradt volna. Az Arab Liga 1947. decemberi ülésén elutasította a határozatot.

rendezéséből való kiszorulásának megelőzése érdekében a Szovjetunió a bilaterális tárgyalások propagálása helyett az átfogó megállapodás, azaz Genf hívéül szegődött.¹⁶⁵

Az arab-izraeli konfliktus alakulásából kitűnt, hogy a rendezés egyik legfontosabb feltétele a palesztinkérdés megoldása. Az 1968-tól szaporodó, majd a hetvenes évek végétől erősödő szovjet támogatás a hidegháborús viszonyok erősítését, az Egyesült Államok pozíciójának gyengítését szolgálta. A kapcsolatkeresés és a támogatások elenére a szovjetunió továbbra is a közvetlenül érintett országok közötti problémának tekintette az arab-izraeli konfliktus minden aspektusát.

A jóm-kipúri háborút követően változás következett a szovjet - palesztin viszonyban. A háború kétes kimenetele, továbbá az Egyesült Államok szerepének fokozódó növekedése megvilágította a Szovjetunió és a szocialista országok számára, hogy politikailag a palesztin menekültek ügyének felkarolása útján maradhatnak a közkeleti konfliktus aktív szereplői.¹⁶⁶ A palesztin kapcsolatok a Szovjetunió számára nem csak a nemzetközi politikában betöltött szerepének megtartásában bizonyultak hasznosnak. A Palesztin Felszabadítási Szervezetre¹⁶⁷ is nyomást tudott gyakorolni azokban az országokban (főként Szíriában), ahol Moszkva kapcsolatai esetlegesen gyengülni látszottak.¹⁶⁸

1974-től hivatalosan is támogatják a palesztin állam megalakítását, továbbá szorgalmazzák a palesztinok részvételét a genfi konferencián.¹⁶⁹ Moszkva elismerte egy palesztin állam szükségességét, bár határainak pontosabb megvonásától tartózkodott, az elkövetkezendő békekonferencia megoldására bízva azt.¹⁷⁰

A fent említett diplomáciai sikerek mögött azonban számos politikai ellentét húzódott meg, melynek gerincét a palesztin kérdés politikai vagy katonai megoldása közötti választás kényszere jelentette.

A szervezeten belüli erősödő terrorista tevékenységeket a Szovjetunió és a szocialista országok az izraeli támadásokra adott meggondolatlan cselekedeteknek ítélték, amelyek

¹⁶⁵ Galia. 105. o.

¹⁶⁶ John C Campbell. The Soviet Union In The Middle East, *The Middle East Journal*, Winter, 1978. 1-12. o.

¹⁶⁷ Az arab országok által 1964-ben létrehozott csoportosulás. Ernyőszervezet, melynek célja, hogy a különböző palesztin katonai illetve politikai szervezeteket összefogja. 1968-ban Jasszer Arafatot választják elnökévé.

¹⁶⁸ Hafeez Malik: *Domestic Determinants of Soviet Foreign Policy*. McMillan Press, London, 1990 35.o.

¹⁶⁹ 1974-ben a szovjet vezetés engedélyt adott egy palesztin iroda megnyitására Moszkvában, amelyre azonban csak 1976 őszén került sor. 1981-ben diplomáciai státuszt kap.

¹⁷⁰ Rubinstein. 322.o.

súlyosan károsították a mozgalom nemzetközi megítélését.¹⁷¹ A müncheni olimpián történt merénylet kapcsán a nyugati sajtó számos cikkben számolt be a terroristacsoportnak adott szovjet morális és anyagi támogatásról.¹⁷² A Moszkvát ért vádak alól Gromiko az ENSZ Közgyűlésének 27. ülészakán kényszerült védekezni. „Természetesen támogatjuk a palesztin nép harcát elidegeníthetetlen jogaik visszaszerzésében, melyeket az ENSZ is elismer. Ugyanakkor egyes palesztin terrorista akciók, különösen melyek a szörnyű müncheni tragédiához vezettek, természetesen nem hagyhatók jóvá. Kriminálisztikus cselekedetük más palesztin csoportok törekvéseit is sértik.”¹⁷³ A Szovjetunió és a szocialista országok a dètent politikáját féltve inkább a politikai megoldást, az ENSZ BT határozatainak megtartását szorgalmazták.¹⁷⁴

Az ellentétek közelítése. Kísérletek a közel-kelti problémák megoldására

A közel-keleti ellentétek kétoldalú tárgyalásokon alapuló felszámolásának kezdeti lépései az Egyesült Államok külügyminisztere, Henry Kissinger nevéhez köthető. Az arab országok és Izrael közötti ingajaratának köszönhetően 1974–1975-ben több csapatsétválasztási egyezmény is született. A Henry Kissinger kis lépések politikájának eredményeképpen megszülető megállapodások közül kiemelkedőnek bizonyult a Sínai II. egyezmény. Az 1975-ben Izrael és Egyiptom között aláírt szerződésben Izrael kötelezettséget vállalt arra, hogy kivonja csapatait a Sínai-félsziget nyugati oldalán található stratégiai jelentőségű Gidi- és Mitla-hágókból. A szorosok vidékét semleges övezetnek nyilvánították, az itt állomásozó amerikai csapatok voltak hivatva a szerződés betartásának ellenőrzésére. Egyiptom elfogadta a háborús viszony három évre való beszüntetését. A lépésről lépésre történő megegyezési és tárgyalási lehetőségek 1975-re bezárultak. Az érintett felek elérték az álláspontok egyeztetetőségének maximumát, a közel-keleti térség problémái további megoldásra vártak. A megkezdett stratégiai tárgyalások azonban azzal, hogy enyhítették a két ország közötti feszültséget és bizalmat ébresztettek mindkét félben egymás iránt, alapot

¹⁷¹ Az 1974 júliusában, Jasszer Arafat első moszkvai látogatása napján megjelent cikkből in: Kemal H Karpas: *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*. Praeger, 1982 282. o.

¹⁷² Galia. 114. o.

¹⁷³ Nikolai Borodin. The Palestinian Resistance Movement: A Soviet View, *The New Middle East*, december 1972. 27-28. o.

¹⁷⁴ P. J. Vatikiotis. Two Years of Nasser: The Chance of a New Beginning, *New Middle East*, 1972. szeptember, 7-9. o.

teremtettek az átfogó béke megteremtésének, továbbá elindítói voltak az Egyiptom és Izrael között 1979-ben békeszerződéssel záruló folyamatnak.¹⁷⁵

„Mindenki békéje”- az átfogó megállapodás lehetősége

A kétoldalú tárgyalásokkal párhuzamosan meglévő, a mindenkit tárgyalóasztalhoz ültető megoldás előzményeként az 1973-ban ugyanezen célból összehívott genfi konferenciát tekinthetjük.¹⁷⁶ A jóm-kipúri háború lezárulásával Kissinger konferenciát hívott össze a két nagyhatalom elnökletével Genfben, a közel-keleti helyzet rendezése érdekében. A találkozó sikertelenül végződött. Szíria nem jelent meg, mert a PFSZ nem szerepelt a meghívottak listáján. A konferenciát így elnapolták.

Az átfogó rendezés kérdése mégsem került le a politikai palettáról. 1975. november 9-én Moszkva Washingtonnak küldött jegyzékben javasolta a genfi konferencia újbóli összehívását, hangsúlyozva, hogy a részleges intézkedések nem vezethetnek megoldáshoz. Az Egyesült Államok decemberi viszonválasza technikai akadályokra és az egyes országok részvételének feltételeivel kapcsolatos nehézségekre utalva nem támogatta a konferencia ismételt összehívását. A Ford elnök vezette adminisztráció tudta, hogy Izrael megvétőzna minden javaslatot, amely a PFSZ részvételét célozza.¹⁷⁷ Az Egyesült Államok átfogó rendezést halogató álláspontja nem csak az izraeli érdekekre hivatkozva került elutasításra. Az Egyesült Államok térségbeli érdekeltségeiből adódóan az 1973-ban kezdeményezett genfi tárgyalás nem a közel-keleti helyzet mindenkit érintő problémáinak tényleges megoldását szolgálta. Saját stratégiai érdekeink azt kívánták -írta Kissinger-, hogy elsőként a konferencia összehívásával hatástalanítani tudjuk a helyzetet, a haladás érzetét keltsük, majd a konferencia átfogó jellegének oltalma alatt megalapozhassuk vezető pozíciónkat.¹⁷⁸ Washingtonnak nem állt érdekében a konferencia folytatása. Minden lehetőséget megragadott arra, hogy a szovjet politikai befolyást kiszorítsa a megoldást kínáló körökből.

Egyiptom genfi konferenciával kapcsolatos álláspontjáról részletes tájékoztatást kaphatunk Puja Frigyes külügyminiszter 1975-ben Kairóban folytatott tárgyalásairól

¹⁷⁵ Shlomo Avineri: Peacemaking. The Arab-Israeli conflict. *Foreign Affairs*, 1978. október. 51–70. o.

¹⁷⁶ A nemzetközi békekonferencia ötlete eredetileg Háfez Iszmáiltól származik. Kissingerrel folytatott párizsi megbeszélés során vetette fel az ötletet. Stein. 118.o

¹⁷⁷ *Magyarország*, 1977. szeptember 21.

¹⁷⁸ Henry Kissinger. *Years of Upheaval*, Boston, Little Brown and co., 1982, 747-752.o.

készült beszámolókból. Iszmáil Fahmi külügyminiszter nyilatkozata szerint Egyiptom készségesen részt vett volna a genfi konferencián, hiszen ezt a fórumot is szeretne volna kihasználni, hogy pozícióját erősíteni tudja. Addig, amíg Izrael és Egyiptom fegyverkezési lehetőségei között minőségileg és mennyiségileg is nagy a különbség, nem lehetett arra számítani, hogy Izrael engedményeket tesz a konferencián. A magyar álláspont szerint a fenti indokok alapján megállapítható volt, hogy a konferencia sikerének egyik feltétele Egyiptom katonai megerősítése lett volna.¹⁷⁹

A genfi konferencia tárgyalásai az egyiptomi lakosság számára bizonyítékul elfogadhatóbbá tették volna Szadat fegyverkezési és a diplomáciai módszereit kombináló politikájának alkalmazhatóságát. Folyamatosan életben tartotta volna a palesztinkérdést, erősítette volna Washingtonhoz fűződő kapcsolatait. A Golda Meir vezette Izrael számára is járt volna előnyökkel a genfi tárgyalássorozat tényleges létrejötte. A konferencia átfogó jellege nagyobb hangsúlyt fektethetett volna a béke kérdésére, kissé eltávolítva azt a konkrét területi kivonulásokról, konszolidálhatta volna Izrael és Egyiptom kapcsolatát bizonyos szinten.¹⁸⁰

A hetvenes évek végére az Egyesült Államokban is elvi fordulat következett be a rendezés milyenségét illetően. Kissinger apró lépések politikáját felváltotta a mindenkire kiterjedő megoldások keresése. Ennek meghatározó alakjává az 1977-ben az elnöki székbe beiktatott Jimmy Carter vált. Hatalomra kerülésétől kezdődően hangsúlyozta, aktív szerepet kíván betölteni az arab-izraeli konfliktus rendezésében.

Washington és Moszkva érdekei az átfogó rendezést illetően sok közös jegyet tartalmaztak. Az Egyesült Államok is területi fennhatóságának hosszantartó és nemzetközileg elismert biztosítását látta a genfi rendezésben. Gazdasági szempontjának origója az olajkérdés volt. A negyedik arab-izraeli háborút követő olajválság súlyos károkat okozott az ország számára. Az Egyesült Államok indítékai azonban Carter személyiségében is keresendők. Új külügyi célkitűzései közé tartozott a közel-keleti helyzet tényleges rendezése. Elődeihez képest sokkal nagyobb energiát fordított a térség politikai stabilizációjára. Ezzel segíteni kívánta a Watergate-botrány kapcsán lemondott Nixon okozta belpolitikai nehézségeket, és enyhíteni az Egyesült Államok elnöke iránti bizalom hiányát.

¹⁷⁹ MOL KÜM EAK 1975 TÜK XIX-J-1-j 54. doboz 36-13 00352/80 Puja Frigyes egyiptomi látogatása-Minisztertanácsi jelentés.

¹⁸⁰ Stein. 118. o.

Az Egyesült Államok széleskörű megoldástervezete a következő alapmotívumokat foglalta magában: minden résztvevő fél számára többoldalú biztosíték saját szuverenitásának és területi integritásának elismerésére, a problémák békés úton történő megoldása, Izrael kivonulása az 1967-ben megszállt területekről kisebb határmódosításokkal kompenzálva, ENSZ-békefenntartó erők alkalmazása a kialakítandó demilitarizált övezetekben, a palesztin kérdés megoldása vagy egy önálló palesztin állam kialakításával, vagy a palesztin entitás Jordániához való csatolásával.¹⁸¹ Mindezen elvek alkalmazása keretében az átfogó rendezés színhelyéül a genfi konferenciát jelölte meg a Carter-adminisztráció is.

1977 második hónapját a Közel-Keleten megélénkült diplomáciai aktivitás jellemezte. A Szovjetunió, az Egyesült Államok, az NSZK, Franciaország és az ENSZ képviselői mind a genfi konferencia újbóli összehívásának feltételeit és akadályait kutatták. Ezen időszak tárgyalásai az egyes országok tájékozódásának, érvrendszereik kölcsönös megismerésének a periódusát jelentették. Az általános megbékélés lehetősége minden résztvevő fél számára elérendő célként szerepelt, így fokozva a genfi konferencia fontosságát. Álláspontjaik egyeztetését azonban nehezítették a gyakran egymásnak ellentmondó célkitűzéseik.

A Carter-kormányzat a közel-keleti helyzet rendezésének szempontjából kedvező körülmények között lépett hivatalba. A háború kiújulásának veszélye minimális volt, így az új kormányzat nyugodtan megvizsgálhatta a helyzetet, kapcsolatba léphetett a térség belüli államok vezetőivel és kialakíthatta politikai elképzeléseit.

Első lépésként Cyrus Vance, az Egyesült Államok külügyminisztere tett közel-keleti látogatást 1977 februárjában. Célja az egyes országok véleményének felmérésén kívül az Egyesült Államok tervzetének elfogadtatása volt. A látogatás eredményességét beárnyékolta az országok közötti radikális eltérések felismerése. Az Izraelbe, Jordániába, Egyiptomba, Szaúd-Arábiába, Szíriába és Libanonba ellátogató külügyminiszter a körút utolsó napján, február 21-én tett nyilatkozatában a következőkben foglalta össze az egyes országok közötti eltéréseket. A béke megteremtésében az arab országok elsősorban a hadiállapot megszüntetéséhez ragaszkodnak, míg Izrael a kapcsolatok teljes rendezésének ad prioritást. A területi kérdésekben az arab országok teljes visszavonulást követelnek, ezzel szemben Izrael csak határmódosításokra hajlandó. Harmadik kulcsprobléma, ami talán a legjobban

¹⁸¹ A Brookings Intézet 1975-ben készült jelentése alapján. Zbigniew Brzezinski: *Power and Principle*. London, 1983. 85. o.

megosztja az érintetteket, a PFSZ részvételének kérdése. Izraeli részről ez teljes elutasításra talált, míg az arab államok között is eltérő vélemények alakultak ki.¹⁸²

1977 tavaszán az arab és izraeli politikusok viszonozták a látogatást, amelyek közül a Szadat egyiptomi elnökkel és Begin izraeli miniszterelnökkel folytatandókat emelném ki, bemutatva a két ország és az Egyesült Államok elképzeléseit, érdekeit.

Az április 4-én Washingtonba érkező Szadat támogatta a demilitarizált övezetek kialakítását a Sínai-félszigeten és lehetőséget látott az Izrael elleni arab bojkott felszámolására is. Egyiptom Izraellel való viszonyát érintve Cartert a két ország közötti határkérdés és diplomáciai elismerés egyiptomi feltételei érdekelték. Szadat tartózkodó volt megadva a lehetőséget a nemzetközileg normálisnak ítélt viszony kialakítására, ennek bekövetkeztét azonban igen távoli jövőbe helyezte. „Lehetséges, hogy a végső megállapodás záradéka tartalmazzon erre vonatkozó megegyezést, tényleges kialakítása azonban a következő generáció feladata lenne.”¹⁸³ Szadat támogatólag lépett fel az Egyesült Államok új genfi koncepciója kapcsán is, a palesztin részvételt egy összarab delegációban képzelte el. Az egyiptomi elnök ragaszkodása a palesztin probléma genfi típusú megoldásához elősegíthette számára a Sínai területek gyors visszaszerzését. Szadat tudta, hogy a palesztin állam polémiájának megoldatlansága nagyban nehezítheti a Sínai-félsziget feletti szuverenitás visszaállítását.¹⁸⁴ Nem támogatta egy független palesztin állam létrejöttét, inkább annak Jordániához való kapcsolását tartotta elfogadhatónak. Az egyiptomi terület és a palesztin autonómia kérdése a szadati gondolkodásban szorosan összekapcsolódott, a két elem egymás feltételévé vált, végig komoly befolyást gyakorolva a békefolyamatra. A tárgyalások lezárultával a két politikus között erős baráti viszony alakult ki.

1977 májusában régi-új szereplő lépett a közel-keleti politika színpadára. Nem sokkal a Carter-Szadat találkozó után Jichák Rabin izraeli miniszterelnök botrányoktól sem mentes választási kampánya kudarcba fulladt, a Menáhem Begin vezette jobboldali Likud tömörülés győzedelmeskedett az országot majd harminc éve vezető baloldali Munkapárt felett. A terrorista múltjáról és közel harmincéves ellenzéki politizálásáról elhíresült új izraeli vezető méltán jelenthette akadályát az új, a júliusi látogatása alkalmával részletesebben megismert washingtoni elképzeléseknek. Begin és pártja választási szónoklataiban engesztelhetetlenül ellenállt egy független palesztin állam

¹⁸² *Világpolitikai dokumentáció*, 1977. december. 152. o.

¹⁸³ Jimmy Carter: *Keeping Faith*. London, 1982. 283. o.

¹⁸⁴ Melvin A. Friedlander: *Sadat and Begin: The Domestic Politics of Peacemaking*, Westview Press, 1983 33.o.

létrehozásának. Történelmi és vallási indokokat sem nélkülöző elképzeléseik Izrael biztonságának teljes megsértését látták az új állam létrehozásában. A PFSZ-t gyilkos merénylőknek és a Szovjetunió nyomásgyakorló eszközének titulálták. A revizionista cionista¹⁸⁵ elképzeléseket valló Begin a Ciszjordániából és a Gázai övezetből való kivonulást, az ott kialakított telepek felszámolását elképzelhetetlennek tartotta.¹⁸⁶ Izraelnek nem volt kifejezett érdeke a mindenkit egyszerre tárgyalóasztalhoz kényszerítő megoldás, hiszen minden arab állammal egyszerre kellett volna megbirkóznia. Mindezek ellenére nem zárkózott el a részvételtől, azonban olyan lehetőségeket kínált elfogadásra, amelyek segítségével kétoldalú tárgyalások sorozatává alakíthatta volna a genfi találkozót. Szigorúan elutasította, hogy a PFSZ önálló delegációként jelenjen meg. Begin javaslatai prezentálása alatt sokkal jobban koncentrált a találkozó részleteinek kidolgozására, mint annak lényegi elemeinek elfogadására.¹⁸⁷ Annak ellenére, hogy a hangsúlyt az egyes problémák részletkérdéseire helyezte, Begin a kezdetektől a béke elérése érdekében politizált. Megtehetette, hiszen a tárgyalások eredményessége esetén nem kellett számolnia hazai jobboldali ellenzékkel.

Az arab megosztottság

Az átfogó békekonferencia összehívásának legnagyobb akadályát az arab országok egymás közötti ellentéte jelentette. Sem a PFSZ részvételének, sem az egységes arab álláspont kiépítésének egyes elemeiben nem tudtak közös nevezőre jutni. Ez a megosztottság 1977 nyarára konkrét politikai eseményben is testet öltött az Egyiptom és Líbia közötti konfliktus tengelye mentén osztva meg az arab államokat.¹⁸⁸ A két ország közötti politikai ellentét a hetvenes évek eleje óta az afrikai térség gócpontjaiban, nevezetesen szudáni–szomáliai ellentétben és az etiópiai konfliktusban vezetődött le.

¹⁸⁵ Cionista politikai mozgalom, amelyet Zsabotyinszkij alapított és vezetett. Harcolt a cionizmus minél szélesebb körben való elterjesztéséért és Izrael államának mihamarabbi létrehozásáért. Szemben állt a Weizmann vezette cionistákkal, mert őket túlzottan mérsékeltnak tartotta.

¹⁸⁶ Az 1967-es háború után Izrael a megszállt területeken számos települést hozott létre. Nagy részük Izrael biztonságaért felelős katonai jellegű település, még sokuk gazdasági célokat kielégítő civil szerveződés. A történelmi Palesztina területére igényt tartó Izrael nem volt hajlandó lemondani újabb települések kialakításának jogáról, továbbá a meglévők felszámolásáról sem. Az arab országok szemében ezek a telepek az izraeli megszállást jelképezték. 1967 óta az Egyesült Államok is illegálisnak titulálja őket.

¹⁸⁷ Friedlander. 37.o.

¹⁸⁸ Kadhafi vezette Líbia 1969-es forradalom óta keresi Egyiptom szövetségét, amelyet 1971 áprilisában Benghaziban Szíria csatlakozásával be is jelentettek. A döntés tényleges megvalósítása helyett csak formális intézkedések történtek, a két ország útja egyre inkább elvált egymástól. Szadat az Egyesült Államok felé nyitott, míg Kadhafi a szovjet vezetéssel fűzte szorosabbra kapcsolatát. *Magyarország*, 1977. március 20.

Egyiptom támogatta a Szovjet befolyást csökkentő megmozdulásokat az adott országokban, aminek a szintén Szovjet érdekeltségű Líbia-elleni éle is megfigyelhető volt. Az 1977. július 21-i egyiptomi támadás azonban az egymás közötti közvetlen ellentétek fokozódását mutatja.¹⁸⁹ A fegyveres harc kibontakozásának indokára számos verzió született. Kádár László ideiglenes kairói ügyvivő értékelése alapján Líbia nem csupán Szadat politikájának határozott elutasítójaként, hanem a közel-keleti változások reális értékelésének szocialista platformján is szemben állt a válság megoldását washingtoni közbenjárás révén kereső egyiptomi politikával, amelyet joggal vádolt a nasszeri hagyományoktól való teljes elfordulással.¹⁹⁰ A nyugati sajtó értékelése szerint az egyiptomi lépés egyértelműen köthető az új izraeli miniszterelnök washingtoni tárgyalásainak eredményéhez. A ciszjordániai és gázai területekhez való ragaszkodás és a PFSZ teljes elutasítása megnehezíthette Szadat békepolitikájának elfogadását Egyiptomon belül. Ennek alapján a kialakuló belső feszültségek levezetését szolgálta a líbiai front kialakítása.¹⁹¹ A szovjet vezetés a támadást az Egyesült Államoknak szánt bizonyítékként értékelte Egyiptom részéről, ezzel demonstrálva hatékony rendfenntartó és védelmező képességeit a nyugati érdekeltségű afrikai területek védelmében.¹⁹²

Az arab országok többsége nem foglalt állást nyilvánosan a konfliktusban egyik fél mellett sem. Líbiát csak Algéria és a palesztin mozgalom „Elutasítás Frontja” támogatta.¹⁹³ Szíria nyílt állásfoglalásának hiánya az egyiptomi konfrontáció elkerülését szolgálta a libanoni polgárháború színterén. A többi szomszédos ország hozzáállását az onnan érkezett külügyi jelentések is csak a nem hivatalos személyek beszélgetéseiből, illetve az ottani sajtó értékeléseiből tudták kikövetkeztetni.¹⁹⁴

Az augusztus végén tartott szollumi eredménytelen békéltető tárgyalások után a két fél a novemberben megrendezett tuniszi arab külügyi konferencián rendezte kapcsolatait. A

¹⁸⁹ A támadás kirobbanásához több hónapja tartó határincidensek vezettek. Líbia állítása szerint egyiptomi katonai állásokat építettek ki több hónappal megelőzően, amelyből líbiai rendőrállomások elleni támadást intéztek. Erre válaszul a líbiai határőregységek 11 egyiptomi katonát ejtettek foglyul és felszólították az egyiptomiakat országuk elhagyására. Ennek megtorlásaként értékelhető a július 21-i Muszaad falu elleni egyiptomi támadás. *Magyarország*, 1977. augusztus. Július 25-én Bumedién algériai elnök közbenjárásának eredményeképpen Szadat elrendelte a tűzszünetet.

Szadat hadászati lépése korlátozott jellegű volt de stratégiai céllal. Lényegében arra irányult, hogy megfelelő csapást mérve a líbiai fegyveres erőkre Kadhafi belső ellenzékét aktivizálni tudják, végsősorban elérjék az alapvető célt, a Kadhafi rendszer megbuktatását. MOL KÜM Líbia 1977 TÜK XIX-J-1-J 87. doboz, 91-1-00141/44 Egyiptom–Líbia viszonyának alakulása

¹⁹⁰ MOL KÜM Líbia 1977 TÜK XIX-J-1-J- 91-1-00141/48 Egyiptom–Líbia viszonyának alakulása.

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² U.o.

¹⁹³ MOL KÜM Líbia 1977 TÜK XIX-J-1-J 87. doboz 91-1-00141/45 Az egyiptomi–líbiai, szomáliai–etiópiai háborús konfliktusok és azok háttere.

¹⁹⁴ MOL KÜM Líbia 1977 TÜK XIX-J-1-J 87. doboz 91-1-00141/34 Egyiptom–Líbia viszonyának alakulása.

kereskedelmi összeköttetés ismét megindulhatott, a csapatokat a határtól 3 kilométerre vonták vissza. A megállapodások azonban nem érintették a feszültséget és a katonai akciót kiváltó politikai ellentéteket.¹⁹⁵

A közös arab álláspont kialakításának további akadályát a palesztinok genfi képviselője jelentette. Az arab álláspont abban egységesnek bizonyult, hogy a palesztinoknak mindenképpen rész kell venniük, ennek formai kereteiben azonban már eltértek a vélemények. Szíria a közös arab delegációhoz ragaszkodott feloldva ebben a palesztin érdekek képviselőit is. Aszad szíriai elnök ezt az egy megoldást tartotta sikeresnek a kétoldalú tárgyalások elkerülése szempontjából. Jordánia saját delegációján belül kívánta a palesztin érdekeket képviselni, amit kezdetben Egyiptom is támogatott. 1977 márciusától Szadat más megoldást javasolt, s Edward Said egyetemi professzort kívánta a palesztin delegáció élére. Said az Egyesült Államok állampolgára volt de palesztin nemzetiségű. A többi arab ország visszautasította az ötletet.

Az átfogó tárgyalások kudarca

1977 nyarára a közel-keleti vezetőkkel folytatandó tárgyalások befejeződtek, Carternek azonban csak kis lépéseket sikerült tenni az átfogó béke elérése felé. Washington – Izrael elutasítása ellenére – minden energiáját a palesztin részvétel kérdésre fordította. Carter kijelentette, ha a PFSZ hajlandó elfogadni az ENSZ BT 242-es számú határozatát – amely nem mondta ki egy palesztin állam létrehozásának szükségességét –, akkor Washington hajlandó felvenni Arafattal a kapcsolatot, akkor is, ha nem ismeri el Izraelt. A PFSZ vezetője elfogadhatatlannak ítélte a határozat tartalmát, amely a palesztinkérdést pusztán menekültkérdésnek tekintette. 1977 áprilisában Dajan washingtoni tárgyalása során a palesztin területek megoldását érintően az alábbi javaslatot dolgozta ki a Carter adminisztráció. Izrael fogadja el a határozata alapján a Jordán folyó nyugati partjáról és a gázai övezetből való kivonulás elvét, engedje át a területek feletti ellenőrzést egy nemzetközi testületnek, amely gondoskodik arról, hogy a palesztinok a megfelelő időben kapjanak autonómiát.¹⁹⁶ A fenti tervezet az évtized végére fokozatosan romló Egyesült Államok és Izraeli közötti viszony javításához is

¹⁹⁵ MOL KÜM Líbia 1977 TÜK XIX-J-1-J 87. doboz, 91-1-00141/54 Egyiptom–Líbia viszonyának alakulása.

¹⁹⁶ Az izraeli álláspont annyira nem tette valószínűvé a terv elfogadását, hogy azt Washington nem is hozta nyilvánosságra. MOL KÜM Közel-Kelet 1977 TÜK XIX-J-1-j 22. doboz 00151/28 A közel-keleti helyzet fejleményei és a válság megoldásával kapcsolatos elképzelések.

hozzájárulhatott volna. A változó közel-keleti viszonyokhoz alkalmazkodva Washington térséget érintő prioritásai is átalakultak. Izrael változatlan támogatása mellett a Közel-Kelethez fűződő saját célok megvalósíthatósága érdekében egyre inkább figyelembe vette az arab országok szempontjait is. Ez a változás gyarkran az Izraellel való konfrontálódás veszélyét rejtette magában.¹⁹⁷

A nagyhatalmi érdekek találkozása- Moszkva és Washington közös nyilatkozata

Washington érdekei Moszkva békefolyamathoz való csatlakozására vonatkozóan ambivalensnek volt mondható. Míg a tárgyalási folyamatokban helyet kívántak biztosítani a Szovjetunió számára, addig Moszkva megszületendő eredmények feletti befolyását és hatalmát el kívánták kerülni. Washington kapcsolatainak megszilárdítása a térségben a szovjet vezetés szerepének egyidejű gyengítését, esetleges kizárását igényelte volna. Egy másik szempontból viszont a Carter-adminisztráció fel kívánta használni Moszkva főleg Szíriához fűződő kapcsolatait Asszad politikájának mérséklése érdekében.¹⁹⁸ A genfi konferenciáért folytatott küzdelem a Szovjetunió ragaszkodásával tovább színesedett. Washingtonnak az átfogó rendezéshez kapcsolódóan, utolsó eszköze a Szovjetunió társelnöki pozíciójának erősítésével enyhülésre kényszerített PFSZ és Szíria álláspontja volt.

Az 1977. október 1-jén kiadott közös kommuniké a BT 242. számú határozaton alapult, anélkül, hogy az név szerint említésre került volna. A nyilatkozat jelentősen új elemet nem tartalmazott, összefoglalása volt az addigi kimondott-kimondatlan igényeknek. A genfi konferenciát jelölték meg a rendezés színhelyéül, összehívását az év decemberére tűzték ki. Elismerték a palesztinok legitim jogait,¹⁹⁹ Izraelt a megszállt területekről való

¹⁹⁷ A külügyminisztérium javaslatára Washington 1977 májusában egy csomagterv keretében 60 darab modern repülőgépet kívánt eladni Szaúd Arábiának, továbbá kevésbé fejlett eszközöket Egyiptomnak, annak érdekében, hogy erősítse a baráti kapcsolatokat a három ország között. Szaúd Arábia segíti a szovjet térhódítás megakadályozását a Közel-Keleten, a jó viszony kialakítása stabilizálja az olajárakat. Izrael növekvő aggodalommal szemlélte Washington és az arab államok közeledését, a fegyverkezési csomag nagyban rontotta nemzetbiztonsági érdekeit. Az amerikai sajtóban is tükröződött a kapcsolatok illetén átalakulása.

A New York Times 1977 áprilisában megjelent közvélemény kutatás szerint az izraeli politikát feltétlenül támogatók aránya 54-ről 43 százalékra esett. MOL KÜM Közel-Kelet 1977 TÜK XIX-J-1-j-213-1-00200/25 A Közel-keleti helyzet

¹⁹⁸ A szovjetek bevonásának támogatása Vance nevéhez köthető. Meggyőződése szerint, ha Moszkva nem kapcsolódik a tárgyalásokhoz, az diplomáciai problémát okozhat. Stein. 212. o.

¹⁹⁹ A PFSZ név szerint nem volt említve, ezért a közös nyilatkozat a palesztinok között is elutasításra talált.

kivonulásra szólították fel.²⁰⁰ További célként fogalmazták meg a háborús állapotok lezárását, a normális és békés kapcsolatok kialakítását, a terület országainak szuverenitását és integritását kölcsönösen elismerve.²⁰¹ Megjelenése szinte azonnal ellenállást szült Izrael és számos washingtoni politikus között is, akik ellenérzéssel fogadták a Szovjetunió újbóli előretörését. Az izraeli kormány október 2-án ötpontos nyilatkozatban jutatta kifejezésre csalódottságát. Az egyiptomi kormány hivatalosan nem foglalt állást a nyilatkozatot érintően. Az egyiptomi vezetők közötti ellentmondásos véleményre Iszmáil Fahmi külügyminiszter eltérő tartalmú nyilatkozataiból lehetett következtetni. Egyes nyilatkozataiban a konfliktus békés rendezését elősegítő szerepét hangsúlyozta, máskor a nyilatkozat negatív elemeit emelte ki. A külügyminiszter bejrúti napilapnak adott interjújában a szovjet álláspontok negatív irányba történt elmozdulását kritizálta. Fahmi nyilatkozat szerint Moszkva mellőzte annak hangsúlyozását, hogy a PFSZ a palesztin nép egyetlen képviselője.²⁰²

A nyilatkozat nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a washingtoni vezetés szakaszosan kihátrált a közös megállapodás programpontjai mögül.²⁰³

Carter lehetőségeinek tárháza kezdett beszűkülni, a genfi konferencia összehívása elé egyre több akadály gördült: A palesztin részvétel kérdésén túlmenően a ciszjordániai és gázai övezetek autonómiája, továbbá az izraeli telepek számának növekedése a megszállt területeken.²⁰⁴ Az arab országok részéről a szíriai álláspont merevsége a genfi közös arab delegációt érintően, továbbá Egyiptom tárgyalási készségének izraeli garanciákhoz való kapcsolása. Az Egyesült Államok 1977 őszére kezdte érezni, hogy az általa kitűzött feladat a kezdetben elképzeltekhez képest nehezebben lesz kivitelezhető. Washington számára a Közel-Kelet a konfliktusok gócpontját jelentette évek hosszú sora óta. Az akut problémák kezelésmódjául saját befolyásának megerősítését választotta az átfogó béke köntösébe bújtatva. Az arab–izraeli konfliktus azonban túl összetett volt ahhoz, hogy ezt sikeresen végre lehessen hajtani. A megszületendő

²⁰⁰ A közös nyilatkozat nem tartalmazta a kivonulást enyhítő kisebb határmódosításokat.

²⁰¹ Stein. 214. o.

²⁰² MOL KÜM Közel-Kelet 1977 TÜK XIX-J-1-J 22. doboz 213-1-005203/8 a szovjet-amerikai közös nyilatkozat.

²⁰³ Ennek legjelentősebb példája az október 4-én Izrael és az Egyesült Államok által közösen kiadott munkaokmány. A nyilatkozat szerint az arabokat egységes delegáció képviselné a genfi konferencián, amelyben a palesztinok képviselői is részt vennének. Ezek után négy külön izraeli munkacsoport tárgyalna a békeszerződésről Egyiptom, Jordánia, Szíria és Libanon képviselőivel. A Nyugati Part és a Gázai övezet kérdésében Izrael mellett Egyiptom, Jordánia és a palesztinok lennének illetékesek. A PFSZ ismét említés nélkül maradt.

²⁰⁴ A júliusi Begin–Carter találkozóról hazaérve Izrael miniszterelnöke három újabb település létrehozását engedélyezte annak ellenére, hogy Carter kiemelten ellenezte azokat.

békének megoldást kellett volna találnia a mélyen gyökerező morális ellentétekre, Izrael legitimitásának problémájára, a palesztin entitás megoldására, továbbá vallási, gazdasági, stratégiai és geopolitikai feltételek összehangolására is.²⁰⁵ A további történések ismeretében megállapítható, hogy az átfogó béke ötlete kivitelezhetetlen volt, sőt a Carter–Arafat közeledés még csökkentette is Izrael bizalmát Washington felé. 1978 elejére az Egyesült Államok is felismerte a helyzet nehézségét. Egyre több vita alakult ki a genfi tárgyalás funkciója körül: legyen-e az egy helyben mindent megtárgyaló csúcserkeztet, vagy csupán a korábban megkötött egyezmények ratifikálásának gyűlésévé alakuljon át. A konferenciával kapcsolatos nyilatkozatokban egyre többször csak a „genfi típusú” jelzőre utaltak. A döntés meghozatalára nem volt szükség, a későbbi Camp David-i csúcstalálkozó megrendezésével, bár nem nyíltan, de az Egyesült Államok felhagyott az átfogó megoldások keresésével.

Véleményünk szerint a Genfi konferencia problémája az évtized végére sem léptet túl a Kissinger által 1973-ban neki szánt funkciókat. A térség országai között lévő nagyfokú eltérésekhez való alkalmazkodás, továbbá a Szovjetunió szerepének erősödés illetve gyengülése határozta meg a megoldás keresésének módozatát. A kezdetben kétoldalú tárgyalásokat koordináló washingtoni vezetés hosszú távon is alkalmazta volna ezt a módszert, amennyiben erre lehetősége nyílik. A kétoldalú megállapodások módszerei azonban 1975-76-ra korlátokba ütköztek, így az Egyesült Államok kényszerből ismét az átfogó rendezés elvéhez nyúlt. Annak ellenére, hogy a folyamatos tárgyalások és egyeztetések során születtek eredmények a Genfi értekezlet megrendezésének esélytelensége a kezdetektől sokak számára nyilvánvaló volt. A közel két éven keresztül tartó egyeztetési folyamatok azonban utólag hozzájárultak a későbbi megoldások sikerességéhez. Az egymással közvetve illetve közvetlenül tárgyaló felek álláspontjaik és érdekeik ismeretében dolgozhatak a megoldás egy esetleges újabb módozatán.

A felgyülemlett akadályok viszont túl soknak bizonyultak ahhoz, hogy az Egyesült Államok egyedül le tudja küzdeni őket. Szadattal való jó viszonyára alapozva október 27-én kézzel írt levélben kérte barátja segítségét a folyamat holtpontról való kimozdítása érdekében. „A Fehér Házban történő találkozásunkkor tett ígérete, miszerint válságos időben számíthatok az Ön támogatására, mély benyomást tett rám. Most elértük ezt a pontot, a segítségére van szükségem” – írta Carter,²⁰⁶ nem is gondolva arra, mekkora lépés megtételére bátorítja ezzel Szadatot.

²⁰⁵ Shlomo Avineri. 63. o.

²⁰⁶ Jimmy Carter: 295. o.

V. Szadat Jeruzsálemi látogatása

Az előkészületek

A békefolyamat nyilvánvalóan válsággal küszködött, amelyet Egyiptom részéről tovább fokozott az október 1-jei amerikai–szovjet nyilatkozat. Egyiptom elnöke semmitől nem tartott jobban, mint a Szovjetunió békefolyamatokban való ismételt megjelenésétől.²⁰⁷ Szadat politikai és gazdasági érdekei a béke mihamarabbi megkötését diktálták, Genfen kívüli utak keresésére kényszerítették.

Mielőtt utazásáról dönthetett volna az egyiptomi elnöknek szüksége volt biztosítékokra mind a terület (Sínai-félsziget), mind a (palesztin) autonómia kérdését illetően. Megoldást kellett találni arra, hogy – létező diplomáciai kapcsolatok hiányában – Izrael és Egyiptom hogyan teremtsen összeköttetést egymás között. Az eredmények bizonytalanságától tartó felek a titkos tárgyalások eszközét alkalmazták, az 1975-ös csapatsétválasztási egyezmény után mind az egyiptomi, mind az izraeli külpolitika óvatos, külföldi összekötőket kereső lépéseket tett a béke felé.

A közvetítők keresése egyszerre több irányban indult meg, amelyek közül az egyik út Románia felé vezetett.²⁰⁸

Ceaușescu román vezető számára fontos volt a közel-keleti országokkal való kapcsolatának erősítése mind kétoldalú, mind átfogó értelemben. Románia komoly figyelmet szentelt részvételének és segítségnyújtási lehetőségeinek az arab–izraeli konfliktus megoldásának kereti között. Eltérő szinteken bár, de Ceaușescu tartós gazdasági és kulturális kapcsolatokat tartott fenn a legtöbb arab állammal, amelyek Románia speciális külpolitikájából vezethetők le.²⁰⁹ Másfelől a meglévő baráti arab kapcsolatok segítségével Bukarest nemzetközi elismertségét és belső gazdasági problémáit is orvosolni kívánta. Az erőltetett iparfejlesztés és az életszínvonal-problémák okozta belső feszültségek is fokozták a szóban forgó lépések intenzitását. A külkereskedelmi struktúra megváltoztatásához a nyersanyagokban és energiahordozókban gazdag arab országokkal kialakítandó gazdasági kapcsolatra törekedtek. A közel-keleti helyzet szempontjából objektívnek számító politikája

²⁰⁷ Jacques Derogy: *Szupertitkos Izrael*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.

²⁰⁸ A kapcsolatfelvétel még Golda Meir kormányzása alatt megkezdődött, azonban ekkor jelentős külpolitikai szerepre nem tett szert. Golda Meir. *Életem*, New York, Putnam and Son, 1975, 336. o.

²⁰⁹ MOL KÜM Románia 1977 TÜK XIX-J-1-j 111. doboz, 128-1 003303 Ceaușescu látogatása Egyiptomban

lehetőséget biztosított számára, hogy valamiféle közvetítő szerepben lépjen fel a térség országai között. Ezt a lehetőséget segítette elő az Egyesült Államok tevékenységének fokozódása az arab térségben.²¹⁰

1976 decemberében az előrehozott izraeli választások zavaros körülményei között a szokásos éves román–izraeli tárgyalások elmaradtak. Izraeli politikai tanácsadók megítélése szerint a Ceaușescuval való tárgyalás a szovjet nyomásnak köszönhetően arra irányult volna, hogy Izrael ismerje el a PFSZ-t tárgyalópartnerként. Rabin sem a PFSZ-ről nem akart hallani, sem a választási kampányát nem kívánta magára hagyni.

A román kapcsolatok a baloldal vereségével záruló választások után élénkültek fel ismét. Az augusztus 26–29. közötti megbeszélések során Románia a – szovjet blokk országaival azonos módon – elengedhetetlennek tartotta az izraeli csapatkivonást és a palesztin részvételt a genfi konferencián, így Begin álláspontjának felülvizsgálatára kérte.

Az izraeli miniszterelnök látogatásának célja azonban a román közreműködés felkérése volt egy közte és Szadat között megrendezendő tárgyalás megszervezésében. Ismervén Izrael washingtoni és nyugat-európai kapcsolatait, Ceaușescu ezzel a segítséggel országának kapcsolatát kívánta fejleszteni a tőkés nyugati országokkal, továbbá pozitív irányban befolyásolni az Egyesült Államok gazdasági köreit a legnagyobb kedvezmény elvének további biztosítása érdekében Románia felé.²¹¹ Ezen felül Ceaușescu Beginre kedvező hatást kívánt gyakorolni a romániai zsidókkal kapcsolatos kivándorlási ügyek méltányos kezelésével.²¹²

Szadat Nasszertől örökölt romániai kapcsolatai is régebbre nyúlnak vissza, melyek Románia különutas külpolitikájának köszönhetően nem szakadtak meg a szovjet tanácsadók Egyiptomból történt 1972-es kiutasítása után sem. Számos parlamenti és szakszervezeti küldöttség erősítette a két ország gazdasági és kulturális kapcsolatát.

1977. május 11-én Ceaușescu hivatalos látogatást tett Kairóban. A tárgyalások alatt kiemelt figyelmet szenteltek a gazdasági kérdéseknek, melyek kapcsán két megállapodás is született, de a nemzetközi politika más aspektusai is felvetődtek. Mindkét vezető hangsúlyozta, a jelenlegi időszak kedvező a terület igazságos és tartós békéjének megteremtésére, melynek aktuálisan legnagyobb akadályát a tartós izraeli megszállás jelenti. Mindketten támogatták az ENSZ növekvő szerepét a

²¹⁰ MOL KÜM Románia 1977 TÜK XIX-J-1-j 111. doboz, 128-1 005876 Románia és a Közel-Kelet.

²¹¹ MOL KÜM Izrael 1977 TÜK XIX-J-1-j 66. doboz, 66-1 004753/1-2 Az izraeli miniszterelnök romániai látogatása.

²¹² MOL KÜM Románia 1977 TÜK XIX-J-1-j 111. doboz, 128-1 005876 Románia és a Közel-Kelet.

békefolyamatokban.²¹³ Egyiptom elnöke örömmel hallott Begin bukaresti utazásának híreről és kérte Ceaușescu, tegye próbára Begin békevágát. A novemberben szintén Bukarestbe látogató Szadatot a román kormányfő biztosította az izraeli miniszterelnök elszántságáról.

A titkos tárgyalások másik színhelyének Marokkó adott otthont, ugyanis az uralkodó, II. Hasszán mindig is jó kapcsolatokat kívánt fenntartani Izraellel. Közvetítő munkájának köszönhetően Szadat elérkezettnek látta a genfi konferencia korlátainak átlépését, beleegyezését adva egy közös titkos tárgyalás létrejöttéhez, melynek színhelyét Rabat városában jelölték ki. 1977. szeptemberében 16-án Móse Dajan izraeli külügyminiszter és Hasszán Mohamed Tuhami²¹⁴ egyiptomi nemzetbiztonságért felelős elnöki tanácsadó közötti megbeszélés szintén a két kormányfő személyes találkozását volt hivatott előkészíteni. Azt az egyiptomi követelést, hogy Izrael a megszállt területekről teljes mértékben vonuljon ki, Dajan csak a megbeszélések lehetséges eredményeként, de nem feltételeként volt hajlandó elfogadni. A tárgyalás mégis kompromisszummal zárult. II. Hasszán felelősséget vállalt a személyes találkozó létrejöttéért, amennyiben azt Begin hajlandó alárendelni a kivonulás kérdésének.²¹⁵

²¹³ MOL KÜM Románia 1977 TÜK XIX-J-1-j 111. doboz, 128-1 003303/1 Ceaușescu látogatása Egyiptomban / Függelék I. Román–Egyiptomi közös nyilatkozat. A tárgyalások végén kiadott közös nyilatkozat egyes megfogalmazásait az egyiptomi sajtó saját szája íze szerint interpretálta. A román nagykövetségről kapott külügyi jelentés alapján az ENSZ nagyobb szerepével kapcsolatban Románia nem arra gondolt, hogy a genfi konferencia meghíúsulása esetén a kérdést az ENSZ BT elé utalják, mint azt Egyiptom és Szíria szorgalmazta, csupán aktívabb szerepvállalást várt tőle. MOL KÜM Románia 1977 TÜK XIX-J-1-j 111. doboz, 128-1 003303/1 Ceaușescu látogatása Egyiptomban.

²¹⁴ Tuhami hú embere volt Szadatnak, számos diplomáciai tapasztalatra tett szert. A Szabad Tisztek csoportjának tagja. Az 1970-es évek közepén Tuhami az Iszlám kongresszus főtitkári posztját töltötte be. Szoros kapcsolata a muzulmán vallással biztosította azt a látszatot, hogy Szadat nem feledkezett meg a palesztin problémáról. Ezért esett az egyiptomi elnök választása Tuhamira.

²¹⁵ Derogy. 25. o.

„A pszichológiai korlátok ledöntése”- Szadat Jeruzsálembe látogat

Egyiptomban a készülődés már november első napjaiban megkezdődött. Az utazás megtervezésébe az egyiptomi politikából csak kevesen voltak beavatva. A külpolitikában Szadat első volt az egyenlők között. A hadsereg és a gazdasági szektor méretéből, valamint parancsra való fogékonyságából adódóan könnyen kirekeszthető volt a politikai döntésekből.²¹⁶ A támogatás a politikusok körében azonban nem volt egyhangú. A baloldali ellenzék elutasítása mellett a külügyminisztérium az izraeli garanciák megszerzéséig nem támogatott ilyen egyoldalú lépéseket. Szadat külügyminisztere, Iszmail Fahmi még az utazás előtt lemondott.²¹⁷ Egyiptom elnökének – taktikus politikus lévén – sikerült egy nagyjából egységes politikai álláspontot kialakítania kíséretével. 1977. november 9-én Szadat az egyiptomi parlamentben bejelentette: „A béke útján kész vagyok bárhová elmenni. A világ végére is. Kész vagyok az izraeli parlamentbe is elmenni, hogy feltárjam a tényeket.”²¹⁸

A bejelentés minden érintett félre a meglepetés erejével hatott. Az izraeli vezetés reakciója sem mutatott egységes képet.²¹⁹ A külügyminisztérium az egyiptomi sajtó nyomásától tartott, amely a kivonulást és a palesztinkérdést a siker legfontosabb előfeltételeként deklarálta. A sok szkepticizmus mellett Begin volt az első, aki felismerte Szadat beszédének történelmi jelentőségét. Izrael miniszterelnöke tudta, Szadat nyomást kíván gyakorolni a Knesszetre a genfi konferencia érdekében, ennek ellenére megértette, hogy hatalmas hiba lenne három évtizednyi háborús és fenyegető viszony után ezt a lehetőséget elszalasztani.

Az Egyesült Államok reakcióját is érdemes figyelembe vennünk. A Carter-adminisztráció legelőször nem hitt Szadat hajlandóságában. Később, mikor bebizonyosodott, a szándék tényleges, az Egyesült Államok vezetése skizofrén helyzetben találta magát. Egyrészt minden segítséget megadtak a találkozó pontos megszervezéséhez, postásként vitték a két ország amerikai nagykövetei a meghívókat,

²¹⁶ Friedlander. 83. o.

²¹⁷ Fahmi a megváltozott körülményekre hivatkozva mondta vissza megbízatását. A külügyminiszter Szadathoz képest mindig is szigorúbban ragaszkodott a genfi konferencia összehívásához, a látogatás hivatalos bejelentése után lemondott. *The Times*, 1977. november 17.

²¹⁸ Kereszty András: *Piramis és Dávid csillag*, Magvető kiadó, 1981 33. o.

²¹⁹ Ezt bizonyította Izrael vezérkari főnökének, Mordechaj Gurnak november 15-én megjelent sajtónyilatkozata, melyben Szadatrol azt állította, hogy csak blöfföl, az egyiptomi kormányt pedig háború előkészítésével vádolta. A feltételezés nem volt teljesen alaptalan. A Sínai-félszigeten az ENSZ-békefenntartók mandátumát meghosszabbították, azonban az egyiptomi sereg még mindig dupla akkora létszámmal volt jelen, mint amekkorát a 2. csapatszétválasztási egyezmény megengedett. Friedlander. 95. o.

másfelől azonban létrejött a genfi tárgyalások megghiúsulását jelentette volna. Carter magát a gesztust támogatta, és igyekezte visszaterelni Egyiptom elnökét a genfi típusú megállapodások útjára.

Két nappal Szadat beszéde után az izraeli televízió Begin üdvözlő üzenetét közvetítette az arab nép felé. A mind angol, mind arab nyelven elhangzó szövegben Begin támogatta Kairó szándékát és kijelentette, „Egyiptom elnökét Izrael a közös őstől, Ábrahámától örökölt vendégszeretettel fogja fogadni”.²²⁰ Begin üdvözlő üzenetének számos kritikája jelent meg a sajtóban. Kifogásolták, hogy csak az egyiptomi néphez szólt, pedig a békefelhívásnak minden arab államra vonatkoznia kellett volna.²²¹ Begin október 15-én a két ország washingtoni nagykövetein keresztül hivatalosan elküldte meghívólevelét.

²²⁰Frank Gervasi: *The Life and Times of Menachem Begin*. G. P. Putnam's sons, New York, 1979. 49.o.

²²¹Népszabadság, 1977. november 13.

A látogatás

Kétnapos biztonsági előkészületek után Szadat november 19-én érkezett Jeruzsálembe. A protokolláris ceremóniák és magánbeszélgetéseket követően másnap megtartotta beszédét az izraeli parlamentben.

A döntés meghozatalának körülményei és a korábbi békepróbálkozások felelevenítése után a múltat lezárva, a béke eléréséhez alapvető, a mindenkit érintő elveket összefoglalva az ENSZ vonatkozó határozatainak központi szerepét hangsúlyozta.

Szadat kényszerűségből összekapcsolt kétoldalú érdekeltsége, azaz a Sínai-félsziget és a palesztin kérdés magában hordozta a látogatás egyes lehetséges kimeneteleinek kizárását. „Először is nem azért jöttem, hogy különbékét kössek Izraellel. Ez nem része Egyiptom politikájának. A probléma nem csupán Izrael és Egyiptom konfliktusa. Másodszor nem azért jöttem, hogy részleges megállapodást kössek, hogy ezzel megszüntessük a hadviselő állapotot, a lényegi kérdéseket pedig félretegyük. Ez nem az a radikális megoldás, amire nekünk szükségünk van. Harmadszor nem azért jöttem, hogy megkössük a harmadik csapatszétválasztási egyezményt a Golán-fennsík, a Sínai-félsziget és a Nyugati Part felett.”²²²

Az általános elvekkel párhuzamosan az egyiptomi érdekek külön-külön is szerepet kaptak a felszólalásban.

A területi kérdéseket illetően Szadat hajlandó volt elismerni Izraelt mint legitim államot, amennyiben az 1967-ben megszállt területekről a kivonulás megtörténik. Hajlandó volt bármilyen garanciát vállalni Izrael biztonságára, akár az arab országok által, akár a nagyhatalmak által legyen az biztosítva. „Önök velünk akarnak élni a világnak ezen a felén. Öszintén mondom, teljes biztonsággal fogadjuk önöket. [...] Azonban ma már elmondhatom, és az egész világ előtt kijelenthetem, hogy hajlandók vagyunk tartós és igazságos békében élni önökkel.” A csapatkivonások olyannyira szigorúan értendő, hogy az ezzel kapcsolatos tárgyalások szinte feleslegesek. „Öszintén szólva a mi földünk nem lehet alku vagy vita tárgya. [...] Ragaszkodunk a teljes izraeli kivonuláshoz, beleértve Jeruzsálemet is.”²²³ Ennek alapján az izraeli csapatok kivonulása továbbra is a béke előfeltétele maradt. A megállapodás létrejöttének második akadályát a palesztinkérdés jelentette. Szadat nem először tudatta az izraeli politikával, hogy a palesztin probléma megoldása nélkül nincs béke. „Ami a

²²² Lugosi Győző (szerk): Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez, L'Harmattan, 2007. 461.

²²³ Uo. 463. o.

palesztin ügyet érinti, senki sem tagadhatja, hogy ez a legnagyobb akadálya a békének. Senki által el nem fogadható az, amit itt Izraelben hangoztatnak, az, hogy figyelmen kívül hagyják e nép létezését” A Balfour-deklarációra hivatkozva értetlenül állt az előtt, hogy Izrael népe, amely ebben a dokumentumban morális és jogi alapot kapott az államalapításra egy olyan földön, ami nem az övék, miért nem képes elismerni a palesztinok jogát ugyanerre.²²⁴

Szadat nem feledkezett meg a közös arab álláspont képviselésétől, a palesztin nép jogát az autonómiára lényegesnek tartja, ennek ellenére a beszéd során szó volt mindenről, ami a palesztinokat érinti, kivéve a PFSZ konkrét említését. Szadat felismerte, hogy Izrael semmilyen mértékben nem ismeri el e radikális szervezetet, ezért nélküle kívánta megfogalmazni a probléma lényegét. A szomszédos arab országok látogatást ért későbbi kritikái éppen ezt az óvatos lépést támadták a legélesebben.

A palesztin kérdés Szadat eszköztárában a pánarab gondolat kifejezőeszköze volt, egy olyan egységre, amelynek összetartó ereje az arab országokat érő kihívások idején mindig megerősödött, célját, az egységes arab közösséget azonban a mai napig nem érte el. A palesztin kérdés a hatvanas évek óta kilépett az egyes arab országok nacionalista búvköréből és, mondhatni, saját útját járta – amely utat a hetvenes évektől fokozódó nemzetközi elismertség fémjelez. Az önállósodás ellenére a pánarab gondolatok szellemi egységét továbbra is kifejezte a palesztin államiság melletti kiállás.

A nemzeti és összarab ideológiák összefonódása gyakorlatilag a Sínai-félsziget és a palesztin kérdés szoros kapcsolatát jelöli a szadati gondolatvilágban. Ez a két, gyakorlatilag egymással ellentétes érdek összekapcsolódása több szempontból sem hozta meg a várt eredményt. A szomszédos arab államok kritikája éppen azzal kapcsolatban volt a legerősebb, hogy milyen jogon tárgyal Szadat a palesztinok jövőjéről. A későbbi béketárgyalások nehézségei a két kérdés szétválasztására kényszerítették Egyiptom elnökét.

Szadat egyórás beszédét követő zavart tapsok után Begin miniszterelnök felszólalását fogadhatták a parlament tagjai. Begin is jó szónok hírében állt. A köszöntők után a korábbi béketapogatózások felelevenítése következett. Megtörve Szadat beszédének azon morális hangsúlyát, hogy a béke kizárólag az izraeli megszállás miatt nem jöhet

²²⁴ Uo. 466. o.

létre, Begin a zsidó sérelmeket elevenítette fel. „Függetlenségünk felújítása után három fronton támadtak ránk. Kevés a sok ellen, gyenge az erős ellen.”²²⁵

A beszéd további fejezetei éreztették, hogy több van a két ország között lélektani falnál, mint ahogy az Szadat említette. A két nyilatkozat közötti összehasonlítás hűen ábrázolja a politikusok nézetei közötti alapvető különbséget. „Mit jelent a béke Izrael számára-tette fel a kérdést Egyiptom elnöke. Azt jelenti, hogy Izrael arab szomszédaival együtt biztonságban él ezen a területen, saját határai között mindennemű agressziótól mentesen.” És mit mondott Begin a békéről? Egyszerű mondat, amely felületesen nézve, akár egyezőnek tűnhet az arab koncepcióval. „Mi ezen a területen együtt fogunk élni, a nagy arab nemzet saját államaiban, és a zsidó nemzet az ő földjén, Erec Izraelben.”²²⁶ Nem véletlenül használta Begin a héber elnevezést.

A bibliai Erec Izrael jóval nagyobb területet foglalt magában, mint aminek birtoklásába az arab országok beleegyeznének, a mai Jordánia, Szíria és Libanon egyes részeire is kiterjedt. Begin következőképpen ezzel a rövid mondattal támasztotta alá a zsidók történelmi örökségét erre a területre, megtorpedózva így az összes megszállt területről való kivonulás jogosságát, amit tovább erősített a Balfour-nyilatkozattal kapcsolatban tett kijelentésével. Ennek alapján Izrael nem hódító ország. Az izraeli csapatok a hat napos háború alatt visszafoglalták nem megszállták területeiket.

Begin Szadat nyilatkozatára, miszerint a területi kérdés nem lehet vita tárgya, így reagált: „A mi földünk is szent. [...] Aggasztó Egyiptom elnökének az álláspontja. Valamennyien azt mondják, hogy erről nem lehet tárgyalni. Aggasztó minden olyan vélemény, amely szerint az arab népek és Izrael állam kapcsolatában vannak olyan dolgok, amelyeket ki kell vonni a tárgyalások témaköréből. Mindent meg kell tárgyalni és minden megtárgyalható.”²²⁷

A területi vita lezárásaként Begin Jeruzsálem kérdését járta körül, anélkül, hogy a feladásáról egy szó is esett volna. Hangsúlyozta, hogy a város az elmúlt 11 év óta szabadon nyitva áll minden vallási felekezet számára, és ezt az egyenlőséget Izrael minden körülmény között biztosítja.

Begin a két ország közötti kapcsolatokra részletesebben kitért. Sürgette a gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok azonnali felvételét, a határok megnyitását, mindezt

²²⁵ Menachem Begin Following Historic Sadat Speech

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/History/begintoknessetsadat.html> Hozzáférés időpontja: 2005-02-05

²²⁶ Uo.

²²⁷ Uo.

még a béke aláírása előtt. Ez a szadati elképzelések teljes megfordítását jelentette, azaz a csapatkivonásoknak a béketárgyalások *eredményeként* és nem *előfeltételeként* való értelmezését.

A genfi konferencia tárgyalását Begin sem kerülte el. Kijelentette, hogy nem csak Egyiptommal kész tárgyalóasztalhoz ülni, hanem Jordániával, Szíriával és Libanonnal is. A tárgyalások nem folyhatnak azonban csak az ENSZ BT 242 és 338-as rendeletei²²⁸ alapján.

A szintén egyórás beszéd alatt a miniszterelnök nem tért ki részletesen a palesztinkérdésre. Míg Szadatnak azt róhatjuk fel, hogy a PFSZ-t mint szervezetet ignorálta, addig Begin a kérdésről egyáltalán nem beszélt. Hajlandó volt meghívni Jordánia királyát: „Meghívom Husszein királyt, hogy látogasson ide és tárgyaljuk meg azokat a problémákat, amelyek közöttünk vannak.” Ezek a közös problémák nem lehettek a palesztin problémák, hiszen azokról 1974 óta nem Jordánia, hanem a PFSZ hivatott tárgyalni.²²⁹ A teljességhez idézni kell a következőket is: „Meghívom a palesztin arabok szóvivőit, hogy közös jövőnkéről tárgyaljunk.”²³⁰ Mit fedhet le a palesztin arabok kifejezése begini szóhasználatban. A Begin képviselte álláspont szerint Palesztinának két fajta lakója volt, palesztin zsidók és palesztin arabok, utóbbi helyzetét az állam kisebbségi problémájaként kívánta kezelni.

November 21-ére már csak két fontos feladata maradt az egyiptomi delegációnak. Elsőként találkozó a Knesszet számos politikai csoportosulásával, majd a látogatás összegzéseként a két vezető politikus sajtótájékoztatót tartott. A sajtókonferencia az *egyetértési megállapodás* felolvasásával kezdődött.²³¹ Egyiptom és Izrael kötelezettséget vállalt a további párbeszéd folytatására, melynek eredményei a genfi konferencia tárgyalóasztalánál valósulhatnak meg.

²²⁸ Az 1973. október 22-én elfogadott, lényegében a 242. számú határozat fontosabb pontjait megismétlő határozat, amely a háborús viszony megszüntetésére és a tárgyalások megkezdésére szólítja fel az érintett feleket.

²²⁹ Az arab államok 1974 rabati csúcstalálkozóján a PFSZ-t ismerték el a palesztin nép egyedüli törvényes képviselőjének.

²³⁰ Menachem Begin Following Historic Sadat Speech

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Histroy/begintoknessetsadat.html> Hozzáférés időpontja: 2005-02-05

²³¹ A nyugati sajtó kritikája az egyetértési megállapodást túl kevésnek találta egy közös nyilatkozat közreadásához képest. Stein. 235. o. Ha negatív kritikával akarunk élni, mint tette ezt számos arab ország, úgy kijelenthetjük, a semmit nem lehet közös megállapodásba foglalni. Pusztán az egyet nem értés kiemelése azonban hibás útra terelhet az értékelés során. Nézetem szerint nem is lehetett volna célja az utazás bármiféle konkrét megegyezésnek, akár az idő rövidsége miatt, akár azon történelmi tapasztalatra utalva, hogy az első kezdeményezéseknek a konkrét előrelépések mellett mindig morális jelentőségük a hangsúlyosabb.

Ezek után következhetnek az újságírók kérdései. Az érdeklődés a következő témák köré csoportosíthatók: Begin viszontlátogatásának esélyei Kairóban, további diplomáciai kapcsolatok megszervezése, Szadat mennyire elégedett a látogatás eredményével, és néhány kérdés a palesztin ügyről.²³²

Begin, akinek országa arab földet tartott megszállás alatt, Kairóba történő látogatása túl nagy kockázatot jelentett Szadat számára. Kezdeményezésére adandó izraeli viszontválasz lehetősége ellenben fontos probléma a későbbi ellenérzések megítélésében. Egyiptom elnöke tudta, hogy békepolitikájának stabilitása érdekében hasonló lépésre van szüksége, mint amit ő tett Izrael felé. A két ország szempontjai és ellentétes érdekei körvonalazódni kezdtek. Az 1977-es évben még csak kevés és látszólagos megegyezést tapasztalhatunk a két fél között, azonban a későbbi érdekartikulációk és engedmények az egyetértés felé vezették a tárgyalópartnereket.

Meglátásom szerint a megállapodás akadályát jelentő központi probléma összefoglalható a feltétel és eredmény fogalmi ellentmondásában. Amit Egyiptom a békétárgyalások előfeltételeként kívánt elérni, jelesül az izraeli csapatok kivonulása és a palesztin kérdés megoldása, Izrael részéről csak eredményei lehettek az egyes megállapodásoknak.

²³² Joint Begin Sadat Press Conference and Text of Agreed Communique.
http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Peace/joint_begin_sadat.html; hozzáférés: 2005.10.30.

A Szadat látogatására adott arab és szovjet válaszok

Egyiptom elnökének reménye a szomszédos arab államok csatlakozására már november végén pusztán illúzióknak tűnt.²³³ A látogatással kapcsolatos reakcióik vegyes képet mutattak. Marokkó és Szudán támogatását, Jordánia ambivalens hozzáállását Szaúd-Arábia diplomatikusan hallgatása egészítette ki.²³⁴ A Líbiával való kapcsolat javításának lehetőségét a magyar külügyi jelentések minimálisra becsülték. A legerősebb elítélő magatartást Szíria és a PFSZ tanúsította, vezető szerepet játszva egy Szadat-ellenes koalíció megszervezésében.

Az elutasítás indokai két – az arab világszemléletben erősen gyökeret vert – elemből táplálkoztak. Elsőként Szadat – azzal, hogy Izraelbe látogatott – a pánarab eszme kereteinek önálló túllépését tette meg. Az arab országok összetartásának következménye az egység előnyben részesítése egyes tagországokkal szemben. A közös front a palesztinok problémáját is saját ügyének tekinti, ebben a kérdésben egyedül intézkedő ország deviánsnak minősül az arab közösségen belül. Szadat a látogatást egyik arab állammal sem tárgyalta meg, megszegve ezzel a közösségi érdekeket.

Az ellenállás másik sarkalatos pontja Izrael Állam hivatalos elismerése. A palesztin kérdés megoldása az arab világ szemében előfeltétele bármilyen kialakított békének. Azzal, hogy Szadat elszánta magát az utazásra, hivatalosan is elismerte Izraelt, mielőtt a háborús viszony és a palesztinkérdés megoldódott volna. A vizit további negatívan értékelt elemeit jelentette, hogy Szadat utazásával elismerte Jeruzsálemet izraeli fővárosként, átvette a kétoldalú megegyezés tervét megtorpedózva ezzel a genfi

²³³ A Kossuth rádió 168 óra című műsora a látogatás napján telefonos interjút készített az Al-Ahram egyiptomi folyóirat szerkesztőjével. A látogatás okának mibenléte felől érdeklődésre Handi Fuad elmondta, Szadatnak a nyilatkozatai alapján a látogatással az volt a célja, hogy személyesen közölje Beginnel, hogy csak akkor lesz béke, ha Izrael kivonul valamennyi megszállt területről és létrejön a Palesztin állam. Amennyiben a látogatás célja csupán az lenne, hogy Szadat közölje Beginnel ezeket a feltételeket, akkor Aszad szíriai elnök és a többi arab ország miért ítéli el Szadatnak ezt a lépését-kérdezte a magyar rádió munkatársa. Azért, mert nem hisznek az ilyen egyéni akciókban. Szadat elnök meg van győződve arról, hogy a személyes kapcsolat eredménnyel fog járni- nyilatkozta az arab sajtó vezető munkatársa. MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz, 36-1 005781/59 Nazarov látogatása

²³⁴ Fahd herceg egy márciusi nyilatkozatában kijelentette, Szadat kezdeményezése a maximumot jelenti, amit tenni lehet a közel-keleti béke érdekében és lehetetlen megígérni, hogy mi történik, ha Szadat erőfeszítései kudarcot vallanak. MOL KÜM EAK 1978 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz, 36-1-001431/14 Szadat külföldi körútja és értékelése.

megoldást, knesszetbeli felszólalásán kívül magántárgyalásokat is folytatott Izrael képviselőivel, ezek pedig mind a két alapmotívum következményeként írható le.²³⁵

A látogatás ideje alatt több heves megmozdulás zajlott le az arab világban és több európai nagyvárosban. 17 ember sérült meg az athéni egyiptomi nagykövetség arab diákok egy csoportja által történt megtámadásakor. Párizsban 100 arab diák behatolt az Arab Liga irodájába, és ott sajtónyilatkozatot tett közzé a béke esélyeinek lerombolásával vádolva Szadatot.²³⁶

A PFSZ november 18-i bejrúti ülése felszólította a megszállt területen élő palesztinokat, hogy tüntetéssel és általános sztrájkjal fejezzék ki felháborodásukat Szadat izraeli látogatása ellen, és hiúsítsák meg az arra irányuló kísérleteket, hogy a látogatás bevezetője lehessen bármiféle, a palesztinai ügy elleni újabb csapásnak. November 22-én a PFSZ szintén tárgyalásra szólította fel Szíriát, Irakot, Algériát, Jement és Líbiát:²³⁷

„A csúcstalálkozón szigorú lépéseket kell tenni Szadat ellen, s a legsúlyosabb szankciókkal és teljes elszigeteléssel kell büntetni.”²³⁸ A látogatás kezdetére, november 18-ra Asszad szíriai elnök nemzeti gyásznapot rendelt el, továbbá megbeszélésre hívta a PFSZ vezetőit, akikkel közös delegációt kívánt küldeni a Szovjetunióba. Tárgyalási alapul egységes munkaprogramot dolgoztak ki, amely a következő fontosabb elemeket tartalmazta: (i) Elítélik a látogatást; (ii) a többi arab államot is az elutasításra szólítják fel. (iii) Közös erőfeszítéseket tesznek Szadat politikájának megfékezésére. (iv) Céljuk az igazságos béke a Közel-Keleten, ami Izrael kivonulását jelenti a megszállt területekről és a palesztin állam létrehozását. (v) Nemzetközi lobbít indítanak a támogatás megszerzésére. (vi) Az összes haladó szervezet kongresszusának összehívása. (vii) Szolidaritást vállalnak a megszállt palesztinok harcával, a PFSZ-t mint egyetlen palesztin képviselőt ismerik el. (viii) A két fél állandó ülésezését tervezték.²³⁹

November 30-ára sikerült is tető alá hozni a Szovjetunió–Szíria–PFSZ tárgyalásokat. A megbeszélésekről kiadott közleményben elérendő célként a már nem új keletű problémák végleges megoldását jelölték meg: a genfi tárgyalások megszervezését, Izrael teljes visszavonulását, önálló palesztin állam létrehozását és a térség összes népének szabad és független fejlődését.²⁴⁰

²³⁵ Whalid Kalidi: Thinking the unthinkable, a sovereign palestinian state. *Foreign Affairs*, 1978. július. 695–712. o.

²³⁶ *Világpolitikai Dokumentáció*, 1977. december.

²³⁷ *Népszabadság*, 1977. november 22.

²³⁸ Uo.

²³⁹ *Népszabadság*, 1977. november 24.

²⁴⁰ MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz 36-1-005781/37 Szadat elnök izraeli látogatása.

Líbia kijelentette, ha Szadat ellátogat Jeruzsálembé, az Arab Ligából való kizárását fogja kérni. „Szadat elnök vállalkozása az egész arab nemzet ellen elkövetett bűncselekmény, s ha a látogatásra sor kerül, Líbia megvonja bizalmát az egyiptomi kormánytól, többé nem ismeri el azt törvényes arab kormánynak.”²⁴¹ Ezen kijelentés után az arab országokat Tripoliba szólította megbeszélésre.

A jeruzsálemi látogatás bejelentése igen nehéz helyzetbe hozta a líbiai vezetést, hiszen a tuniszi külügyi konferencián történt megbékélés alapján úgy tűnhetett, hogy Líbia is egyetért Szadat tervezett lépésével. Egyiptomba és Szíriába irányított küldötteik útján kívánta megakadályozni a látogatást. Sikertelenségük után a líbiai külügyi titkárság bejelentette, visszavonja elismerését a jelenlegi egyiptomi kormánytól és az Izraelhez hasonló gazdasági bojkottot tervez alkalmazni vele szemben.²⁴²

A Kadhafi elnök vezérletével december 2-án megnyíló tárgyalások célja a haladó arab erők egységének megszilárdítása és a Szadat elleni erők új stratégiájának kidolgozása volt.²⁴³ A háromnapos konferencia egy közös nyilatkozat megfogalmazásával zárult. A résztvevő országok – Szíria, Líbia, Algéria, Irak, Dél-Jemen, a PFSZ – „Ellenállási Frontba” tömörültek és a következő 10 pontban foglalták össze programjukat. (i) Elítélik a látogatást, mert az, az arab nemzet elárulását jelenti. (ii) Mindent elkövetnek a látogatás következményeinek felszámolásáért. (iii) Befagyasztják a diplomáciai kapcsolatot Egyiptommal. (iv) Nem vesznek részt az Arab Liga semmilyen egyiptomi értekezletén, a Liga székhelyét át kívánják helyezni Kairóból, tanulmányozzák az egyiptomi tagság kérdését is. (v) A PFSZ a palesztin nép törvényes képviselője. (vi) Figyelmeztetik a Szadatot támogató arab országokat politikájuk következményére. (vii) Felszólítják az arab nemzetet a legnagyobb frontország, Szíria támogatására. (viii) Üdvözlük az egyiptomi arabság azon csoportját, amely ellenzi a jelenlegi egyiptomi politikát. (ix) Szíria–PFSZ egységes frontot hoznak létre a cionizmus és minden kapituláció elhárítására. (x) A front elleni támadás minden tagállam elleni támadást jelent.²⁴⁴

A tárgyalás hatékonysága eltérő módon értékelhető. A kezdettől fennálló megosztottság utólagos értékelések alapján csak látszólagossá tette egy közös álláspont kialakításának

²⁴¹ *Népszabadság*, 1977. november 19.

²⁴² MOL KÜM Líbia 1977 TÜK XIX-J-1-j 87. doboz, 91-1001041/55 Líbiai–egyiptomi kapcsolatok alakulása.

²⁴³ Kadhafi felismerte, hogy a legfontosabb Szíria egyetértésének elnyerése. Az Irak és Szíria közötti ellentétet nem tudván enyhíteni, az utóbbi mérsékelt pozícióját támogatta. MOL KÜM EAK 1978 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz, 36-1-001431/9 Szadat külföldi körútja és értékelése.

²⁴⁴ C. Paul Bradley: *A study of Carter Administration Policies 1977–1980*. Thompson-Rutter, 1981. 95.o.

lehetőségét. Az iraki delegáció kivonult a konferenciáról és megtagadta a közös nyilatkozat aláírását, amennyiben az arab országok nem hajlandóak kiállni a BT 242-es határozatának átalakítása mellett. A konferencia hibázott, mikor nem tett különbséget az egyiptomi politika és Szadat mint személyiség között, továbbá elmulasztott lépéseket tenni a béke elérése felé –jelentette ki Algéria londoni nagykövete.²⁴⁵

A genfi tárgyalás kilátásainak gyengülésével párhuzamosan csökkent a Szovjetunió befolyása a közel-keleti békefolyamat koordinálására. Szíriához és a PFSZ-hez fűződő érdekeltségei meggyengültek. 1977 novemberétől a sajtóban is sokszor megjelenő kritikák az egyiptomi–szovjet ellentétet egyre inkább Szadat –Szovjetunió ellentété formálták át.²⁴⁶ A szovjet vezetésnek hatalma erősítéséhez az egyetlen megoldást a közös békemegállapodás jelentette volna, így gyakorolva nagyobb nyomást az egységes arab front segítségével a tárgyalóasztal másik felére. Az utolsó pozitív fejlemény Moszkva számára a közös amerikai–szovjet nyilatkozat. A Szovjetunió nem tudott határozott lépéseket tenni a tárgyalások felgyorsítására. Tarthatatlannak ítélte, hogy a fügefalevélként odatartott általános rendezés mögött a két ország mégiscsak a különbéke irányába tart. Annak ellenére, hogy az egyiptomi sajtó genfi előkészítő tárgyalásának állította be, a megbeszélések mégis szeparatív jellegűek. Moszkva meggyőződéssel jelentette ki, hogy a kétoldalú tárgyalások csak elodázzák a rendezést, Izrael Egyiptomot elvtelen alkudozásokra kényszeríti. Szadat látogatása egyenlő a Washington előtti behódolással. Ennek következtében a rendezés nem tűr halasztást. Genfet sürgetni kell.²⁴⁷ Az Ellenállási Front létrejöttét támogatta, megfelelő eszköz volt számára az Egyesült Államok béketörekvéseinek feltartására. A tiltakozásokra válaszul Kairóban bezárták az al-Fatah palesztin irodáját. A PFSZ képviselőit kiutasították, a Palesztina hangja rádiót betiltották.

²⁴⁵ MOL KÜM EAK 1978 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz 36-1/00209 Egyiptomi–izraeli tárgyalások.

²⁴⁶ MOL KÜM EAK 1978 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz 36-1/00468/3 Az egyiptomi nagykövet látogatása.

²⁴⁷ MOL KÜM EAK 1978 XIX-J -1-j 48. doboz 36-1/00468/5 Az egyiptomi nagykövet látogatása.

Az Egyiptom Izraeli különbéke

Az álláspontok közelítése

Egyiptom arab világon belüli elszigeteltsége veszélyessé kezdett válni. Az utazás okozta politikai vákuumot csak egy, a Szadatéhoz hasonló jelentőségű izraeli válaszlépés tudta volna kitölteni. Szadat súlyos politikai lépést tett, Begin pedig visszatért a részletkérdésekhez. Az egymás közötti tárgyalások lelassulása okán ismét közvetítőre volt szükség, s az csakis Washington lehetett. Mindhárom félben erősödött a meggyőződés, a bilaterális kapcsolatok jobb megoldást nyújtanak az átfogó egyezménynél. „Célunk nem a genfi értekezlet, hanem a haladás a rendezés felé” – nyilatkozta Zbignev Brzezinski, Carter nemzetbiztonsági tanácsadója.²⁴⁸ „A genfi konferencia idejéért és az is sajnálatos, hogy eddig minden áron ehhez ragaszkodott Washington.”²⁴⁹ – fogalmazta meg hasonló véleményét Kissinger.

Szadat nem várhatott tétlenül. Minél több idő telik el, látogatásának eredményei annál erősebben halványodnak, ismét akadályokat állítva a folyamat elé. A megváltozott politikai prioritások tükrében egy újabb Szadat–Begin találkozó elengedhetetlennek látszott. November 27-én Szadat az összes arab ország képviselőit, továbbá Izraelt és az Egyesült Államokat meghívta egy – általa a genfi konferencia előszobájaként definiált – Kairóban rendezendő tárgyalásra. „Mindenkinek saját dolga, hogy döntsön, de ha csak az izraeliek érkeznek meg, én elkezdem a konferenciát. [...] Ha Kairóban minden rendben megy, és ha csak egy-két meghívott jelenik is meg, haladni tudunk a genfi konferencia felé”. Begin november 26-án, koalíciós partnereivel való tárgyalás után és még a hivatalos értesítés előtt elfogadta a meghívást. Az izraeli delegáció Kairóba történő meghívása elsőként alapozta meg hivatalos izraeli delegáció jelenlétét egy arab országban. A washingtoni döntés meghozatala már nehezebb volt. A Carter-i adminisztráció tisztában volt azzal, hogy távolabbi időpontra fog kerülni az átfogó béke létrehozása. A hezitálás másik alapja a Szovjetunió problémája volt. Vállalja –e az Egyesült Államok a részvételt addig, amíg a genfi konferencia társelnökének részvétele nincsen tisztázva.

Puja Frigyes külügyminiszternek eljuttatott távirat beszámolója alapján az Egyesült Államok számára körvonalazódni látszott az egyiptomi békepolitika tényleges iránya.

²⁴⁸ *Népszabadság*, 1977. december 13.

²⁴⁹ *Times* 1977. november 24. 8. o.

Amennyiben az arab államok nem vesznek rész a Kairóban összehívott konferencián, úgy Szadatnak az a szándéka, hogy mindenképpen megtárgyalja az izraeli féllel egy globális egyezmény vázlatát. Ezt az egyezmény vázlatot az egyiptomi elnök bemutatná a többi arab országnak is, mint az elkövetkezendő genfi konferencia vagy más hasonló tárgyalások vázlatát. Amennyiben az arab országok ezt elutasítanák washingtoni vélemény szerint Egyiptom fenntartaná magának a jogot, hogy külön megállapodást kössön Izraellel. Tekintettel arra, hogy ez az eddigiekhez képest is radikálisabb mértékben szigetelné el Egyiptomot a szomszédos arab államoktól az Egyesült Államok törekedett arra, hogy mindenképpen fenntartsa ezen országok lehetséges együttműködését.²⁵⁰ Washington szerette volna kitolni a konferencia időpontját, hogy időt szerezzen a mérsékelt arab országok megnyeréséhez, de Jordánia és Szaúd Arábia nem változtatott álláspontján, így Washington December 1-én elfogadta a meghívást. Az ENSZ képviselőjében Siilasvuo tábornok jelent meg. Rajtuk kívül az összes arab ország és a Szovjetunió is visszautasította a megjelenést.²⁵¹

A Begin terv

Decemberben Begin a Közel-Keletre látogató Vance külügyminiszterrel közölte, tanácsadói segítségével - az izraeli álláspontokat sok helyen finomítva- kidolgozott autonómiatervét elsőként Carternek kívánja felvázolni. Begin tudta, hogy valamiféle megoldást találni kell a palesztinkérdésre, és azzal is tisztában volt, hogy ebben neki kell valami újat kialakítania. Begin hajlandó volt egy bizonyos szintű önkormányzati önállóságot juttatni a palesztinok részére, azonban a területi engedmények továbbra sem képezték részét az új koncepciónak. Miután Carter meghallgatta Begin tervezetét, rá kellett jönnie, hogy ez sem az a nagy áttörés, amire Szadat vár. Ha a program Washington részéről hivatalosan is negatív értékelést kap tovább nehezíthette volna a megkezdett tárgyalások menetét. Carter telefonon javasolta Szadatnak, fogadja Begint és hallgassa meg a terveit, Szadat előtt sem titkolta hogy az új izraeli elképzelés is alulmúlja a várt eredményeket.²⁵²

²⁵⁰ MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j 111. 49. doboz 36-1- 001619/19 Szűcs Ferenc vezérőrnagy tájékoztató levele.

²⁵¹ Jordánia nem foglalt határozottan állást ebben a kérdésben. Kijelentette, hogy csak akkor hajlandó részt venni a megbeszélésen, ha minden meghívott fél megérkezik. MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz 36-1-006322/2 Az egyiptomi politika a kairói konferencia előestéjén.

²⁵² Stein 234.o.

Ilyen előzmények után találkozott a két politikus Iszmaliában 1977. december 25-én. Begin 2 dokumentum bemutatását kezdeményezte az egyiptomi elnöknel. Elsőként az Egyiptom és Izrael közötti béketervezet pontjait vázolta fel. Ami az egyes pontokat illeti, Begin sürgette a diplomáciai kapcsolatok felvételét, a Sínai félszigetről való kivonulás kérdésében a következő feltételeket szabta: a két szakaszban végbemenő területi átengedés 2 és 5 év közötti periódusban képzelhető el Izrael számára. A program rendelkezései nem számolták volna fel Izrael jelenlétét teljesen azaz, az izraeli katonai adminisztráció, Jeruzsálem tulajdonát képező lokátorok a terv szerint a félszigeten maradtak volna. A zsidó településeket továbbra is Izrael fennhatóságához tartozónak kell elismerni, a szabad kereskedelem érdekében garanciát követelt a hágókon való szabad átkelésre. A Begin-terv a palesztinkérdésről az alábbi pontokat fogalmazta meg: Izrael megszüntetné a megszállt gázai övezet és a Jordán folyó nyugati partja katonai kormányzását, és polgári közigazgatást hozna létre, amelyet a helyi önkormányzati szervként, egy 11 fős választott tagokból álló adminisztratív tanács irányítana Betlehem székhellyel. A katonai és belbiztonsági feladatokat az izraeli hatóságok látnák el ezen a területen. Az itt élő palesztin lakosság választhatna a Jordán vagy az izraeli állampolgárság között. A megszállt területeken izraeli állampolgárok vásárolhatnának földet, és azok a palesztin arabok, akik izraeli állampolgárságot kérnek Izrael területén is letelepedhetnek. 5 év múlva Izrael felülvizsgálja ezt a tervet.

Az adminisztratív bizottság tagja lehetne minden 25 év feletti lakos és a következő közigazgatási csoportokat alakítaná meg: oktatás, kereskedelem, mezőgazdaság, ipar.

A csoport jelölhetne egy tagot knesszeti képviselőnek, valamint egy másikat a Jordán parlament tagjaként, hogy mindkét politikai szervben képviselve lehessenek.²⁵³

A fentiek alapján érezhető, hogy Izrael nem engedné ki a kezéből az irányítást, és a függetlenség is csak részleges lenne, azt pedig, hogy a területről kivonuljon semmilyen feltételek között nem fogadható el Izrael számára. „Szeretnénk leszögezni, hogy semmilyen körülmények között nem engedhetjük meg, hogy ez a szervezet (a PFSZ) vegye irányítása alá Júdea, Szamária, és Gáza területének irányítását. Ha innen csapatainkat kivonjuk biztosan ez fog történni.”²⁵⁴ Egyik békekoncepciónak sem volt teljesen pozitív egyiptomi megítélése, sikerült azonban tovább erősíteni a megegyezéshez vezető kapcsolatokat, és közös nevezőre jutni abban, hogy ennek az ENSZ BT 242-es határozatán kell alapulnia. A továbbhaladás érdekében a két tárgyaló

²⁵³ www.jewishvirtuallibrary.com/Begin_authonomy_plan

²⁵⁴ Uo.

fél döntött arról, hogy a következő év januárjára, miniszteri szintre emelik a kairói konferenciát. A politikai tárgyalások Jeruzsálemben tartandók, míg a katonai megbeszélések Kairóban vennék kezdetüket.

A „nagy áttörést” tehát nem sikerült elérni. Azon kívül, hogy a Begin-Szadat tárgyalás ismét létrejött és már arab területen, az egyet nem értés továbbra is fennmaradt. Begin nem kívánta felszámolni a sínai izraeli telepeket, megtagadta az 1967-es határok mögé való húzódást, elfogadhatatlannak nevezte palesztinok teljes függetlenségének igényét. Szadat ragaszkodott a teljes Sínai félsziget kiürítéséhez, és ahhoz, hogy a BT242-es határozata minden területre kiterjedjen. Önálló irányítást követelt a palesztinoknak. A megegyezés kilátástalannak tűnt, az elkülönített tárgyalásokra azonban sor került a következő év januárjában.

Körtánc Camp David előtt.

A politikai és katonai bizottságok

Az iszmailiai konferencia sikere az elkülönített bizottságok munkájának felállításában kiemelkedő. Egyrészt lehetővé tette, hogy külön politikai és külön katonai tárgyalások segítségével szét lehessen választani a palesztinok és a Sínai-félsziget kérdését, továbbá, még ha nem is a legmagasabb szinten, de biztosította a két ország közvetlen kapcsolatát. Létrejött az Izrael által a kezdetektől óhajtott kétoldalú tárgyalások rendszere.

A katonai bizottság 1978. január 11-én kezdte meg ülését. A tárgyalások gerincét a Sínai félsziget kérdése alkotta. A két delegáció vezetője izraeli részről Weizman, egyiptomi részről, pedig Gamazi védelmi miniszter. A számos, és heves vitáktól sem mentes tárgyalás célja volt, hogy feloldja a két delegáció követelése közötti ellentétet, amely a már jól ismert formulában jelentkezett.²⁵⁵ Az izraeliek ragaszkodása ezen, a Sínai-félsziget egészét nézve igen kicsiny területekhez biztonsági igényükön alapult. Tartósítani kívánták, hogy a félsziget nem válhat többé egy Izrael-ellenes egyiptomi támadás ugródeszkájává. Ennek érdekében törekedtek minél szélesebb demilitarizált zóna létrehozására. Elvben ezzel az egyiptomi delegáció sem ellenkezett, azonban Izrael által javasolt a két ország által közösen felállított csapattestek, amelyek feladata a béke ellenőrzése lett volna egyiptomi delegáció tagjai között teljes elutasításra talált. Megállapodást tehát nem sikerült elérni. A demilitarizált övezetről kialakított egyesség, az övezet létrejöttének mikéntjében és hogyanjában szült további ellentéteket. Izrael a stratégiai pontokat védelmi szempontból fel nem adhatta, fokozatos átadásáról is csak a béke kialakítása után lehetett szó, Egyiptom, pedig semmilyen izraeli jelenlétet nem volt hajlandó tolerálni. A részletek kidolgozása a hónap végén létrejött Weizmann-Gamazi megbeszélésre maradt.²⁵⁶ Izrael továbbra is fenntartotta igényét az olajmezőkre, a településekre és a három katonai előjelző állomásra. Az utóbbi célja az egyiptomi csapatmozgások jelentése a szuezi csatorna nyugati oldalán. Gamazi védelmi miniszterként tudta, hogy a technikai fejlettségüknek köszönhetően a három állomás nyújtotta előnyök hiányát kompenzálni tudják, azonban nem egyezhetett bele ezek izraeli tulajdonban maradásával, mentőövként felkínálva Egyiptom beleegyezését egy

²⁵⁵ Egyiptomi igény a Sínai félsziget teljes területére beleértve az izraeliek által létrehozott településeket, légitámaszpontokat és olajmezőket is, míg izraeli részről az utóbbiak megtartása, esetleges fokozatosan történő visszaadása.

²⁵⁶ Friedlander. 116.o.

harmadik szereplő - akár az Egyesült Államok - bevonására. A találkozó végén Weizmann a következő jelentést küldhette kormányának. Abban az esetben, ha Izrael teljesen kivonul a Sínai félszigetről, akkor Kairó hozzájárul, hogy Izrael vétőjogot kapjon a palesztin állam kérdésében. Maradhatnak a zsidó települések a félszigeten, de egyiptomi fennhatóság alatt.²⁵⁷ A közeledés ellenére január végére további éles ellentétek maradtak a két delegáció között.

Bár katonai bizottság tárgyalásai konkrét egyezséghez nem vezettek mégsem érték olyan drámai módon véget, mint a politikai. A január 17-én megkezdődő bizottsági ülés sem hozott előremutató eredményeket. Az egyiptomi delegációt vezető Kamel külügyminiszter által hozott követelések már az első nap megakasztották a tárgyalás menetét. Az 5 pontba foglalt programjuk alapján a Kairóból érkező küldöttség az izraeli csapatok azonnali kivonulását követelte az 1967-ben megszállt területekről, továbbá Izrael hozzájárulását a palesztinok autonómiatörekvéseihez.²⁵⁸ A Dajan vezette izraeli csoport álláspontjait is a korábbi idők ismert formuláiból táplálkozott, kizárólag a palesztin menekültek letelepítésének és az adminisztratív autonómia kialakításának kérdését kívánták a tárgyalóasztal elé vinni.

A katonai bizottságtól eltérően a Jeruzsálemi konferencián az USA is képviseltette magát Vance külügyminiszter személyében. Miután az egyiptomi és izraeli delegáció kudarcot vallott a kompromisszum elérésében, az Egyesült Államok saját tervezetet bocsátotta tárgyalásra a bizottság elé. Az elkészült négy stratégia közül egyik volt mindeki által elfogadható. A tárgyalások végleges megszakítása egy diplomáciai malőrnek volt köszönhető. 18-án megrendezett közös banketten Izrael miniszterelnöke becsmérő kijelentéseivel megalázta az egyiptomi küldöttséget, személyesen Kamel külügyminisztert.²⁵⁹ Szadat számára elérkezett a lehetőség a kétoldalú kapcsolatok fellazítására. 1978. január 18-án az egyiptomi elnök visszarendelte küldöttségét Jeruzsálemből. Kamel és csapatának sértődöttsége természetesen csak ürügy volt, Szadat látta, hogy nem sikerül megegyezésre jutni, tudta, hogy az ország még nincsen felkészülve a Sínai félsziget Izraellel való kompenzációs megoldására. Egyiptom elnökének országán belüli, és más arab államokból érkező ellenérzésekkel is számolnia kellett. Ahogy a tárgyalások egyre inkább nem vezettek sehova, Szadat egyre inkább

²⁵⁷ Kerszty 1981. 180. o

²⁵⁸ Az arab országok kevésnek tartották az itt megjelenített egyiptomi programot mondván, az nem tartalmazza Jeruzsálem kérdését, a PFSZ-t, ködösen fogalmaz a palesztinok államalapítási jogáról, és gyakorlatilag elismeri Izraelt MOL KÜM EAK 1978 XIX-J-1-j 48. doboz 36-1/00209/3.

²⁵⁹ Begin felsorolta azokat a pontokat, amelyek izraeli részről tarthatatlannak bizonyulnak egy béke-megállapodás keretein belül. Az egyiptomi delegációt a miniszterelnök hangneme sértette igazán.

ellenzéke lecsendesítését helyezte előtérbe, és hogy mennyire sikeresen az a kairói magyar nagykövetségről érkezett jelentés mutatja: „A jeruzsálemi tárgyalások megszakítása az elutasító fronton belül is vegyes visszhangot váltott ki. Egyetértés van a tekintetben, hogy az egyiptomi elnök eljátszotta az arab országok bizalmát, mégis reményt látnak arra, hogy az arab szolidaritás felelevenítésének jelszával Egyiptomot eltávolítsák a különutas irányvonalról.”²⁶⁰ Szadat tehát lazított a kudarcot kudarca halmozó bilaterális kapcsolaton, saját kezébe véve vissza ezzel az irányítást.

A minden résztvevő felet sokkoló bejelentés nem jelentette azonban a békefolyamat végleges lezárulását. Január 24-én tartott parlamenti értékelő beszédében Szadat a következőket nyilatkozta: „az arab-izraeli tárgyalási rendszer nem múló jelenség, és ha felső szinten meg is akadtak a dolgok, a nyílt és nem nyílt kapcsolatok fennmaradnak.”²⁶¹

Az Egyesült Államok újra közvetít

Az iszmailiai konferencia sikertelensége komolyabb szerepvállalásra sarkallta a washingtoni vezetést. Az teljeskörű béke esélye kezdett elhomályosulni. Az Egyesült Államok az 1978-as évtől az elért eredmények stabilitására törekedett, arra, hogy a Szadat kezdeményezte békefolyamat ne álljon le, sőt, kiszélesedhessen, bekapcsolva a többi arab államot is a tárgyalásokba. Ha ez nem érhető el a genfi típusú rendelkezéssel Carter elfogadhatónak tartotta a Begin és Szadat kínálta lehetőséget is. A átfogó rendezés délibábja csak elhomályosult de nem tűnt el teljes egészében. Az Egyesült Államok belátta, hogy az átfogó béke csak lépésenként jöhet létre. Az új amerikai elképzeléseket jól mutatja Brzezinski „koncentrikus körök” programja. Carter nemzetbiztonsági tanácsadója az egymást követő és egymásra épülő békék sorozataként kívánt eljutni egy végleges közel-keleti rendezéshez. A legbelsőbb kört a már meglévő Szadat-Begin tárgyalások adták. A második kör szereplői a palesztinok a Nyugati Part és a Gáza övezet megoldása érdekében, kibővítve a kört a mérsékelt arab államok részvételével, azaz Jordánia bekapcsolása a békefolyamatokba. A harmadik, egyben legtágabb kört, a tárgyalások Szíriára – esetleg a Szovjetunióra – való kiterjesztése jelentené az átfogó béke érdekében.²⁶² Brzezinski javaslata alapot jelenthet az Egyesült

²⁶⁰ MOL KÜM EAK 1978 XIX-J-1-j 49. doboz 36-1/00209/5

²⁶¹ MOL KÜM EAK 1978 XIX-J-1-j 49. doboz 36-1/00209/7

²⁶² Brzezinski 113. o

Államok politikájának további értelmezésében. Washington két irányban is erősíteni kívánta befolyását. Elsősorban a Begin és Szadat közötti nézeteltéréseket kívánta finomítani, másodsorban az arab országokban keresve támogatást, gyengíteni a Szadat ellenes arab frontot. Míg az első érdekében külön-külön tárgyalásokat folytattak Washingtonban a két vezetővel, addig az utóbbit teljesítve Carter több országot bejáró körútra indult. Lengyelország és India után 1977. december 31-én Teheránba érkezett, ahol Husszein jordán királlyal kiegészülve folytattak tárgyalásokat Szadat támogatása érdekében. Pahlavi sahot washingtoni orientáltságából kifolyólag békepárti perzsa vezetőként tartatott számon, ehhez washingtoni kétség nem fért. Annál inkább volt a jordán király álláspontja veszélyesen ingatag, amelyen, a január. 1.-én lezáródó tárgyalások sem tudtak változtatni²⁶³. „Mindhárman egyetértettünk abban, hogy Szadatot támogatásunkról kell biztosítsuk. A létrejövő béke alapját a BT 242. számú határozata kell, hogy jelentse. A Gázai övezet és a Nyugati Part lakóinak joguk van az önkormányzatiságra, de nem a függetlenség követelésére.”²⁶⁴-írta Carter naplójában. A folytatásként evidensnek tűnő nyilvános támogatás azonban mind két féltől elmaradt. Carternek rá kellett döbbedni, hogy nyilvánosan a mérsékelt arab országok sem hajlandóak kiállni Szadat politikája mellett. A legegyszerűbb számukra hátradőlni és nézni, ahogy a tárgyalások nehézségeivel mások küzdenek-írta Carter. Husszein a találkozót követően úgy nyilatkozott, hogy nem hajlandó a közel-keleti tárgyalásokba bekapcsolódni csak akkor, ha Izrael kivonul a megszállt területekről, és hozzájárul, hogy kelet-Jeruzsálemben visszaállítsák az arab fennhatóságot.²⁶⁵ A arab államok tehát privát tárgyalásokon támogató, nyilvános fellépés esetén semleges vagy kritizáló állásponton maradtak. Nem történt ez másképp Szaúd Arábiában sem. A monarchia támogatása Szadat felé a kezdetektől ambivalensnek volt mondható, az egyiptomi politika nyílt bírálatától tartózkodtak. Az Egyesült Államok szemüvegén keresztül Szaúd-Arábia így a mérsékelt államok közé volt sorolandó. Hadászati erősebb arab szomszédaitól féltett biztonságának, a többi arab állammal való jó kapcsolat fenntartásának és nem utolsósorban az itt élő nagyszámú palesztin lakosság problémájának súlya alatt, Fahd koronaherceg országa elzárkózott a nyílt állásfoglalástól. A január 3-án kezdődő Carter-i tárgyalások Szaúd Arábiában sem értek el átütő sikereket. A közel-keleti körút utolsó állomását az asszuáni találkozó képezte

²⁶³ MOL KÜM USA 1978 XIX-J-1-j 4-1/001816

²⁶⁴ Carter 300.o

²⁶⁵ MOL KÜM USA 1978 XIX-J-1-j 4-1-00597

Szadattal. A csupán egy óráig tartó megbeszélés egy közös egyiptomi-amerikai nyilatkozattal zárult. Célját a további békefolyamat irányvonalában megjelölve a deklaráció a következőket tartalmazta: a békének a résztvevő felek közötti jó viszonyon kell alapulnia nem csupán a hadviselés beszüntetésén; Izraelnek ki kell vonulnia az 1967-ben megszállt területekről; elismert és biztonságos határok kialakítása minden résztvevőre vonatkozóan; a palesztin kérdés minden vonatkozásában megoldhatóvá kell váljon, beleértve a palesztinok legitim jogainak elismerését saját jövőjük kialakítására vonatkozóan.²⁶⁶

A közel-kelti körút nem váltotta be az Egyesült Államok reményeit, Szadat nyílt támogatását egyik ország sem akarta vagy tudta felvállalni.

A mérsékelt arab államok után Carter személyesen tárgyalt a békefolyamat két főszereplőjével. Elsőként Szadat érkezett Washingtonba Február 4-én. Egyiptom elnöke azzal a határozott szándékkal érkezett, hogy bejelenti a békemegállapodások lezárását egyiptomi részről. Az ismailiai eredmények aggasztónak találtattak az egyiptomi vezetésben, kairói elemzők szerint Izraelnek nem a béke a célja, hanem minél nagyobb területi nyereség megszerzése. Szadat megdöbbentő szándéka a tárgyalások megszakítására – noha nem kétséges hogy az Egyesült Államok támogató álláspontjának kicsikarása rejtett mögöttes²⁶⁷-ijesztően hatott a washingtoni vezetésre. Carter, hangsúlyozva a kudarc következményeit, sikeresen szólította megfontoltságra és visszavonulásra Szadatot. Saját, honi ellenzékétől szorongatva az egyiptomi elnöknek szüksége volt a támogatásra, szüksége volt legalább egy haloványa előrelépésre a palesztinkérdésben és nem titkolt szándéka volt washingtoni presszió alkalmazása Izraellel szemben. 1978 első hónapjaiban az Egyesült Államok és Egyiptom érdekei egyre inkább összeesengtek, közös céljuk az izraeli intraszigens magatartás elutasításában gyökerezett. Carter felismerte, hogy a holtpontról való elmozdulás érdekében Szadattal „szövetségben” kell Izraelt rugalmatlan politikájából kimozdítani. Ennek érdekében egy - a nemzetbiztonsági tanácsadó csoport által kidolgozott - „cselben” jutottak közös nevezőre, melynek lényegi elemei a következőkben foglalhatók össze: Sürgetni kell Szadatot, hogy hozzon nyilvánosságra egy elfogadható béketervezetet, azonban ennek a memorandumnak szándékosan kellene két olyan radikális pontot tartalmaznia, amit Izrael és az Egyesült Államok vezetése is visszautasíthat. Ezen szélsőséges programpontok természetesen a béketárgyalás két igen

²⁶⁶ Friedlander 147.o

²⁶⁷ Brzezinski 242. o

neuralgikus kérdését feszegetnék, a BT 242. számú határozatának és a Ciszjordániai telepек kérdését. Ez egyrészt segítene kialakítani egy közös álláspontot az egyiptomi vezetéssel, másrészt a két radikális programpontról washingtoni elutasítása, és az erre válaszként adott szadati nyilvános „engedmények” kompromisszumra kényszerítenék az izraeli vezetést is. Tudatában annak, hogy az izraeli ismételt visszautasítás a folyamat újbóli megtorpanását jelentené, kivédésére az Egyesült Államok saját programtervvel állna elő.²⁶⁸

A békefolyamat halálra volt ítélve, ha nem sikerül kimozdítani az egy helyben topogásból. Ennek érdekében Carter a belpolitikai nehézségeket is vállalta, összevonva az egyiptomi fegyverkezési segélyt az Izraellel szembeni fellépés programjával. Szadat látogatása után február 14-én az Egyesült Államok kormánya bejelentett, hogy 4.8 milliárd dollár hadászati segélyt folyósít Egyiptomnak, Szaúd Arábiának és Izraelnek. A kongresszusi szavazásra bocsátott „fegyverkezési csomagterv” egyedisége a mindent vagy semmit elven alapult, azaz vagy mindhárom ország megkapja a neki szánt F-15 vagy F-16-os repülőgépeket vagy egyik sem részesül a juttatásban. A washingtoni zsidó lobbik nem nézte jó szemmel a szövetséges amerikai segély összekapcsolását az arab országoknak nyújtandóval, azonnal mozgósítani kezdte kongresszusi befolyását. Sikertelenül. A carteri adminisztráció tehát összekötötte a hadászati segély kérdését az Egyiptom-Izrael közötti tárgyalásokkal. Ha a csomagterv leszavazásra kerül, az kétségtelenül a mérsékelt arab államokkal való szoros együttműködési készség hiányát jelezte volna Washington részéről. Május 15-én a kongresszus megszavazta a csomagtervet az izraeli lobbik ellenállása árán is.²⁶⁹ Szadat februári látogatása sikeresnek mondható²⁷⁰. Carter támogatólag állt Szadat Izraelt változásra bíró, erős hangvételű beszédei mögé. A fegyverzettámogatási ígéret, a további közvetítői megállapodások mind- mind pozitív előrelépést jelentenek. A két politikus közötti jó barátság tovább erősítette a carteri politikán belül az Egyiptom- Egyesült Államok vonalat.

Az érdekek artikulációjából nem maradhatott ki az Izraeli fél sem. Begin és Dajan március 22-én érkezett Washingtonba.²⁷¹ Az izraeli delegációval folytatott megbeszélés

²⁶⁸ Brzezinski 245.o.

²⁶⁹ Bradley 27.o

²⁷⁰ Washington Szadat körútjának csak első állomását jelentette. Izrael korábbi Nyugat-európai látogatását ellensúlyozni akarván, Európa kormányfőitől a közös piac aktívabb gazdasági segítségét kérte. MOL KÜM TÜK EAK 1978 XIX-J-1-j 48. doboz 36-1/001431/7 Szadat külföldi körútja és értékelése

²⁷¹ A tárgyalások atmoszféráját több esemény is lehangolónak prognosztizálta. Az Egyesült Államok Egyiptom felé való közeledését az izraeli vezetés is érezte, elfogadhatatlannak tartva a régi „szövetséges” eltávolodását. Március 11-én palesztin gerillák merényletben 30 zsidó turistát gyilkoltak meg az izraeli partok mentén. Pár nappal később az izraeli hadsereg egy héten át tartó invázióba kezdett dél-Libanon

kevésbé volt sikeresnek mondható. Begin és kormánya egy lépést sem tett ezidáig koncepciójuk módosítása felé. Az iszmailiai konferencia óta tartó stagnálást az izraeli vezetés Egyiptom csökönységének tudja be. A megszállt területek kivonulásához és a palesztin önkormányzat kialakításához való ragaszkodás, az, ami megakasztja a békefolyamatot. Carter a tárgyalások másnapján, a „6 nem”-ként elterjedt összegzésben világított rá Izrael békét hátráltató álláspontjaira.²⁷²

Az, hogy az Egyesült Államok elnöke az izraeli álláspont negatív elemeit emelte ki nem volt véletlen. A békefolyamat előrehaladtával a Begin vezette delegáció nézetei egyre elmaradottabbá váltak. Ezzel szemben Szadat- Washington támogatásának tudatában- enyhülni látszott. Nem ragaszkodott egy szuverén palesztin állam létrehozásához, kevesebbel is beérte, mint a teljes megszállt területekről való kivonulás.²⁷³

A közel-keleti békefolyamat ismét holtpontjához közeledett. Carter a megegyezés elérhetetlenségét az alapelvek közös kinyilatkoztatásának hiányában látta. Amíg nincsenek mindenki által elismert alapelvek, amelyek a további tárgyalásoknak irányt mutathatnak, addig a béke létrejötte pusztán illúzió. Az Egyesült Államok közel-keleti politikájának további céljait éppen ezért a közös princípiumok kialakítása határozza meg, az önállóan kidolgozott tervezetek elfogadtatása útján.

A további közvetlen tárgyalások megszakadtak Egyiptom és Izrael között, a helyzet az egyes vezetők nyilatkozatiból ítélve csak tovább romlott. Az Egyesült Államok háttérbe szorítva a két ország politikai vezetőivel való tárgyalást, külügyminiszteri szinten folytatta tovább a folyamat életben tartását. Ennek érdekében gyűlt össze a három résztvevő fél külügyminisztere Leeds-ben, Angliában. A július. 18-19 között rendezett konferencia célja volt felmérni, hogy egyáltalán van-e még elég szándék, mindenkiben, amire lehet építeni a békefolyamat során.²⁷⁴ A tárgyalás két dokumentumra alapozódott, legfőbb feladata a ciszjordániai és a gáza övezetben élő palesztinok

területén, az ott lévő PFSZ bázisok felszámolása érdekében. A libanoni konfliktus még javában tartott tehát, amikor az izraeli delegáció Washingtonba érkezett.

²⁷² Carter 312. o. 1; Izrael *nem* hajlandó sem katonai, sem politikai téren teljesen kivonulni a nyugati partról. 2; Izrael *nem* hajlandó tényleges autonómiát biztosítani Ciszjordánia és a Gáza övezet arab lakóinak. 3; *nem* hajlandó elismerni az „Aswan formulában” megfogalmazott palesztin részvételt saját jövőjük kialakításában. Az izraeli vélemény a palesztinkérdés tekintetében továbbra is a Begin-terven alapult. Izrael *nem* tudja elfogadni a palesztinok önkormányzati jogát, mondván a PFSZ ciszjordániai befolyásának köszönhetően ez garantáltan az első lépés lenne a palesztin állam létrehozása felé. 4; Izrael *nem* hajlandó elfogadni a 242-es határozat teljes érvényét a ciszjordániai és Gáza övezetben. 5; Izrael *nem* hajlandó kivonni izraeli telepeseit a Sínai félszigetről. 6; Izrael *nem* hajlandó felszámolni telepítési programját.

²⁷³ Az engedmény a Sínai félszigetre nem vonatkozott. Kompromisszum javaslat a ciszjordániai határok minimális módosítására cserébe a Sínai teljes kivonulásért.

²⁷⁴ Carter 315.o

jövőjének kérdése. Az egyik alapidokumentum az előző év decemberében nyilvánosságra hozott Begin féle autonómia terv, a másik a konferencia előtt nem sokkal kidolgozott egyiptomi béketervezet.²⁷⁵ Vance közvetítő szerepéből adódóan a közös álláspontokat hangsúlyozta, amelyek a következők: az átmeneti időszak öt éves időtartama, az izraeli katonai kormányzást meg kell szüntetni, a lakosok által választott képviselőknek kell igazgatni a Nyugati Partot és a Gáza övezetet, a biztonsági megállapodások elkerülhetetlenek, Egyiptomnak és Izraelnek tartós békét kell kötnie, normalizálva kapcsolataikat, Jordániának részt kell vennie a tárgyalásokba. A lista ezután véget is ér. A felsorolt, mindkét fél által elfogadhatónak tartott elvek már a korábbi tárgyalások során is fennálltak, mondhatni ezek az összekötő kapcsok tartották fent az esélyét a széthulló béketárgyalásoknak. A konferencia a továbbiakban csak az ellentétek kinyilatkoztatását szolgálta, a két fél kölcsönösen visszautasította partnere béketervezetét. Szadat 6 pontból álló programja radikálisnak bizonyult. Egyiptom a teljes Izraeli kivonulást követelte az 1967-ben megszállt területekről. A közel-keleti béke kizárólag a palesztin kérdés megoldásától függ, amelynek alapját a palesztinok törvényes jogainak elismerése és a minden fél legitim biztonsági követelésének programja jelenti. Az öt éves átmeneti időszak végére, pedig a palesztinok jogot formálhatnak saját jövőjük meghatározásában. A kivonuló Izraeli csapatok helyét a nyugati parton Jordánia, míg a gázai övezetben Egyiptom felügyelete venné át.²⁷⁶ Szadat kezdeményező lépései gyengülni látszottak, taktikája az egyiptomi követelések erősítése maradt.

Izrael nagy részében elfogadhatatlannak tartotta Szadat elképzeléseit. Az új elemként, Jeruzsálem kihagyásával jelentkező egyiptomi és jordán felügyeletet a tárgyalási területek felett egyenesen visszautasította. Izrael 1967-es határok mögé való visszavonulása, az arab szuverenitás elismerése Izraelnek még akkor sem lesz elfogadható perspektíva, ha biztonsági megállapodások sora kíséri. A palesztin kérdés megoldását részükről továbbra is a Begin terv jelenti, azaz csak az öt éves átmeneti időszak lejártja után kívánnak döntení Júdea és Szamária státuszáról.

A leedszi tárgyalások a követelések tisztázásán túl nem vezettek eredményre. Az Egyesült Államok tudta, hogy csak, egy, a Szadatéhoz hasonló vakmerő lépés segíthet túl a holtponton. „A Begin vezette kormány változatlanul olyan álláspontot képvisel,

²⁷⁵ Az egyiptomi béketervet Izrael még a tárgyalás előtt elutasította, ennek ellenére elküldte képviselőit a leedszi tárgyalásra.

²⁷⁶ Friedlander. 186. o.

amely elzárja az átfogó, igazságos rendezés útját, azét a rendezését, amely a nemzetközi jogra és a nemzetközi törvényességre épül. [...] A Leedsben előterjesztett Egyiptomi javaslat előírja a teljes visszavonulást és a palesztin nép jogainak elismerését.” A fentiek alapján Bassiouni budapesti egyiptomi nagykövet is sikertelennek ítélte a leeds tárgyalásokat.²⁷⁷

²⁷⁷ MOL KÜM Közel-Kelet 1978 TÜK XIX-J-1-j 48. doboz, 213-1/00200/35 Az egyiptomi nagykövet látogatása.

A Camp David-i csúcsértekezlet

A lehetetlen művészete

„A leeds-i tárgyalások után még azt hittük, két hét múlva újra találkozunk.”²⁷⁸ A külügyminiszeri konferencia folytatását a résztvevők két hét elteltével a Sínai félszigeten lévő Um Hashiba-i amerikai ellenőrző bázisra tervezték. Egyiptom azonban nem kívánt további új tárgyalásokon rész venni addig, amíg az izraeli álláspont jelentős változása nem lesz érzékelhető, amíg a zsidó állam nem hajlandó elkötelezni magát a megszállt területek teljes kivonulásáról, addig a további közvetlen tárgyalások értelmüket veszítik. Július 26-án Szadat feloszlatta a Kairóban tanácskozó katonai bizottságot,²⁷⁹ július 30-án, pedig visszautasította az Um Hashiba-i találkozót.

Az egyiptomi-izraeli tárgyalások 1978 nyarára sokadik holtpontjukat érték el. Az izraeli telepések tovább terjeszkedtek Ciszjordánia területén, az egyiptomi politikát elutasító arab tendencia erősödött. Szadat látogatásának jelentősége erősen elhalványodott, a szomszédos arab államok szorítását az egyiptomi vezetés nem sokáig tarthatta már. A átfogó megegyezés lehetősége-ha létezett egyáltalán-leáldozott. Az érdekegyesítő tárgyalások sikertelensége folytán továbbra is fennálló markáns ellentétek megakadályozták a mindenkit egyszerre tárgyalóasztalhoz kényszerítő békemegoldást.

Washington új közel-keleti politika kialakítására kényszerült. A két ország közötti feszültség fokozódása, az arab államok elutasítása, sértette az Egyesült Államok érdekeit. Ezt felismerve kezdte szorgalmazni a visszatérést a csendes diplomáciához. A stratégia fő alkotóelemei: az egyiptomi-izraeli béke támogatása nyitvahagyva az utat a többi arab ország csatlakozása számára, továbbá a megegyezés elérésének a három vezető általi közös együttműködése. „Úgy gondolom sokkal határozottabb állásfoglalást kell kialakítanunk a közel-keleti kérdésben. Meg kell fogalmaznunk egy átfogó tervet saját használatra(...)tárgyalást kezdeményezve Szadattal a vitás elemek tisztázására, bátorítva a velünk való együttműködésre, kizárva ezzel bármilyen meglepetésként ható változást, erősítve benne a szándékot, hogy megértse Begin érveit is. A tervnek olyannak kell lennie, amit Begin is elfogadhat a békefolyamat végső krízise

²⁷⁸ Dajan 149. o.

²⁷⁹ A katonai bizottságot Szadat nem számolta fel a politikaival egy időben Weizmann védelmi miniszterhez fűződő barátságára hivatkozva.

esetén”²⁸⁰Carter tudta, hogy a közös állásfoglalás tervezete nem kezdeményezhető kizárólag az Egyesült Államok által, annak a két fél összehangolásából kell életre kelnie. A három politikai vezető együttes ülésének szükségessége az amerikai vezetésben már 1978 elején megfogalmazódott. A politikai bizottság diplomáciai kudarca után vetette fel a javaslatot Carter tanácsadóinak. 1978 Januárjában összehívott miniszteri tanácskozás alatt a három vezető találkozója korainak ítéltetett. Vance tanácsolta, előbb biztosítsák Szadatot támogatásukról, próbálják Begint kényszeríteni és majd csak ezen eredményeik mérlegelése után tárgyaljanak a háromoldalú megbeszélés időpontjáról.²⁸¹ Július. 20-ra összehívott hivatali megbeszélésen Carter hangsúlyozta, Begin sarokba szorításának kísérlete sikertelennek bizonyult, az Egyesült Államoknak ahelyett, hogy az izraeli vezetéssel szemben dolgozik, velük együtt kell megoldani a Közel-Kelet kérdését. Nem maradt más lehetőség tehát csak a hármas csúcstalálkozó összehívása.

A két közel-keleti ország szándékainak felmérése érdekében Vance külügyminiszter- a Camp David-i meghívókkal a zsebében augusztus 4-én először Jeruzsálembe utazott. Az Egyesült Államok nem vállalkozhatott egy olyan csúcstalálkozó megszervezésére, ahol mind Szadat, mind Begin ellentétes állásponton helyezkedik el Carterrel szemben. Vance célja tehát legalább az egyik fél támogatásának megszerzése, mely eszközzel a későbbiekben a hajthatatlan felet engedményekre lehet bírni.²⁸² Vance feladata volt továbbá felmérni a majdan tárgyaló felek követeléseit. Begin elfogadta az ajánlatot megígérve, hogy nem hozza nyilvánosságra azt Szadat válaszáig. Willam B. Quandt²⁸³ augusztus 9-én Szadat csatlakozásának hírével érkezett vissza Jeruzsálembe. Mindhárom fél tisztában volt a sikertelenség lehetőségével és következményeivel. Az Egyesült Államok próbálkozásai energiájukat veszítették, a februári tervezet túl bonyolult volt ahhoz, hogy kivitelezhető legyen. Ha nem kerül sor a közel-keleti kérdés akárcsak kezdeti megoldására, Carter újraválasztási esélyei lecsökkennek, és nem utolsó sorban teret enged a Szovjetunió előretörésének. A tárgyalások ilyen nyilvánosságra hozása után tehát a washingtoni vezetés nem veszíthetett. „Úgy tűnik nekem, ha nyilvánosan felvállaljuk a béketárgyalások irányítását, és nem tudjuk sikeressé formálni azt, közel-kelet politikánk cammogóssá válik, Szadat pedig megtagadhatja a tárgyalások

²⁸⁰ Brzezinski 254. o.

²⁸¹ Spiegel 354. o.

²⁸² Az Izraeli sarokba szorító technika Washingtont Egyiptomhoz közelítő álláspontra jutatta. A terv kivitelezhetetlensége ellenére Washington mégis inkább Egyiptom segítségére számított. Az Egyesült Államok közvéleményei is Egyiptomot támogatta. Hirst-Beeson 297. o.

²⁸³ A washingtoni nemzetbiztonsági tanács tagja, aktív részvevője a közel-keleti békefolyamatoknak.

folytatását, vagy radikális útra fordulhat. Más szóval, ha nyilvánosságra hozzuk, győznünk kell”²⁸⁴

Izraelnek is megvolt a maga kockázata. A sikertelen tárgyalások világméretű nyomás indukálhatnak Izrael ellen hajthatatlan politikája megtörése érdekében, gyengíthetik az izraeli-amerikai szövetséget és megszüntethetik az amerikai zsidóközösség támogatását. „Fel kell készülnünk minden szükséges nyomásgyakorló eszköz bevetésére [Izrael ellen] beleértve ebbe akár a végső megoldást is, azaz ha a tervezetünk visszautasításra talál, az kockáztathatja az Egyesült Államok és Izrael kapcsolatát.”²⁸⁵

Szadat sem kockáztatott kevesebbet a fent említettekénél. Ha a békétárgyalások megakadtak volna, az nem csak a radikális arab országok fokozódó ellenállásához de a mérsékeltbb országok elfordulásához is vezethetett volna. Mindezek ellenére mindhárom vezető vállalta a kockázatot.

Az 1978. szeptember 5-17-e között megtartott csúcsértekezlet két gócpontját a Sínai félsziget és a palesztin területek kérdése jelentette. Szadat elengedhetetlennek tartotta a két kérdéskör összekapcsolását. Politikájának döntő eleme a Sínai-félsziget fölötti egyiptomi szuverenitás visszaszerzése. Annak érdekében, hogy ne a két ország közötti különbékének tűnjön a megegyezés, Szadatnak szoros összefüggést kellett biztosítania a szuverenitás és a palesztin kérdés között. Izraeli oldalról nézve a Sínai kérdés volt az a pont, ahol könnyebben tudott engedményeket tenni. A félsziget nem tartozott a történelmi Izrael területéhez, teljes átadásának Izrael biztonsági igényei szabtak korlátot. Az ország által kiépített védelmi övezet azonban a félsziget minimális részére korlátozódott, az ezen kívül eső területek visszaadását az izraeli kormány kevésbé nehezményezte, sőt az egyiptomi engedmények kicsikarásának eszközeként használta. A két kulcskérdés összefonódását hangsúlyozva látható, hogy az izraeli delegáció a palesztinkérdésben hozandó konkrét döntések elodázásáért rugalmasabbnak mutatkozott a Sínai félsziget kérdésében. A Szadat által elengedhetetlennek tartott kapocs kialakítása a két alapkérdés között nehezen elérhető, mindkét felet engedményre kényszerítőfolyamat. Ez jelentette a Camp Davidi csúcstalálkozó legkritikusabb kérdését. A két ország koncepciói sarkalatos eltéréseket mutattak. Ahhoz, hogy a találkozó eredményes legyen Carternek minimum a következő lépéseket kellett kieszközölnie: Szadatnak el kell ismernie Izrael biztonsági okokból való jelenlétét a tárgyalt területeken az öt éves átmeneti időszak alatt, és meghatározatlan időre azon túl

²⁸⁴ Brzezinski 250. o.

²⁸⁵ Brzezinski 251. o

is. Továbbá, el kell fogadnia, hogy a pontos határok kijelölése és a palesztin szuverenitás kérdése csak az átmeneti periódus után kerüljön tárgyalásra. Ezért cserébe Washington támogatja Szadat követelését a katonai megszállás felfüggesztésére, továbbá az izraeli csapatkivonások Ciszjordánia és a Gáza övezet területéről a születendő béke elvi alapvetéseként kell, hogy szerepeljenek. Beginnek el kell fogadnia, hogy az izraeli csapatkivonások minden megszállt területre vonatkoznak, azaz a BT 242. számú határozat teljes alkalmazása elengedhetetlen, kiegészülve Izrael biztonsági követeléseivel. Ez alapot nyújt majd Beginnek a koncepciói módosítására, anélkül, hogy nyíltan lemondana Izrael biztonsági követeléseiről.

A fent tárgyalt alapmotívumok több, kisebb-nagyobb részkérdésre bomlanak szét, amelyeknek fokozatos finomításai vezethetnek a két princípium eléréséhez. A tárgyaló feleknek a következő konfliktusokkal kellett szembenézniük: az egyik legnagyobb problémát jelentő kérdés a BT 242. számú határozata. Begin továbbra sem tekintette érvényesnek annak minden pontját Ciszjordániára, és Gáza övezetre vonatkozólag. A következő neuralgikus pont a palesztinkérdés. Egyik fél sem egy önálló palesztin állam létrehozásáért küzdött, de míg Szadat az önrendelkezést tűzte ki elérendő célként, addig Begin egy másfajta, limitált autonómiatervet pártfogolt. A megszállt területek kérdésköréhez tartozik az izraeli katonai egységek kivonása, izraeli telepek felszámolása mind a Sínai mind a megszállt területeken, a két ország közötti viszony kérdése, Jeruzsálem problémája.

A kritikus feladatok és megoldásuk szükségessége következtében Carter a lehető legoldottabb hangulatot kívánta kialakítani. Ahhoz, hogy a közvélemény nyomását kiküszöböljék, Carter az újságírók teljes kizárását alkalmazta. A tárgyalások előrehaladtáról Jody Powel, Washington szóvivője tájékoztatta a sajtót. A tárgyalások a politikai protokolltól mentes mederben folytak, nem alakítottak ki szoros napirendet, így lett a kezdetben három napra tervezett csúcstalálkozóból tizenhárom napig tartó „nyilatkozatháború”.

A szeptember 5-én kezdődő konferencia első napja az eddigi tárgyalások summázataként szolgált. Carter az első megbeszélések eredményei alapján igyekezett taktikáját kidolgozni mind két fél irányában. A délutáni órákban érkezett az egyiptomi delegáció Anwar Szadat vezetésével. A két politikus közötti rögtönzött beszélgetés keretében biztosították egymást kölcsönös támogatásukról. Szadatnak szüksége volt legalább egy formális megegyezésre. Nem veszíthetett. Annak ellenére, hogy Begin nem akar konkrét megegyezéseket és igyekszik majd minden lényeges kérdést a további

tárgyalások színterére halasztani, Szadat határozott szándéka a tőle telhető leg rugalmasabb álláspont képviselése két problémakört kivéve: föld és szuverenitás. Az izraeli csapatoknak ki kel vonulniuk a Sínai félszigetről és a megállapodásoknak foglalkozniuk kell Ciszjordánia kérdésével. A két kérdés fájdalmas szétválása a tárgyalás első napjaiban még nem következett be, Szadat flexibilitása is ezen a két ponton mutatott megtorpanást. Szadat semmit nem bízhatott a véletlenre, kidolgozott béketervvvel érkezett, melynek ismertetését a következő napra halasztották. Szadat betegségére hivatkozva első nap elzárkózott a további tárgyalásoktól.

Pár órával később Begin vezette izraeli delegáció is megérkezett. Az esti órákban tartott beszélgetés során Carter igyekezett oldott hangulatot teremteni. Biztosította az izraeli delegációt, hogy az Egyesült Államok folyamatosan szem előtt tartja Izrael érdekeit és speciális problémáit, hangsúlyozta a Begin és Szadat között kialakítandó összhang feltétlen szükségességét, kiemelte Izrael biztonsági kérdésének fontosságát, döntő és fordulatot hozó elemként értékelte Begin 1977 decemberében kialakított tervét. Az izraeli kormányfő megragadta az alkalmat delegációja programjának kifejtésére, amely a nyár folyamán nem sokat változott. A Sínai félsziget kérdése továbbra is neuralgikus pont maradt. A terület visszaadásáról már korábban megegyeztek, azonban Izrael tiltakozott a félszigeten kialakított telepek felszámolása ellen, ütközőzónaként kívánta alkalmazni Egyiptommal szemben, az Izrael által kiépített 3 repülőtér és olajmező fokozatos átadását kérte. A palesztinkérdésre vonatkozó megoldások alapját továbbra is a Begin terv jelentette, azaz a minimális autonómia kialakításával párhuzamosan az izraeli katonai jelenlétet valamilyen formában fent kell tartani a ciszjordániai területeken. Begin elismerte bizonyos engedmények szükségességét.

Összességében nézve az első konzultáció Beginnel kiábrándító eredménnyel zárult az amerikai elnök számára. Vance-nek és Brzezinski-nek tartott összefoglalójában Carter ridegnek, szemantikai kérdéseknél tovább nem látónak ítélte meg Izrael miniszterelnökét. Begin ugyanazokra a régi izraeli álláspontokra hivatkozott, amelyet Washington már olyan jól ismert és annyiszor képezte akadályát a megegyezésnek.²⁸⁶

Begin más gyakorlati céllal érkezett a Camp David-i tárgyalásokra, mint partnerei. Kizárólag az általános alapelvek megfogalmazására törekedett, amelyek kiindulóalapként szolgálhatnak a későbbi tárgyalások során. Nem törekedett a konkrét megoldások elérésre, a kialakítandó békeegyezmény tartalmát is inkább az ügyrendi

²⁸⁶ Brzezinski 255. o.

kérdések összefoglalásával kívánta elérni. Az izraeli küldöttség igyekezett húzni az időt. Minél később kerül rendezésre a megszállt területek kérdése, annál később kell döntést hozni erről a honi berkeken belül, annál tovább biztosított az izraeli jelenlét az adott övezetekben. Ezek alapján az izraeli delegáció sikeresnek könyvelhette el a csúcstalálkozót, amennyiben a további tárgyalások céljából kialakítandó eljárasmódokkal kapcsolatban sikerült megegyezést kialakítani, és sikerült kikerülni minden lényegi döntéssel járó elemet. Szadat érdekei szöges ellentétben álltak az izraeli küldöttség nézeteivel. Az egyiptomi vezetés a csúcstalálkozó hatékonyságát a lényegi kérdések megoldásában mérte. Szadat célja a Sínai-félsziget és a megszállt területek problémájának azonnali megoldása, a két kérdés szoros összefüggésbe hozása annak érdekében, hogy elkerülje egy esetleges különbéke látszatát. Nem csak a megegyezést eddig feltartó kérdések körül bontakozott ki ellentét a két fél között, hanem ezek megoldásának körülményeiben is. A fentebb vázolt izraeli kompromisszumképtelenség és az egyiptomi célok eredendő ellentéte megoldhatatlannak tűntetheti fel az egyesség elérését. Szadat egyetlen támasza, és a csúcstalálkozó holtpontjait kimozdító lehetőség Carter személye volt. A tárgyalások azonnali kudarcba fulladását éppen az egyiptomihoz hasonló washingtoni érdekek mentették meg. Carter politikai pályáját is romba dönthette a találkozó sikertelensége. Az Egyesült Államok elnöke ennek köszönhetően nagy hangsúlyt fektetett a célok és követelések összehangolására, közvetítői szerepének tartalmára.

Szeptember 6-án, a találkozó második napján ült össze a három vezető először közösen. A kinyilatkoztatás lehetősége Szadat kezében volt, aki a magával hozott béketervezet részletes ismertetésével mindkét partnerére ijesztő hatást gyakorolt. A "keretegyezmény a közel-keleti probléma átfogó megoldására" címet viselő tervezet a következő, a leeds-i konferencián ismertetett elveknél is radikálisabb követelések sorából állt össze: Izrael teljes kivonulása a megszállt területekről, minimális határmódosításokkal. Az Izraeli települések felszámolása minden elfoglalt területen. Ciszjordánia és a Gáza övezet egyiptomi és jordán felügyelete, közreműködve a választott palesztin képviselőtestülettel. A palesztin menekültek letelepítése vagy kártérítésben részesítése. Közös izraeli és palesztin bizottság létrehozása Jeruzsálem irányítására. A BT 242-es határozat kritikus pontjainak elfogadása (érvényesség kérdése, háború általi területfoglalás tilalma). Izraeli kártérítés a megszállt területek használatáért, az Egyiptomtól elvett olajért. A palesztin állam megalapítása.

A hármaskör előtt a washingtoni delegáció már ismerte a tervezetet, így tisztában volt szélsőségeségének okával is. A leeds-i konferencia után Szadat nem enyhíthetett az egyiptomi koncepción. Ahhoz, hogy az otthoni ellenzék ne támadhassa már a konferencia elején Szadatnak az eredményesség szempontjából mérhető legszélsőségesebb elképzeléseket kellett bemutatnia. Ezt szolgálta a tervezet azonnali megjelenése az egyiptomi sajtóban.²⁸⁷ A terv azonban nem működhetett Szadat kompromisszumkészsége nélkül, ennek tudatában Egyiptom elnöke hajlandó volt bizonyos engedmények meghozatalára. Az együttes tárgyalást megelőzően számos változtatási lehetőséget sorolt fel Carternek, kérve azonban őt, ne hozza nyilvánosságra azokat rögtön. „arra kért ne említsem ezeket senkinek, mert ha Egyiptom végső állásfoglalása tárgyalóasztalhoz kerül ilyen korai időben, az nagy mértékben gyengítené tárgyalóerejét.”²⁸⁸ Az izraeli delegáció azonban nem ismerte fel az ok-okozati összefüggést Szadat indítványával kapcsolatban, mindhárom fél számára egyértelmű volt, hogy Begin teljes mértékben vissza fogja utasítani.

A megbeszélés központi gondolatát a Sínai-félsziget körüli érvek és ellenérvek sorozata adta. Begin-kormányának nevében is szólva- érthetetlennek minősítette a vitát. Hivatkozva az őt megelőző izraeli kormányfőkre-akik még ekkora részt sem voltak hajlandók visszaadni a félsziget területéből- ragaszkodott a települések fenntartásához, mondván néhány izraeli telepes otthona nem jelenti Egyiptom szuverenitásának megsértését.²⁸⁹ A viszony elmérgesedni látszott. Szadat az asztalt csapkodva zárkózott el a Sínai kérdés megtárgyalásától, mondván a félszigetnek nemzetközileg elismert határai vannak, Egyiptomhoz tartozik. A telepéket fel kell számolni, a repülőtereket meg kell szüntetni, minden izraeli jelenlétet ki kell zárni a területről. Izrael biztonsága nem a Sínai telepeken múlik, mind Egyiptom, mind Izrael meg tudja védeni magát. Szadat a következő konklúzióval zárta a sínai kérdést. „Biztonság, rendben! Területszerzés elfogadhatatlan!”²⁹⁰ A két politikus polémiája tovább folytatódott a palesztinok kérdésében. Begin továbbra is a viszonyítás eszközéhez nyúlt, hangsúlyozva, hogy a vitatott területek kilencven százalékának visszaadása már eldöntött, a fennmaradt néhány száz négyzetkilométer (Ciszjordánia és Gáza) szuverenitását további tárgyalásokra bízva meg lehet oldani. Szadat nem támogathatta az izraeliek halogató

²⁸⁷ Dajan. 163. o.

²⁸⁸ Carter. 340. o

²⁸⁹ Az izraeli álláspont hangsúlyozta a születendő telepéket nem az arabok ellen irányulnak, kiemelve, hogy még egyetlen palesztinnak sem kellett elhagynia otthonát a zsidó telepések odaérkezése miatt, sőt munkahelyteremtő erejével gazdasági fellendítést hoz a palesztinok számára Dajan. 150.o.

²⁹⁰ Carter. 353. o

technikáját. A legfontosabb alapelvekről számára létkérdés volt a döntéshozatal, nem lehetett annak egy kis részét későbbre hagyni. A lényegi alapelvek megvitatása a fontos, Szadat nem kívánt elveszni a számok részleteiben. Az egyik alapelem, amely nem maradhat figyelmen kívül az a háború általi területfoglalás tilalma, azaz az izraeli teljes kivonulás a megszállt területekről. A palesztin önkormányzatiság kérdésében az ellentétek csak tovább fokozódtak. A Szadat támogatta önkormányzatiság, amely később a palesztin állam kialakításához vezetne, elfogadhatatlannak bizonyult az izraeli fél számára. Az egyiptomi elképzelés szerint a palesztin állam nem rendelkezne fegyveres erővel, nem lenne független, azaz vagy Jordániához, vagy Izraelhez lenne kapcsolva.²⁹¹ Ön földet akar nem békét miniszterelnök úr- jegyezte meg Szadat válaszként.²⁹² Az érdekegyeztetés nehézségeit jól kifejezi a két fél egymással ellentétes érdekrendszere. Szadat- szélesebb arab követelésnek eleget téve- ragaszkodik a palesztinok jogainak elismerésére, amely igény egyenes következménye a megszállt területek feladása, az izraeli települések felszámolása. A legfontosabb eldöntendő kérdés maradt, hogy Izrael számára megfelelő kompenzációt jelentenek-e a kivonulásért és az önkormányzati jog elismerésért cserébe ígért biztonsági garanciák, beleértve egy nemzetközileg elismert békeszerződés biztosítékát is.

A hármas találkozó eredménytelenül zárult. Carter látta, hogy nem csak az elvbéli, de a személyiségbéli különbségek is akkorák a két vezető között, hogy a közös tárgyalások nem vezetnek eredményre. Az Egyesült Államok delegációja áttért a külön izraeli külön egyiptomi konzultációk formulájára. A helyzet kilátástalansága a washingtoni delegációt önálló tervezet kialakítására készítette.

Szeptember 10-én Carter először az izraeli küldöttséggel ismertette saját programját. Az Egyesült Államok feltétlenül kompromisszumra törekedő programot kívántak kialakítani. A tervezet három elem kombinációjára épült azaz, a Begin féle autonómiatervre, Szadat álláspontjára és az Egyesült Államok által elképzelt kompromisszumos javaslatokra. Az Egyesült Államok Ciszjordánia és a Gáza övezet kérdését tartotta a leginkább fennakadást jelentő tényezőnek, ezért az első washingtoni béketervezet is leginkább erre a problémára koncentrált. A szándékosan az izraeli álláspontok lehetetlenségére kihegyezett tervezetet Begin a következő négy ponton kritizálta a leginkább. 1; a települések kérdése. A csúcstalálkozó talán

²⁹¹ A Szadat-i koncepció nem volt részletesen kidolgozva. Az önkormányzatisággal bíró palesztin állam sem Izraelhez sem Jordániához hivatalosan nem tartozna, a két ország valamelyikéhez való kötésének egyiptomi elképzelése homályos, számos további kérdést vethet fel.

²⁹² Carter 351.o.

legneuralgikusabb pontja. Izrael a települések kérdésében véglegesen azok fenntartásában és kiterjesztésben foglalt állást, semmilyen korlátozásra nem volt hajlandó.²⁹³ Carter teljes mértékben elutasította Izrael ragaszkodását a Sínai félsziget települései felé. Ha a béke megszületik, Szadat garantálta minden nemű fegyveres megmozdulás korlátozását a félszigeti hágókig. Izraelnek nem lenne szüksége a telepek biztonsági funkcióira, lenne helyette 130 kilométer demilitarizált övezett beépített ütköző zónákkal és megfigyelőállomásokkal a béke fenntartása érdekében. A határkérdés egyetlen megoldása az állandó, nemzetközileg elismert, és a védelmet nyújtó, ideiglenes határtípusok megkülönböztetése. 2; szuverenitás a nyugati part és a gáza övezet területén. A washingtoni tervezet alapján az önkormányzati jelleggel rendelkező palesztin hatalom venné át az izraeli katonai adminisztráció helyét a tárgyalat területek irányítása felett. Az Izraeli csoport nem volt hajlandó semmilyen formulát elfogadni, amely későbbiekben a palesztin önrendelkezés alapjává válhat. 3; az átmeneti idő lejártá utáni szuverenitás kérdése a tárgyalat területeken.. A Begin féle autonómia terv szerint, az átmeneti időszak kezdetén 11 tagú, palesztinokból álló adminisztratív bizottságot hoznának létre. Az átmeneti időszak *utátn*, a résztvevő felek (Egyiptom, Izrael, Jordánia, Palesztin bizottság) tárgyalásokat kezdeményeznének a szuverenitás problémájának megoldására. Ezzel szemben az amerikai tervezet a Nyugati part és a Gáza övezet végleges helyzetének megtárgyalását legkésőbb három éven belülre helyezte. Begin a megválasztott palesztin irányító hatósággal együttműködve kívánta meghatározni a kialakítandó autonómia lehetőségeit, míg Carter tervezete a palesztin lakosokra bízta önkormányzatiságuk minőségének meghatározását népszavazás segítségével. 4; ENSZ BT 242-es határozata

Carter számára nyilvánvalóvá vált, Izrael nem készült fel Júdea és Szamária lakosainak a tényleges hatalom átadására saját ügyeikben. Párhuzamosan az izraeli katonai kormányzás kivonásával, csapataik biztonsági állomásokra való visszavonásával, katonai jelenlétük több mint felére való lecsökkentésével a közrend fenntartása érdekében izraeliek ezreit kívánják letelepíteni a tárgyalat területen. Begin hangsúlyozta, a tervezet számos Izraelnek kedvező, általa támogatott irányelvet is tartalmaz, azaz garantált szabad hajózás a Szuez csatornán és a Tírán szoroson, Jeruzsálem oszthatatlanságának elfogadása, gazdasági és kereskedelmi bojkott felszámolása

²⁹³ A települések kérdése a béketervezetben leginkább a Sínai félszigetre vonatkozólag szólt azok felszámolásáról. A nézeteltérés a Ciszjordán és Gáza övezeti települések kapcsán is fennállt, de washingtoni egyezmény ezeket a kérdéseket kevésbé feszegette.

egyiptomi részről, azonban a fent vázolt lényegi elemek elfogadhatatlannak bizonyulnak Izrael számára.²⁹⁴

Szadat, látva a palesztin probléma kilátástalanságát, új elemmel egészítette ki az egyiptomi követelések listáját. Jordán és egyiptomi katonai csapatok jelenlétét kérte a területi kérdés végső rendezéséig a nyugati parton és a Gáza övezetben.

A megállapodások első washingtoni tervezete mindkét delegációban nyugtalanító hatást keltett. Carter sikertelenül próbálta az amerikai tervezet elismerésére ösztönözni az izraeli delegációt, Szadat továbbra is követelte a Sínai félsziget kiürítését. Az Egyesült Államoknak, hogy elkerüljék a csúcstalálkozó kudarcát egyetlen lehetősége maradt, a tárgyalások, sorozta folyamán a közös nevező kialakítását rendszeresen megakadályozó problémák, nevezetesen a Sínai félsziget és a palesztin kérdés szétválasztása. Mind az Izraeli mind az egyiptomi delegáció egyetértett a két sarkalatos pontot jelentő problémakör kettébontásában, megkönnyítve ezzel a békeegyezmény kidolgozását

Szeptember 15-re a csúcstalálkozó egyértelműen kudarcba fulladt. Carter és munkatársai annak érdekében, hogy a Camp David-i csúcs eredményei ne tűnjenek hiábavalónak, sem a honi közvélemény, sem pedig az egyes országok politikai vezetése előtt, hivatalos összefoglaló készítésébe kezdtek, feltüntetve benne minden programpontot, az azok körül kialakult ellentétet és az esetleges megegyezést. Az Egyesült Államok számára nyilvánvalóvá vált, a csúcstalálkozó nem a kívánt eredménnyel fog zárulni. A tárgyalás harmonikus befejezése érdekében egy közös nyilatkozat elkészítésébe kezdtek, amelyet terv szerint az utolsó előtti napon mindhárom fél aláír, majd 17-én vasárnap a küldöttségek elhagyják az Egyesült Államok elnökének nyári rezidenciáját. Presztízskérdést jelentett mindhárom fél számára a csúcstalálkozó protokollnak megfelelő befejezése. A tárgyalások azonnali megszakítása az elért minimális eredmények hatékonyságát is kérdésessé tette volna.²⁹⁵

²⁹⁴ Árnyaltabbá teszi az izraeli delegációról alkotott képet, ha ismerjük többi tagjának véleményét is. Weizmann és Dajan többször is jelezte az elnöknek, elutasítják Begin csökönyös magatartását Dajan volt az, aki Carterrel folytatott magántárgyalásain felajánlotta a települések kérdésének elhalasztását a béke kialakítása utáni időre. Kompromisszumos megoldást javasolt a sínai repülőterek felett is, megosztva azokat az Egyesült Államok, az ENSZ békefenntartó csapatai és Izrael között. A döntések azonban az Izraeli delegáció sajátosságából adódóan Begintől kellett, hogy származzanak, így az Egyesült Államok, csak abban bízhatott, hogy Dajan és Weizmann képes lesz befolyást gyakorolni saját miniszterelnökére.

²⁹⁵ Éppen a harmonikus távozás tervét készült romokba dönteni Szadat azonnali távozásának bejelentése. Szeptember 15-én Szadat és Dajan közötti tárgyalás során Izrael külügyminisztere kijelentette küldöttsége semmilyen megállapodás aláírására nem hajlandó. Ez a kijelentés egyértelműen időpocsékolásként értékelte a csúcsertekezletet felbőszítve és azonnali távozásra késztetve ezzel Szadatot.

A csúcstalálkozó befejezésére való készülődéssel párhuzamosan az izraeli delegáción belüli ellentétek fokozódtak. Mind Dajan mind Weizmann hangsúlyozta, ha Izrael nem enged a települések, olajmezők és repülőterek kérdésében a konferencia eredmény nélkül zárul. A döntés súlyosságának ismeretében Dajan a kérdést az izraeli parlament szavazataira bízta. Beginnek hatalmas felelősség nyomta a vállát. A tárgyalások sikertelenségének okát mind Egyiptom, mind az Egyesült Államokbeli zsidó közösség Begin településekhez való ragaszkodásában látná, lelassítva vagy akár meg is szüntetve ezzel a tárgyalások folyamatát végül a washingtoni kapcsolatokat is elhidegítene.

Az izraeli küldöttség sajátosságát mutatja, hogy a csoport legfőbb döntéshozói személyisége állt legtávolabb a megállapodások elfogadásától. Beginen kívül az Izraeli delegáció majd minden tagja egyetértett a települések felszámolásával. Dajan - jól ismerve miniszterelnökét - tudta, hogy a Begin bármilyen megerősítést kap az izraeli kormányzattól, hajlandó lesz jelentős engedményeket tenni. Ennek érdekében Avraham Tamir izraeli vezérőrnagy felkérte a Jeruzsálemben tartózkodó Ariel Sharont biztosítsa miniszterelnökét, hogy Izrael készen álla sínai telepek evakuálására. Az ötlet bevált. A szeptember 15-én folytatott értekezés után Begin kijelentette, Sharon semmilyen katonai akadályát nem látja a települések felszámolásának.

Ilyen előzmények után került sor szeptember 16-án a Begin, Dajan, Barak és Carter közötti utolsó tárgyalásra. A Carter igyekezett összefoglalni a csúcstalálkozón elért Izraelnek kedvező eredményeket, hangsúlyozva mennyire kevés ellentét maradt a két fél között. Tette ezt annak érdekében, hogy legalább a sikertelenséget rögzítő közös nyilatkozat bírjon mindhárom vezető aláírásával. A tárgyalás azonban az egész csúcsertekezletet megmentette. Begin elfogadta, hogy knesszeti szavazásra bocsátja a települések kérdését. A palesztinkérdés kapcsán is számos előrelépést tett a két delegáció. A keretegyezmény aláírása után Izrael nem alapít további településeket Ciszjordánia és Gáza övezet területén, a már meglévők sorsáról a további tárgyalások során döntenek a felek. Annak ellenére, hogy a knesszeti döntés ekkor még nem volt egyértelmű, Carter bízott az izraeli emberek békeszeretében még akkor is, ha ez a Sínai félsziget teljes átadásával jár.²⁹⁶

²⁹⁶ Carter. 397. o.

A keretegyezmények

A csúcstalálkozó két keretegyezmény aláírásával zárult Washingtonban szeptember 17-én. A megállapodások nem jelenthettek többet kezdeti előrelépésnél, azonban létrejöttük nagy lendületet adott a béke kialakításához. Az első, „keretegyezmény a közel-keleti békéért” címet viselő dokumentum Ciszjordánia és a Gáza övezet körül kialakult ellentétes álláspontokat célozta összehangolni. A keretegyezmény preambuluma hangsúlyozza az ellentétek békés módon való megoldását, minden résztvevő fél területi integritásának fontosságát. Kiemelten foglalkozik a biztonság kérdésével. „minden államnak joga van békében és biztonságos határok között élni (...)a biztonság a nemzetek közötti megfelelő együttműködés által biztosított.”²⁹⁷ A bevezető kihangsúlyozta, az egyezménynek nem az Egyiptom Izrael közötti különbéke a célja, a további tárgyalásokon való részvételre Jordánia is szintén jogosult. „a résztvevő felek érdeke a béke és a jó szomszédi viszony kialakítása. Felismerték, hogy a tartós béke érdekében mindazoknak bevonásra kell kerülniük, akik a konfliktusban érintettek.

A béketárgyalás alapelveinek lefektetése után a keret-megállapodás a következő lépésekben kívánta elérni Júdea és Szamária problémájának megoldását. Elsőként, annak érdekében, hogy a hatalomátadás békés és szabályos úton működjön, Egyiptom és Izrael átfogó megállapodást készít az átmeneti időszakra vonatkozólag, amely nem tarthat tovább öt évnél. Továbbá, miután az önkormányzati vezetés a lakosok által kialakításra került, Izrael a katonai és civil kormányzását kivonja az adott területekről. Második lépésben Egyiptom, Izrael és Jordánia köt megállapodást a megválasztott kormányzat működési feltételeiről. Mind az egyiptomi mind a jordán delegáció kiegészül Ciszjordánia, a Gáza övezet vagy egyéb más terület palesztin lakosaival, „ahogyan az közösen elfogadottnak találtatott”, majd a négy partner együttesen határozza meg a palesztin kormányzat hatalmának és felelősségének milyenségét. A biztonsági övezetekbe történő izraeli csapatösszevonások ekkor kezdődnek meg. A folyamat végét az átmeneti időszak legkésőbb harmadik évében meginduló tárgyalások jelentenék, ahol a résztvevő felek döntést hoznának a Nyugati Part és a Gáza övezet végső státuszát illetően. A tárgyalások végső fázisában, mint egy az egyezményt megkoronázva jönne létre a Jordánia és Izrael közötti békemegállapodás. Az egyezmény összefoglaló része felszólította a résztvevő feleket egymás tényleges

²⁹⁷ A BT 242. számú határozat a szeptember 15-i megállapodásnak megfelelően került a keretegyezmény szövegébe.

elismerésére, a gazdasági bojkott felszámolására, minden országbeli lakosok egyenlő jogi bánásmódjára.

A palesztin kérdés keretegyezménybe foglalása és annak mindhárom ország által való szentesítése vitathatatlan előrelépést jelentett, látnunk kell azonban, hogy az ügyesen megfogalmazott politikai szófordulatok nem vezethettek megoldáshoz. A közel-keleti békeegyezmény számos kérdés nyitvahagyásával, további tárgyalásokra való elodázásával jöhetett létre. A megállapodások így nem teljesíthették a velük szemben támasztott követeléseket teljes mértékben, egyes lényegi elemek elvarratlan szálként éltek tovább a keretegyezményen belül is. Az első dokumentum leginkább támadható gyenge pontjai a következőkben foglalhatók össze. Az egyetlen, hivatalosan elismert palesztinokat képviselő testületről említés sem esett. Önnön politikai meghatározásukba a szerződés „a Nyugati Part és Gáza lakosainak képviselőit” kívánta a tárgyaló felek közé emelni.²⁹⁸ A tárgyalta területen létrehozott izraeli települések kérdése további tárgyalásokra halasztódott. Jeruzsálem problémája sem sikerült közösen megoldani. Minden delegáció levélben foglalta össze álláspontját Jeruzsálemmel kapcsolatban, ezek a levelek pedig függelékként a Camp David-i megállapodásokba kerültek.²⁹⁹ Az okmány az önrendelkezés problémáját nyitva hagyta, autonómia helyett a homályos értelmű „végső státuszt” foglalva a béke szövegébe.

A Camp David-i megállapodások másik eredménye a „a keretegyezmény az Egyiptom és Izrael közötti békére”. Az utóbbi megállapodás jóval konkrétabb elemeket tartalmazott, a Sínai félsziget fokozatos egyiptomi kézbe adásának lépéseit rögzítve. A megállapodás lényegi elemei a következők: A területi kérdést illetően Izrael elfogadta az egész Sínai-félsziget- beleértve az olajmezőket és repülőtereket³⁰⁰ is- átadását, a települések felszámolását, ha az izraeli parlament döntése ezt támogatja. A Sínain állomásozó csapattestekkel kapcsolatban a következő megállapodásra jutottak. Mind Kairó mind Jeruzsálem mind az ENSZ által fenntartott csapatok csak korlátozott számban állíthatók fel. A félsziget Izraellel határos részein az egyiptomi hadsereg korlátozott számban állomásozhat. „nem több mint egy elkülönített egyiptomi csapattest állomásozhat a Suez csatornától kb. 50 kilométerre, keletre. Az ENSZ békefenntartó

²⁹⁸ A PFSZ nagy támogatottsággal bírt ezen a területen, így hivatalosan nem említett, mégis esélyt kapott a részvételre.

²⁹⁹ A csúcstalálkozó végére a három résztvevő Jeruzsálem oszthatatlanságában közös nevezőre jutott. Az Egyesült Államok azonban nem ismerte el mint Izraeli fővárost, Szadat pedig a muzulmán szent helyeken arab zászló felállítását követelte.

³⁰⁰ Az al-Arish-nál, Rafah-nál, és Ras en-Naqib-nál létesített izraeli repülőtereket a megállapodás szerint egyik fél sem használhatja katonai célokra. Rendeltetésük kizárólag polgári vagy kereskedelmi célú lehet.

csapatokat állít fel egyrészt Sharm el Sejk vidékén biztosítva a szabad hajózást a Tirán szoroson át, továbbá a Sínai félsziget nyugati oldalán, a Földközi-tenger partvidékével párhuzamos 20 kilométeres sávban.

A Sínai félsziget feletti teljes egyiptomi szuverenitás visszaszerzését a kerethatározat fokozatosan kívánta elérni. A kezdeti izraeli csapatkivonások a félszigetről a két fél közötti béke aláírása utáni három és kilenc hónap közötti időtartam alatt kell lebonyolódjon az el-Arish-Ras Muhamad vonalig, a az izraeli hadtestek végleges eltávolítása pedig az aláírásától számított kettő és három év közötti periódusban kell bekövetkezzen. A két országnak egymás közötti békéjét három hónapon belül kell aláírni. Ahogy a kezdeti csapatkivonások befejeződtek a két ország közötti diplomáciai és gazdasági kapcsolatoknak normalizálódnia kell, beleértve ebbe egymás hivatalos elismerését, gazdasági bojkott felszámolását, termékek és személyek szabad átjárását a két ország között. Végül Egyiptom biztosítja Izrael számára a szabad hajózást a Szuez csatornán és a Tirán szoroson.

A csúcstalálkozó eredményei sikereket, és a néhány kérdésben alkalmazott halogatási taktikának köszönhetően újabb nehézségeket állítottak fel a béke elérésével szemben. A két kertegyezményben megszületett közös egyetértés felszámolta a két ország között korábban meglévő és megegyezésüket nehezítő bizalmatlanság korlátait. Egyiptom lehetőséget kapott, hogy ismét visszaállítsa területi integritását a Sínai-félsziget felett, cserébe Izrael nem más, mint az ország hivatalos elismerését nyerte. Az elért sikerek és fél sikerek mindkét országban megmérettetésre kerültek. Az ebből születő nehézségek nagyban befolyásolták a végleges béke kialakításának folyamatát.

A csúcstalálkozó következményei

Mind Szadatnak, mind Beginnek erős hazai ellenálláson keresztül kellett a megegyezést elfogadtatnia. Egyiptomban mind a szélsőbaloldali, mind a Muzulmán Testvériség mozgalma elutasította a megállapodást. A militáns vezetők féltették kiváltságos helyzetüket, melyet a folyamatos hadiállapot tartott fenn Izraellel szemben. Többen Egyiptom további biztonságán, a többi arab országtól való elszigeteltség miatt aggódtak. Mint iszlám szervezet eredendően elutasította a cionista állammal kötendő békét. Szadat taktikája ennek következtében az elérendő eredmények rendkívül pozitív fényben való feltüntetése lett. Annak érdekében, hogy Egyiptom gazdaságilag stabillá válhasson, az Egyesült Államokból és más nyugat-európai országokból érkező segélyre

és kölcsönre volt szüksége. Egy instabil, vagy esetleg létre sem jött megállapodás Izraellel, tovább rontaná az ország esélyeit a külföldi befektetőkkel szemben. Egyiptom elszegényedett és elégedetlen társadalmát a békeegyezmény csak jobbra fordíthatná. Szadat Infítah politikájának legkikristályosodottabb elveivel érvelt a béke mellett. A cél elérése érdekében politikai és vezetői környezetének átformálásától sem riadt vissza.³⁰¹ Egyiptom miniszterelnöke a békepárti Musztafa Kálil lett. A politikai taktikázásnak köszönhetően az egyiptomi parlament október 14-én megszavazta a Camp David-i csúcstalálkozó eredményeit.

A belpolitikai nehézségek Szadat esetében még erősebb külpolitikai elutasítással jártak. 1978 novemberére nyilvánvalóvá vált, hogy még a mérsékelt arab országok sem kapcsolhatók be a békefolyamat jelenlegi fázisába. A Szadat elszigetelésére irányuló arab lépések enyhítését az Egyesült Államok volt hivatott kieszközölni. Vance szeptember 20-24 között Amman-t, Rijadot és Damaszkuszt érintő körutazást tett, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy felmérje ezen arab országok szándékát a tárgyalásokba való további bekapcsolására. Vance tárgyalásai kudarcot vallottak.³⁰² Asszad Szíria elnöke a csúcsértekezlet után sem látott semmilyen előrelépést a palesztin érdekek támogatásában, az ország a hamarosan kialakuló „elutasító front” oszlopos tagja lett. A szaúdi monarchia sem volt elégedett a létrejött eredményekkel. Még Vance látogatás előtt hivatalosan közölte, a Camp David-i találkozón elért eredmények nem lehetnek a béke kialakításának végső állomásai.³⁰³ Jordánia elutasítása érintette a Washingtoni vezetést a legérzékenyebben. A csúcstalálkozó megrendezése előtt bár labilis, de mégis többször hangoztatott támogatás felbátorította mind Egyiptomot, mind az Egyesült Államokat. Támogatta az Izrael ellen irányuló szigorításokat, bízva abban, hogy ezeknek köszönhetően számára is elfogadható eredmények születnek Camp David-ben anélkül, hogy ő nyíltan felvállalná részvételét. Ezzel biztosítva látszott a mind az arab államokhoz fűződő jó viszonya, mind a Jordániáról kialakított mérsékelt washingtoni elképzelés. A Szaud Arábiához kötődő pénzügyi kapcsolatai visszafogták Husszeint Szadat nyílt támogatásától, az arab közösségből nem kívánt kiszakadni. Vance így üres kézzel tért haza. Az Izrael által megszállt területek jövőjének tisztázása érdekében

³⁰¹ Ahogy Begin sem. Annak érdekében, hogy a Knesszet is képes legyen elfogadni a keretegyezményeket, a parlamenten belüli viták ne veszélyeztethessék annak megszavazását, az izraeli miniszterelnök számos Herut párt béli tagjától kényszerült megválni.

³⁰² A mérsékelt arab államok csatlakozásra való felszólítás kezdetben nem tűnt reménytelennek. A Camp David-i csúcstalálkozó folyamán Husszein többször is támogatásáról biztosította Szadatot. A végső eredmény azonban elutasításra talált a jordán királynál.

³⁰³ Friedlander. 244. o.

Husszein Carter magyarázatát kérte. Szeptember 29-én elküldött nyilatkozatában a következő kérdésekre keresett amerikai választ: milyen mértékű az Egyesült Államok elszántsága a nyugati part problémájának végleges megtárgyalása terén. Jeruzsálem fennhatóságának problémája. Izraeli csapatösszevonások mértéke az átmeneti időszak alatt. A megegyezésben nyitva hagyott megszállt területek jövőjének kérdése. Carter számára nyilvánvalóvá vált, Husszein csak akkor hajlandó bekapcsolódni a tárgyalások menetébe, ha a megállapodások washingtoni reprezentálása biztosítja az izraeli települések felszámolását Ciszjordánia területén, továbbá a kelet jeruzsálemi jordán befolyást. A Harold Saunders helyettes külügyminiszter által vitt hivatalos washingtoni válasz kedvezőtlennek bizonyult Husszein számára. Míg Carter biztosította a palesztin legitim követelések elérhetőségét, a csúcstalálkozó megállapodásai alapján nem utasíthatta el az izraeli biztonsági jelenlétet a nyugati parton sem az átmeneti időszak alatt sem az után.³⁰⁴

Azt, hogy a mérsékelt arab államok mennyire nem voltak hajlandók támogatni Egyiptomot bizonyítja az elutasító országokhoz való csatlakozásuk. Az iraki kormány-, amely 1977-ben elhatárolta magát a tripoli konferenciától- most vezető szerepet vállalt a Szadat-ellenes koalíció megteremtésében. 1978 novemberében 20 arab ország és a PFSZ részvételével arab csúcsot tartott Bagdadban. Egyetértettek abban, az egyezmények elítélendők, egyetlen arab ország sem hozhat döntést önállóan sem a palesztin kérdésben, sem a szélesebb értelemben vett arab izraeli konfliktusban. Ha Egyiptom aláírja a békét Izraellel, kivonják Kairóból az Arab Liga főhadiszállását, továbbá erre az esetre komoly gazdasági szankciók életbeléptetését irányozták elő. A lehetséges Izrael ellenes háborúban frontországot jelentő Szíria, Jordánia és a PFSZ részére évi 3.4 milliárd dollár támogatást szavaztak meg. A bagdadi konferencia Szadatnak is felajánlott évi 5 milliárd dollárt 10 éven keresztül, abban az esetben, ha hajlandó visszakozni a Camp David-i megállapodásoktól. Szadat még csak fogadni sem volt hajlandó a küldöttséget, mondván országa sorsa nem eladó.³⁰⁵ Az arab államok újbóli közeledését a Szovjetunió örömmel támogatta. A találkozó után számos arab vezető utazott Moszkvába, támogatást szerezve a washingtoni befolyás és Szadat lépései ellen. Brezsnyev Carterhez intézett levelében szólította fel az Egyesült

³⁰⁴ Saunders Ammanban tartott tárgyalásai során kijelentésével akaratlanul is felháborodásra kényszerítette Izraelt. A palesztinokkal folytatott megbeszélés során a Sínai félszigetről történő kivonulást modell értékűnek értékelte a Ciszjordán és Gázai övezetekre vonatkozólag. Tette ezt azon jó szándék által vezérelve, hogy a palesztinok képviselőinek támogatását megszerezhesse. Az izraeli vezetésnek azonban éppen ez volt a legnagyobb félelme.

³⁰⁵ Bradley. 35. o

Államokat, számolja fel a Camp David-i megállapodásokat, és térjen vissza genfi konferencia megrendezéséhez.³⁰⁶ Szadat nehéz helyzetben találta magát. Az arab államok hozzáállása, amely eddig megosztott volt az elutasítók, titkos támogatók, esetleg semlegesek között, most a megállapodással szembeni fenntartásukban, ha eltérő mértékben is, de közös nevezőre jutottak. A tripoli konferencia néhány elutasító kijelentése, amelyek leginkább diplomáciai téren érvényesültek, 1978 novemberére sokkal erélyesebbé váltak. A mérsékelt arab államok csatlakozásával Szadat kezdett teljesen elszigetelődni.

Bár Beginnek az erősödő washingtoni ellenérzéseken kívül nem kellett nagyobb külföldi elítéléssel szembenéznie, belpolitikai téren Szadatéhoz hasonló nehézségekkel találta szembe magát. Saját pártjának szélsőséges elemei erősen kritizálták A Herut tömörülés tagjainak nézőpontjából a palesztinok túl nagy befolyást kaptak ciszjordánia és a gáza övezet vidékén. Meggyőződéssel álltak ki amellett, hogy ez mindenképpen a palesztin állam létrejöttének első fázisát jelenti. A sínai telepek kiürítését felesleges és túl nagy engedménynek tekintették. Mindezek ellenére szeptember 27-én az izraeli parlament 84-19 ellenében megszavazta a Camp David-i megállapodásokat.³⁰⁷

Mindkét ország parlamentje elfogadhatónak ítélte a megegyezést, a kialakult bel és külpolitikai nehézségek azonban tovább nehezítették a béketárgyalásokat.

A béke

Az október 12-én Washingtonban összeülő bizottságnak nem hogy a csúcserkekezleten kiszabott három hónapos határidőt nem sikerült betartania de a béke részleteit kidolgozni hivatott tárgyalások során újabb, gátlónak bizonyuló akadályok jelentkezték. A Kamal Hassan védelmi miniszter vezette egyiptomi és a Dajan vezette izraeli delegáció rögtön szembetalálta magát a Camp David-i csúcserkekezleten halasztásra kerülő problémákkal. A megegyezést két nagyobb és több kisebb követelés tartóztatta fel. Szadat külpolitikai elszigetelődése érdekes momentumot adott az Egyiptom Izrael között kötendő béke létrehozásán fáradozó tárgyalásokhoz. Egyiptom elnöke nem engedhette elodázní a palesztin kérdés megoldását, ezért a korábban már elválasztott béke és autonómia problémakörének újbóli összekapcsolását kérte.³⁰⁸ A megbeszélések

³⁰⁶ Carter. 407. o.

³⁰⁷ Friedlander. 242. o.

³⁰⁸ New York Times 1979. március 6. 13. o

még meg sem kezdődtek, a két felet máris elvi ellentétek kényszerítették külön álláspontra. Dajan megtagadta a két egyezmény összekapcsolását, felhívva az egyiptomi küldöttség figyelmét a tárgyalások eredeti céljára.³⁰⁹

A kompromisszum kialakítást akadályozó másik tényező a Dajan vezette delegációtól származott. Izrael számára kulcsfontosságú, hogy mikor indulhat meg a két ország közötti diplomáciai kapcsolat. Jeruzsálem ragaszkodott a béke aláírása után egy hónappal történő nagykövetszeréhez. Szadat hezitált, első lépésként a nagykövetszi szintnél alacsonyobban kívánta megalapozni a diplomáciai kapcsolatokat, azt is csak a Sínai kivonulás első szakaszának teljesítése után, azaz kilenc hónap múlva.³¹⁰ Miért volt ez ennyire fontos Izrael számára? A követek cseréje országuk de-jure elismerését jelentette volna.

Megoldatlan kérdések sora alakult ki a Sínai olajmezők és repülőterek felszámolása körül. Jeruzsálem álláspontja szerint, az olajmezők átadása után Kairó előre meghatározott áron kellene, hogy szállítson olajat Jeruzsálemnek. Szadat nem kívánt ilyen különleges bánásmódot alkalmazni, megoldására a washingtoni tárgyalások alatt nem került sor. A repülőterek felszámolását Weizmann a Washington anyagi segítségének mértékétől tette függővé. Izraeli szakértők 2.5 milliárd dollár összegűre becsülték a repülőterek evakuálását és újbóli felépítését a Negev sivatagban. Az összeget az Egyesült Államok túl magasnak találta, továbbá felszólította Izraelt, hogy ne a washingtoni segélytől tegye függővé a béke aláírását.³¹¹

A felsorolt problémák következtében az október 21-én Carter által benyújtott megállapodás nem lehetett több mint a résztvevő felek véleményeinek összefoglalása. Kairó elfogadta a békekötés után egy hónappal történő követszerét, visszautasította azonban a békeszerződés elsődlegességét a többi arab állammal kötött megállapodással szemben. A két keretegyezmény összekapcsolására a tárgyaló felek nem tudtak közösen elfogadott formulát kialakítani.

A november közepéig tartó tárgyalások az érvek és ellenérvek felsorakoztatásán kívül nem jártak eredménnyel. A palesztinkérdés és az izraeli-egyiptomi béke közötti egymásrautaltság alkalmazhatatlan maradt. Október 24-én Szadat utasította

³⁰⁹ A jeruzsálemi küldöttség egyik legnagyobb- a csúcsértekezleten elért eredménye- a Sínai félsziget és a Ciszjordán területek kérdésének szétválasztása, azok időbeli korlátainak függetlenedése. Ha Izrael elfogadja a két kérdés újbóli összekapcsolását, az, az izraeli telepek mihamarabbi felszámolását, a kérdés végzetes megoldását jelentette volna.

³¹⁰ Times 1978. március 6. 13. o

³¹¹ Az Egyesült Államok elutasításának enyhítése érdekében november folyamán a két fél egy kölcsönrel és vissza nem térítendő pénzadománnyal kombinált megállapodásra jutott. Melman-Raviv 182. o.

küldöttségét, hogy a két megegyezés összekapcsolásán kívül, annak pontos időbeosztásához is ragaszkodjanak.³¹² Butrosz Gali külügyminiszter, a következő szadati követeléseket terjesztette a tárgyalópartnerek elé. A szerződéshez csatolt, Begin által is elfogadott levél szükségessége, amely a Ciszjordán és gázai területek tárgyalási ütemének pontos leírását tartalmazza. A tárgyalások a szerződés aláírása után egy hónappal meg kell, hogy kezdődjenek. A palesztin bizottságot meg kell választani a tárgyalások kezdetétől számított négy hónap múlva. Az izraeli ellenőrzés palesztin kézbe adása rögtön a választások után meg kell hogy történjen. Az izraeli csapatösszevonásokat a megjelölt biztonsági övezetekbe meg kell kezdeni, végül Szadat állandó egyiptomi katonai jelenlétet követelt a Gáza övezetben. A szerződés előfeltételeként szabott egyiptomi kéréseket Izrael visszautasította.

Az izraeli kivonulás kérdése kevésbé szült meredek ellentéteket a két partner között. Az izraeli delegáció elfogadta a szakaszokban történő, a béke megkötésétől számított harmadik éven belül befejeződő izraeli katonai jelenlétet. Amíg a Sínai kivonulás általános elveivel nem is volt probléma, a visszavonuló csapok helyének konkrét meghatározása további akadályokat állította béke útjába.³¹³

Egyiptom és Izrael legfőbb szempontjaik összeegyeztethetetlennek tűntek. Szadat csak az autonómiatárgyalások után akart diplomáciai kapcsolatot létesíteni Izraellel, míg Jeruzsálem érdeke a mihamarabbi hivatalos elismerés. A fentebb említett további kisebb érdekellentétekkel kiegészülve, a békefolyamat ismételt holtpontjához érkezett, a béke aláírásának december 17-re tervezett határidejét nem sikerült betartani.

1979 februárjáig az arab izraeli konfliktus nem jutott előbbre. 1979. február 1-én Mohamed Reza Pahlavi sah uralmát megdöntő iszlám forradalom tovább gyengítette az Egyesült Államok közel-keleti helyzetét. A március elején tartott Begin-Carter tárgyalás során kialakított tervvel Brzezinski érkezett először Kairóba. Carter igyekezett hangsúlyozni, hogy a fennmaradó ellentétek az elérendő béke eredményeihez viszonyítva minimális akadályokat kellett hogy jelentsenek. A washingtoni vezetés öröme Szadat kisebb módosításokkal elfogadta a megállapodást.³¹⁴ Izraelben sokkal nehezebb feladat várt a washingtoni delegációra. Begin ragaszkodott ahhoz, hogy

³¹² Dajan nem hivatalosan értesítette az egyiptomi delegációt, hogy Begin elfogadja a palesztin kérdés tárgyalását a szerződés aláírása utáni egy hónappal, a többi Szadat-i követelésnek nem tudtak eleget tenni.

³¹³ Az egyiptomi delegáció a kivonulás első fázisának lerövidítését kérte hat hónapra.

³¹⁴ Hajlandó volt a nagykövetszerére a Sínai területekért cserébe. Az olajkérdésben nem volt hajlandó megszabott árat kínálni Izraelnek, hajlandó volt azonban az Egyesült Államoknak eladni, aki szabadon adhatták tovább Jeruzsálem részére. A Szadat nem kívánt szerződést kötni Izraellel az olajkérdés felett, kizárólag a szabad versenyes megoldásba egyezett bele.

minden egyes kérdést Knesszet elé bocsásson szavazásra, lassítva ezzel a folyamat előrehaladását. A Carter –Szadat féle tervezettel szembeni izraeli fenntartásoknak két sarkalatos pontja maradt. Jeruzsálem kritizálta Szadatot, amiért nem hajlandó közvetlenül olajat biztosítani az országnak.³¹⁵ A második kritikus pont az egyiptomi állandó jelenlét kérdése a Gáza övezetben, amely elfogadhatatlannak találtatott Izrael számára. A két napos tárgyalássorozat nem vezethetett volna eredményre, ha Carter nem törli ki a tervezetből a Gáza övezet kérdését. Március 16-án Carter megtette az utolsó jelentős lépést a béke érdekében, amely így mind Izrael mind Egyiptom számára elfogadhatóvá vált.

A békeszerződést 1979. március 26-án írta alá Szadat, Begin és a tanúként jelenlévő Jimmy Carter. A szerződés preambuluma, kilenc cikkelye, három függeléke és számos, a három vezető által csatolt levelek foglalják össze az 1977 óta elért eredményeket. A bevezető rész hangsúlyozza a szerződés tartósságának elengedhetetlen voltát, a megállapodások szoros összefüggését a Camp David-i megegyezésekkel, végül csatlakozásra szólít a többi arab állam között is.

A kilenc fő cikkely az általános alapelvek megfogalmazásául szolgál. Az első paragrafus a háborús viszony megszűnését és a béke létrejöttét deklarálja a két szerződő fél között. A princípiumok további felsorolása tartalmazza az Izraeli hadsereg teljes kivonulását a Sínai félszigetről, a diplomáciai kapcsolatok kialakítását, egymás szuverenitásának és politikai függetlenségének elismerését. A harmadik bekezdés rögzíti a gazdasági, kulturális kapcsolatok fontosságát, a gazdasági bojkott felszámolását, a személyek és az áruk szabad mozgását a két ország között. A biztonsági feltételek kialakításáról a 4. cikkely értekezik, kimondva a limitált katonai övezetek és az ENSZ békefenntartó erőinek alkalmazását, fenntartva további biztonsági megállapodások kialakításának lehetőségét a két fél között. A Szezi csatorna, a Tirán szoros és az Aqaba öböl szabad hajózhatósága szintén a lényegi elemek sorába tartozik. A szerződés függelékei számolnak be részletesen az izraeli kivonulás egyes fázisairól, amelyek a Camp David-i csúcstalálkozón már megtárgyalt módon bonyolítandók le.³¹⁶ A szerződéshez csatolt levelek, pedig olyan érzékeny témákkal foglalkoznak, mint az

³¹⁵ Izrael aggodalma még jobban érthető, ha figyelembe vesszük, hogy Irán, az egyik legnagyobb olajellátó országa Khomeini ajatollah Washington és Izraelt elutasító politikai vezetése alá került.

³¹⁶ Azzal a kivétellel, hogy, míg a csúcstalálkozó keretegyezmény két vagy három évet szab a teljes csapatkivonásra, addig a békeszerződés a három éves határidőt teszi végső dátumnak.

autonómatárgyalások kérdése.³¹⁷ A békemegállapodás igyekezett a tárgyalások során fermelült problémákra megoldást keresni. A nagykövetcserék tekintetében annak ellenére, hogy Szadat kezdetben elutasította a diplomáciai kapcsolatok azonnal nagykövetcserével való indítását, a Sínai kivonulásért cserébe meghozta ezt az engedményt. „A szerződő felek megállapodtak, hogy diplomáciai és konzuli kapcsolatokat alakítanak ki, az átmeneti kivonulás befejeztével a szerződő felek közötti nagykövetcseré segítségével” (3.Függelék 1. cikkely)³¹⁸

A két keretegyezmény és az időrendi beosztás kérdésével kapcsolatban a Camp David-i megállapodásokhoz hasonlóan konkrét megegyezések nem születtek. A békemegállapodás preambuluma röviden hivatkozik a minden részletre kiterjedő békére. „meggyőződéssel az átfogó és tartós béke szükségességére, amelyeknek a BT 242. számú határozatán kell alapulniuk”. A palesztin kérdés időbeli beosztását az egy-egy vezető által írt, a békeegyezményhez csatolt levelek tartalmazzák. Ezek alapján az autonómia tárgyalások a szerződés aláírását követő egy hónap múlva kezdődnek, az aláírástól számított egy év után, pedig le kell, hogy záródjanak.³¹⁹ Az egy éves perióduson belül a szerződés nem állított fel határidőket. A résztvevő felek megállapodnak a palesztin bizottság megválasztásának módozatairól és feladatairól. A bizottság beiktatása után kezdetét veszi az öt éven át tartó átmeneti időszak, a csökkentett létszámú izraeli hadsereg biztonsági övezetekbe való visszavonása.

A béke aláírásával egy időben Jeruzsálem és Washington két egyetértési megállapodás kötött, melyek közül az első az Egyesült Államok biztosítéka arra az esetre ha Egyiptom megszegné a szerződést, a második Izrael olajellátásának kérdését járja körül.

A megállapodások szintén fontos kérdése volt, hogy hogyan kompenzálják Izraelt az átadott olajmezőkért cserébe. Szadat elzárkózott a közvetlen olajkapcsolatok kialakításától. Carter kompromisszumos megoldást javasolt. 10 éven át az Egyesült Államok felvásárolja a szükséges mennyiségű olajat, majd tőzsdei áron továbbadja Izraelnek. Jeruzsálem azonban ragaszkodott a közvetlen kapcsolathoz, ellenőrizve ezzel Egyiptom a gazdasági kapcsolatok normalizálására vonatkozó szándékának valódiságát. A megállapodás a következő eredménnyel zárult: Washington 15 év garantált szállítást biztosított Izraelnek, ha az más forrásból nem tudná pótolni a szükséges

³¹⁷ A csatolt levelek feladata -ahogy azt a Camp David-i megállapodásoknál is láttuk – azon kérdések összefoglalása, melyekben a szerződő felek nem jutottak megállapodásra, így az eldöntetlen kérdések hiánya nem ronthatja a szerződés értékét.

³¹⁸ www.jewishvirtuallibrary.com/PeaceTreatyBetweenIsraelAndEgypt

³¹⁹ Az egy éves határidő elrendő célként volt megjelölve a szövegben, annak betartására nem vonatkoztak szabályozások.

nyersanyagigényét. „Izrael saját igényeit kielégítő olajszerződéseit önállóan intézi”, azaz Izrael jogosult akár az egyiptomi olajkészletekre is licitálni. A szerződés konkrétan nem említi tehát Egyiptom olajeladási kötelezettségét, azonban a szabad beszerzés lehetősége a Kairói olajkészletekre is vonatkozott. „ha Izrael képtelen a szükséges mennyiségű olajat biztosítani önmagának, az Egyesült Államok kormánya mindent megtesz, hogy biztosítsa Izrael számára a szükséges szállítmányt. A két ország szakértői évente vagy szükség szerint még gyakrabban találkoznak, hogy felmérjék Izrael folyamatos olajigényét.”³²⁰

A szerződés létrejöte mindkét ország célját teljesíteni látszott. Izrael elérte a kezdetek óta áhított különbékét Egyiptommal. A megállapodás aláírásával biztosította egy Izrael elleni háború lehetetlenségét, maga mögött tudva az egyik legnagyobb arab frontország szövetségét. Szadat elégedettsége is megalapozott volt, helyreállította országának a háborúk alatt megsérült szuverenitását. A békemegállapodás gyengepontjai azonban sötét felhőket vontak Szadat feje fölé. A palesztin kérdés megoldása részleteiben továbbra is nyitott maradt, a szomszédos arab államok ellenzése tovább erősödött.

Az 1979. március 22-én 19 arab állam részvételével rendezett bagdadi konferencia az elutasítás legerősebb formáját fogalmazta meg. A megbeszélés záró határozata mindazon szankciókat valóra váltotta, melyek a látogatás, vagy a Camp David-i csúcs után fenyegető szándékként deklaráltattak.³²¹

Az 1977-79 között fokozatosan erősödő arab ellenállás a pánarab összefogás eszméjéből táplálkozott, az önállóság és a közösség közötti feszültség az egész konfliktusra rányomta bélyegét. A békefolyamat megítélése kettős. Történelmi jelentőségük vitathatatlan, azonban számos olyan problémát hagytak megoldatlanul, amelyek tartós megoldatlansága a későbbi események során komoly konfliktusokat eredményeztek. Az 1979 márciusában megkötött béke hideg viszony hagyott a két fél között. A gazdasági és kulturális kapcsolatok megkezdődtek, de ahogy a békefolyamat két meghatározó alakja eltűnt a politika színpadáról úgy a két ország kapcsolata is romlani kezdett. 1979-ben Anvar el Szadat, Menachem Begin és Jimmy Carter Nobel békédíjban részesült.

³²⁰ [www.jewisvirtuallibrary.com/memorandum of agreement between the goverment of the Usa and Israel-oil](http://www.jewisvirtuallibrary.com/memorandum%20of%20agreement%20between%20the%20government%20of%20the%20Usa%20and%20Israel-oil)

³²¹ A Szovjetunió elutasító magatartását a Washingtonnal folytató SALT II. tárgyalások sikeressége enyhítette.

VII. A magyar-egyiptomi kapcsolatok

A dolgozat eddigi fejezeteiben a szadati Egyiptom gazdasági, politikai változásait, a korabeli magyar politika Szadat rendszeréről alkotott véleményét, értékelését mutattuk be. A továbbiakban kifejezetten a két ország közötti kapcsolat történetét vázoljuk fel.

A magyar vonatkozású események érdekes momentuma a gazdasági szerepvállalás és a politikum közötti szoros kapcsolat. A Közel-Kelet térségében Magyarország számára Egyiptom kiemelt fontosságú kereskedelmi partner maradt a szadati időszak alatt is. A nemzetközi gazdaságon belül megnövekedett valutaéhség szilárd támaszt nyújtott a magyar-egyiptomi gazdasági kapcsolatok működtetéséhez, fontosságához. A gazdasági kapcsolatok nehézségei azonban sokszor politikai szerepet is öltöttek. Az alábbi nagyobb fejezetben a két ország közötti kapcsolat történetét, gazdasági és politikai aspektusát vizsgáljuk.

Magyarország közel-keleti kapcsolatainak megerősödése az ötvenes, hatvanas években következett be. A közeledés ideológiai hátterét az adott országokban ekkorra lezáruló kolonializmus gerjesztette antiimperialista és antikolonialista szemlélet segítette.

A Hruscsov fémjelezte blokkon belüli enyhülési politika következtében a Moszkva érdekeltségi területéhez tartozó kelet-európai országok is szélesebb körű önállósághoz jutottak arab kapcsolataikat illetően. Az együttműködés elvi állásfoglalásainak tartalmi meghatározása a Szovjetunió kezében összpontosult, a keleti országok különbözőségét, az arab országokhoz fűződő egyedi viszonyukat leginkább a gazdasági kapcsolatok terén figyelhetjük meg. Politikai, katonai, párt- és biztonságpolitikai szempontból a blokkországok követték a Szovjetunió szabta irányvonalat. A kelet-európai országok számára is megvolt a politikai manőverezés lehetősége, addig a pontig, ameddig a térség moszkvai érdekeltségeit az nem sértette.³²² Az egyes országok által kialakított közel-keleti kapcsolatok önállósága eltérő mértékben alakult. Magyarország és Egyiptom közötti diplomáciai érintkezések önállósága nagyban eltért a különutas romániai viszonyokhoz képest. Moszkva az egyiptomi felső vezetés szintjén érintkezett legtöbbször Egyiptommal, addig a blokk országok az egyes politikai és szociális társintézményekkel alakítottak ki sűrűbb konzultációt.³²³

³²² Michael Radu. *Eastern Europe and the Third World*, Praeger, New York, 1981. 169-195. o.

³²³ Roger E Kanet. *The Soviet Union and the Developing Nations*. Johnson Hopkins University Press, London, 1974. 121.o.

Gazdasági szempontból az előbbiekhöz képest fokozottabb önállóságról beszélhetünk, a az ilyen típusú kapcsolatok minőségének és mennyiségének kialakításában a KGST-n belüli együttműködés jelenthetett korlátozó tényezőt. Tekintettel arra, hogy a gazdasági szempontok diverzifikáltabb mutatókkal szolgálnak Magyarország és Egyiptom kapcsolatát illetően, ennek okán ebben a fejezetben kiemelten kezeljük. Magyarország kapcsolata az arab országokkal leginkább gazdasági és kevésbé politikai, ideológiai jellegűek voltak. A Közel-Kelet az általános finansziális stabilitás és a közelség miatt a harmadik világon belül a legfontosabb kereskedőpartnerévé vált országunknak.³²⁴

A magyar-egyiptomi kapcsolatok története hosszú időre nyúlik vissza. Az osztrák-magyar monarchia ideje alatt kialakult konzuli rendszert 1928-ban Magyarország diplomáciai lépései váltották fel. A korai politikai kezdeményezéseket jelentős gazdasági szerepvállalások is kísérték.³²⁵

1928-ban meginduló diplomáciai kapcsolatunkkal párhuzamosan gazdasági összeköttetések is kialakultak. 1928-ban megalakult a Ganz Rt. Egyiptomi leányvállalata,³²⁶ majd 1933-ban a Magyar-Egyiptomi részvénytársaság.³²⁷ Kétoldalú kapcsolataink az egyiptomi forradalom után indultak érdemi fejlődésnek és 1956 után szélesedtek ki.³²⁸ Nagyobb volumenű kereskedelmi összeköttetésekről azonban csak az hatvanas évek óta beszélhetünk.

³²⁴ Radu. 170-234. o.

³²⁵ Komár Krisztián: *Az Osztrák-Magyar Monarchia és Egyiptom kapcsolatai 1882-1914*, doktori értekezés, Szeged, 2006.

³²⁶ 1928-ban megalakult a Ganz Rt. Egyiptomi leányvállalata. Az ekkor elsősorban szivattyú szállításokra szakosodott cég a szerelési munkálatok kivitelezésére egyedi módon állandó képvisletet működtetett a század elejétől kezdődően. A későbbiekben kereskedelmi irodaként is működő kirendeltség 1994-ben megszűnt, a cég jogutódjának képvisletét a mai napig is egy magyar-egyiptomi vegyesvállalat látja el.

³²⁷ J Nagy László: *Magyarország és az arab térség*. Jatepress, Szeged, 2006, 19. o 1933. május 12-én megkezdte működését a Magyar-Egyiptomi Kereskedelmi Részvénytársaság. A vállalat célja Magyarország és Egyiptom, illetve Mo és a Levantei térség közötti kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése volt. (gyapotot, rizst, kávé, narancsot, ócskavasat hoztak be, lovat, hagymát, szarvasmarhát vittek ki.) A cég kezdeti sikerei igazolták azt az üzleti elgondolást, hogy az átrakodás nélküli, közvetlen Duna-tengeri hajóforgalom kompenzálja a más államok közvetlen tengeri kereskedelméből származó előnyöket. A második világháború után a cég profilja megváltozott, 1948-ban az alapító magyar bankok egyikének döntése alapján a részvénytársaság felszámolásra került. Komár Krisztián: A Magyar-Egyiptomi Kereskedelmi Részvénytársaság története, *Limes*, 2002. 5. 63-78. o.

³²⁸ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-13 002076/49/ M. Riad hivatalos látogatása 1971. július 8-12./ 1. melléklet

Kereskedelmi kapcsolatok

A megállapodásokon alapuló kapcsolataink mindegyikét kétoldalú egyezmények szabályozták. Gazdasági együttműködésünkön belül kiemelkedő szereppel bírt a két ország közötti kereskedelmi forgalom alakulása. Egyiptomot a fejlődő országok viszonylatában Indiával váltakozóan első-második legfontosabb kereskedelmi partnerként tartották számon. Egyiptom külkereskedelmében a szocialista országok igen nagymértékben vállaltak szerepet, Egyiptom exportjának közel ötven, behozatalának közel hatvan százaléka ebből a térségből származott.³²⁹ Egyiptom összkereskedelmében a magyar vonatkozású elemek két százalékot értek el.

A Magyarország és Egyiptom közötti kereskedelmi kapcsolatok kölcsönös függőségen nyugodtak. A nyugati országok szabadkereskedelmi piacának működéséhez képest könnyebb feltételeket biztosítottak mindkét fél számára. A klíring rendszeren alapuló együttműködés a devizaforgalom teljes kiiktatásával tulajdonképpen egy barter típusú kereskedelmet alakított ki a két ország között.³³⁰ Egyik fél sem rendelkezett a kereskedelemhez szükséges konvertibilis valuta fedezettel, így az áru csere alapú, készpénz nélküli elszámolási rendszer mindkét fél érdekét szolgálta. Egyiptomnak a korábbi fejezetben említett gazdasági nehézségei miatt fontosak voltak a kétoldalú klíring megállapodások, Magyarország pedig a KGST országokkal folytatott hasonló kapcsolatain belül komoly tapasztalatokra tett szert. A klíringegyezmények alacsony flexibilitású megállapodások voltak, tekintettel arra, a fizetések egy értékállandósági klauzulát tartalmazó egyezmény keretei között angol fontban kerültek leszámolásra. A kereskedelmi forgalom tényleges működésének a legnagyobb kedvezmény elvét tartalmazó öt éves hosszúlejáratú kereskedelmi megállapodás adott keretet, amelyek éves működtetése a csatlakozó kontinges-listák alapján történtek. Az áru listák kialakítása évente felváltva Kairóban illetve Budapesten sorra kerülő miniszterhelyettesi szintű tárgyalásokon történtek.

A kapcsolatok kölcsönössége nem csak az elszámolási rendszerben, de a kereskedelem tartalmát illetően is fennállt. Mind Magyarország, mind Egyiptom komoly hiánnyal küzdött egyes termékeket illetően, így az egymást kiegészíteni látszó termékcser

³²⁹ A szocialista országok hasonló áruszerkezetű kereskedelmi forgalmát összehasonlítva a magyar mutatók Bulgária adataihoz közel hasonlatosak, import árúk összegében kevéssel vannak hazánktól lemaradva. A Szovjetunió után Egyiptommal az akkori Csehszlovákiának volt a legkiterjedtebb és legnagyobb mértékű kereskedelmi kapcsolata.

³³⁰ A klíringszámlák fizetését az 1969. december 17-én aláírt klíringfizetési megállapodás szabályozta.

rendszer a kereskedelmi együttműködések tekintetében hosszú időre beágyazódni látszott. Az erőltetett iparosításnak köszönhetően a hetvenes évekre mind a nyersanyagigény, mind az előállított ipari termékek mennyisége jelentősen megnövekedett. A magyar gazdaság ipari jellegéből adódóan a teljes egyiptomi export gépipari, továbbá közlekedési és szállítási eszköz részesedésének hatvan százaléka kedvező lehetőségeket nyújtott az ország számára. Az Egyiptomba exportált áruk nagy része főként ipari termékekből, míg az innen érkező import áruk a lakosság ellátáshoz szükséges hagyományos mezőgazdasági termékek, továbbá az ipar ellátáshoz szükséges nyersanyagokból állt. Az Egyiptomból importált áruk harminc-ötven százalékát a nyersgyapot szállítások tették ki.

A hatvanas évek végétől kezdődően Egyiptom szélesebb körű együttműködésre törekedett a szocialista országokkal. 1970-ben az addigi kereskedelmi forgalom volumene rekordot ért el.³³¹ A kétoldalú gazdasági kapcsolatok 1969-től fokozatosan megnövekedett magyar kintlévőséggel zártak. A nagyköveti jelentésekből kitűnik, hogy az erősödő kereskedelmi kapcsolatoktól az éves elszámolás arányaiban a magyar fél számára hátrányos mutatók fokozatos javulását várták. 1971 közepére Magyarország 350 millió devizaforint kintlévőséggel rendelkezett. A szadati új gazdaságpolitikai koncepció felkészülési időszakában végbement változások, és a beruházási döntések elhúzódása már a hetvenes évek elején előrevetítette a két ország gazdasági kapcsolatának nehézségeit, így a az évtized elején született nagyköveti jelentésekben remélt javulás tovább váratott magára. Az export volumenének ingadozása csaknem minden esetben az egyiptomi változásokra vezethető vissza - tudjuk meg a Gazdasági Bizottság beszámolójából. Az 1971-es év romló tendenciát mutatott. Magyarország Egyiptomba irányuló exportja 11 százalékkal nőtt, míg az Egyiptomból érkező import 20 százalékkal csökkent. 1972 elején az egyiptomi rendelések feladása érzékelhetően gyengült, az egyes importegységek feletti döntések indokolatlanul lelassultak. Tekintettel arra, hogy a szadati kormány importpolitikájának reformja során az országba beszállított áruk mennyiségét korlátozni igyekeztek, ez egyes, nagy arányban magyar exportból származó termékeket (pl: TV-szett) is érintett. A kapcsolatok intenzitásának csökkenése, továbbá a szadati reformok kereskedelmet érintő hátrányos

³³¹ Export: 9,6 millió cl. font; import 6,9 millió cl. font.

következményei ellenére a kairói kereskedelmi kirendeltség³³² az évtized elején a kapcsolatok 1975-ig tartó változatlan formában való megtartását biztosítottak látták.³³³ Az összességében magas forgalmi szint ellenére a két ország kereskedelmi kapcsolatának alapvető problémái nehezítették a fejlődést. Így míg a forgalom mennyisége a két ország között fejlődést mutat, addig az elszámolási arányok egyenlőtlensége kapcsán Magyarország a hetvenes évektől magas összegű kintlévőséggel rendelkezett. Egyrésről a hazai importszükségletek bizonytalansága, a gyapot és a rizs iránti igény csökkenése rossz hatással volt az áruösszetétel addig megszokott rendszerére. A magas egyiptomi árak miatt vállalatunk gyakran más beszerzési forrásokat kényszerültek keresni. Az Egyiptomból érkező fogyasztási cikk importot gátolta a korábbi fejezetekben már említett egyiptomi áruk minőségi és árproblémái.

A hatalmas kintlévőségeket fokozta az 1967-től fokozottabb jelentőséggel bíró katonai cikkek szállítása. 1970-ig Magyarország hadászati lövegeket és rádiótechnikai berendezéseket szállított közel 8 millió font értékben. A negyedik arab-izraeli háborúra való felkészülés következtében a katonai eszközszállítások iránti igény ismét erőteljesebben jelentkezett. Ekorra Magyarország nem tudta vállalni a kért mennyiséget, tekintettel arra, hogy a Külkereskedelmi Minisztérium pénzügyi szerveinek becslése szerint a szállítás esetén az egyiptomi tartozás közel 1 millió devizaforintra emelkedett volna.³³⁴ További nehézségeket jelentett a szadati Egyiptommal való

³³² A kereskedelmi kapcsolatok koordinálásában a többi szocialista országhoz hasonlóan a kereskedelmi irendeltségek játszottak fontos szerepet. A Külkereskedelmi Minisztérium irányítása alatt a kairói kereskedelmi kirendeltség a Nagykövetséggel együttműködve segítette az államközi kapcsolatokat, továbbá a magyar-egyiptomi külkereskedelmi forgalom támogatását is ellátta. A tényleges forgalomtól függően, az állami szakvállalatok állandó illetve ad hoc jelleggel 3-4 évre, küldtek ki képviselőket. A kirendeltség létszáma 20-25 fő volt. A rendszeres gazdasági helyzetjelentések megküldésén túlmenően a kirendeltség feladata az érintett minisztériumokkal és egyéb államigazgatási szervekkel való kapcsolattartás is volt.

³³³ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 36-576-00340/ A kairói kereskedelmi kirendeltség jelentése

³³⁴ A több ezer darab speciális gépjármű leszállítását pénzügyi okokból hazánk nem tudta vállalni. A Gazdasági Bizottság 1972. április 12-én tartott megbeszélése során a katonai szállításokat illetően az elért magas forgalom stabilizálása mellett további Egyiptomnak nyújtott klíringhitel keretű fegyverzet-támogatás lehetőségét elvetette. Felhatalmazta a külkereskedelmi minisztert, hogy az egyiptomi fél részére haditechnikai termékek szállítására 5 millió font értékű készpénzfizetési rendszerben törlesztendő hitelt nyújtson, így ez a felajánlás a kintlévőség állományra megállapított hitelkeretet nem érintette. „A katonai jellegű szállítások további növelését akkor sem tartanánk kívánatosnak, ha a kintlévőségi állományunk felső határa felemelésre kerül. A hitelproblémák miatt a növekvő katonai szállítások csak a polgári szállítás terhére lennének megvalósíthatóak, továbbá a katonai kintlévőségek megtérülésének rizikója sokkal nagyobb.” MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j, 33. doboz 36-135 001537/17/ Tájékoztató katonai gazdasági kapcsolatokról. Katonai kapcsolataink ennek ellenére nem szakadtak meg. 1973-ban a Vöröskereszt segítségével közel 4 millió forint értékű teljesen felszerelt tábori sebészeti kórház adtunk át Egyiptomnak. 1974-ben tíz, 1975-ben harminc fő katonai sebesült

együttműködésben, hogy a gépipari termékek szállításának magas részesedésével párhuzamosan a hitelszállítások szerepe is megnövekedett, ami Egyiptom bel-és külpolitikai bizonytalanságait tekintve növelte a magyarok számára a megtérülés kockázatát.

A hazánk akkori export-import lehetőségeihez mérten magas arányú kintlévősége, és a fent említett további szerkezeti problémák 1971-től a gazdasági kapcsolatok változtatására sarkalták a magyar vezetést.

Annak érdekében, hogy a cserekereskedelem szabályainak megfelelően a magyar exportot növelni lehessen az Egyiptomból érkező importlehetőségek szélesítésének lehetőségeit kellett kutatni. A cél az eddig nem vásárolt nyersanyagok importjának megkezdése mellett a mezőgazdasági illetve félkész termékek behozatalának növelése lett. A fogyasztási cikkek importjának lehetőség szerinti kibővítését, továbbá a kintlévőségek központilag meghatározott felső szintjének emelését a kapcsolatok javítása érdekében szintén kívánatosnak ítélte a magyar vezetés.

Az exporttevékenység szempontjából a gépipari szállítások gazdaságosságának fokozását, ezen belül is a kézpénzszállítás útján bonyolódó kereskedelmet kívánták ösztönözni. 1972-re a Gazdasági Bizottság a teljes magyar kintlévőségek felső határát 400 millió devizaforintban határozta meg. Az importbővítés érdekében tett lépések során a Kereskedelmi Minisztérium több magyar bevásárló delegációt küldött Kairóba, árubemutatók szervezésével igyekeztek a magyar fogyasztóközönséggel megismertetni az egyiptomi árukat. A behozatal áruszerkezete bővült ugyan, de nem hozott gyors, látványos eredményt. Az új elemként felmerülhető nyersolaj vagy szuperfoszfát termékek Magyarország korlátozott belső felhasználási volumenének köszönhetően nem eredményeztek változást.³³⁵

„A belső egyiptomi gazdasági problémák, fizetési nehézségek és az export bevételeket tartósan meghaladó import igények az egyiptomi partnert egyre inkább arra készítetik, hogy export árait emelje, s import árait- esetenként magas szintű közbenjárás igénybevételével is leszorítsa, ezzel import fedezettségét, az export-import cserearányát javítsa. Ennek köszönhetően az egyiptomi klíring elszámolású forgalom árszínvonalának torzulása a világpiaci árszinthez képest tovább növekedett, a klíring

utókezelését vállalta Magyarország. Konkrét hadászati felszerelés és az ezzel kapcsolatos hitel esetében Magyarország ragaszkodott a konvertibilis valutában való fizetéshez.

³³⁵ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 33. doboz 36-13 001537/7/ Egyiptom belső helyzete és külpolitikája. Az import árualap diverzifikálását tovább nehezítette az egyéb országok, pl: Szíria irányába lévő hasonló termékekre vonatkozó megállapodási kötelezettségek.

partnerek, így Magyarország viszonylatában is ismét előtérbe kerültek az időnként igen éles hangnemű és magas szintre is eljutó árviták. A magas árakra vonatkozó szemrehányások kölcsönösek.”³³⁶

A kairói magyar nagykövetet 1972-73 folyamán mind az egyiptomi mezőgazdasági, mind a gazdasági ügyek minisztere tárgyalásra kérte. A jelentésekből kitűnik, hogy az egyiptomi fél szokatlanul éles hangon bírálta a magyar kapcsolatok minőségét. A Kereskedelmi Hatóság³³⁷ vezetője a Metalimpex³³⁸ alumínium árainak csökkentését kérte, nehezményezve, hogy a magyar szállítási díjszabás a szovjethez képest sokkal magasabb összegű volt. A nyomás fokozására a vita elrendezéséig a gyapotszállítások felfüggesztését irányozták elő. A magyar Kereskedelmi Minisztérium a nagyköveten keresztül levélben tiltakozott az árszabás és a gyapot export ügyének összekötése ellen. Elfogadhatatlan - írta a kereskedelmi kirendeltség vezetője, hogy egy magyar vállalat, amelynek a magyar termelési költségeket kell ajánlatainál figyelembe vennie egy termékre bármilyen más szállítóval azonos árat kellene biztosítson. A tiltakozásra a gyapot szállításának korlátját a Gazdasági és Külkereskedelmi Minisztérium feloldotta, a további tárgyalások eredményeként Magyarország 1972-ben közel 2000 tonna alumínium szállítását vállalta.

A magyar nagykövet 1972-es jelentésében is hasonló problémákról számol be. „A Közlekedésügyi miniszter bekérte és a közbenjárásomat kérte az alábbi ügyben. Egyiptom két hat részes luxusvonatot kíván vásárolni országunktól, azonban a magyar árajánlat a korábbi ár kétszerese. Ők fenn akarják tartani, a hagyományos vonat importot, de az ár számukra elfogadhatatlan. Ismételten jelzem, hogy hasonló problémák sorozatos jelentkezése befolyásolhatja politikai kapcsolatainkat.”³³⁹

³³⁶ Külkereskedelmi Minisztérium jelentése Uo.

³³⁷ A korábbi fejezetben említett Főhatóságok egyike. Minisztériumi közreműködéssel Egyiptom gazdaságért felelős hatósági szerv. A kereskedelm területén működő vállalatok szabályozását fogja össze. A levéltári anyagokban „Kereskedelmi Organizáció” néven szerepel.

³³⁸ Az 1949-ben alakult METALIMPEX Acél- és Fém-külkereskedelmi Vállalat acél- és fémipari termékek kül- és belföldi forgalmazását, az ipar szükségletét képező nyers- és segédanyagok, továbbá vas- és félgyártmányok országos elosztását végezte. www.mol.gov.hu

³³⁹ MOL KÜM EAK 1972 TÜK 34. doboz 36-51-001395/1 Magyar-egyiptomi gazdasági kapcsolatok alakulása.

A kezdeti megoldási kísérletek

Az egyelőre még lokális szinten jelentkező együttműködési nehézségek minősége komoly problémát az évtized első két évében nem okozott. Az ellentétek fokozódása, továbbá az egyiptomi fél igen érdekes, a gazdasági problémákat diplomáciai úton kommunikáló magatartása azonban jelezte a magyar vezetés felé, hogy szükség van a két ország kereskedelmi kapcsolatának átalakítására. Mahmoud Riad által 1970-ben kezdeményezett hosszú lejáratú gazdasági együttműködési egyezmény kidolgozása mentén a Gazdasági Bizottság a kereskedelempolitikai koncepció átalakítására is tervezetet készített. A nasszeri időkhöz képest az 1970-es évektől a két ország gazdasági együttműködésében új elemként jelenik meg az ipari együttműködések kiemelt szerepe. A székesfehérvári Videoton gyár televízióexportja, az Egyesült Izzó fénycsőszállítása, továbbá a Transelektro szerelésianyag exportja jelentette a fejlődés kezdeti lépéseit.

A további együttműködés elősegítésére kormányközi vegyesbizottságok alakítását tervezték. 1972-ben megegyezés született a két ország lehetőségeinek alaposabb megismerése céljából. A hagyományos kereskedelmi kapcsolatokon túlmenően 1972-ben elsőként a textil és gépipari vonalon specializált munkacsoportok jöttek létre. Ezek célja a két ország vállalati közötti kölcsönös érdekeken alapuló, kétoldalú preferenciák rendszerének kidolgozása volt a vámkedvezmények, behozatali engedélyezés és egyéb technikai jellegű feladatok terén. A vegyesbizottság magyar tagozatának elnöke Fehér Lajos lett. Az egyiptomi tagozatok később kerültek kialakításra. A kormányközi vegyesbizottság megalakításának különösen sürgető apropóját a kézpénzfizetésen alapuló exporttevékenység kiszélesítésének ekkoriban még csak felmerülő lehetősége jelentette. Tekintettel arra, hogy a kizárólag a hazai külkereskedelem átalakításával a két ország közötti probléma megoldását szolgáló lehetőségek nem voltak bővíthetők, a Egyiptom és Magyarország kooperációjában a klíring rendszer kikerülésével ezek a vegyesbizottságok adhattak keretet a kereskedelem fejlesztésének.

1972. március 7-én Kairóban aláírásra került a Magyar Népköztársaság és az Egyiptomi Arab Köztársaság Kormányai között létesítendő Gazdasági Együttműködési Vegyesbizottságra vonatkozó megállapodás. Az aláírás ellenére a ratifikációs eljárások hosszan húzódtak. A szocialista országok korábbi ilyen irányú tapasztalatai alapján a külképviselet egyetértett azzal, hogy a vegyesbizottság létrehozása a magyar fél

kitartásán múlhat. Egyiptomi részről is csak akkor szoktak ilyen jellegű megállapodásokat támogatni, amennyiben saját érdekük fűződik hozzá.³⁴⁰

A szocialista országokból érkező hitelek mennyiségben nem vehették fel a versenyt a szovjet társaikkal, ennek ellenére 1970-ben felgyorsult a Magyarország által felajánlott hitelkeret felhasználása. A hitelszerződések sem léptek ki a klíring rendszer korlátai közül. A felajánlott hitelösszegeket az adományozó ország exporttermékeinek felvásárlására lehetett fordítani. A magyar export gépipari részesedésének következtében az exportszerkezetben a hitelszállításoknak nagy jelentősége volt. A hitelben teljesített szállítások a teljes export 20-50 százalékát tették ki éves szinten. A Közel-Kelet térségében Egyiptom volt Magyarország legnagyobb gépvásárló partnere. A kormányhitel keretében motorvonatok, tolóhajók, szivattyútelepek, autóbuszok és mozdonyok kerültek szállításra. Az első ilyen megállapodás 1962-ben született 10 millió font értékben. Az 1966-ban 15 millió klíring font összegre felemelt beruházási javakra és nagyberendezések szállítására szóló keretet az 1970 decemberében tartott tárgyalások folyamán 22,5 millió klíringfontra növelték. A növelt hitelkeretnek köszönhetően 1972-től a hagyományos magyar termékeken túl az Egyiptomi fél igényt tartott termelő berendezések vásárlására is. A magyar Kereskedelmi Minisztérium konfekcióüzem, cipőgyár és kábelgyári berendezések leszállítását látta lehetségesnek.³⁴¹ A hitelkeret öt, hét, illetve tíz éves időtartamra 2,5 százalékos kamatra került kibocsátásra. A keretösszeg a hitelszerződés 1975-ben esedékes lejártáig állt fenn. Tekintettel arra, hogy már az évtized elején 60 százalékos kihasználtsággal működött, a kairói magyar nagykövetség a hitelkeretek további bővítésének fontosságát hangsúlyozta.³⁴² A magyar delegáció 1971 decemberi látogatása során dr. Jávör Ervin, az Országos Tervhivatal elnökhelyettese és dr. Taher Amin által aláírt jegyzőkönyvben a bizottságok Egyiptomnak Magyarország irányába meglévő gazdasági igényeinek féléves határidővel történő feltérképezéséről állapodtak meg. A klíringszámlára történő hitelkeret bővítését a magyar kormányzat nem tette lehetővé, tekintettel arra, hogy az ilyen típusú hitel összege nem lehet kisebb 15-20 millió fontnál, tovább növelve ezzel a

³⁴⁰ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 35. doboz 36-576-00340/3 Fehér Lajos látogatásával összefüggő fejleményekről.

³⁴¹ Uo.

³⁴² MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 41. doboz 36-142 001385-1 Nagyköveti beszámoló jelentés.

megtérülés kockázatát.³⁴³ Az Egyiptomi igények kielégítésének fennmaradó lehetősége, és a magyar export ennek alapján való nyereségessé tétele kapcsán a külügyminisztérium javaslatot tett a klíring hitelnél kisebb volumenű, rövidebb lejáratú idejű vállalati hitelek nyújtására.³⁴⁴

A kapcsolatok átalakulása- tervek a szabaddevizás piac bevezetésére

Egyiptom gazdasági nehézségei, devizaproblémái fokozottan jelentkeztek a klíring rendszeren belül. A szocialista országok klíring rendszerétől rugalmasabb hozzáállást reméltek. A szocialista országok klíringszámláin jelentkező kiegyenlítetlen követelések nagymértékben növekedésnek indultak.³⁴⁵ A nehézségek ellenére Egyiptomnak továbbra is kiemelkedő szüksége volt a szocialista országok klíringpiacának kedvező feltételeire, az ebbe a térségbe irányuló tovább csökkenő export azonban nagyon nagymértékben felborította a kereskedelem kölcsönösségen alapuló rendszerét. A nyugat-európai országok piacára fokozatosan belépő egyiptomi exporttevékenység stabilizálásához szükség volt a klíring rendszer nyújtotta biztonságos kereskedelmi kapcsolatokra.

A klíring rendszer 1971-72 közötti nehézségei,³⁴⁶ az árviták és a hitelszerződések koordinálására kialakítandó vegyesbizottsági tárgyalások lassúsága Magyarországot az Egyiptommal való kereskedelem átalakítására, reformjára sarkallta. A gazdasági kapcsolatok növekvő feszültsége és a külkereskedelmi forgalom megbomlása következtében ugyan az Egyiptomból érkező importárúk mennyiségileg növekedtek, de nem a kintlévőségek érdemi csökkentésének megfelelően. Így amíg az évtized első pár

³⁴³ A megtérülés nehézsége felett érzett magyar félelem a hitel törlesztési feltételeinek ismeretében érthető meg. A Szovjetunió Egyiptom számára nyújtott hitelekkel szemben a szocialista országok hitelstruktúrája jóval szigorúbb feltételeket szabott. Az általános szabályok szerint a megállapodások érvényességének megszűnése után az adós fél egy ideig még áruszállítással tudja törleszteni adósságát, majd a fennmaradó részt konvertibilis valutában kell megfizetnie. A magyar hitelszerződések esetében a klíring font értéke megegyezik a konvertibilis angol font értékével. Ennek megfelelően a törlesztés első szakaszában az áruvásárlások során világpiaci árakat alkalmaztak, a fel nem használt összeg fizetése során konvertibilis fonttal, vagy összegben egyenértékű más devizával kell teljesíteni. Ezen szigorú feltételek a magyar szerződés 1975-ben való lejáratá során tovább nehezítették a két ország kapcsolatát. MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-51-002104 NGKB előterjesztés tervezet a magyar egyiptomi külkereskedelmi kapcsolatok problémáiról

³⁴⁴ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 34. doboz 36-51-1395/1 Gazdasági kapcsolatok alakulása EAK és Szíria. A kereskedelmi kirendeltség jelentéseiből kiderül azonban, hogy Egyiptom csak a klíring kereteken belüli hitellehetősége irányába volt érdekelt.

³⁴⁵ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j, 40. doboz 36-51-002104 NGKB előterjesztés tervezet a magyar-egyiptomi külkereskedelmi kapcsolatok problémáiról.

³⁴⁶ Magyarországnak 1973 júliusában 5,5 millió klíring font követeléssel kellett számolnia.

évében a magyar gazdaság célja az elért forgalom szintentartása, és az import fokozása volt, 1973-tól a szabad devizás kereskedelem minél erőteljesebb érvényesítése felé igyekezett a magyar vezetés a gazdasági kapcsolatokat terelni. A Külkereskedelmi Minisztérium által készített összefoglaló jelentésekből kirajzolódnak a kapcsolatok javításának lehetséges magyar alternatívái.

Az egyik lehetséges módozatnak tűnt a megnövekedett arányú kintlévőségek óta tartó, az import fokozását segítő módszerek továbbfejlesztése. A kereskedelmi kirendeltség jelentése alapján azonban a klíring aktívum rövidtávú megszüntetése csak Magyarország exporttevékenységének távlati lehetőségeit rontó eszközökkel volt kivitelezhető.³⁴⁷ Így annak ellenére, hogy a fenti módszer hosszútávon esetleg eredményes lehetett volna, a két ország közötti kereskedelmi- további romlás esetén politikai- kapcsolatokat túlzott mértékben rontotta volna.

Másik lehetőségként adódott a magyar exporttevékenység nagy mértékű korlátozása. Egy ilyenfajta korlátozás elsősorban politikai szempontból teremtett volna komoly feszültségeket a két ország között, nem utolsósorban a megszerzett tartós piaci pozíciók elvesztésével is járhatott volna. Egyik vagy akár mindkét tervezet együttes alkalmazása sem tudta volna optimalizálni a két ország kereskedelmi kapcsolatát. A klíring rendszer kezdeti kedvező kondícióinak visszaállítására nem volt lehetőség. Az együttműködésnek a barter kereskedelmi kereteken túl kellett lépnie. Addig, amíg Egyiptom a gazdasági fejlődés útján tovább nem lép, exportstruktúrája újabb, jelentős volumenű cikkekkel bővülést nem mutat kapcsolataink az eddigi szinteken túlmenően nem fejleszthetők-, olvashatjuk a kairói kereskedelmi kirendeltség előterjesztéséből.³⁴⁸

A Külkereskedelmi Minisztérium megbízásából a kairói kereskedelmi kirendeltség tanácsosa dr. Kerekes János a magyar-egyiptomi szabad devizapiac kialakításának lehetőségeiről, az egyiptomi szakértők és politikusok ez irányú szándékairól tájékozódott. A szabaddevizás piac kialakítása, továbbá a bilaterális klíringek felszámolása Egyiptom részéről is szándékként jelentkezett, a nemzetközi pénzügyi szervezetek által kialakított reformelképzelések is ebbe az irányba erősítették az országot. Egyiptom gazdasági feltételei ekkor nem voltak adottak egy ilyen fokú átalakuláshoz. A szabaddeviza kereskedelem pozitívumainak elismerése és az egyiptomi reformszándék megerősítése mellett mindegyik vezető a gazdasági

³⁴⁷ MOL KÜM EAK 1973 TÜK XIX-J-1-j 43. doboz 36-51-00150/73 Kairói kereskedelmi kirendeltség 1973. évi jelentése.

³⁴⁸ MOL KÜM EAK 1973 TÜK 43. doboz 36-51-002637/5 Kairói Kereskedelmi Kirendeltség javaslati.

nehézségekre hivatkozva a távoli jövőbe helyezte a klíringrendszer nyújtotta biztonságot megszüntető új kereskedelmi politika kialakítását. A beszámoló hangsúlyozta, hogy a megkérdezett szakemberek egyike sem politikai, mint inkább gazdasági oldalról közelítette meg a kérdést, így az áttérés elsősorban pénzügyi okokból való jelenlegi nehézségeit a magyar szakemberek is elfogadhatónak találták. „Minden szocialista ország egyetért abban, hogy Egyiptom nem nélkülözheti késztermékei számára fontos szocialista piacokat mindaddig, amíg e termékek piacképessége nem üti meg a kívánatos világpiaci mértéket. Abban is teljes az egyetértés, hogy a jelenlegi tevékenységünk inkább kínlódás mintsem kereskedelem.”³⁴⁹ Tekintettel arra, hogy a negyedik arab-izraeli háború évében Egyiptom deviza hiánya nem csak a beruházási szférára, hanem a minimális fogyasztási szférára is kiterjedt, és ezen hiányát leginkább a szocialista országokkal folytatott barter kereskedelemen keresztül tudta csökkenteni, a szabaddevizás átállás lehetősége egyiptomi részről alacsony támogatottságot kapott.

A klíring megoldások azonnali felmondása, a szabad devizás piac kizárólagossága a magyar gazdasági szempontok szerint sem volt kívánatos. A Külkereskedelmi Minisztérium javaslata szerint Magyarország szempontjából már 1973-tól érdemes volt egy olyan vizsgálat megindítása, amely a politikai és a gazdasági érdekeket is figyelembe véve a szabad deviza rendszer 1976-os évre történő kialakításának lehetőségeit mérte fel.

A harmadik megoldásként a gazdasági kapcsolatok olyan fokú átszervezésének lehetősége jelentkezett, ahol a klíring rendszer és a szabad devizás kereskedelem kettősége a két ország együttműködését szolgálná.

A három lehetőség közül egy konkrét módozat kiválasztására nem került sor. A magyar vezetés a megoldási javaslatok egyes elemei között lavírozva készítették elő a szabad devizás együttműködést. A tényleges problémák orvoslása, azaz a magyar aktívum csökkentése érdekében 1973-ban az éves tervezett szállítások 1974-re való átütemezését határozta el a Külkereskedelmi Minisztérium. A Technoimpex³⁵⁰vállalatnak 1973 júliusában írt miniszteri tájékoztatóban az alábbiakat olvashatjuk. „Több alkalommal felhívtuk vállalataink figyelmét azokra a nehézségekre, amelyek az utóbbi időben Egyiptom gazdaságát jellemzik. Részben ebből, részben a magyar import nem megfelelő alakulása miatt a magyar-egyiptomi forgalmat is terhelik, és amelyek

³⁴⁹ MOL KÜM EAK 1973 TÜK 43. doboz 36-51-002637/5 Kairói Kereskedelmi Kirendeltsé javaslatai

³⁵⁰ A 1970-2000 között működő TECHNOIMPEX Magyar Gépipari Külkereskedelmi Vállalat évtizedeken át meghatározó piactényezőként bonyolította gépipari termékek export-importját. www.mol.gov.hu - hozzáférés időpontja. 2011. 10. 25

kivitelünk lassítását illetve az eddigieknél szorosabb szabályozást is szükségessé teszik. [...] A kialakult helyzetben a következő intézkedéseket hozzuk. [...] Egyéb lehetőség hiányában az 1973. évi szállításokra jelzett kötésérték 20 százalékát 1974-ben kérjük teljesíteni.”³⁵¹ Ugyanebből a tájékoztató levélből kiderül, hogy ámbár miniszteri szinten Magyarország exportforgalmának csökkentése nem volt elfogadott megoldás az 1974-re előirányzott kiviteli egységek csökkentésére azonban sor került. „[...] 1974-re a Technoimpex 100.000 klíring font értékben vállalhat szállítási kötelezettséget Egyiptomba. Ismétlem, hogy a fenti intézkedéseket és megszorításokat átmeneti megoldásnak szánjuk, és azt szeretnénk, ha a reláció problémáit végérvényesen importunk fokozásával lehetne rendezni.”³⁵² Az átütemezés és az exportkorlátozás nehézségeket szült a két ország kapcsolatában. A korlátozásoknak köszönhetően olyan szállítási kontingensek is elmaradtak magyar részről, amelyek a korábbi szállítások üzemeltetéséhez szüksége alkatrészeket tartalmazták. „A gépek szállítási határidejét következmények nélkül módunkban lesz eltolni, de ugyanezt nem tehetjük meg az alkatrész igényekkel szemben. Miután kötelesek vagyunk a már kintlévő gépekhez alkatrészt szállítani. [...] Más megoldás nem lévén kénytelenek leszünk az üzlettől visszalépni, azonban vállalatunk hírneve veszélybe kerülhet.”³⁵³ A késedelmes pótlások, és az átütemezés okozta gazdasági feszültség sok esetben politikai szintén is megjelent. Egyiptomnak nem lévén kereskedelmi kirendeltsége Magyarországon a Kairó részéről felmerülő problémák nagyköveti szinten jutottak el hazánkba. A Technoimpex vállalt késedelmes szállításánál nagyobb diplomáciai port kavart a Ganz-Mávag vonatszállításaival kapcsolatos probléma. A nagyköveten és a kereskedelmi tanácsoson keresztül az egyiptomi közlekedésügyi miniszter meglehetősen éles formában kérte számon a GANZ-Mávag³⁵⁴ alkatrész pótlásának elmaradását.³⁵⁵

1974-től többszintű tárgyalások kezdődtek a szabad devizás áttérés módozatairól. Kerekes János a kairói kereskedelmi kirendeltség vezetőjének Mahmud Szalabi

³⁵¹ MOL XXIX-G-20-b TECHNOIMPEX Magyar Gépipari Külkereskedelmi Vállalat TÜK iratok. A Külkereskedelmi Minisztérium levele Nagy Istvánnak, a Technoimpex vezérigazgatójának.

³⁵² Uo.

³⁵³ MOL XXIX-G-20-b TECHNOIMPEX Magyar Gépipari Külkereskedelmi Vállalat TÜK iratok Technoimpex Külkereskedelmi Minisztériumnak küldött válasza.

³⁵⁴ Az államosítások során 1959-ben a két egység összeolvadásából létrejött Ganz-Mávag hagyományos egyiptomi kereskedelmi partnernek számított. A vállalat a vasúti jármű, dieselmotor, általában a gyártási termékekre valamint az alkatrészekre önálló export-import jogkörrel rendelkezett. Az export kérdése közvetlenül a vállalat kereskedelmi igazgatója alá tartozott, a vállalt területi képviselői és a külföldi kereskedelmi kirendeltségek közreműködésével együtt. Leszállított motorvonatok és motorkocsik: 1958: 20db, 1965-67: 20 db, 1975 10db. MOL XXIX-G-20-b TECHNOIMPEX

³⁵⁵ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz, 36-51-003515 Ganz-Mávag egyiptomi szállításaival kapcsolatos reklamáció

külkereskedelmi miniszterrel folytatott megbeszélései alapján a magyar szándék nem érte váratlanul az Egyiptomi felet, magyar részről Kairó reagálását mérsékeltnak és konstruktívnak ítélték. Az 1974-es év az átállásra való felkészülés kezdő évének számított. Főleg magyar részről megindult az átállás olyan lehetőségeinek részletes kidolgozása, amely egyes termékek klíringrendszerből kiléptetésének időpontját, illetve módozatait készítette elő. A magyar vezetés tisztában volt az átállás feltételeivel, a szabad devizás rendszer kialakításának megkönnyítése érdekében már az 1974-es évben megfogalmazódtak bizonyos magyar engedmények. A hitelszerződés 1975. évi lejártára tekintettel, a magyar fél a szabaddevizás átállás esetén hajlandónak mutatkozott a törlesztés átütemezésére, további hitelnyújtási lehetőségek biztosítására. Egyiptom részéről az átállás időszaka kevésbé jelentett aktív részvételt. Tekintettel arra, hogy az 1971 óta formálódó Gazdasági Vegyesbizottság megszervezésére a hetvenes évek közepéig sem került sor, a magyar gazdasági elvárások nem lehettek túl bizakodóak az egyiptomi szándékot és a megvalósítás gyorsaságát illetően. 1974 szeptemberében az éves árucsereforgalmi jegyzőkönyvek kialakítása végett Budapesten megrendezett tárgyalások során a Szalai Béla miniszterhelyettes vezette magyar delegáció ismét felvetette a szabad devizás áttérés lehetőségét. Mahmud Szalabi az egyiptomi delegáció vezetője a tárgyalás során kijelentette, hogy a maga ajánlat ellen Egyiptomnak elvi kifogása nincsen, de a körülményekre tekintettel nem tartották időszerűnek a szabaddevizára való áttérést. Figyelembe véve, hogy a Magyarországgal történő átállás a többi szocialista ország számára is precedens értékű lenne, ilyen nagy mértékű változásokra az egyiptomi fél az Infitah második szakaszának kezdetén nem állt készen. A két delegáció egyetértett abban, hogy ez ügyben további tárgyalásokat kell folytatni még lehetőleg 1974-ben, illetve a következő év elején. Az átállás ösztönzése érdekében az 1975. évi kontingenslistákkal kapcsolatosan nem folytattak megbeszéléseket.³⁵⁶

A Puja Frigyes külügyminiszter kairói látogatását előkészítő beszámoló anyagokból kiderül, hogy az áttérés kapcsán 1975. januárjában folytatott megbeszéléseken is csak elvi szintű egyetértést állapíthatunk meg. A tárgyalást lezáró egyezmény tartalma szerint 1975. december 31.-ig meglévő fizetési megállapodások kölcsönösen lejárnak tekintendők, továbbá a két ország kereskedelmi forgalmát 1976-tól szabad devizás formában folytatja. Egyiptom azonban elzárkózott az áttérés tényleges feltételeit

³⁵⁶ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-576-00357 Magyar-egyiptomi gazdasági kapcsolatok.

tartalmazó jegyzőkönyv aláírásától továbbra is az ország gazdasági helyzetére hivatkozva.³⁵⁷

Az átalakuló kereskedelmi kapcsolatok hatása

A kereskedelmi kapcsolatok átalakulása az 1975. október 26-án Luxorban aláírt Hosszútávú Kereskedelmi Szerződéssel indult meg. Az 1976. május 15-én életbe lépő szerződés nagymértékben átalakította a két ország eddigi gyakorlatát. A megállapodás értelmében a magyar-egyiptomi kereskedelmi reláció 1976. január 1-től szabaddevizában bonyolódott, ettől az időponttól tehát csak szabad devizás megállapodások kötésére volt lehetőség.³⁵⁸

A szerződés alapján az 1976-os év során lezárul a korábbi évek klíringszámlája, a fennálló tartozások egymás közötti rendezésére szintén az 1976-os évben került sor.³⁵⁹

A klíring rendszer teljes felszámolásáról azonban nem beszélhetünk, tekintettel arra, hogy a magyar kormányzat által meghatározott 1976-tól igénybe vehető egyiptomi hitelkeret felhasználása a klíring rendszer szabályai szerint folytatódott tovább. Az áruszerkezet a változásoknak köszönhetően átalakult. Jelentős mértékben csökkent a gépipari termékek exportja, növekedett a fogyasztási és mezőgazdasági cikkek aránya.

A Külkereskedelmi Minisztérium 1976 májusában készült jelentése a problémamentes átállást vázolja fel. A beszámoló alapján a magyar felet semmilyen hátrányos megkülönböztetés nem érte, sőt a klíring rendszeren belül addig meglévő akadályokat is igyekeztek az egyiptomi hatóságok elhárítani. A szabad devizás üzletkötések világpiaci árszinten történtek. Az átalakuló áruszerkezet ellenére kivitelben továbbra is a gépipari szállítások dominálnak, az export tevékenység fokozása érdekében nőtt az egyéb kontingensek száma is. A magyar kereskedelmi tevékenység az újfajta relációnak köszönhetően fokozott mértékben strukturálta át az eddig meglévő, évente tárgyalásos úton megbeszélte kereskedelmi feltételeket. „Az egyiptomi hatóságok úgynevezett nyitott kapuk politikája eredményeképpen egyre több nyugati cég jelenik meg Egyiptomban, ami a verseny fokozódását eredményezi. Mindezeket figyelembe véve

³⁵⁷ MOL KÜM EAK 1975 TÜK XIX-J-1-j 55. doboz 36-13 00352/80 Puja Frigyes egyiptomi látogatása-Minisztertanácsi jelentés

³⁵⁸ A Transelektro, a Chemoimplex, a Metalimpex, és a Videoton vállalatai 1976 júliusára 8,5 millió dolláros kötésállománnyal rendelkeztek. MOL KÜM EAK 1976 ADMIN XIX-J-1-j 5216-2 Külügyminisztérium tájékoztató anyaga.

³⁵⁹ Ennek köszönhetően 1976-ban a magyar export 30, illetve az import 70 százaléka még klíring rendszerben zajlott.

szükségesnek látszik tehát, hogy a vállalatok felülvizsgálják Egyiptomi tevékenységüket, és kidolgozzák a megváltozott körülményekhez legjobban illő új piacpolitikát”³⁶⁰

Nem csak az egyiptomi szabaddeviza piacon meglévő nyugati befektetők jelentettek konkurenciát a magyar fél számára. Azon szocialista országok, amelyek szintén átálltak a szabad devizás kereskedelemre (Lengyelország, Románia) fokozott mértékben kezdtek kereskedelmi forgalmuk fejlesztésébe.

Az eddigi tevékenység felülvizsgálatán túl az új piaci lehetőségnek köszönhetően a magyar exportpolitika fejlesztésére is sor került. A Kereskedelmi Minisztérium levélben szólította fel a vállalatok vezetését, hogy az eddigi kiviteli keretszámot bővíteni kell, továbbá az eddigi export termékek listáját a lehető legtöbb termékre ki kell terjeszteni. A kairói kereskedelmi kirendeltséggel együttműködve megindult az egyiptomi piac feltérképezése. Rendszeres utazások, árubemutatók és szakkiállítások során alaposan tájékozódni tudtak az egyiptomi piac helyzetéről.

A megváltozott kapcsolatoknak köszönhetően a magyar fél is igyekezett a korábbi nehézségeket okozó problémák kiküszöbölésére. A szabad devizapiac sajátosságából adódóan szükség volt az eddigi késedelmes szállítások gyakorlatának felszámolása, tekintettel arra, hogy a nem megfelelő szállítás a piaci versenyképesség csökkenését eredményezhette.

A hosszútávú szerződés aláírásával Magyarország fokozott figyelmet fordított az együttműködési megállapodásokra, az esetleges közös vállalkozások kialakításának lehetőségére. Az 1976 októberében aláírt kooperációs megállapodás értelmében további közös vállalkozások kialakítását tervezték a villamosítás, a közúti közlekedés, a gyógyászat és a hírközlés területén. Tekintettel arra, hogy az ilyen típusú közös vállalkozásokra -mint a korábbi fejezetekben is említettük- nagyfokú egyiptomi kedvezmények jártak, Magyarország kiemelten fontosnak tekintette az együttműködés ilyen irányú kiszélesítését. A szerződés aláírásáig a kooperatív együttműködés nem volt jelentős, a Transelektro és a Videoton gyár tudott ilyen jellegű kapcsolatokat kialakítani, azonban ezek is inkább a szállítás terén való együttműködésre koncentráálódtak. Tekintettel arra, hogy az egyiptomi fél a helyi kooperációban megvalósuló közös vállalkozásokat előnybe részesítette, a vállalatok az ilyen típusú piaci lehetőségek feltérképezésébe kezdtek. Az 1976-tól átalakuló magyar-egyiptomi gazdasági

³⁶⁰ MOL ADMIN EAK 1976 XIX-J-1-j 21. doboz 5216/1 A Külkereskedelmi Minisztérium tájékoztató levele.

kapcsolatok gyengüléséből az egyik kiút a két ország közötti közös vállalkozások létrehozásának szorgalmazása lehetett volna. A magyar részről fokozottabban meginduló tájékozódási tevékenység ellenére a tárgyalt időszak végére összesen öt vállalkozás esetében realizálódtak ilyen irányú kapcsolatok, továbbá egy vállalkozás szerződésének aláírására került sor. A Medimpex és a Kőbányai Gyógyszerárú gyár, továbbá az Alexandria Company of Pharmateuticals között létrejött megállapodás alapján a magyar fél biztosította hatóanyag és gyártástechnológiai eszközök segítségével az egyiptomi állította elő és értékesítette a terméket. Éves szintű forgalma kielégítő volt, hozzájárult a magyar gyógyszeripari termékek népszerűsítéséhez.³⁶¹

1977 az első ténylegesen szabad devizás év forgalma nem a vártak szerint alakult. A magyar Külkereskedelmi Minisztérium tervezte 14 millió dolláros exporttevékenységnek csak közel fele valósult meg.³⁶² A gazdasági kapcsolatok új szakaszának egyik legnagyobb problémáját a fogyasztói szektorhoz kapcsolódó befektetések jelentették. A korábbi fejezetekben már említett szektorális eltolódásoknak köszönhetően Egyiptom befektetőinek legnagyobb része a gazdaságnak ebben részében igyekezett érvényesülni. Tekintettel arra, hogy a magyar ajánlatok az arab országokéhoz képest jóval kedvezőtlenebbek voltak, a magyar-egyiptomi infrastrukturális és egyéb fogyasztási témájú gazdasági kapcsolatok a tárgyalt időszakban nem tudtak kialakulni.

A kairói kereskedelmi kirendeltség 1978. évi beszámolója a nagymértékben megromlott magyar-egyiptomi lehetőségekről számol be. A közös vállalatok és hitel felajánlások nyugati országok diktálta feltételeinek a magyar fél nem tudott megfelelni, ennek okán Egyiptommal való, korábbiakban működő kapcsolatait nem tudta fenntartani. A kiírt pályázatok nagy részén a magyar fél nem tudott rész venni, ennek okán a Ganz-Mávag motorvonat szállításai lecsökkentek, komoly gazdasági nehézséget okozva ezzel a két fél kapcsolatában. A szabad devizás rendszerben Magyarország exporttermékeinek felvásárlása nagy részben magánvevők rendeléséből állt össze. Annak ellenére, hogy Magyarország export volumene jelentősen lecsökkent a külkereskedelmi jelentés Egyiptom mezőgazdaságának fejlesztéséhez szükséges műszaki és gépállomány exportjában rejlő lehetőségekhez pozitívan állt. A Transelektro vállalat rendelésállományai is erőteljesen visszaesetek, a háztartási gépek exportjában rejlő új lehetőségeknek a hazai termelési korlátok szabtak határt. A magyar cégek közül

³⁶¹ MOL KÜM EAK 1978 ADMIN XIX-J-1-j 49. doboz 89/7 Magyar-egyiptomi kooperációs tevékenység.

³⁶² MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j 50. doboz 36-36-5 4036 Dinnyés Sándor jelentésének felterjesztése.

kiemelkedett a Metalimpex vállalat 3 millió dollár feletti rendelésállományával, melynek egy részét állami szektorral kötött megállapodások tették ki.³⁶³

A problémák tisztázásra és a fejlesztés lehetőségeinek feltérképezésére nyílt lehetőség az 1975 óta húzódó vegyesbizottsági tárgyalások 1979-ben történt megrendezésével. Közös megegyezés született az egyszerű árucserén túlmutató gazdasági kapcsolatok fejlesztésének irányába, továbbá a magyar fél kérte az egyiptomi delegáció tagjait, hogy az állami üzletek odaítélésénél versenyképes feltételekkel nyújtson hatósági támogatást. Ezzel szemben Joussef Salahel-Din Abady államtitkár vezette delegáció az egyiptomi magánszektor szerepének erősítésére törekedett. Mindkét fél megegyezett a kölcsönös kapcsolatok javításban, a vegyes bizottság szakágankénti tárgyalásairól készült jegyzőkönyvek is közös álláspontot mutatnak. A fentiek alapján a magyar kereskedelmi tevékenység fellendülésének lehetőségét jelezték.³⁶⁴Főbb külkereskedelmi vállalatok szerződéskötő vagy piackutató tevékenysége, gazdasági érdekeinek továbbá az illetékes hazai szerveink szándékainak megfelelően, a többi szocialista ország gazdasági munkájához hasonlóan, de minisztériumi utazások nélkül folytatódott 1980-ban is. A mezőgazdasági, közlekedési, elektromos és vegyipari területeken 1979-es év adataihoz képest megalapozottabb vállalati munka eredményeként 1980-ra közel 50 millió dolláros rendelésállománnyal bírt a magyar fél. A magyar kereskedelmi kirendeltség számítása alapján 28-30 millió dolláros export tervezett mutatóival szemben az import 15-18 millió dollárt tett ki.³⁶⁵ A klíring rendszer egyenlőtlensége okozta nagyarányú magyar kintlévőség problémája felszámolódni látszott.

³⁶³ MOL KÜM EAK 1978 ADMIN XIX-J-1-j 49. doboz 138-7 A kairói kereskedelmi kirendeltség jelentése.

³⁶⁴ MOL ADMIN EAK 1979 XIX-J-1-j 14. doboz 5480/5 A magyar-egyiptomi vegyes bizottság jegyzőkönyve.

³⁶⁵ MOL KÜM EAK 1980 TÜK XIX-J-1-j, 36-51 3568 Magyar-egyiptomi gazdasági kapcsolatok.

Közel-Kelet és a palesztinkérdés- a magyar álláspont

Az évtized kezdetén diplomáciai kapcsolataink még ideológiai téren is közel álltak egymáshoz. Magyarország Közel-Kelettel kapcsolatos álláspontja hasonult a Szovjetunió képviselte nézetkehez, segítette az Egyiptom és Magyarország közötti együttműködést.

Az 1970 decemberében megjelent külügyminisztériumi állásfoglalásban a hatnapos háború kapcsán hazánk Izraelt agresszornak tekintette, a háborút az imperializmus közel-keleti pozícióinak megerősítése, továbbá a haladó arab rendszerek felszámolásaként értékelte. Az 1967. július 12-én Budapesten tartott szocialista pártértekezlet elítélte Izrael agresszióját, követelte, hogy vonja vissza csapatait az elfoglalt arab területekről. A magyar álláspont a BT 242. számú határozatot érintően annak elvi, módosítások nélküli elfogadását támogatta. Az izraeli csapatok teljes kivonásának szükségességén túl érdemben nem nyilatkozott a határozatot illetően, egyéb értékelő magyar álláspont nem született ezzel kapcsolatban. „Az Egyesült Arab Köztársaság és az agresszió áldozatává vált többi arab országnak szuverén joga saját területének védelme és a megszállt arab területek visszaszerzésének érdekében szükségesnek ítélt intézkedések megtétele.”³⁶⁶ Ezek az intézkedések a magyar remények szerint is a katonai helyett inkább politikai, diplomáciai téren születnek majd meg. Megelégedéssel tapasztaljuk, hogy az Egyesült Arab Köztársaság vezetői a Gamal Abdel Nasszer elnökletében követett irányvonalat szándékoznak követni. Síkraszállnak a közel-keleti konfliktus politikai rendezéséért, a nemzetközi imperializmus ellen a függetlenségért, a szabadságért és haladásért, a szocialist országokkal való barátságért, a békéért és a nemzetközi egyetértésért.”³⁶⁷ A háború kiújulásától való félelem nem csak a szovjet diplomáciai értékek lekötése miatt élt a magyar politikai vezetésben, de gazdasági szempontból is negatívan befolyásolta volna az 1971-től fejlődést remélő kapcsolatokat. Az 1971-es év során számos, az arab ügyet támogató felsővezetői nyilatkozat született. „A Közel-Keleten szolidárisak vagyunk az izraeli agresszorok és imperialista támogatóik ellen következetesen harcoló arab államokkal. Határozott álláspontunk, hogy csak az arab országok függetlenségét és szuverenitását, a térség minden államának nemzeti létét és fejlődését biztosító *politikai rendezés* (kiemelés -

³⁶⁶ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j, 36-1-001385/1 A Magyar Népköztársaság álláspontja a közel-keleti válság kérdésében.

³⁶⁷ Uo.

FA) felelhet meg a béke és biztonság érdekeinek. Meggyőződésünk, hogy végső soron az imperializmus, az agresszió erői a közel-keleti térségben is kudarcot vallanak.”- nyilatkozta parlamenti felszólalása során 1971 áprilisában Kádár János.³⁶⁸

A negyedik arab-izraeli háborút követő békemegállapodások mikéntjét illetően a magyar álláspont a moszkvai érdekeket követte. Wagih M. Roushdy budapesti egyiptomi nagykövet bemutatkozó látogatásán Fock Jenő, a magyar Minisztertanács elnöke kifejtette, hogy a háború után a közel-keleti helyzet továbbra is feszült, és megoldásra vár. Az eddigi tervezetek csak részleges megoldást nyújtanak a térséget illetően, a Szuezi csatorna megnyitását szolgálják. Ilyen típusú javaslatokat - Fock szerint- az arab államok részéről csak abban az esetben lehetne elfogadni, ha az egy átfogó rendezési elvnek a részét képeznék.³⁶⁹

A Szovjetunió térségéhez tartozó országok politikai szempontból az arab-izraeli konfliktus révén léptek érintkezésbe a palesztinok problémájával, míg a másik, inkább ideológiai és taktikai perspektívát a nemzeti felszabadító mozgalmakhoz fűződő viszonyuk jelentette.

Világosan jelentkezik a palesztinok részéről az a törekvés-, írja a magyar nagykövet, hogy céljaik érdekében fegyveres harcra mozgósítsák és felhasználják azokat az arab országokat, amelyeknek területeit Izrael megszállva tartja. Minthogy a BT 242. számú határozatának végrehajtása Izrael létének elismerését jelentené, ami automatikusan kikapcsolná az arab országok közvetlen részvételét az eredeti palesztinai probléma megoldásából, a palesztin mozgalom nem érzi magát érdekeltnek a határozat alapján való megoldásban. Ennek következménye, hogy a mozgalmat nehéz beilleszteni a közel-keleti válság politikai megoldására irányuló erőfeszítésekbe. A legutóbbi időkig a nehézségeket csak fokozta, hogy a mozgalom ideológiailag és politikailag heterogén. Súlyos károkat okoztak mind Egyiptom politikai erőfeszítéseinek, mind a mozgalomnak a szélsőségesek.³⁷⁰

„A jövőben is készek vagyunk határozottan támogatni a palesztinai arab nép igazságos harcát a megszállt arab területek felszabadításáért, a szabadságért és a társadalmi haladásért.” Magyarország megítélése szerint a palesztin állam létrehozása a közel-keleti válság megoldását követően volt elképzelhető. A válság megoldása előtt

³⁶⁸MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 33. doboz 36-13 001537/7/ Egyiptom belső helyzete és külpolitikája.

³⁶⁹MOL KÜM EAK 1973 TÜK XIX-J-1-j 42. doboz 36-116 003054/6 Egyiptomi magyar nagykövet látogatása Fock Jenőnél.

³⁷⁰MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 41. doboz 36-142 001385-1 Nagyköveti beszámoló jelentés.

létrehozott palesztin állam lehetőségét nem támogatta, figyelembe véve, hogy az főleg Izrael és az Egyesült Államok közel-keleti érdekeit szolgálta volna. „A palesztin nép harcának támogatása részünkről is szükségesnek mutatkozik, mert a közel-keleti válság megoldásában, önálló tényezőként való megjelenésével potenciálisan hasznos szerepet játszhat. Lényegesnek tartjuk a támogatás szempontjából az ENSZ Közgyűlés Speciális Politikai Bizottsága által megszavazott közgyűlési ajánlást, amelyben a palesztin nép önrendelkezési jogának elismerését is kimondja.”³⁷¹

A PFSZ a hetvenes évek elejétől kezdődően mind erőteljesebben kereste a szocialista országok támogatását. A PNT³⁷²1974-es ülése egyértelműen állást foglalt a külkapcsolatok ilyen irányú elmélyítése mellett. „Ennek magyarázata egy, a palesztin ügy perspektíváit feltáró jelentés szerint nem csak abban a tényben keresendő, hogy a PFSZ Szovjetunióban és a szocialista országokban találta meg a szilárd támaszát, hanem abban is, hogy a tapasztalatok óvatossá tették a mozgalmat az arab országokkal szemben.”³⁷³

1974. október 12-14 között Jasszer Arafat vezetésével Magyarországon járt a szervezet küldöttsége. Az MSZMP KB elnökével folytatott tárgyalásokon megállapodás született arról, hogy a PFSZ képviseletet nyit Budapesten. Magyarország az iroda megnyitásával demonstrálta a magyar nép szolidaritását a palesztin nép harcával. „Erősítjük a PFSZ nemzetközi pozícióit és egyben lehetővé tesszük hogy a közvetlen és állandó kapcsolat révén a PFSZ és a magyar párt állami és társadalmi szervei közötti kölcsönös együttműködés hatékonyabb legyen” - indokolta az iroda megnyitását az annak háttérét összefoglaló tudósítás.³⁷⁴

Puja Frigyes külügyminiszter 1975-ös kairói látogatása során adott tájékoztatója részletesen bemutatja a változó közel-keleti események kapcsán kialakított magyar álláspontot. Magyarország Izraelt érintően 1975-re sem változtatta meg véleményét, az 1967-es határok problémáját illetően továbbra is a teljes területi visszavonulást támogatta. A negyedik arab-izraeli háború után kialakuló lépésről lépésre történő

³⁷¹ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 42. doboz 36-142 0013/85-1 Palesztin probléma.

³⁷² Palesztin Nemzeti Tanács. A PFSZ legefelső döntéshozatali szerve

³⁷³ MOL KÜM Palesztina 1974 TÜK XIX-J-1-j 120-107 001619/8 A palesztin ügy perspektívái. A palesztin kérdés az arab országok tekintetében közös ügynek számított. A palesztin állam kialakítása az egymással sok szempontból ellentétben álló országok összefogására adott lehetőséget. Egy lehetséges palesztin állam jövőbeli kialakítása körül azonban eltérő vélemények születtek. Az arab országok támogatása a közöttük lévő ellentétek miatt nem segítette a palesztin kérdés megoldást. A harmadik arab-izraeli háborút követően a PFSZ önállósulni, nemzetközi téren erősödni kezdett.

³⁷⁴ MOL KÜM Palesztina 1974 TÜK XIX-J-1-j 120-11 004940/1 A PFSZ budapesti képviseletével kapcsolatos kérdések. Az irodát 1975. április 9-én nyitották meg. Tagjai diplomácia mentességet élveztek, annak külső megnyilvánulásai nélkül.

megegyezésről negatív véleménnyel volt a magyar vezetés. „Nincsenek illúzióink a gyors és igazságos rendezést illetően. Az amerikai és az izraeli fél mindent megkísérelnék, hogy hátráltassák a végleges rendezést. Ha élessé válna a helyzet Nyugat-Európa is Izrael mögött sorakozna fel. A válság rendezésének legjobb és egyetlen fórumának a genfi konferencia megrendezését tekintjük, amelyen rész kell vennie minden érdekelt félnek, a Palesztin Felszabadítási Szervezetnek is. Az arab érdekek szempontjából alapvető, hogy a Szovjetunió részt vegyen a rendezés és a konferencia minden szakaszában. A konferenciát alaposan elő kell készíteni, mert ha nincs teljes egység az arab államok, illetve az arab államok és a szocialista országok között (!), ezt az ellenség a konferencia megghiúsítására használhatja fel.”³⁷⁵ A külügyminiszter nyilatkozata alapján a korábbi semlegesnek tűnő magyar álláspont az Egyesült Államok szerepének erősödése kapcsán megszigorodott. A Közel-Kelet számára egyetlen megbízható partnernek a Szovjetuniót és a szocialista országokat jelölte meg.

A Közel-Kelet 1975-től zajló fokozott átalakulása következtében a térséget érintő magyar és egyiptomi álláspont nagymértékben eltávolodott egymástól. A csapszétválasztási egyezményeket a magyar vezetés diplomáciailag elítélte, tekintettel arra, hogy az Szovjetunió és a szocialista országok tevékeny részvétele nélkül zajlott le. Szadat jeruzsálemi látogatásáról a Külügyminisztérium az alábbi direktívában jelölte meg az ország álláspontját. „A Szadat elnök jeruzsálemi látogatásával megkezdődött egyiptomi-izraeli tárgyalások nem változtatják meg álláspontunkat, miszerint a közel-keleti válság rendezésének egyedüli lehetséges fóruma az összes érdekelt fél, köztük a PFSZ egyenjogú részvételével megtartandó genfi értekezlet, amelyet a szovjet-amerikai közös nyilatkozat alapján a két társelnök közös közreműködésével kell megtartani”³⁷⁶ Véleményünk szerint a korábbi magyar álláspontokhoz képest a két ország közötti elvi eltávolodás logikus következménye a közel-keleti eseményeknek. Tekintettel arra, hogy Magyarország közvetlenül nem volt érintett, a közel-keleti helyzet bármiféle rendezésének aktív szervezőjeként soha nem szerepelt, vezetői szinten megengedhette kompromisszummentes álláspontjának változatlan fenntartását. Diplomáciai szinten a magyar irányelveknek nem volt szüksége a megoldások érdekében tett kompromisszumok megtételére a fenti okokból kifolyólag. Ennek következtében, a

³⁷⁵ MOL KÜM EAK 1975 TÜK XIX-J-1-j, 53. doboz 36-13 00352/80 Puja Frigyes egyiptomi látogatása-Minisztertanácsi jelentés

³⁷⁶ MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j, 48. doboz 36-1 5781/27 Szadat elnök izraeli látogatása-Direktívák

szovjet érdekekkel párhuzamosan mozgó magyar álláspontok a genfi értekezlet támogatását és a különbéke megállapodásokat az időszak folyamatosan változó eseményeinek ellenére is fenn tudták tartani.

Távolodó diplomáciai kapcsolatok

A Nasszer temetését követő szovjet-egyiptomi kommunikációban kifejezett jó baráti viszony magyar szempontból is hasonlóan értelmezhető, ellenben a szadati hatalomváltás bizonytalansága kezdetben lelassította a kétoldalú találkozók realizálását. „A nehézségek ellenére kapcsolatainkban nem következett be törés vagy visszaesés. A nagykövetség egyetért a központnak azzal az értékelésével, hogy bizonyos átmeneti időszak után kapcsolataink minden szinten történő fejlesztésére kell törekednünk.”³⁷⁷

A kétoldalú kapcsolatok erősítése, az együttműködés fejlesztésének szándéka mellett a magyar külügyi értékelés a megfigyelés és az alapos tájékozódás álláspontját alkalmazta. A szadati Egyiptom működésének új elemei a hetvenes évek elején még formálódóban voltak. Az óvatos magyar külügyi álláspontnak köszönhetően a legfontosabb cél a változások felmérése, kapcsolatainkra gyakorolt hatásának feltérképezése. A gyakori bel- és külpolitikai fordulatokról a nagykövetség rendszeresen tájékoztatta a magyar külügyi és egyéb szerveket, ennek köszönhetően szám szerint sok, minőségében is megfelelő jelentéssel találkozhatunk.

A pártközi kapcsolatok erősítése érdekében tervezett, az MSZMP és az ASZU közötti tárgyalások az Ali Szabri leváltása körül kialakult egyiptomi helyzetre tekintettel elmaradtak. A májusi események és a nagyrészt megváltozott egyiptomi felső vezetésnek köszönhetően az 1971-es év magas szintű tárgyalásai elmaradtak, egyedül Fehér Lajos kiutazását sikerült előkészíteni. Egyiptomból Magyarországra meghívással rendelkező 5 miniszter közül csupán kettő tartotta meg a májusi események kapcsán tárcáját, a kapcsolatok változatlan fenntartásának kifejezésésképpen a magyar fél az új vezetők felé is megerősítette a korábbi meghívást. Ezekre 1971-ben nem került sor.

A pártközi tárgyalások későbbi előkészítése érdekében Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes 1971 decemberében Kairóban tárgyalásokat folytatott. Az utazás célja az

³⁷⁷ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 41. doboz, 36-13 001385/1/ Nagyköveti beszámoló jelentés.

MSZMP és az ASZU közötti kapcsolatok felmérése, a párt szocialista országokhoz fűződő véleményének feltérképezése volt. A találkozó eredményességét nehezítette, hogy a magyar delegáció kiutazásának időpontja egybeesett azzal az egyiptomi belpolitikai válságsszakasz kezdetével, amely végül Aziz Szidki kormányfőségéhez vezetett. A gazdasági és politikai együttműködés hosszútávú tervének realizálását nehezítette, hogy a belpolitikai nehézségek miatt néhány magyar szempontból fontos kérdésben mérsékelt érdeklődést, lassú reagálást tapasztalta a magyar vezetés. A delegáció látogatását azonban mindkét fél sikeresnek ítélte. Az Aziz Szidkival és Szajed Mareivel folytatott konzultációk során tervezetek születtek a további gazdasági együttműködés terén.³⁷⁸

Széphelyi Zoltán a Külügyminisztérium vezetőjeként a politikai biztonság szempontjából rendkívül jelentősnek ítélte az 1971-es szovjet-egyiptomi barátsági és együttműködési megállapodást, a szadati politika egyéb lépéseit azonban aggasztónak találta. „Valószínű, hogy Szadat az amerikaiakkal folyó párbeszédben bíz, ugyanakkor mind jobban elkötelezi magát a katonai megoldások irányába is, elsősorban belpolitikai nehézségekre történő hivatkozással.”³⁷⁹ A szovjet-egyiptomi együttműködési szerződés a két ország diplomáciai viszonyára is komoly hatással volt. Az 1971 nyarán készült jelentések Egyiptom politikai eltávolodásának, belső problémáinak hangsúlyozásától mentesek. Erre a rövid pár hónapra a szadati politikai vezetés teljes magyar elismerését érezhetjük a vonatkozó forrásokból. „A szovjet-egyiptomi barátsági szerződés megkötése megállította az egyiptomi forradalom vívmányaira veszélyes folyamatot. Anvar Szadat politikai ellenfelei félreállítására irányuló akcióiban győzött. [...] Szilárdan kézben tartja a hatalmat. Mind bel-, mind külpolitikájának célkitűzései reálisak, azok végrehajtását támogatjuk.”³⁸⁰

1972. április 16-20. között létrejött a korábban többször elhalasztott egyiptomi-magyar pártközi megbeszélés. A Biszku Béla vezette MSZMP-delegáció tárgyalásai során a két fél kifejtette a Közel-Kelettel kapcsolatos hasonló álláspontját. Az egyiptomi fél kérdésére a magyar delegáció beszámolt a párt működésével kapcsolatos feladatokról, a Hazafias Népfront és az MSZMP kapcsolatáról, az aktuális ifjúsági problémákról és az ehhez kapcsolódó párttevékenységekről, továbbá a magyar kisipari és szövetkezeti

³⁷⁸ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 33. doboz 36-13 00856 Mukhtar nagykövet látogatása Fehér Lajosnál.

³⁷⁹ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 41. doboz 36-13 001385/1/ A Magyar Népköztársaság álláspontja a közel-keleti válság kérdésében.

³⁸⁰ MOL KÜM EAK 1971 TÜK XIX-J-1-j 42. doboz 36-13 002076/36/ Direktívák

tevékenységekről. Lufti el-Hóli az ASZU külföldi kapcsolatokért felelős tagja vezetésével megrendezett találkozó során, a szakmai megbeszéléseken túl a magyar delegáció az ASZU egyéb helyi szervezeteivel is találkozott. Az ASZU részéről tartott beszámolók során- törekedve az Egyiptomot ért sorozatos szocializmusellenes vádak cáfolására- hangsúlyozták, hogy Egyiptom a tudományos szocializmus útját választotta, ami nem jelenteti a marxizmus teljes érvényesülését. Tájékoztatták a magyar delegációt az ASZU folyamatban lévő átalakulásáról, melynek során a működési elvekben és módszerekben bekövetkezett változásokat az elvi kérdések változatlansága kísérte. Április 18-án Szadat elnök fogadta a delegáció vezetőjét. Szadat Kádár Jánosnak tolmácsolt jókívánságain túl kifejezte Egyiptom határozott szándékát a pártközi kapcsolatokon túlmenően egyéb, tudományos, kulturális téren való együttműködés iránt. Az udvariassági látogatás végeztével Szadat örömmel tolmácsolta Kádár János kairói meghívását. Mindegyik megbeszélés szívélyes és jó légkörben zajlott.³⁸¹

A szovjet tanácsadók hazaküldése nem okozott nagyobb törést a két ország kapcsolatában, a külügyi értékelés azonban szerint bizonyos fokú visszaesés tapasztalható volt. Ennek okán az 1971-72 közötti magas szintű tárgyalások viszontlátogatásait a magyar vezetés nem szorgalmazta.³⁸² A magasszintű diplomáciai megbeszélések helyett a tömegszervezeti, kulturális és tudományos kapcsolatok kialakítása került előtérbe.³⁸³ A Szakszervezetek Országos Tanácsa a hangsúlyt a viszonylagosan szabadabban működő rétegszervezetekre, az egészségügyi, pedagógus, vasipari egységekre helyezte.³⁸⁴

Többszöri időpont változtatás után 1975 májusában Magyarország külügyminiszteri szinten is képviselni tudta magát Egyiptomban. Az Iszmail Fahmi külügyminiszter

³⁸¹ MOL KÜM EAK 1972 TÜK XIX-J-1-j 50. doboz 36-25 001345 MSZMP-ASZU kapcsolatok.

³⁸² Kivételt képez ez alól Grósz Károly vezette MSZMP 4 fős delegációjának 1973. július 3-10 között tartott megbeszélése. Álláspontunk szerint az egyiptomi kezdeményezésre létrejött látogatás a háború előkészítésének fejezetébe illeszkedik, annak érdekében, hogy a szocialista országok álláspontját megismerhessék, a Szovjetuniótól való esetleges eltéréseket feltérképezhessék. A megbeszélés során az egyiptomi delegáció a közel-keleti helyzet békés megoldása mellett állt ki. Amennyiben a békés úton való rendezés nem kivitelezhető, Egyiptomot háborúra kényszerítik a körülmények. Az ország egyik legfontosabb feladatának a fegyveres erők és az egész nép harcképességének fokozását tartották. A magyar delegációt Háfez Ganem az ASZU első titkára fogadta. Az ilyen magas szintű fogadtatás is az általunk feltételezett szándékot támasztja alá. A nagykövet beszámolója alapján a felsővezetés igen udvariasan, tartózkodó hangnemben fogalmazott. A Szovjetunióval és a szocialista országokkal való kapcsolatok terén elismeréssel szóltak, megköszönték a az eddigi segítségnyújtást, amely az egyiptomi nézőpontból hozzájárulhat a Közel-Kelet problémájának békés megoldásához. MOL KÜM EAK 1973 TÜK XIX-J-1-j, 43. doboz 36-14 003745 Az MSZMP delegációjának egyiptomi látogatása

³⁸³ MOL KÜM EAK 1973 TÜK XIX-J-1-j 43. doboz 36-14 001948/2 Akcióterv a magyar-egyiptomi kapcsolatokra vonatkozóan.

³⁸⁴ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-25 002691 Az Egyiptomi Arab Köztársaság belső helyzete, külpolitikája, a magyar-egyiptomi kapcsolatok.

meghívására Kairóba érkező Puja Frigyes Szadat fogadta, megbeszélésekre került sor Szajed Mareivel és Mamdúh Szálemmel is. A megbeszélések során a két fél kölcsönös tájékoztatást nyújtott a közel-keleti térséget illető álláspontjaikról, a két ország közötti kapcsolatok alakulásáról. A megbeszélések során Iszmáil Fahmi kijelentette, hogy Egyiptom sokat köszönhet a Szovjetuniónak és a szocialista országoknak, ennek ellenére az októberi háborút követően Egyiptom nem kapta meg a szükséges fegyverzeti támogatást. Az 1973-74-es időszakra előirányzott szállításokat a Szovjetunió teljesítette, de ez nem kompenzálta elegendő mértékben az egyiptomi veszteségeiket. A külügyminiszter részletesen beszámolta az egyes hiányosságokról. A két ország kapcsolatát mindkét fél kiemelkedőnek értékelte, Egyiptom hangsúlyozta a szabad devizás kereskedelemre való átállás nehézségeit. Hosszútávú fejlesztései terveikhez azonban komoly együttműködésre számítanak a szocialista országokkal. Szadattal való találkozás során az elnök hangsúlyozta, hogy semmiféle korlátozás nem akadályozza a Magyarországgal történő együttműködés kiszélesítését. Magyarország régi partnere Egyiptomnak, sokra becsülik a magyar árukat, a magyar vonatok az egyiptomi vasút alapját képezik. A jövőben Magyarország tapasztalatai átadásával, elsősorban technikai területen nyújthat segítséget Egyiptomnak. Szadat 1971 óta érvényben lévő magyarországi meghívásának újbóli megerősítése során udvariasan a legelső adandó alkalmat jelölte meg időpontnak.

A szovjet barátsági szerződés felbontása sem vezetett a kapcsolatok teljes megszakításához csupán azok strukturális átalakulásához, amelyet Marjai József³⁸⁵ a következőkben foglalt össze. „Eddig nem tapasztaltuk, hogy az egyiptomi kormány a szovjet-egyiptomi viszony megrontására irányuló politikájukat ránk is ki akarják terjeszteni. A Magyar Népköztársaságnak nem érdeke, hogy ebben kiépített pozícióinkat feladjuk, összeköttetéseink visszafejlesztését kérelmezzük. Ugyanakkor köteleink bonyolításában ügyelnünk kell arra, hogy ne lehessen azokat az egyiptomi kormány szovjetellenes politikája támogatásaként értelmezni. Ennek alapján magasabb szintű tárgyalásokat ne kezdeményezzünk, érvényben lévő kereskedelmi, kulturális és műszaki egyezmények végrehajtását folytassuk.”³⁸⁶

A szerződés felmondása körüli időkben a szocialista országok nagykövetségei felé mutatott egyiptomi hozzáállásról eltérő tartalmú jelentések érkeztek. Nagy S. Lajos nagykövet március 22-i táviratában az alábbiakról számol be. „A baráti szocialista

³⁸⁵ 1970-től külügyminiszter helyettes, 1976-1978 között moszkvai magyar nagykövet.

³⁸⁶ MOL KÜM EAK 1976 TÜK XIX-J-1-j 50. doboz 36-01 002775 magyar–egyiptomi kapcsolatok.

országok képviselőivel az egyiptomiak szívélyesek. Egyes helyeken, ahol még szovjet és más baráti képviselő dolgozik szovjet-egyiptomi barátsági megnyilvánulások voltak. A hatóságok a nagykövetségi érintkezéseinket nem korlátozzák, a magyar részvétel a Kairói Vásáron jó légkörben zajlik.”³⁸⁷ A március 26-án érkező távirat tartalma alapján változó egyiptomi hozzáállásról beszélhetünk. A szocialista országok diplomataival az egyiptomi fél kerüli a kapcsolattartást, többek között annak érdekében, hogy „megakadályozzák a szocialisták várható befolyásoló tevékenységét.”³⁸⁸

Magyarország Egyiptommal való kapcsolata a szocialista országokéhoz hasonlóan alakult. Egyiptom részéről a diplomáciai együttműködés fejlesztését nem kezdeményezték, a Puja Frigyes külügyminiszter kairói tárgyalásai alatt aláírt tudományos, műszaki, illetve pártok közötti kapcsolatokról kialakított tervek végrehajtását érintően az egyiptomi fél érdektelennek mutatkozott. Az eddig meglévő konzultációs csatornák fenntartásán túl a magyar fél diplomáciai szempontból az évtized végére passzív állapotba került. Magasabb szintű látogatásokat egyik fél sem kezdeményezett, az érvényben lévő kulturális, műszaki együttműködés végrehajtását folytatta a magyar kormányzat, újak előkészítésére azonban egyelőre nem vállalkozott. Véleményünk szerint a diplomáciai kapcsolataink alakulásában 1975 közepétől fokozatos visszaesés következett be. A hanyatlás nem kifejezetten a szovjet-egyiptomi szerződés felmondásából fakadt. A diplomáciai szintű kapcsolatok eltávolodása párhuzamosan halad Moszkva ugyanezen viszonyának gyengülésével. A változó egyiptomi külpolitikának köszönhetően Magyarország diplomáciai téren eltávolodott Egyiptomtól. A politikai kapcsolatok helyett a gazdasági és kulturális együttműködés vált jelentősebbé, annak ellenére, hogy ezen utóbbiakban is gyengülő tendenciát tapasztalhatunk.

A jeruzsálemi látogatás után Egyiptom nem szentelt nagy figyelmet a magyar vonatkozású kapcsolatainak, diplomáciai szinten nem történt kezdeményezés. A magyar sajtó Egyiptommal kapcsolatos nyilatkozatait változatlanul nyomon követte, de egyre kevesebbszer terelte diplomáciai útra a megjelent írásokkal és tanulmányokkal összefüggő véleményének kifejezését a helyi kairói képviselői testület. A magyar kormányzat törekedett a két ország közötti kapcsolatok szinten tartására, fejlesztésére. 1977-ben a Külügyminisztérium utasítására a kairói magyar nagykövetség saját helyzetét, kapcsolati lehetőségeit, továbbá a két ország közötti jövőben lehetséges

³⁸⁷ MOL KÜM EAK 1976 TÜK XIX-J-1-j 50. doboz 36-01 00686/5 Egyiptomi –szovjet viszony.

³⁸⁸ MOL KÜM EAK 1976 TÜK XIX-J-1-j 50. doboz 36-01 00686/10 Egyiptomi –szovjet viszony.

együtműködési irányok kidolgozását kapta feladatul.³⁸⁹ Nagy S. Lajos az alábbiak szerint számol be a kapcsolatok fejlesztésének lehetőségéről. „Ezek között az új politikai és gazdasági körülmények között is még bőséges lehetőség kínálkozik. Azokon a területeken ahol lehetőség van és ahol érdekeink ezt kívánják érdemes aktívabb kezdeményezésekbe fogni. A kialakult kapcsolatainkat megőrizhetjük és fejleszthetjük, ehhez viszont szükséges, hogy a párt, a szakszervezetek és a sajtó területein, továbbá amennyire lehetséges természetesen gazdasági és politikai szinten több hazai kezdeményezés legyen. A követség politikai munkatársai minden tekintetben alkalmasak személyes kapcsolatok kialakítására.”³⁹⁰

A fentiek alapján megállapítható, hogy Egyiptom külpolitikai orientációjának eltolódása, az ezzel járó gyengülő magyar-egyiptomi kapcsolatok következtében a diplomáciai szinten folytatott együtműködések visszaestek. A gazdasági együtműködésen túlmenően egyéb, a két ország között rendszeresen aláírásra kerülő munkaokmányok tartották fenn Magyarország és Egyiptom közötti kapcsolatokat.

³⁸⁹ MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j 50. doboz 36-1 5781 Szadat elnök látogatása Jeruzsálemben.

³⁹⁰ MOL KÜM EAK 1977 TÜK XIX-J-1-j 50. doboz 36-1 4392 A magyar nagykövetség helyzete.

A kulturális és tudományos együttműködés

A Magyarország és Egyiptom közötti kétoldalú kulturális kapcsolatot az 1957-ben aláírt kulturális egyezmény és az annak végrehajtására kétévenként felújított munkatervek szabályozták. Az együttműködés legfontosabb területe az aspiránsképzés és a tudományos kutatók továbbképzése volt. Az első kulturális együttműködésről szóló megállapodást 1957 szeptemberében – a többi szocialista országgal egy időben – írta alá Magyarország és Egyiptom. A kulturális kapcsolatokban a kezdetektől fogva az oktatási együttműködés dominált. A két ország közötti oktatási kapcsolatok fokozatos változásokon mentek keresztül a hatvanas évek során. Az egyezmény aláírásától egészen az évtized közepéig az együttműködés legfőbb formája az egyiptomi helyszíni oktatáshoz nyújtott magyar segítség volt. Az évtized második felétől viszont szinte teljesen a magyarországi rész- illetve posztgraduális képzés vált uralkodó kapcsolati formává.³⁹¹

A két ország közötti tudományos és kulturális együttműködés a szadati időkben is változatlan keretek között folyt. Magyar részről 240 hónapnyi tudományos képzésre elegendő ösztöndíj és kisebb tanulmányi útra volt lehetőség. Az eddigi egyoldalú kapcsolatok átalakítása a hetvenes évektől fokozatosan ment végbe, törekedve arra, hogy az egyiptomi fél is- ha csak kisebb mértékben- de fogadó féllé váljon. A kulturális együttműködést a nagyköveti beszámolók sikeresnek értékelték. Gerincét az egyiptomi posztgraduálisok képzése, különböző szakértők tudomány utakra történő fogadása képezte. A doktori cím megszerzésében éves szinten 30-35 fő végzett Magyarországon, a tanulmányutakra hazánkba látogató egyiptomi szakemberek évente közel 50-60 főt tettek ki. 1972-től a magyar fél is nagyobb számban küldött ki tanulmányutasokat, de a kölcsönösség elve helyett a műszaki együttműködéshez hasonlatosan ezen a téren is a magyar segély jelleg érvényesült. Évente sor került művészeti csoportok (balett, színtársulat) kölcsönös előadására, Magyarország rendszeresen részt vett az éves kairói nemzetközi könyvkiállításon.³⁹² 1974-ben aláírt megállapodás szerint a két ország kölcsönös 220 hónap ösztöndíjas lehetőséget biztosított a tudományos fokozattal rendelkező szakembereknek. Elsősorban közgazdaságtan és jog, orvostudomány és gyógyszerészet, mérnöki tudományok matematika, fizika és mezőgazdasági

³⁹¹ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-71 1244/1 Magyar-egyiptomi kulturális kapcsolatok.

³⁹² MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-25 002691 Az Egyiptomi Arab Köztársaság belső helyzete, külpolitikája, a magyar-egyiptomi kapcsolatok.

tudományok területével foglalkozó szakértők tanulmányi cseréjéről beszélhetünk. A kulturális és oktatási együttműködéshez kialakított központi irányelvek 1974-től kifejezetten hangsúlyozták a csere tényleges létrejöttét, az egyiptomi pénzügyi viszonyokból korábban elmaradt magyar résztvevők kiutazásának fontosságát. A budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem és az Al-Azhar egyetem által 1972 októberében aláírt együttműködési megállapodás kapcsán a budapesti egyetemi doktori cím megszerzése céljából 3 egyiptomi hallgatót fogadott, cserébe szintén 3 fős magyar delegációnak nyílt lehetősége az Al-Azhar egyetemen arab nyelv és irodalom, illetve iszlám civilizációs tanulmányok lefolytatására. Oktatócserékre, vendégmeghívásokra is sor került a két egyetem között. A kulturális megállapodások további részét képezte a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézete és az egyiptomi Nemzeti Tervezési Intézet együttműködése. A közoktatási területen szakértőcserék során ismerkedhetett meg a két ország egymás oktatáspolitikájával.³⁹³ A budapesti Kulturális Kapcsolatok Intézete számos magyar nyelvi kurzust szervezett

A kulturális kapcsolataink számos téren fejlődésnek indultak, a diplomáciai kapcsolatok visszaesése ellenére kiemelt szereppel bírtak. Látogatások, kiállítások megszervezésén túl a két ország közötti ilyen irányú kapcsolatok nem vállalkoztak egymás kultúrájának szélesebb körű ismertetésére. Kevés irodalmi és egyéb munka került lefordításra, kiadásra, a másik országban való bemutatásra. Ennek okait a két ország nagyban eltérő kultúrájaában, a korábbi szoros kapcsolatok hiánya mellett a finansziális problémákban is kereshetjük.³⁹⁴ Nagyköveti beszámolók alapján az egyiptomi magyar kirendeltségen 1 ember felelt a kulturális ügyekért, akinek idejét folyamatosan lekötötte a két ország közötti munkatervek előkészítése, létrehozása.³⁹⁵ A kulturális kapcsolatok szervezettségének fokozására, továbbá Magyarország kulturális életének intenzívebb képviselése érdekében 1974-ben megalakult a Kairói Magyar Kulturális Központ.

Szakszervezeti szinten is került sor delegációcserékre. 1973 januárjában a Ruhaipari Dolgozók szakszervezetének delegációja tett két hetes látogatást Egyiptomban. Az

³⁹³ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-74 00696/3 Magyar-egyiptomi tudományos és kulturális együttműködési munkaterv.

³⁹⁴ 1979-es külügyi beszámolóiból kiderül, hogy a Magyarországra látogató egyiptomi aspiránsokkal sokszor problémái adódtak a magyar vezetésnek. Több éven keresztül ösztöndíjasként itt tanulók ne fizették szállás és egyéb költségeiket, nagy összegű tartozást halmozva ezzel fel. A kulturális kapcsolatok intézete a helyzet megoldásáig az összes munkatervben szereplő hallgatói meghívást felfüggesztette. MOL KÜM EAK 1979 ADMIN XIX-J-1-j 14. doboz 36-51-5625 Egyiptomi munkatervvel látogatások elhalasztása.

³⁹⁵ MOL KÜM EAK 1974 TÜK XIX-J-1-j 40. doboz 36-71- 1244/1 Magyar-egyiptomi kulturális kapcsolatok.

Országos Tervhivatal meghívására ugyanezen év márciusában a kairói társszervezet delegációja érkezett Magyarországra.

A műszaki és tudományos együttműködést is kétoldalú egyezmények szabályozták. Az 1969-ben felajánlott kormánysegély keretében Magyarország közel 400 szakembert fogadott és biztosított számukra képzést. A műszaki-tudományos együttműködés további feladatit az 1972-ben megkötött államközi egyezmény biztosította. A megállapodás értelmében különböző idejű tanulmányutakra fogadott Budapest tudományos munkatársakat a gyógyszerészet, a közlekedés, vegyipar, vízgazdálkodás, textilipar és a tejipar területén. Ezek a szakmai kapcsolatok nagyban hozzájárultak a két ország együttműködéséhez. 1973-ban vízgazdálkodás terén miniszterhelyettesi szinten is látogatás történt Magyarországon. 1974-ig a TESCO³⁹⁶ fogta össze az évente több megállapodásból összeálló -két- három évenként megújított- keretegyezményt, a megállapodások egyes pontjainak teljesítését. 1974-től a Külügyminisztérium Kulturális Központja hangolta össze a műszaki és tudományos együttműködés programpontjait az egyiptomi igényekkel. Az Kairó pénzügyi forrásai nem tették lehetővé számos programpont megvalósulását.

A továbbélő kulturális kapcsolatok intenzitása az évtized végére a diplomáciai kapcsolatokkal párhuzamosan szintén csökkenni látszott. Ez a csökkenés kevésbé tudható a politikai kapcsolatok eltávolodásának, mint inkább a finansziális problémák okozta kivitelezési nehézségeknek. A változó politikai együttműködés és a távolodó diplomáciai kapcsolatok következményeként 1977 decemberében a kairói vezetés bezáratta a Kulturális Központot. Az összesen három évig működő szervezetet- egyéb szocialista országok hasonló intézményeivel együtt- a marxista és kommunista ideológia terjesztésének vádjá kapcsán számolták fel.

³⁹⁶ 1962. január 1-jén alakult vállalat kezdeti tevékenysége a szocialista országokkal folytatott műszaki-tudományos együttműködésre, valamint a fejlődő országoknak nyújtott műszaki segítségnyújtásra terjedt ki, ami a későbbiekben kereskedelmi feladatokkal is kibővült. www.mol.gov.hu

A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság

1971. március 5-én egyiptomi kezdeményezésre megkezdte munkáját a kairói székhelyű Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság. Feladata a két ország kulturális kapcsolatainak erősítése, az egykori magyar ösztöndíjasokkal való kapcsolattartás volt. Az elnökségben számos egyiptomi vezető politikus részt vett, a belpolitikai helyzet változékonysága miatt a szervezet sokáig nem volt működőképes. 1972 decemberében megtartott vezetőségi ülésen a társaság elnöke Abdel Wahab El Borolossy³⁹⁷ tájékoztatása szerint a legfontosabb feladat az új tagok toborzása, a nagykövetséggel való együttműködés kibővítése volt. A folyamatosan változó tagság egyetemi professzorokból, műszaki emberekből, egyes kisebb egyiptomi tartományok kormányzóiból állt össze. A Társaság össze kívánta fogni mindazokat, akik Magyarországon tanultak, érdeklődnek az ország iránt, továbbá azon vállalatok tagjait, akik külkereskedelmük során kapcsolatba léptek Magyarországgal. Kulturális programok területén magyar témájú irodalmi, zenei esteket, kiállításokat magyar ünnepeken történő megemlékezések szervezése volt a cél. A magyar tudományos és műszaki eredmények előadások keretein belül való népszerűsítése is a Társaság programjai között szerepelt. 1973-tól fokozatosan bővíteni kívánták az együttműködés kereteit. A Kairóban tartózkodó magyar kolónia tagjainak Egyiptomról tartandó előadások, nyelvórák szervezésébe kezdtek. Mind a diplomáciai, mind a kereskedelmi téren magyar vonatkozású csoportokkal közvetlen kapcsolat kialakítását irányozták elő. A nagykövetséggel való együttműködésnek köszönhetően tényleges képet kaphatunk a szervezet működéséről. Randé Jenő nagykövet beszámolója alapján a Társaság tervei megalakulásuktól kezdődően kiforratlanok voltak, az elképzelések konkrét megvalósításához tervekkel nem rendelkeztek.³⁹⁸

A kulturális együttműködés szervezésén túlmenően a Társaság érdekes szerepet kapott a két ország közötti kapcsolatok alakítása terén. 1973-tól Egyiptomban a baráti társaságok tagságát kötelező ASZU tagsághoz kötötték, irányításukat is az ASZU vette át. Anyagi támogatásának felajánásával az Arab Liga is fokozott érdeklődést mutatott a szervezet iránt. Tekintettel arra, hogy az Arab Liga közvetlenebb kapcsolatokat kívánt kialakítani egyes országokkal, a baráti társaságok csoportja megfelelő kommunikációs csatornát jelentethetett ezen cél elérése érdekében, így a kultúra mellett a kapcsolattartás,

³⁹⁷ Egyetemi professzor, az UNESCO oktatási, tudományos és kulturális szervezetének egyiptomi tagja.

³⁹⁸ MOL KÜM EAK 1975 TÜK XIX-J-1-j, 56. doboz 36-7 4030/2 magyar-egyiptomi kulturális együttműködés

közvetetten az arab térség közelebb hozásának eszközeként kívánták felhasználni. 1974-től fokozatosan Egyiptomi részről erősödött az a szándék, hogy a baráti társaságokat szakszervezeti szinten is integrálják az ország belpolitikai életébe. A nagykövetség megítélése szerint ez a nyitott kapuk politikájának a szocialista országoktól való eltávolodását kompenzálta volna, a szocialista országokkal hangoztatott jó kapcsolatok tényleges megvalósulásának bizonyítékául szolgált volna.

A magyar fél következetesen elzárkózott a Baráti Társaság budapesti székhelyű társszerveinek megalakításától. A Külügyminisztérium nem tartotta szükségesnek egy ilyen szervezet felállítását. Mukhtar budapesti egyiptomi nagykövet sorozatos kéréseit a magyar vezetés visszautasította, hivatkozva arra, hogy a Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság budapesti felállítása olyan precedenst teremtené, amelynek következtében a többi arab országok sorra felmerülő igényeit Budapest nem tudná teljesíteni. A Külügyminisztérium terveiben egy magyar-arab baráti társaság terve szerepelt, amelyben tagozatokra osztva az egyiptomi fél is szerepet kapott volna.

Összegzés:

Dolgozatunk zárásaként néhány olyan gondolatra szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyek a dolgozat egyes fejezeteiben tárgyalt témakörökből tanúsgként levonható.

Anvar Szadat nevéhez kapcsolódó egyiptomi átalakulás modernizációként való értelmezése csak az ország adottságainak figyelembevételével értelmezhető. A demokratikus berendezkedésű országokra jellemző egyes intézmények átvétele csak látszólag támasztja alá Egyiptom liberalizálódó politikáját. Az alkotmányosság, a többpártrendszer és a gazdaság piaci alapon való működtetésének átvétele hibásan funkcionáló eszközként jelent meg a szadati rendszerben. Ezen fejlődési lehetőségek változatlan átvétele, a helyi viszonyok tekintetében való alkalmazhatóságának hiánya tévútra vezették a változás koncepciójának lényegét. A Közel-Kelet sajátos berendezkedésből adódó viszonyok, mint például az elnöki hatalom kiterjedtsége, a társadalmi mobilitás lehetőségeinek korlátai, továbbá a politika intézményesültségének erősen informális jegyei gátolták az Infitah céljainak megvalósítását.

A nyitás politikájának reformelképzelései Egyiptom többértű problémájára szolgáltak átfogó megoldásként. Érintve mind a gazdasági viszonyok rendezését, mind a külpolitikai kapcsolatok átalakítását, a közel-keleti válság megoldását. A hidegháború változó környezete mellett a kor politikai szereplőinek személyiségei is nagyban befolyásolták a szintén átalakuló diplomáciai erővonalakat.

Az Infitah átfogó jellege, az hogy az ország többsikű problémájára egyszerre keresett választ pozitívan értékelendő. Szadat felismerte, hogy az országot nyomasztó szegénység és térségben dúló háborús feszültség egyidejű kezelése hatékonyabbá teheti a reformelképzelések megvalósítását. Az Infitah rendszerének előnye egyben hátrányaként is jelentkezett. Az egyszerre túlzottan széles körben megoldani kívánt nehézségek közötti érdekellentétek egymás hatását kioltva tették semlegessé a nyitás politikája során elért eredményeket. Az új, nagyerejű befeketésekre számítva Egyiptom olyan törvényileg szabályozott gazdasági rendszert épített ki, amely nyugat-európa piaci működéséhez hasonlatos gazdasági fejlődést alakíthatott volna ki. Itt megint csak a fejlődést szimbolizáló formák hibás átvételéről kell szólnunk. Az új tőkebefektetések és egyéb bevételi források megnyitásával az Infitah gazdasági mutatói alapján számszerű növekedést könyvelhetünk el. Az ország GDP-je, igaz mérsékelten, de növekedésnek indult, addig kevésbé ismert fogyasztói lehetőségek alakultak ki az. A

szektorális arányok szabályozatlansága, továbbá a fogyasztói réteg változatlanul hagyása ezt a számszerű növekedést aránytalanná tette.

Szadat jeruzsálemi látogatása fordulópontot jelentett a közel-keleti térség háborús helyzetének feloldásában. Olyan széles körben meginduló, Egyiptomot és Izraelt egyszerre tárgyalásra készítő folyamatot indított el, amely az évtized végére a két ország közötti békemegállapodáshoz vezetett. A változás érdekében tett előremutató lépéseket és azok eredményeit ismét kioltották a térségre jellemző sajátos viszonyok. Az arab országok között nem szűnő érdekellentétek, az összefogást szinte lehetetlenné tévő merev Izraeli álláspontok miatt a béke eredményessége kérdéssé vált.

Összegezve elmondhatjuk, hogy az Infitah célkitűzései Egyiptom fejlődését szolgálták. A hetvenes évek Egyiptomának kényszerítő erejű gazdasági és politikai nehézségei azonban megátolták abban, hogy az alapvető problémák megoldása, a térségre jellemző sajátosságok negatívumainak felszámolása felé koncentráljon.

Az 1971 második felétől végbement politikai és gazdasági folyamatok Magyarország és Egyiptom kereskedelmi kapcsolatait negatívan befolyásolták, diplomáciai szinten is visszaesést lehetett tapasztalni. A politikai eltávolodás ellenére a kulturális, műszaki és tudományos együttműködések még továbbéltek, ez utóbbik intenzitása az évtized végére szintén csökkenni látszott. Ez a csökkenés kevésbé értelmezhető a politikai kapcsolatok eltávolodásaként, mint inkább a pénzügyi problémák okozta kivitelezési nehézségekként. A Kulturális Központ 1977. decemberi bezáratása nagyban hozzájárult a két ország közötti ilyen jellegű kapcsolatok meggyengüléséhez.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az együttműködés fejlődési ütemének lelassulásában a szocialista országoknak is része volt. A vállalatok nehezen tudtak alkalmazkodni az új, a klíring rendszer viszonylag biztonságos kereteihez képest nehéz feltételekhez. A nagyköveti jelentések sokszor valamiféle diszkriminációra való hivatkozással indokolatlan közömbösségről, tartózkodásról számolnak be. A gyengülés ellenére bizonyos, hogy a szocialista országok gazdasági súlya az egyiptomi piacon jelentős maradt. Az egyiptomi fél nem mondhatott le a szocialista országok exportjáról és termékei felvevőpiacáról sem. Ez a folyamatosan meglévő bár intenzitásában változó kölcsönösség tartotta fenn és mozgatta a rendszeresen újonnan felmerülő stabilizációs és fejlesztési érdekeket.

Mellékletek

1973. évi kereskedelmi kontingenslista

- 2 -

Készült és aláíratott Kairóban, 1972. november 16.-án
két eredeti angol nyelvű példányban, melyek egyaránt
hitelesek.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG

Kormánya nevében

Dr. Szalai Béla

AZ EGYIPTOMI ARAB KÖZTÁRSASÁG

Kormánya nevében

Mahmoud Shalaby

Magyar Országos
Levélár

"A/1973" Lista
Az Egyiptomi Arab Köztársaság Exportja a
Magyar Népköztársaságba

	Mennyiség	Érték: 1.000 L
0010 Nyersgyapot	15.000 bála	
0020 Friss zöldség, paradicsom, burgonya, hagyma és fokhagyma		75
0030 Száritott zöldség, hagyma és fokhagyma		75
0040 Citrusfélék és datolya		650
0050 Zöldség- és gyümölcskonzerv beleértve gyümölcsleveket, jam-eket, befőtteket		150
0060 Földidió		100
0070 Rizs	7.000 tonna	
0080 Tört rizs		P.M.
0090 Gyógynövények, beleértve kömény		300
0100 Belek és zsigerek		50
0110 Bőráruk, beleértve cipők		300
0120 Len-expeller		200
0130 Len-hulladék		100
0140 Illó olajok		200
0150 Glicerín		100
0160 Gyógyszerek		100
0170 Fittingek		200
0180 Hűtőszekrények	5.000 db	
0190 Foszfát, szuperfoszfát		400
0200 Egyéb bányatermékek, beleértve talcum		30
0210 Nyersolaj		1.500
0220 Műselyem fonal		P.M.
0230 Gyapot hulladék		200
0240 Új és régi textil-hulladék és rongy		300
0250 Gyapot-termékek, alsónemű, kész- ruházati cikk és egyéb textiliák		700

0260	Nyers pamutszövet	300
0270	Pamut fonal	P.M.
0280	Szőnyegek	200
0290	Cigaretták és szivarok	100
0300	Khan El-Khalili termékek	100
0310	Detergenssek	25
0320	Bor, konyak és sör	200
0330	Fa és fémbutorok	50
0340	Műanyag termékek	25
0350	Vegyitermékek, beleértve benzol, naftalin, nátrium- szilikát, alumínium-por, sósav, vasklorid, folyékony klór-gáz és nítro-penta	100
0360	Öntvények és kovácsolt darabok	100
0370	Kéziszerszámok	25
0380	Vegyes: állati szőrök, kozmetikumok, autó-akkumulátor, légkűtő, cirokmag, pozdorja-lemez, édességek és csoko- ládé, stb.	200

Magyar Országos
Levélár

"B/1973" Lista
A Magyar Népköztársaság exportja az
Egyiptomi Arab Köztársaságba

Érték: 1.000 L

0010	Betonacél	
0020	Kereskedelmi idom-acélok, szögvasak, és T-vasak	150
0030	Melegen és hidegen hengerelt szalagacél	50
0040	Hidegen hengerelt lemez és hidegen for- mált szelvények, abroncsok és profilok	600
0050	Szöghuzal, galvanizált acélhuzal és huzal drótkötélgyártáshoz	150
0060	Speciális acélok, beleértve kovácsolt acél	100
0070	Acélcsővek, kazán és gőzosővek, fittíngék	350
0080	Különböző fémtermékek: szerelések, vas- árúk, préslégszerszámok, kézi- és vágó- szerszámok, réz-drótháló	25
0090	Vasuti tengelyek és kerékpárok, lég- fék, spirál és laprugó	300
0100	Aluminium tömb, lemez, buga, tuskó, szalag és fólia	900
0110	Szintetikus cserzőanyagok	50
0120	Lakkok	45
0130	Műgyanta	100
0140	Nyomdafesték gyártásához szükséges nyersanyagok	25
0150	Filmek és fényérzékeny anyagok, fényér- zékennyé tett kemény papír	150
0160	Szerves és szervetlen vegyi anyagok be- leértve: a./ bőr és textilipari pigmentek, segéd- anyagok, és cserzőanyagok b./ egyéb vegyitermékek	200 100
0170	Műanyagipari nyersanyagok	50
0180	Gyógyszerek és gyógyszergyártáshoz szükséges nyersanyagok	300
0190	Étolaj	P.M.
0200	Vaj	P.M.
0210	Dohány, Virginia típus	100
0220	Sajt	P.M.
0230	Vágott baromfi	200

Magyar Országos

0240	Tűzálló téglák, magnézia téglá, króm-tégla, alumíniumoxid téglá, molar-tégla, szilícium-tégla, fluorspar, dolomitliszt, bentonit, szilícium-karbid, samott és egyéb tűzálló anyagok	150
0250	Gépek, berendezések és alkatrészek	
	a./ Textilipari gép-tartozékok és alkatrészek, konfekcióipari gépek	200
	b./ Diesel motorok, csatlévíllás diesel targoncák, kompresszorok és alkatrészek	25
	c./ elektromos gépek és berendezések, szerelési anyagok, készülékek, műszerek, fénycsövek, indítók és ballasztok, lámpák, rádió-csövek, TV-szettek és más elektromos készülékek, magas-feszültségű transzformátorok és rádió szettek	2.000
	d./ nehéz és könnyűgépek és szállítási eszközök, beleértve garázsberendezések, szerszámgépek és alkatrészek, közúti járművek, tehergépkocsik, szivattyúk, traktorok, mélyszántó-ek, daruk, vegyipari gépek és berendezések és alkatrészek, gépalkatrészek és kerékpárok	
	e./ Tudományos és orvosi készülékek és műszerek, elektromos, elektronikus, laboratóriumi, anyagvizsgáló, nukleáris, thermotechnikai, orvosi, meteorológiai, fénymásoló és optikai készülékek, műszerek, röntgen és orvosi elektromos készülékek ideértve hordozható radiológiai egységeket, ampullák, laboratóriumi üvegáru, rajzóló és számológépek	
0260	Írószerek	10
0270	Gumitömlő, hajtósíjakk, éksíjakk, és gumifonal	100
0280	Akkumulátor doboz	100
0290	Vegyes: sport-cikkek, könyvkötő-vászon, kefe, jelző és ébresztő órák, automata telefon alközpontok és alkatrészek, stb.	100

Bibliográfia

Levéltári források

MOL KÜM EAK TÜK 1970-1980

MOL KÜM EAK ADMIN 1970-1980

MOL KÜM Románia TÜK 1975-1977

MOL KÜM Izrael TÜK 1976-1979

MOL KÜM Líbia TÜK 1977

MOL KÜM USA TÜK 1974-1979

MOL KÜM Közel-Kelet 1977-1979

MOL Gazdasági levéltár Agroimpex, Metalimpex, Ganz-Mávag, Videoton vállalatok és a TESCO anyagai.

Statisztikai Gyűjtemények

Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1973-1979.

Emlékiratok, életrajzok

Anwar-el Sadat. *In Search of Identity*, Collins, 1978.

Anwar-el Sadat. *Revolt on the Nile*, J Day Co, 1957.

Eitan Haber. *Menachem Begin*, Dell Publishing CO, 1978.

Golda Meir. *Életem*, New York, Putnam and Son, 1975.

Jimmy Carter. *Keeping Faith*, London, 1982.

Mohamed Husszein Heikal. *The Road to Ramadan*, Collins, London, 1975.

Moshe Dayan. *Breakthrough*, London, 1981.

Zbigniew Brzezinski. *Power and Principle*, London, 1983.

David Hirst, Irene Beeson. *Sadat*, Faber and Faber, 1981.

Arthur Diamond. *Sadat*, Lucent Books, San Diego, 1994

Kereszty András. *Piramis és Dávid csillag*, Magvető kiadó, 1981

Dokumentumok:

Keesings Contemporary World History 1960- 1982- Egyiptom, Szadat.

Ministry of Information. *President Anvar El Sadat's policy. Évente 1970-1980*

Ministry of Information. *Speeches and interviews by President Mohamed Anwar El Sadat during his official visit to the United States 1975 octoberr 27-november 6.*

Ministry of Information. *Speeches and interviews of President Mohamed Anwar el Sadat on the occasion on his visit to Jerusalem, 1978, Cairo*

President Carter on the Soviet Union, *Current History, 1977. november.*

Lugosi Győző (szerk): *Dokumentumok a Közel-Kelet történetéhez, L'Harmattan, 2007*

Raphael Israeli. *The public diary of President Sadat, Leiden, 1979*

Charles L. Geddes *A documentary history of the arab-israeli conflict, London Praeger, 1991.*

Sajtó

The Times, 1977. november-1978. szeptember

The New York Times 1979. március

Népszabadság 1975-1977.

Magyarország 1975-1979.

Cikkek, tanulmányok

Abba Eban. Camp David, *Foreign Affairs* 1978 december,

Ahmed Y Zohny. Toward an Apolitical for the Egyptian Military in the Manegement of the Developement, *Orient*, 4. sz. 1987. december.

Alon Ben Meir. The psychological dimension of the arab-israeli conflict, *Current History*, 1977. január.

Alvin Z Rubinstein. Egypt since the October War, *Current History*, 1976. január.

Alvin Z Rubinstein. Moscow and Egypt, *Problems of Communism*, 23. évf. 1974.
július-augusztus

Alvin Z Rubinstein. The Egypt of Anwar Sadat, *Current History*, 1977. január.

Ankush B Sawant. Recent Changes in Egypt Foreign Policy, *India Quarterly*, 2. sz.
1980. április- június.

Anthony McDermott. Sadat and the Soviet Union, *The World Today*, 9. sz. 1972.
szeptember.

Anwar el-Sadat. Where Egypt Stands, *Foreign Affairs*, 1. sz. 1972.

Amos Perlmutter. Begin's strategy and Dayan's tactics, *Foreign Affairs* 1978. január

Aoude, Ibrahim G. From National Bourgeois Development to Infitah: Egypt 1952-
1992, *Arab Studies Quarterly*, 1. sz. 1994 tél.

Avi Plascov. The Palestinian Predicament after Camp David, *The World Today*, 12. sz.
1978. december.

Avi Shalim. Sadat and his Critics, *Contemporary Review*, 1352. sz. 1978. szeptember.

Barry Rubin. Pan-Arab Nationalism, *Journal of Contemporary History*, 3-4 sz. 1991.
szeptember.

Bernard Reich. The USA Policy in the Middle East, *Current History*, 1976. január.

Boutros Boutros-Ghali. Egypt's Foreign Policy After Sadat, *Foreign Affairs*, 4. sz.
1982.

David Nes. Egypt Breaks the Deadlock, *Journal of Palestine Studies*, 2.sz, 1978 tél.

Dr. Essam Montasser. Egypt's Pattern of Trade and Developement, *L'Egypte
Contemporaine*, 356. sz. 1974.

Dr.Mahmoud Abdel- Fadil. Economic Developement in Egypt in the New High-
Damn Era, *L'Egypte Contemporaine*, 356. sz. 1974

Ehud Ya'Ari. Sadat's Pyramid of Power, *The Jerusalem Quarterly*, 24. sz. 1980 tél.

- Elias Shoufani.** Sadat's Initiative. The Reaction in Israel, *Journal of Palestine Studies*, 2.sz, 1978 tél.
- Fernando Frade.** La política paso a paso de Anuar el Sadat, *Revista de Política Internacional*, 1976. január-február.
- Fouad Ayami.** Struggle for Egypt's Soul, *Foreign Policy*, 35. sz. 1979.
- Galia Golan.** The SU Détent and Areas of Crisis, *The Jerusalem Journal of International relations*, 4. sz. 1981.
- Gazdik Gyula.** Egyiptomi parlamenti választások: előzmények, eredmények, jövőbeni kérdőjelek, *ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet elemzések* 2011/1
- Haim Barkai.** Egypt's Economic Constraints, *The Jerusalem Quarterly*, 24. sz. 1980 tél.
- Harsányi Iván.** Modernizáció, modernitás. Az 1875 utáni spanyol Restauráció és korszerűsítés, *A modernizáció határai konferenciakötet*, Szeged, 2002.
- Hala Mustafa, Augustus Richard Norton.** Stalled Reform. The Case of Egypt, *Current History*, 2007. január.
- Hamied Anshari.** Mubarak's Egypt, *Current History*, 1985. január.
- Henry F Jackson.** Sadat's Perils, *Foreign Policy*, 42. sz. 1981 tavasz.
- Hinnebusch, Raymond A.** The politics of economic reform in Egypt, *Third World Quarterly*, 1. sz. 1993.
- Holger Albrecht.** Waiting for Godot. Regime Change Without Democratization in the Middle East, *International Political Science Review*, 4. sz. 2004.
- Hussein Fawzi.** Continuity of the Egyptian Personality, *The Jerusalem Quarterly*, 24. sz. 1980 tél.
- Jabber, Paul.** Egypt's Crisis, America's Dilemma, *Foreign Affairs*, 5. sz. 1986 nyár.

- John C Campbell.** The Soviet Policy in Africa and the Middle East, *Current History*, 1977. október.
- John C Campbell.** The Soviet Union In The Middle East, *The Middle East Journal*, tél, 1978.
- John G Merriam.** *Egypt after Sadat*, *Current History*, 1982. január.
- Komár Krisztián.** A Magyar-Egyiptomi Kereskedelmi Részvénytársaság története, *Limes*, 2002. 5.
- Leonard Binder.** The United Staes in the Middle East, *Current History*, 1980. január.
- Lousi J Cantory.** Egypt at Peace, *Current History*, 1980. január.
- Mark N Cooper.** The demilitarization of the Egyptian Military, *International Journal of Middle East Studies*, 14. évf.
- M Metwally.** Sources of Output Growth in Egypt, *L'Egypte Contemporaine*, 358. sz. 1974.
- Marvin G Weinbaum.** Politics and Develoment in Foreign Aid. U.S. economic Aid to Egypt, 1975-1982, *MiddleEeast Journal*, 4. szám, 1983.
- Mary Christi Aulas.** Sadat's Egypt, *New Left Review*, 98. sz. 1976. július-augusztus.
- Mettal, Yoram.** Who Is Egypt's "Hero of War and Peace", *History & Memory*, 1. sz. 2003. tavasz-nyár.
- Moshe Shemes.** Egypt's Commitment to a Palestinian Cause, *Jerusalem Quarterly*, 35. sz. 1985.
- Nazih Ayubi.** The Egyptian Brain Drain. A Multidimensional Problem, *International Journal of Middle East Studies*, 15.évf., 1983.
- Nikolai Borodin.** The Palestinian Resistance Movement: A Soviet View, *The New Middle East*, december 1972.
- Omar, Saleh.** Arab nationalism: A retrospective evaluation, *Arab Studies Quarterly*, 4. sz. 1992.

Orosz Árpád. Gépipari exportunk és a fejlődő országok, *Külgazdaság*, 23.sz, 1979 április

P J Vatikiotis. After Sadat, *Policy Review*, 19. sz. 1982 tél.

P. J. Vatikiotis. Two Years of Nasser: The Chance of a New Beginning, *New Middle East*, 1972. szeptember.

P K O'Brien. El Egipto de Sadat. Crecimiento Economico en el Pasado y perspectivas para el Futuro, *Foro Internacional*, 1. sz. 1983. július-szeptember.

Peter Mangold. America, Israel and the Middle East Peace, *The World Today*, 12.sz. 1978. december.

Pradeep Sen. Party Sytem Under Sadat, *India Quarterly*,. 3. sz. 1981. július-szeptember

Raphael Israeli. Sadat's Egypt and Teng's China. Revolution versus Modernisation, *Political Sience Quarterly*, 3. sz. 1980.

Rashid S Ibrahim. Productivity in Incentives Approach, *L'Egypte Contemporaine*, 358. sz. 1974.

Raymond A Hinnebusch. The reemergence of the Wafd party, *Journal of Middle East Studies*, 16. 1984. 99-121.

Robert H Donaldson. The Soviet Union in the Thirld World, *Current History*, 1982. október.

Robert Springborg. US Policy Towards Egypt, *Orbis*, 4. sz. 1981.

Ronald L Nettler. The Ambivalence of the Camp David Rhetoric, *Encounter*, 6. sz., 1982. június-július.

Rostoványi Zsolt. Magyar-arab gazdasági kapcsolatok, *Külgazdaság*, 23. sz, 1979. április

Sabri Yiryis. The opposition to Sadat, *Journal of Palestine Studies*, 2. sz, 1978. tél.

Saliba, Najib E. The Decline of Nassirism in Sadat's Egypt, *World Affairs*, 1. sz. 1975 nyár.

Shlomo Avineri. „Peacemaking. The Arab-Israeli conflict”, *Foreign Affairs* 1978 október

Simcha Dinitz. Détent, Israel and the Middle East, *The Jerusalem Journal of International relations*, 4. sz. 1981.

Theodore H Friedgut. The Middle East in the Soviet Global Strategy, *The Jerusalem Journal of International Relations*, 1. sz. 1980.

Uri-Bar Joseph. Last Chance to Avoid War. Sadat's peace Initiative of February 1973, *Journal of Contemporary History*, 41. évf. 3. sz. 2006. július.

Walid Khalidi. Thinking the unthinkable, a sovereign palestinian state, *Foreign Affairs* 1978. július.

Yigal Allon. Israel- the care for defensible borders, *Foreign Affairs* 1976. október..

Zahid Mahmood. Sadat and Camp David Reappraised, *Journal of Palestine Studies*, 1.sz. 1985 ősz.

Feldolgozások

A I Dawisha. *Egypt in the Arab World*, McMilen Press, 1976.

Abdallah Frangi. *The PLO and Palestine*, Zed books, London, 1983.

Adeed Dawisha. *The Soviet Union in the Middle East*, Royal Institute for International Affairs, 1982.

Alvin z Rubinstein. *Red Star on the Nile*, Princeton Univ Press, New Jersey, én.

Anouar Abdel Malek (ed.). *Contemporary Arab thought*, Zed Books, 1983.

Artur Goldschmit. *A Közel-Kelet rövid története*, Maecenas, Budapest 1997

B.K Narayan. *Anwar el Sadat. Man with a Mission*, Delhi Press, 1977.

- C. Paul Bradley.** *A study of Carter Administration Policies 1977–1980*, Thompson-Rutter, 1981.
- David Hirst-Irene Benson.** *Sadat*, Faber and Faber, London, 1982.
- Derek Hopwood.** *Egypt: Politics and Society 1945-1981*, George Allen and Unwin Ltd, London 1983.
- Eliezer Beerli.** *Army Officers in Arab Politics and Society*, Praeger, 1970.
- Frank Gervasi.** *The Life and Times of Menachem Begin*. G. P. Putnam's sons, New York, 1979
- George Carpozi Jr.** *Anwar Sadat, Man of Peace*, Manor book, New York, 1979.
- Ghali Shoukri.** *Egypt. Portrait of a President*, Zed press, 1981.
- Hafeez Malik.** *Domestic Determinants of Soviet Foreign Policy Towards the Middle East*, McMillen Press, 1990.
- Harold H Saunders.** *The Other Walls: the Arab-Israeli Peace Process in a Global*
- Ikram Khalid.** *The Egyptian economy, 1952-2000*, Routledge, 2006.
- J Nagy László.** *Magyarország és az arab térség*, Jatepress, 2006
- James A Bill.** *Politics in the Middle East*, Harper Collins, 1990.
- Jacques Derogy.** *Szüpértitkos Izrael*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
- John Waterbury.** *The Egypt of Nasser and Sadat*, Princeton Univ Press, é.n.
- Joseph P Lorenz.** *Egypt and the Arabs, Foreign policy and the search for national identity*, Westview Press, 1990.
- Karen Dawisha.** *Soviet Policy Towards Egypt*, Mcmillen, London, 1979.
- Kemal H Karpat.** *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*. Praeger, 1982
- Kenneth W Stein.** *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israelic Peace*, New York, 1989
- Kissinger Henry.** *Years of Upheaval*, Boston, Little Brown and co., 1982,

- Kovács Sándor.** *Egyiptom társadalmi-politikai fejlődésében közreható főbb belpolitikai tényezők összefüggéseinek elméleti megközelítése (1970-1976),* kandidátusi értekezés.
- Komár Krisztián.** *Az Oszmán-Magyar Monarchia és Egyiptom kapcsolatai 1882-1914,* doktori értekezés, Szeged, 2006.
- Kubik István.** *Egyiptom gazdasága,* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Magyarics Tamás.** *Az Egyesült Államok külpolitikájának története,* Eötvös József
- Malak Zaaoluk.** *Power, class and foreign capital in Egypt,* Zed books, 1989.
- Malcolm H Kerr.** *Rich and poor states,* Westview Press, 1982.
- Melvin A Friedlander.** *Sadat and Begin : The Domestic Politics of Peacemaking,*
- Michael I Handel.** *The Diplomacy of Surprise, Nixon, Hitler, Sadat,* Harvard University, 1981.
- Michael Radu.** *Eastern Europe and the Third World,* Praeger, New York, 1981.
- P.J. Vatikiotis.** *Nasser and His Generation,* London, 1978.
- P.J. Vatikiotis.** *History of Modern Egypt,* New York, Praeger, 1969.
- Puja Frigyes.** *Magyar külpolitika,* Kossuth Könyvkiadó, 1990.
- Peter Zwick.** *Soviet Foreign Relations,* Prentice Hall Inc., New Jersey, 1990.
- Raymond A Hinnebusch.** *Egyptian Politics Under Sadat,* Cambridge Univ Press, én.
- Raymond William Baker.** *Egypt's Uncertain Revolution under Nasser and Sadat,* Harvard Univ. Press, 1978.
- Raymond William Baker.** *Sadat and after. Struggles for Egypt's soul.* London.
- Robert V Vaagan.** *The USSR and Egypt.* Universitet i Oslo, 1982.
- Roger Owen, Sevkett Pamuk.** *A history of Middle East Economies in the Twentieth Century,* Harvard University Press, 1999.
- Roger E Kanet.** *The Soviet Union and the Developing Nations.* Johnson Hopkins University Press, London, 1974
- Stephen T Hosmer.** *Soviet Policy Towards Third World Conflicts,* The Rand Corp,

Steven L Spiegel. *The Other Arab-Israeli Conflict. Making America's Middle East Policy from Truman to Reagan*, The University of Chicago Press 1985

Tareq Y Ismael. *The Arab Left*, Syracuse Univ. Press, 1976.

Westview Press, 1983

William Youssef Kosman. *Sadat's realistic Peace Initiative*, Vantage press, 1981

Yoichi Nakashima. *The political understanding of al- Infitah al-Iqtisadi*, Institute of Middle - Eastern Studies, Japan, 1987.

Internetes források

http://sadat.umd.edu/archives/written_works.htm

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/begintoknessetsadat.html>

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/meirtosadat.html>

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/joint_begin_sadat.html

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/AutonomyPlan.html>

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/camp_david_accords.html

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/egypt-israel_treaty.html

<http://www.israel-mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Reference+Documents/The+Weizmann-Feisal+Agreement+3-Jan-1919.htm>